

Леанід Дайнека
Чалавек з брыльянтавым сэрцам
Раман

ВЯЛІКІ ЖАХ ПРЫХОДЗІЦЬ ТОЛЬКІ ЁНАЧЫ

I

*Можам шмат небыліц
расказаць,
Як чысцейшую праўду,
Ды, калі схочам,
І праўду расказваць мы можам.
Гесіёд, VIII ст. да н. э.*

*Жывуць Сонца і Кісларод!
Вокліч грамадзян
Індаеўрапейскай
Канфедэрацыі, 223 год
Вялікай Эры Плюралізму.*

Зазваніў, а дакладней, забэкаў тэлефон. Сёння ён падрабляў голас маладога баранчыка, у якога толькі што прарэзаліся рожкі. Гай Дубровіч узяў трубку.

— Спадар Гай,— прыглушана казалі на тым канцы,— табе тэлефануе Радзівіл Сіротка. Які ў цябе крывяны ціск і што ты бачыў у апошнім сне?

Такой была форма вітання на 223 годзе Вялікай Эры Плюралізму — замест «добры дзень», або «добрай раніцы» адразу ж цікавіліся крывяным ціскам і апошнім сном суразмоўніка.

«Хто такі гэты Радзівіл Сіротка? — напружыў памяць Гай Дубровіч.— З Індаеўрапейскага тэлебачання? З Лігі барацьбы супраць мутантаў? А можа, сусед па 7-й верталётнай пляцоўцы?

Можна было націснуць зялёную кнопку на тэлефоннай трубцы і адразу ж убачыць твар таго, хто званіў, але не хацелася гэта рабіць. У жыцці і ў прыродзе амаль не засталася таямніцаў, няхай жа будзе хоць гэта, мікраскапічная.

— Ціск сто дваццаць пяць на восемдзсят чатыры. У апошнім сне бачыў, як палаваўся са сваёй колішняй аднакласніцай,— прыглушыў голас Гай Дубровіч і азірнуўся — ці няма побач жонкі: — Які ў цябе крывяны ціск і што ты бачыў у апошнім сне?

— Сто пяцьдзсят тры на дзевяноста шэсць,— паныла адказала трубка.— А ў сваім апошнім сне я, прабач, спадар Гай, бачыў, прабач зноў, цябе і ў вельмі недарэчнай, вельмі цьмянай сітуацыі.

«Што ён вярзе? — здзівіўся Гай Дубровіч.— Я яго зусім не ведаю, не магу ўспомніць, што гэта за чалавек, а ён, бачыце, сніць аба мне, тэлефануе мне. Але ж у сны прыходзіць толькі тое, аб чым думаеш, або некалі думаў».

Тут Гай Дубровіч зноў палахліва азірнуўся, ды жонкі ў пакоі не было. Хоць на 223 годзе Вялікай Эры Плюралізму рэўнасць на Усеіндаеўрапейскім рэферэндуме прызнана і зацверджана станоўчай эмоцыяй, з жонкаю на такую тэму лепш не заводзіць гаворку. Жаночы гнеў часам бывае мацней за Усеіндаеўрапейскі рэферэндум, жанчыны, як казаў яшчэ бацька Гая Бор Дубровіч, менш плюралістычныя.

— Дык цьмяна я цябе бачыў, невыразна, але ў даволі рызыкаўнай, даволі небяспечнай сітуацыі,— бубніла між тым тэлефонная трубка.

Гай Дубровіч аж ціхенька скрыгатнуў зубамі. Адкуль узяўся гэты гаварун, гэты кат-запlechнік? Так добра пачынаўся дзень, і вось недарэчны званок... Маці Гая Пушча Дубровіч некалі казала: «Маўчы, а то язык іголкаю накалю». Узяць бы зараз доўгую вострую іголку, прыпаліць яе на полымі, ды...

— Што ж ты бачыў аба мне? — амаль крыкнуў Гай.

— Бачыў, што на рагу Зялёнай і Сіняй вуліц цябе, спадар Гай, пераехаў электрамабіль. І ты разваліўся, прабач, на тры часткі. У цябе чамусьці была не чырвоная, а жоўтая кроў. Жоўтая, як кветка лотаці, што расце ў Апошнім Балоце. Ты яшчэ паспеў войкнуць, і ўсё...

— Чаму ж я разваліўся менавіта на тры часткі? — толькі і прамовіў агаломшаны Гай Дубровіч.

— А гэтак цябе пераехалі. Вось я і пазваніў табе, каб, як ісцінны грамадзянін Індаеўрапейскай Канфедэрацыі, папярэдзіць: тыдзень не выходзь з дому, не пачынай новых спраў, не пі віно і снежную вадку з памірскіх ледавікоў. Адным словам, асцерагайся. Ты ж ведаеш, што пасля такога Сну (Радзівіл Сіротка зрабіў націск на слове «такога», і тэлефон паўтарыў гэта слова двойчы) можа,

калі не асцерагацца, прыйсці Вялікі Жах. А Вялікі Жах прыходзіць уначы. Выгукнуўшы: «Жывуць Сонца і Кісларод!» (так, па традыцыі, заканчвалі свае прамовы людзі Вялікай Эры Плюралізму), Радзівіл паклаў трубку. А Гай Дубровіч застыў у глыбокім одуме. Зрабілася так тужліва, так няўтульна на душы, хоць у мяшок завяжыся. Ён узняўся з крэсла, падышоў да хатняй электроннай энцыклапедыі, якая мясцілася на ярка-чырвонай насценнай панелі. Адшукаў кнопку з надпісам «эмоцыі», націснуў. Адразу на панелі ўспыхнуў невялікі срабрысты экран, ланцужком пабеглі словы «радасць», «гнеў», «здзіўленне», «гордасць», «крыўда»... На слове «жах» ланцужок спыніўся. Гай Дубровіч ціскануў кнопку два разы, і экран перарэзаў чорны надпіс «вялікі жах». Потым ён размыўся, экран зрабіўся зялёным — энцыклапедыя пачала тлумачыць слова «жах». У адно імгненне перад прыціхлым Гаём Дубровічам пранесліся аскаленыя чарапы, агідныя, шэрыя ад часу шкілеты, гіганцкія шматлапыя павукі з вогненна-чырвонымі вачыма, падземеллі-катавальні, дзе на плячах і галовах вязняў густа варушыліся, мязотна пішчалі тлустыя пацукі. Гай аж уздрыгнуў, а на экране ўжо быў эшафот, зрублены са смольных сасновых дошак, стаяла плаха з уваткнутай у яе сякераю. Жоўтатвары змардаваны чалавек у чорным балахоне горбіўся каля яе на каленях, а кат чытаў яму каралеўскі ўказ. Словы, як пякучыя іголки, лезлі ў вушы: «Паколькі вы, сэр Рэлі, прызнаны вінаватым у кашчуннай здрадзе нашаму каралю Якаву Першаму, вас даставяць назад у турму, дзе вы будзеце знаходзіцца да дня пакарання. Адтуль вас павязучь у павозцы па вуліцы да месца страты, дзе павесяць, але яшчэ жывога дастанучь з пятлі, аголяць цела, вырвучь сэрца, кішкі, палавыя органы і спаляць іх на агні на вашых вачах. Затым вашу галаву аддзеляць ад цела, якое расчлениць на чатыры часткі, каб прынесці задавальненне каралю. Ды даруе Бог вашу душу. Лондан. У год ад увасаблення Хрыстовага 1603-ці».

Гай Дубровіч, як амаль усе людзі Вялікай Эры Плюралізму, быў добрасардэчны, чулівы, і таму ён хуценька выключыў энцыклапедыю і зноў пачаў ламаць галаву: думаць — хто ж званіў яму. Мяркуючы па прозвішчу — Радзівіл Сіротка — нехта з тых, хто помніць, ведае і любіць беларускую гісторыю. Такіх людзей цяпер нямала, не тое што раней. Ведаць свой радавод да дзесятага калена павінен кожны грамадзянін Індаеўрапейскай Канфедэрацыі. Тое ж самае і ў Арабскай Канфедэрацыі, і ў Кітайскай. Можна пазваніць у Бюро «Усё аб усіх», і праз лічаныя хвіліны будзеш ведаць, колькі ў гэтага Радзівіла Сіроткі

радзімак на скуры. Але правілы Штодзённага Этыкету не дазваляюць рабіць такое. Шхто не мае права парушаць Таямніцу Чалавечай Душы. Толькі следчыя ў час аварый і катастроф могуць (і то на нейкае імгненне) зазірнуць у святыя святых. А катастроф і аварый на Зямлі хапае. Яшчэ непадуладны людзям землятрусны вышэй сямі балаў, маланкі, метэарыты. Са смерчамі ж навучыліся змагацца — гарматным стрэлам адсякаецца ад мацярынскага воблака хобат смерчу, і дзікая сіла стыхіі праліваецца хвосткім, але нястрашным дажджом. Трыццаціпяцігадовы Гай Дубровіч, сухарлявы шатэн з шэрымі вачамі, быў супрацоўнікам Славянскай секцыі Індаеўрапейскага аддзелу Сусветнага інстытута гісторыі планеты Зямля. Дарэчы, пяцьдзесят гадоў таму назад успыхнула вельмі вострая спрэчка паміж «акіяністамі» і «зямлянамі». «Акіяністы» (іх падтрымалі Саюз ахвяр мора, Ліга імя капітана Нема, Асацыяцыя аквалангістаў і вадалазаў) запатрабавалі, каб планета называлася Акіянам, а не Зямлёю, бо аж 71 працэнт яе пакрыты вадой. Справа скончылася Вялікім Рэфэрэндумам. З нязначнай перавагай перамаглі «зямляне». Іхні лідэр Джон Сілмэн сказаў: «Калі вада даходзіць да барады, усе пачынаюць плаваць, але толькі зямная цвердзь навечна захоўвае чалавечыя сляды, вада ж не пакідае на сабе слядоў. Дык уславім Зямлю!»

Дубровіч заўсёды быў сярод «зямлян», бо перакананы, што ні мора, няхай самае прыгожае і багатае, ні Далёкі Космас, наскрозь прастрэлены трасамі зоркалётаў, не заменяць чалавеку Зямлю. Ёсць на дне Балтыкі падводны горад Светавід, названы ў гонар вярхоўнага бога паморскіх славян. Дык вось жыхары ягоныя кожную нядзелю разам з дзецьмі выходзяць на паверхню і, уклечыўшы, цалуюць траву і ўзбярэжны пясок. І выносяць з-пад вады ўрны з попелампрахам сваіх памерлых дзядоў.

Як прафесійны гісторык Гай Дубровіч з прагнасцю чытаў кнігі сваіх калег, напісаныя яшчэ да Вялікай Эры Плюралізму. Усе яны — і манархісты, і рэспубліканцы, і лібералы верылі, што чалавецтва знаходзіцца толькі на самым пачатку вялікай, можа, нават бясконцай дарогі, што шчасце — наперадзе, як ранішня зорка на ружовым небасхіле. Асабліва верылі ў гэта камуністы, без аніякіх сумненняў, самаахвярна, з фанатызмам. Яны не азіраліся назад, усё не было часу, а не павярнуўшы галавы, не ўбачыш, бо ў чалавека няма вачэй на патыліцы. Так і беглі праз дзесяцігоддзі, не тое што назад, пад ногі не паспявалі глянуць, не маглі ўразумець, па чым бягуць — па кветках? па касцях? Формула

існавання была такая: «Рух — усё, мэта — нішто». Ды горкае расчараванне чакала ўсіх гэтых бегуноў. Тыгнуліся носам і губамі ў сцяну, крывёй заліліся. Вялікая Эра Плюралізму ўлічыла памылкі папярэднікаў. Нездарма на франтоне Дома Народаў, які пабудаваны ў цэнтры Планеты на афрыканскім экватары, велізарнымі літарамі напісана: «Заўтра пачынаецца ўчора». Людзі быццам ачомаліся ад эйфарычнага сну. І з яркай выразнасцю ўсе раптам убачылі (прычым убачылі менавіта ўсе, а не толькі навукоўцы), што старадаўнім народам гісторыя здавалася не прагрэсам, а рэгрэсам. Чатыры вякі ўпаміналіся ў міфах тых народаў: залаты, срэбны, медны, жалезны. Дык вось залаты век быў не наперадзе, а ззаду. Быццам перавярнулася егіпецкая сівая піраміда і цяжкой падэшвай уторкнулася ў неба.

Чытаючы старыя манускрыпты, не са здзіўленнем, а з ціхім шкадаваннем адзначаў Гай Дубровіч усемагутную веру сваіх далёкіх папярэднікаў у несакрушальную бязмежную сілу тэхнікі і навукі. Людзі калісьці марылі аб птушыных крылах і змайстравалі самалёт, а потым ракету і зоркалёт. Людзі навучыліся глядзець праз метал і камень, пасяліліся на акіянскім дне, перамаглі рак, пачалі ажыўляць мёртвых (праўда, толькі дзяцей), нарабілі камп'ютэраў, акружылі сябе полчышчамі паслухмяных звышпрацавітых робатаў, накіравалі космадэсаннікаў на Марс і Венеру. Але ўсяго гэтага ім было мала. Людзям здавалася, што яшчэ адзін крок, адно кароткае, як узмах веек, імгненне — і рухнуць сцены апошніх, такіх зманлівых таямніц, рассыплюцца на каменьчыкі гранітныя горныя хрыбты, знікнуць інерцыя, вага, можна будзе лёгка і крылата пайсці па вадзе, па самым лютым агні; можна растапырыць пальцы рукі, з усяго маху ўдарыць імі ў камень — і пальцы не зломяцца, а ўвойдуць у яго, нібы ў масла. І вернікі, і закаранелыя атэісты адчулі сябе (спачатку толькі ўва сне і ў наркатычных мроях) калі не багамі, дык дваінікамі багоў, і ўжо не адзін прымерваўся, шукаў пункт апоры, каб перавярнуць Зямлю. Але буйны метэарыт, што нечакана для Касмічнай варты прыляцеў, упаў з хмарыстага неба і разбіў, нібы курынае яйка, ядзерны рэактар на поўдні Афрыкі, напалохаў усіх, дакладней кажучы, амаль усіх. Адразу 26 красавіка кожнага года (незагойны дзень Чарнобыльскага выбуху) было аб'яўлена Днём Вогнішча і Лучыны. Па ўсёй планеце, у гарадах і вёсках, на вуліцах і ў кватэрах, замест электрычнасці запалалі лучына і вогнішчы. Чалавецтва, як бы спатыкнуўшыся, прыпынілася. Лозунгу «Назад — у пячоры!», вядома, не было, але Партыя Новых Лудзітаў

каменнымі сякерамі на дробныя кавалачкі разбіла каля Дома Народаў звышдакладны станок-робат. Адбылося некалькі жорсткіх сутычак з робатамі, прычым з абодвух бакоў выкарыстоўваліся агнямёты. Затым у Германіі ўспыхнула Першае паўстанне робатаў. Яго кіраўнік робат Х-29342 назваў сябе Спартаком і загадаў усіх інжынераў і тэхнікаў, што апынуліся ў руках паўстанцаў, распяць на металічных крыжах. Ледзьве ўдалося пранікнуць у лагер мяцежнікаў і абясточыць усіх. Тады ж Вялікі Рэферэндум прыняў амаль адзінагалосную пастанову, якую дасціпныя журналісты ахрысцілі Сінім Тормазам. Гэты Сіні (ад колеру дыму лучын і вогнішчаў) Тормаз уводзіў на ўсёй планеце Трохгодкі Навуковых Адкрыццяў. Згодна пастановы, грамадскі час дзяліўся на трохгодкі, на працягу якіх навуковыя інстытуты, вучоныя, даследчыкі, рацыяналізатары (былі і такія), вядома ж, працавалі, але не мелі права абнародаваць свае адкрыцці, абавязаны былі трымаць іх пад сакрэтам. Толькі ў апошнім снежні трохгодкі ім дазвалялася праз часопісы і газеты, праз радыё і тэлебачанне азнаёміць насельніцтва планеты з трыма самымі значнымі, на іх погляд, адкрыццямі. «Мазгавікоў» (так у прастамоўі называлі вучоных) гэта вельмі крыўдзіла і прыгнечвала. На пачатку першай трохгодкі семнаццаць вучоных (сярод якіх было пяць жанчын) у знак пратэсту пакончылі жыццё самагубствам. З вялікімі ўрачыстасцямі іх пахавала ўся планета, але трохгодак не адмянілі. Сіні Тормаз падтрымалі 83 працэнты дарослых зямлян: усе фермеры і біёлагі, амаль усе паэты і шахцёры, большасць аўтамабілістаў, верталётчыкаў, хімікаў... Толькі Саюз космадэсаннікаў, Ліга барацьбы супраць мутантаў і Аб'яднанне беласкурых прастытутаў не згадзіліся з вынікамі Вялікага Рэферэндуму ды вымушаны былі падпарадкавацца Усепланетнай Дысцыпліне.

На дзвярах хатняй бібліятэкі, у якой у глыбокім одуме і разгубленасці гартаў «Усеагульную Гісторыю Чалавецтва» Гай Дубровіч, раптам успыхнуў яркажоўты кружок — нехта прасіў дазволу ўвайсці.

— Уваходзьце, — сказаў Дубровіч.

І адразу на дзвярах загарэўся кружок зялёнага колеру.

У бібліятэку рашуча ўвайшла ягоная жонка Бярозка Дубровіч, прыгожая, смуглявая. Учора, як помніцца, яна была ў адзенні англійскай лэдзі віктарыянскай эпохі, сёння ж перад Дубровічам стаяла антычная афінянка — у белай падоўжанай туніцы, з бліскучым, ці не срэбным, вяночкам на чорных

валасах.

— Які ў цябе крывяны ціск і што ты бачыў у апошнім сне, Адзіны? — прывітала яна мужа, пяшчотна пацалаваўшы яго ў скроню.

Вялікая Эра Плюралізму (або ВЭП, як любілі гаварыць сябры Гая Дубровіча — маладыя энергічныя фізікі) зрабіла адносіны паміж мужчынам і жанчынай больш гнуткімі, больш рухомымі і нестандартнымі. Той, хто хацеў, меў адну жонку і адпаведна аднаго мужа. Такіх сем'яў (прынамсі, у Індаеўрапейскай Канфедэрацыі) была большасць. Але меліся і так званыя пашыраныя сем'і, дзе разам, у шчасці і ў поўнай згодзе, жылі тры мужчыны і тры жанчыны. Мужы і жонкі ў пашыраных сем'ях звярталіся адно да аднаго са словамі: «Каханая», «Каханы». Гай Дубровіч і Бязрозка Дубровіч былі адналюбамі, вось чаму Бязрозка сказала, пяшчотна і мілагучна: « Адзіны ».

Гай пацалаваў жонку. Яна ўважліва паглядзела на яго, пацёрлася шчакой аб ягоны плячук, потым твар спахмурнеў.

— Ведаеш, Гай, не вельмі добрыя навіны...

— Зноў нехта бачыў мяне ў ідыёцкім сне? — не даў ёй дагаварыць Гай.

— Так. Тэлефанавала Вера Хрысцінюк... Голас у Бязрозкі быў нясмелы, прыдаўлены.

— І што ж?

— Казала, што прыснілася ёй ядзерная катастрофа. Казала, што ўсе мы паспелі забегчы ў сховішча, нават таўстун Каласоўскі, а ты чамусьці не ўскочыў за браніраваныя дзверы. Не змог. І разам з табой там, пад ядзерным выбухам, застаўся ксёндз Баляслаў.

— Ксёндз? — здзівіўся Дубровіч.

— Але. Ксяндза цяжка параніла. Нейкая цяжкая стальная бэлька ўпала на грудзі. Ён сваёй крывёю намаляваў на зямлі крыж, пацалаваў яго і памёр. А ты... Вера Хрысцінюк бачыла, як ты стаў на калені, горка плакаў і прасіў, каб цябе ўпусцілі ў бамбасховішча. Ды ніхто не адчыніў дзверы. А ты ўсё стаяў на каленях і прасіў, прасіў...

— Перастань,— рэзка сказаў Гай Дубровіч.— Ты ж бачыш, што мне непрыемна слухаць.

— Прабач, Адзіны,— пачырванела Бязрозка.— Я не хацела... Але ж такі сон... Прашу цябе — будзь асцярожны... Пастарайся гэтымі днямі нікуды не выходзіць з дому, пасядзі над сваімі рукапісамі, пагуляй з Чарлі ў шахматы...

Чарлі быў хатнім робатам Дубровічаў — вялікае металічнае цела, чырвоныя пранізлівыя вочы, хрыплы, як прастуджаны, голас.

— Гуляць з гэтай бляшанкай? — Гай крыва ўсміхнуўся.

— Робата мы маем права замяніць толькі праз чатыры месяцы,— напамніла Бязрозка, радуючыся, што размова аддаляецца ад злашчаснага сну.

Ды, відно па ўсім, у галаве ў Гая моцна засела навіна, прынесеная жонкай. Ён пстрыкнуў пальцамі, што рабіў у хвіліны душэўнага ўзрушэння, спытаў:

— Скажы, Адзіная, а які я быў там, за дзвярыма сховішча?

— Як — які? — не зразумела Бязрозка.

— Ну, твая дарагая сябровачка Хрысцінюк, вядома ж, не прамінула ўбачыць у сваім ідыёцкім сне, што я стаяў на каленях, ліў слёзы, як бабёр. І, пэўна ж, кулакамі грукаў у браніраваныя дзверы. І густы дым наплываў... І ўся зямля гарэла... І ў мяне была скрыўленая ад жаху фізіяномія... Чарлі ў параўнанні са мной здаўся б пераможцам усепланетнага конкурсу прыгажуні.

— Не трэба,— ціха папрасіла Бязрозка.

— Але ж я павінен быў быць там голы,— не пачуў яе Гай.— Разумееш? На мне б спаліла ўсё адзенне, да апошняй ніткі... Усе валасы... Разумееш? І зямлю б вакол мяне выпаліла ўшчэнт... Голы чалавек на голай зямлі! Здрава! Чым не апакаліпсіс?

— Навошта толькі я табе сказала? — сумна ўздыхнула жонка.

— А ты абавязана была сказаць. Хіба ты забылася пра восьмае правіла Штодзённага Этыкету? «Зрабі ўсё магчымае і, калі можаш, немагчымае, каб пазбавіць свайго бліжняга і кожнага жыхара планеты ад няшчасця, ад трывогі і дэпрэсіі, ад суму». Ты, Адзіная, зрабіла абсалютна правільна,— Гай пацалаваў жонку ў шчаку.— Значыць, да мяне можа прыйсці Вялікі Жах, а ён прыходзіць толькі ўначы. Так-так... І нічога не кажы, ты ж ведаеш... Ён можа прыйсці. А я і думаю — чаму гэта сёння раніцой, калі я толькі прачнуўся і яшчэ ляжаў у ложку, мне проста на твар упаў чорны павук? Ясна — Вялікі Жах папярэдзвае.

— Павук? — пабялела жонка.— Якое мярзоцце! А куды ж глядзіць Чарлі? Ён жа, як кожны хатні робат, абавязаны прыбіраць кватэру. Абібок! Зноў, пэўна, у шахматы пачаў гуляць з суседскімі робатамі. Вось не дам яму пахучай змазкі цэлы месяц, хай паскрыгоча нязмазанымі шарнірамі.

— Змазку трэба даць,— спалохаўся Гай, успомніўшы непрыемны рэзкі скрыгат, які ляцеў ва ўсе бакі ад вялізнага робата, калі канчалася, высыхала змазка.

— Я ўсё роўна паскарджуся на яго ва Упраўленне Хатніх Робатаў,— цвёрда прамовіла Бярозка.— Няхай нават яго ад нас забяруць. Чатыры месяцы здолеем абысціся і без робата. Але дамовімся, Адзіны, што гэтыя дні мы будзем толькі дома. Добра? Жыві, як калісьці казалі нашы продкі, дамаседна.

Яе вочы глядзелі на Гая з каханнем, з цеплынёй і пранікліваасцю. Яе вочы, здавалася, хацелі нырнуць у самую глыбіню ягоных вачэй. Шаснаццаць год прайшло, як яны ўзялі шлюб, як цела ад цела агнём занялося, а Гай Дубровіч і сёння ў час кароткіх ці доўгіх разлук (а ён часта ездзіў і лётаў у навуковыя камандзіроўкі) з трапятаннем, быццам зялёны юнак, чакаў сустрэчы з жонкай. Бярозка таксама кахала яго, і ў іх нарадзіўся сын Клён, Клён Дубровіч.

Тут самы час даць адно тлумачэнне. Вялікая Эра Плюралізму вызваліла людзей духоўна, Чалавек мог рабіць усё, што лічыў патрэбным, чалавечным, што не ўціскала волю суседа або цэлай грамады. Такое, вядома, далася няпроста, бо ў геннай памяці зямлян заставаліся не толькі любоў, спагада, але і нянавіць, зло, прага чужых слёз і крыві. З экстрэмістамі-забойцамі, напрыклад, чалавецтва развіталася жорстка, хоць і згодна іхняму пажаданню — у адноўленым Калізеі ў Рыме некалькі дзён ішлі гладыятарскія баі. Тыя, каму нецікава было жыць на мірнай планеце, нецікава было паміраць сваёй смерцю, выйшлі на арэну. Іхнімі праціўнікамі былі мутанты, гіганцкія ваўкі і сабакі, што пладзіліся непадалёку ад Чарнобыльскага саркафага. Дык вось адной з праяў духоўнага вызвалення была магчымасць кожнага, хто пажадае абраць сабе і сваім нашчадкам новае імя і прозвішча. Не ўсе зрабілі такое, але Гаеў прапрапрадзед, які жыў і працаваў у лесе, назваўся Дубровічам і імя адпаведна прыдумаў «лясное» — Ясень. З таго часу і вядуцца імёны Гай, Пушча, Бярозка, Шыпшына, Клён. Праўда, разам з гэтым кожнае немаўля роду Дубровічаў атрымлівае і хрысціянскае імя.

— Не, Адзіная,— сказаў Гай жонцы,— хавацца я не буду. Кожны мужчына павінен аднойчы сустрэцца з Вялікім Жахам. Калі яны мяне там,— ён тыцнуў пальцам угору,— прыкмецілі, заўважылі, вылучылі з мільярдаў зямлян, значыць, надыйшла мая чарга. І тут ужо нічога не паробіш. Зарыйся хоць на марское дно — знойдуць.. Галоўнае, ты не хвалойся. Усё, як і заўсёды, будзе добра.

— Што ж ты думаеш рабіць? — спытала Бярозка ціхім голасам, і твар у яе задрыжаў.

— Паеду на верталётную пляцоўку. Адтуль палячу ў Дом Пераўтварэнняў.

— І кім ты хочаш стаць, Адзіны?

— Зраблюся пчалай. Я так даўно не быў на сапраўдным лузе, не бачыў кветак.

— Зайздросьчу табе,— уздыхнула Бярозка.— Убачыш луг, матылькоў, стракоз, расу на траве... Я б таксама паляцела, але на гэты год, на жаль, ужо не маю права на пераўтварэнні — шэсць разоў пераўтваралася. Ніколі не адгадаеш, кім я была апошні раз. Ну паспрабуй адгадаць.

— Вавёркай,— пацалаваў яе Гай.

— А вось і не. Зязюляй,— усміхнулася Бярозка.— Так добра было кукаваць, седзячы на галінцы. Галінку вецер калыша, хмары бягуць над лесам, а я — «ку-ку» ды «ку-ку»...

— Не падкінула яечка ў чужое гняздо? — хітра прыжмурыўся Гай.

— Я ў цябе добрая зязюля, выхаваная,— прылашчылася да яго жонка і адразу ж спахмурнела.— Глядзі, не забывай, Адзіны, што Вялікі Жах прыходзіць уначы.

— Не бойся, я ўсё помню,— пацалаваў жонку Гай.— З сабой я бяру

Узмацняльнік Волі. Вярнуся праз тры дні. Так што не сумуй без мяне. І скажы Клёну, каб налёг на старагрэцкую мову. А то не возьму з сабой у падарожжа на Астэроід.

II

Гай з невялікім сакважам у руцэ выйшаў з дома. Дзень быў цёплы, трохі цемнаваты ад хмар. Але хмары па небе плылі нястрашныя, бязгромныя.

ры па небе плылі нястрашныя, бязгромныя. Каля помніка Пераможцу Рака доктару Джэксану-Размысловічу натоўпіўся народ. Людзі, як звычайна, клалі да помніка букецікі кветак, дзіцячыя цацкі, рознакаляровую гальку — слауты доктар у свой час, калі ўдавалася вырвацца ў адпачынак, любіў ездзіць па марскіх узбярэжжах і збіраць прыгожыя каменьчыкі. Помнік быў яркага жоўта-залатога колеру, але, вядома, не з золата яго зрабілі, а з лёгкага, вельмі трывалага еплаву. У кожным Цэнтры Тэрыторыі (Індаеўрапейская Канфедэрацыя, як і ўсе іншыя, была падзелена на Тэрыторыі) на самым людным месцы абавязкова стаялі два помнікі — помнік доктару Джэксану-Размысловічу і помнік Плюралізму. Гай Дубровіч з хваляваннем глядзеў на іх. Асабліва прыгожы быў помнік Плюралізму. Проста з зямлі, нібы дубовы ствол, вырастала чорная гранітная калона, на якой вялікімі белымі літарамі было напісана: «Дзе ёсць страх, там няма праўды». Калона, чым болей уверх,

завастралася і на самым сваім версе распускалася срабрыстай кветкай-пляцоўкай з сямю пялёсткамі. На пялёстках стаялі выявы Хрыста, Магамета, Іеговы, Буды, Дзевы-Атэісткі і Сівога Паганца. Сёмы пялёстак быў незаняты, вольны, у думках кожны землянін, калі, вядома, жадаў, мог узнесціся туды. Яшчэ болей прастарнейшая кветка-пляцоўка мелася трохі знізу верхняй кветкі. На ёй шчыльна месціліся бюсты знаных людзей. Платон, Гарыбальдзі, Напалеон, Ленін, Лютэр, Канфуцый, Жанна д'Арк, Махно, Рузвельт, Лех Валенса, Бісмарк, Бальзак, Троцкі... Каго тут толькі не было! Кожны грамадзянін меў права, папярэдне патэлефанаваўшы ў Дом Народаў, выставіць на срабрыстую кветку невялічкі бюст таго чалавека, якога ён лічыў сваім ідэалам. Цэлыя тры дні (немалы тэрмін, бо жадаючых набіралася мноства!) стаяў бюст на кветцы. Праўда, меўся спіс людзей, чые імёны былі занесены на Чорныя Скрыжалі Чалавецтва і якіх забаранялася ўслаўляць. Гай Дубровіч падумаў, што, вярнуўшыся з Дома Пераўтварэнняў, абавязкова ўславіць Францыска Скарыну.

Да 7-й верталётнай пляцоўкі было ад сілы мінут дваццаць дарогі. Звычайна Гай хадзіў туды пешшу, хоць амаль па ўсіх вуліцах шпарка беглі тратуары-транспарцёры. Ён ішоў па рознакаляровым асфальце, на якім былі, як жывыя, намаляваны кветкі, зялёныя сцябліны, сінія стракозы, і сумаваў, што даўнавата не быў на сапраўдным лузе, дзе мяккая зямля ўгінаецца пад чалавекам і раса залівае ногі. Навокал весела стаялі двух-трохпавярховыя будыначкі, з абавязковым садам каля ўвахода, з салярыямі і тэлескопамі на дахах. «Праз паўгадзіны я зраблюся пчалай»,— думаў Гай, Раптам проста перад ім, літаральна ў кроку ад яго, абваліўся, гучна пляснуўся на асфальт балкон са старэнькага чырванасценнага дамка. Некалькі такіх дамкоў захавалі як архітэктурныя помнікі дапляралістычнага часу. Ветрам, асколкамі тынкоўкі рэзка ўдарыла па грудзях і шчоках. Гай, нібы заяц, сігануў назад. Усё ў ім затраслося — Вялікі Жах папярэджвае! Вялікі Жах нячутна ідзе, цікуе побач! Хоць многія, хто з ім ні сустракаўся, не вераць у яго існаванне, ён прысутнічае на планеце, пранікаючы ў самыя патаемныя куточки жыцця.

— Вітаю спадара Дубровіча! Які ў цябе крывяны ціск і што ты бачыў у апошнім сне? — прагучаў, як збавенне, бадзёры вясёлы голас. Поруч з Гаем стаяў ягоны калі не сябра, то добры знаёмец рэжысёр Індаеўрапейскага тэлебачання Навум Масейкін. Масляніста-чорныя жвавые вочы іскрыліся

заўсёдным смехам.

— Адкуль ты ўзяўся, Навум? — узбуджана выдыхнуў Гай. Зараз ён быў рады кожнай жывой душы.

— У ваўка сто дарог, у паляўнічага толькі адна,— адказаў Масейкін.— З учарашняга шукаю цябе. Хачу, каб ты прыняў удзел у планетарным дыспуце гісторыкаў на тэму «Галоўная падзея дваццатага стагоддзя».

— Галоўная падзея? — пазіраючы то на Масейкіна, то на рэшткі цаглянага балкона каля сваіх ног, млява перапытаў Гай.— Вечна ты, Навум, выдумляеш нейкія дыспуты. Тут балконы валяцца на галаву, а ты... Лічу, што галоўным у дваццатым стагоддзі быў першы адкрыты кантакт зямлян з камандзірам Лятаючай талеркі Бурдзугаларафам. Здарылася гэта, дай Бог памяць, у адна тысяча дзевяцьсот дзевяноста дзевятым годзе, усяго за чатыры дні да трэцяга тысячагоддзя хрысціянскай эры.

— А Вялікая Кастрычніцкая рэвалюцыя ў Расіі?

— Сацыяльны эксперымент. Спроба зрабіць рэзкі скачок з адной цывілізацыі ў другую. Гэта тое самае, каб ты, дарагі Навум, у час палёту захацеў пераскочыць з кабіны аднаго рэактыўнага звышгукавага самалёта ў другі.

— Значыць, ты не будзеш удзельнічаць у маім тэледыспуце? — наморшчыўся, спахмурнеў Масейкін.

— Чаму ж? З радасцю. Але спачатку паглядзі на тое, што некалькі імгненняў назад было старадаўнім, добра змураваным, скляпаным з тоўстай металічнай арматуры і трывалай цэгля балконам.

— Паглядзеў. Ну й што? — паціснуў плячыма Навум.

— І ні аб чым гэта табе не гаворыць?

— Слухай, Дубровіч,— уважліва паглядзеў на Гая тэлерэжысёр,— калі ты зараз пачнеш мне расказаць пра Вялікі Жах, пра паралельную небялковую цывілізацыю, я, як інтэлігентны чалавек, буду, вядома, глытаць твае словы — так я глытаю яешню, якую пячэ мая цешча, хоць дзіка не люблю яе — але на першым жа павароце мяне пацягне на ваніты. — Зразумеў?

— І ўсё-ткі гэта быў Вялікі Жах,— пераканана прамовіў Гай.

— Ды проста рухнуў стары балкон,— амаль закрычаў Масейкін.— Выпадковасць. Стомленасць металу, цэгля. А мы пачынаем хваравіта шавяліць мазгавымі звільанамі і адразу шукаць нейкую звышпрычыну. Ведаеш, што бачылі алкаголікі Сярэднявечча ў час белай гарачкі? Бачылі чорцікаў, чорненькіх і

рагатых. А што бачылі тыя ж самыя алкаголікі ў Савецкім Саюзе пры прэзідэнце Гарбачове? Каляровыя мультыкі. Усёк? А сёння тыя ж самыя п'юны, якія не перавядуцца, пакуль у чалавецтва ёсць рот, глотка і страўнік, ужо бачаць (усёк?!) лятаючыя талеркі. Чым галава забіта, тое людзі і бачаць.

— Сёння да мяне ўначы павінен прыйсці Вялікі Жах,— роўным, трошкі стомленым голасам перапыніў яго Дубровіч.

— Ладна, вар'яцей,— махнуў рукой Масейкін.— Яшчэ ж я хачу, паважаны вар'ят, каб ты ўступіў у нашу Лігу барацьбы за сціпласць. Навошта планеце Чалавек з брыльянтавым сэрцам? Хопіць і бронзавага. Мінеральныя рэсурсы Зямлі, Месяца і Венеры амаль вычарпаны, ядзерная энергетыка байкатуецца, паветра, глеба і вада атручаны ўжо стагоддзі назад, а Усепланетнае ЖURY прысуджае лепшаму грамадзяніну (ах, якія мы добранькія!) тытул Чалавека з брыльянтавым сэрцам.

— Усяго ж толькі тытул,— асцярожна ўставіў сваё слова Гай.

— Прынцыпы вышэй за ўсё,— рашуча перапыніў яго Масейкін.— Калі планета бедная, беднымі павінны быць і тытулы. Брыльянты — гэта раскоша, гэта марнатраўства, а вось старая добрая бронза, з якой далёкія прашчурны ўваходзілі ў цёмны лабірынт сваёй прадгісторыі, незаслужана забыта нашымі заканадаўцамі і маралістамі. Абавязкова павінен быць толькі адзіны тытул — тытул Чалавека з бронзавым сэрцам. Надаўшы такое штогадовае званне лепшаму чалавеку Зямлі, мы тым самым духоўна ачысцімся, умацуем душу, станем падобнымі сваёй чысцінёй і сціпласцю на першых хрысціян або пурытан.

Яны хутка ішлі па яшчэ няшумнай ранішняй вуліцы, і Масейкін усё гаварыў, гаварыў... «Ну й галава,— дзівіўся сам сабе Гай Дубровіч.— Два Везувіі плюс вулкан Ключаўская сопка. І заўсёды напаўкрыла, напаўкрока ляціць наперадзе прагрэсу. Здаецца ж, нейкі месяц назад захапляўся разгадвааннем «свяшчэннасці» лічбы 7. Выступіў па Індаеўрапейскім тэлебачанні і, здзівіўшы вучоных мужоў, заявіў, што даўмеўся, хоць сам і не гісторык, чаму першалюдзі так шанавалі гэту самую лічбу 7. Аказваецца, чалавечае цела мае сем «чыстых» адтулін: вочы, вушы, ноздры, рот. Вялікі перапалох быў паміж навукоўцаў. Нават сам Гай не ўтрымаўся тады і ў газеце «Хатні фантаст» надрукаваў сваю версію. Па ягоных меркаваннях, лічбу 7 людзі зрабілі свяшчэннай таму, што кожны чалавек (прынамсі, на золку зямных

цывілізацый) мог назіраць, калі дачасна не паміраў ад варожага мяча або чумы, сем жывых прадстаўнікоў свайго роду-племені: прадзеда, дзеда, бацьку, сябе, сына, унука, праўнука. І вось сёння Навум Масейкін з найвялікшай страсцю гаворыць, амаль крычыць аб Чалавеку з бронзавым, а не з брыльянтавым сэрцам.

Яны падышлі да 7-й верталётнай пляцоўкі, дзе стаяў верталёт сям'і Дубровічаў.

— Можа, паляціш разам са мной? — прапанаваў Гай.— Хачу пабываць у Доме Пераўтварэнняў. Масейкін адмоўна хітнуў галавой.

— Тады — да пабачэння. Жывуць Сонца і Кісларод. Толькі скажы мне, Навум, каго б ты, супервядомы тэлевізійны ас, аб'явіў Чалавекам з брыльянтавым, прабач, з бронзавым сэрцам за гэты год?

— Старшыню Лігі барацьбы супроць мутактаў Грома Стралковіча,— не міргнуўшы вокам адказаў Масейкін.— Дарэчы, праз два дні лячу да яго, каб зрабіць тэлерэпартаж. Апошнім часам зноў актывізаваліся двухгаловыя воўкасабакі, і Гром разам з сябрамі дае ім прыкурыць.

Яны развіталіся. Гай, паказаўшы робатуахоўніку кантрольны жэтон, лёгка ўскочыў у элегантны двухвінтавы верталёт і праз колькі імгненняў ужо ляцеў над зялёнай чыстай зямлёй. Настрой у яго пакрысе прыходзіў у звычайную норму — унутраны спакой, упэўненасць. Плылі ўнізе роўныя цяністыя вуліцы, люстэркі вадаёмаў, многавугольнікі паркаў і садоў. З-за хмар, сінявата-ружовых, па-ранішняму лагодных, распальвалася сонца. Там, дзе хмар не было, бачыўся зырккі блакіт, яшчэ халаднаваты, але (Гай адчуваў гэта кожнай кропелькай душы) вельмі ўстойлівы, надзейны, быццам быў адкаваны з лепшых гатункаў металу. Нездарма першыя хрысціяне, глянуўшы на такі блакіт, казалі з вялікай перакананасцю: «Усе мы, кожны ў свой час, будзем на нябеснай цвердзі». З невялікага воблака, асветленага яркімі промнямі, раптам зашалацеў дождж. Здавалася, пасыпалася на зямлю сонечнае зерне.

Вось паміж аксамітнага разліву лесу паказаўся Дом Пераўтварэнняў. Круглы, трыццаціпавярховы, з высокай мачтай-маяком на самым версе. Каля гэтай мачты і пасадзіў свой верталёт Гай. Сонца люстравалася ў алюмініевых і медных пласцінах, якімі быў выцелены дах.

У Доме Пераўтварэнняў уладарылі робаты: ліфцёры, электрыкі, праграмісты, санітары, буфетчыкі, асенізатары, цырульнікі... Маўклівая

жалезнаскурая раць адразу акружала кожнага чалавека, які завітваў сюды. Робаты былі сама абаяльнасць і добразычлівасць, прадбачвалі любое жаданне сваіх гасцей, але вочы ў іх свяціліся бяспаснасцю і механічным спакоем, і недалёка ад ісціны прайшоў той мудрэц, які сказаў, што ніколі не паразумеецца жывое са штучным, ген з найдасканалейшай мікрасхемай. Пасля вядомага паўстання ў Германіі роботам, у адрозненне ад людзей, забаранілі ствараць якія-небудзь партыі або групы, тых, хто не згадзіўся, кінулі пад прэс і ў пераплаўку. Але хадзілі ў партыя чуткі, што тут, у Доме Пераўтварэнняў, які аж кішэў роботамі, у глыбокім падполлі дзейнічае іхняя тэарыстычная арганізацыя «Металічная Рука». Нападаў на людзей, праўда, пакуль што не было, і размовы аб нейкім падполлі можна было б назваць недарэчным міфам, каб не паведамленне тэлежурналаў (у тым ліку і Навума Масейкіна), што ў раёне Тоўстага Лесу зафіксавана на кінаплёнку сустрэча двух робатаў з мутантамі. Што прывяло робатаў у Тоўсты Лес, калі там дазволена бываць толькі навукоўцам і членам Лігі барацьбы супраць мутантаў?

У ярка асветленым, прасторным і, што асабліва ўражвала, нетаропкім ліфце Гай Дубровіч апусціўся на пятнаццаты паверх. Тут быў Духоўны цэнтр Дома Пераўтварэнняў, тут з кожным, хто захацеў пераўтварыцца, цэлых пяць хвілін гутарыў сам доктар Метэор, заснавальнік Дома, праўда, гутарыў з экрана. Ён быў адзіным чалавекам паміж соцень робатаў.

Гая ўвялі ў маленькі круглы пакой, пасадзілі ў крэсла-вяртушку. Адрозна ж успыхнуў экран і лысая галава доктара Метэора, добра вядомая ўсім зямлянам, з'явілася на экране, суха ўсміхнулася.

— Прырода толькі часцінка таго, што можна ўявіць,— загаварыў доктар Метэор. Гэтую першую фразу Гай Дубровіч вывучыў назубок яшчэ ў малодшых класах ліцэя. Яна, гэтая фраза, назаўсёды адціснулася, нібы клішэ, у памяці зямлян розных пакаленняў. З ёй можна было не згаджацца, спрачацца, але тут, у Доме Пераўтварэнняў, дзе вярхоўным жрацом і ледзь не богам быў доктар Метэор, ёй пачыналася кожная яго тэлеразмова.

— Чалавек — лісцік на дрэве Прыроды,— казаў між тым доктар.— Тры сыны чалавецтва «зняважылі» чалавецтва: Капернік, сказаўшы, што не Зямля цэнтр Сусвету, Дарвін, паставіўшы на першае месца не Бога, а відавы адбор, і Фрэйд, які асмеліўся даказаць, што чалавечае «я» не абсалютны гаспадар чалавечага цела. Паболей бы такіх зняваг! Навекі ж запомнім, што мы, людзі,

родзічы траве і дрэву, саве і ластаўцы, ваўку і зайцу, барсуку зямному і кіту марскому. Ты, мой брат па жывой зялёнай планеце, хочаш сёння пераўтварыцца, хочаш на нейкія імгненні адчуць сябе птушкай або зверам, рыбінай або насякомым. Ты хочаш пераступіць, пераскочыць тую рысу, што аддзяляе цябе, жывога чалавека, ад іх, таксама жывых. Аб такім марылі многія пакаленні, звычайныя людзі і мудрацы. Такому навучаў Буда. Запомні яго словы: «Я буду біць у барабан бяссмерця ў імгле гэтага свету». Чуеш, як гучыць, як запаўняе цішыню барабан бяссмерця? Запомні, што найвялікшае, найгалоўнейшае багацце Прыроды — жыццё. І не толькі чалавечае. Кім ты хочаш стаць?

— Пчалой,— адказаў Гай.

— Будзь пчалой.

Адразу патух экран. Моцныя, але пачцівыя рукі робатаў падхапілі Гая Дубровіча, панеслі па вельмі вузкім калідоры (гэта адчувалася па спёртым паветры і па рэху ад іхніх крокаў) у чорную цемру. Хоць такое было для гісторыка не ў навіну, ды ўсё роўна лёгкі страх заварушыўся ў сэрцы. Праз некалькі імгненняў незразумелым чынам (вялікая тайна доктара Метэора!) ён павінен быў, як кашулю, скінуць сваю чалавечую плоць і зрабіцца пчалой, непрыкметнай гудлівай кропкай. З ім павінны былі застацца толькі ягоныя свядомасць і памяць. Кожнаму доктар гарантаваў поўную бяспеку цела і псіхікі пасля таго, як скончыцца сеанс пераўтварэння, але, пэўна, кожны адчуваў трымценне душы і здрадлівую думку: «А раптам здарыцца нешта такое, што перашкодзіць мне зноў стаць чалавекам?» Гай Дубровіч не быў выключэннем. Па-першае, усюдысны ўсвед Навум Масейкін неяк сказаў, што года паўтара назад ці то доктар Метэор не змог вярнуць маладую жанчыну з «вобліка белай азёрнай чайкі», ці то яна сама не жадала вяртаць сабе чалавечае цела. Па-другое, быў ва ўсім гэтым нейкі першародны холад, ліпкі трывожны туман, адчуванне святатацтва і недазволенасці. Упершыню адчуў такі пакутлівы дыскамфорт Глеб Дубровіч, калі дзесяцігадовым хлапчуком прачытаў у Бібліі словы, што соллю ўпалі на параненую дзіцячую душу: «Не вары казлянятка ў малацэ маці ягонай». Чалавеку Вялікай Эры Плюралізму ўжо было мала моцнагучнай музыкі, тытуню і віна. Дзеля таго каб зламаць жалезную клетку сваёй духоўнай адзіноты і несвабоды (так, так, несвабоды, хоць знешне ўсё здавалася надзіва свабодным і супершчаслівым) людзі, як на прыгожую зваблівую цацку,

накінуліся на прыдуманую доктарам Метэорам Тэорыю і Практыку Пераўтварэнняў. Вось чаму неслі маўкліва-суровыя робаты Гая Дубровіча па вузкім чорным калідоры, каб праз нейкія імгненні ён звонкагалосай пчалай ірвануўся над квяцістым лугам.

Робаты асцярожна пасадзілі Гая ў кабiну цэнтрыфугі, страла якой ужо ўздрыгвала, нервова пагойдвалася, нібы прадчуваючы шалёную, непадуладную жывому розуму хуткасць. На галаву адзелі цяжкі гермашлем. Па-ранейшаму ні іскрынкi святла не было наўкол. Чорны змрок наплываў на вочы. І Гаю Дубровічу ўспомніліся словы, якія бог сказаў Майсею: «Твару майго не можна табе ўбачыць, таму што кожны чалавек не можа ўбачыць мяне і застацца жывым». Пачулася лёгкае шыпенне, якое неўзабаве перайшло ў свiст. Потым нізкі вантробны гул раскалоў, распалавіў цемру. Страла цэнтрыфугі скранулася з месца, і адразу недзе збоку ўспыхнула малюсенькая чырвоная кропачка. Што гэта было? Электрычная лямпачка? Фотаэлемент у воку робата? Гай Дубровіч не паспеў сканцэнтраваць сваю думку, бо раптам кабiна, у якой ён сядзеў, перавярнулася і ён завiс на шырокіх пругкіх рамянях галавою ўніз. А цэнтрыфуга ўсё набірала абароты. Апошнім, што мільганула ў яго свядомасці, калі ён яшчэ заставаўся чалавекам, была лічба — шэсць с паловай. Ён ухажіўся за яе, напружыў мозг і ўспомніў — шэсць с паловай грамаў важыць чалавечая душа, адным словам, тая таямнічая субстанцыя, якая ад нараджэння знаходзіцца ў кожным з людзей. Доктар Метэор узважваў аднаго і таго ж чалавека за тры мiнuty да клінічнай смерці і праз тры мiнuty пасля яе. І пры абсалютнай чысціні эксперыента заўсёды выплывала такая лічба. Нябожчык заўсёды быў лягчэйшы на шэсць з паловай грамаў.

...Ён ляцеў над залітым сонцам юным лугам. Ён быў пчала меданосная, *Apis mellifera*. Ягоныя крылатыя продкі асвоiлі планету значна раней, чым на ёй з'явіўся чалавек. За два кіламетры ад гэтага луга, ад гэтых яркіх кветак (кветкі — усмешкі прыроды!) у яблыневым садзе стаяў новенькі рамачны вулей, ягоны Дом, дзе жыло, гуло, звiнела, дзумкала ажно семдзсят тысяч аднародцаў, моцная працавітая пчаліная сям'я. Кожная шчыліна, кожная дзірачка ў тым вуллі старанна прамазана пропалісам, пчаліным клеём. Каб здабыць яго, разам з усімі ён (яна! пчала!) да змогі пераціраў сківіцамі пупышкі розных раслін, драўніну. Працавалі так энергічна, усіх было такое мноства, што ў вуллі павышалася тэмпература, і, каб збiць яе, спецыяльныя пчолы-вентылятары

бесперапынна махалі крыльцамі, ствараючы лёгкі ветрык. Сёння ж з раніцы скварыла сонца, была страшэнная задуха, і нават ён на нейкі час рабіўся вентылятарам — вылазіў дзеля гэтага на дошчачку перад лятком.

Ён ляцеў над яркай летняй зямлёй, баючыся птушак і хімікатаў. А яшчэ непакоіла тое, што тут, у гэтых мясцінах, маглі напаткацца «пчаліныя ваўкі», бязлітасныя жоўта-шэрыя восы. Яны селяцца вакол пчальнікоў, беручы іх у аблогу, і забіваюць пчол ударам джала ў мозг, забіваюць з першага ўдару. Потым сціскаюць сківіцамі брушка і грудзі сваіх ахвяр, прагна злізваючы кропелькі мёду, што выступаюць у тых з роту.

Мора кветак ззяла пад ім, і ён ведаў, што кожная з гэтых прыгажунь страсна чакала яго. Такія сарамліва-цнатлівыя, такія загадкавыя, абсыпанія расой, быццам дарагімі брыльянтамі, такія, здавалася, непадступныя, яны млелі ад радасці пры з'яўленні пчалы, даверліва ўпускаючы ў свае мармуровыя або залатыя керамкі, у сваю патаемнасць. Яму патрэбны былі іхнія салодкія пылок і нектар, ім — ягоныя хабаток, лапкі, усё цела, вёрткае, моцнае, здольнае прашчаміцца ў драбнейшую шчылінку, а потым перанесці пылок на песцік іншай кветкі, што расце, шуміць зусім побач або на другім канцы бязмежнага лугу. Кветкі кахаліся адна з адной пры дапамозе пчалы.

Ён вельмі востра, да гарачага звону ў крыві, разумеў жыццё, няспынную вечную змену хваль-пакаленняў кветак, пчол, стракоз, людзей... Усё хацела жыць, расці, налівацца цішынёй і громам, агнём і холадам, рухацца ўдаль і ўшыркі, у глыбіню сябе і за воблакі... Усё прагнула цвіцення і абнаўлення, пацалункаў і слёз. Нават нямая смерць была жыццём, бо рабілася падмуркам, апірышчам нейчаму маладому захліпістаму карэнню. Доктар Метэор быў, вядома, найвялікшым са смертных, падараваўшы чалавецтву сваю Тэорыю і Практыку Пераўтварэнняў. Толькі пабыўшы ў чужой скуры, лусцы, шэрці, ракавіне, толькі пабегаўшы, палётаўшы, папоўзаўшы, адчуўшы страх і знямогу, можаш наблізіцца (хоць часткова) да разумення агульнасці ўсяго жывога. Няважна, зразумелае яно ці незразумелае, прыгожае ці непрыгожае, ціхмянае ці агрэсіўнае. Яно — жывое, а значыць, неабходнае таму свету, у які, нібы зрэнка ў вока, заключана тваё жыццё.

Ён лётаў над кветкамі, садзіўся на іх, збіраў пылок і нектар, адносіў здабычу ў вулей, зноў кіраваўся на луг... На пукатай зялёнай горцы стаялі дачы — стракатыя прыгожыя хаткі, падобныя на рознакаляровыя кубікі, якія,

нагуляўшыся, раскідала свавольнае дзіця. Ён заляцеў туды, апусціўся ў ракавіну з белымі слізкімі сценкамі. Загарэлавукая жанчына якраз мыла, прынёсшы з градкі, ярка-чырвоную радыску. Хвастаў срэбны струмянёк вады, сеяліся пырскі, на смуглым жаночым пальцы бліскаў, як сонечны зайчык, пярсцёнак. Было адчуванне лагоды, спакою і шчасця. Ён піў ваду разам з іншымі пчоламі і баяўся, што жанчына вось-вось схопіць мокрую анучу, нязлосна ўдарыць ёю, крыкне: «Акыш на вас!», маючы на ўвазе не курэй, а пчол. Але яна весела мыла радыску і спявала нейкую песеньку.

Раней ён быў упэўнены ў неадэкватнасці ўсяго жывога. Яму здавалася, што птушкі, звяры, пчолы, калі б толькі яны валодалі здольнасцю асэнсоўваць сваё становішча, параўноўваць сябе з чалавекам, адразу б усёй гурмой, будзь на тое іхняя воля, захацелі б ачалавечыцца, зрабіцца, адным словам, людзьмі. Ён нават, як быў маладзейшы, пра жанчын у іхніх стасунках з мужчынамі такое думаў, хоць заўсёды лічыўся барацьбітом за палавую роўнасць. Але дзякуючы доктару Метэору ён паспеў ужо пабыць рыбай, ваўком, бабром, вось зараз быў пчалай і зразумеў адну мудрую ісціну. Аказваецца, жыццё ва ўсіх сваіх выявах і формах абсалютна раўнапраўнае. Для прыроды, якая самастварылася, якая стварала і стварае мільярды камбінацый атамаў, аднолькава каштоўныя і мозг філосафа Платона і крылцы лугавой страказы. Магчыма, гэта выглядае і гучыць парадаксальна і ўсе зямныя філосафы пагрозна замахваюць кулакамі, але гэта так. Неяк любімы Гаеў паэт Антон Кастрыцкі напісаў радкі, якія амаль усім падаліся геніяльнымі:

«Скажыце мне — хто ўспомніць пра Зямлю,
Калі Зямля загіне?»

Вернікі адразу ж сказалі: «Успомніць Бог». Дасціпны Навум Масейкін абвясціў з экрану тэлевізараў, што планету Зямля ўспомняць яе сыны і дочки, астранаўты, якія паляцелі ў касмічную бездань. Сёння Гай Дубровіч з некаторай карэкціроўкай падзяляе думку вернікаў: «Успомніць Прырода». І ўсё таму, што цэлыя доўгія суткі ён жыў жыццём пчалы...

Ён знайшоў вялікае поле, засеянае грэчкай. Бела-ружовы духмяны востраў хаваўся між зялёнага старога лесу. Гэта было нечаканым і вельмі дарагім падарункам, бо пчолы з іхняга вулля яшчэ не праклалі сюды трасу. Пякло сонца. Шумеў нямоцны вецер. Ад захаплення, ад радасці ў яго міжволі вырваўся з грудзей чалавечы крык. Але пачулася толькі разарванае ветрам

пчалінае дзумканне.

Порстка прыляцеўшы ў вулей, прынёсшы туды цёплы пах мядовай грэчкі, ён пачаў танцаваць пчаліны танец, бо толькі так мог перадаць усім сваім суродзічам бадзёрую вестку. Ён поўзаў між пчол, а яны ўважліва сачылі за кожным яго рухам. Калі б поле знаходзілася блізка, то танец быў бы просты, без лішняй мудрагелістасці. Але да жаданай пахкай грэчкі ляжаў вялікі кавалак дарогі, і ён, папярэджаючы аб гэтым, хвацка круціў «васьмёрку», віляў брушкам — чым далей да нектара і пылку, тым часцей і болей звівалася брушка. Пчолы цудоўна разумелі яго. Медна-шэрымі пункцірамі вырываліся яны з вулля і ўжо ведалі, ў якім накірунку ляцець і пад якім вуглом узнімацца ў неба. А ён усё танцаваў...

«А што, калі застацца пчалай?» Думка была такой нечаканай, так востра і ярка ўспыхнула ў сьвядомасці, аж пахаладзела ў душы. «Абсурд,— адразу ўціхамірыў ён сам сябе.— Я — чалавек. Рабіцца на ўсё жыццё насякомым? Абсурд». Ён яшчэ старанней, яшчэ хутчэй затанцаваў.

«Але ж розныя формы жыцця аднолькава каштоўныя, адэкватныя. Невядомая маладая жанчына (і аб гэтым шмат хто ведае) назаўсёды засталася белай азёрнай чайкай. Зараз лётае над высокай хваляй... Ці сядзіць, гойдаецца на ёй... І тоненька-тоненька звініць вада...» Ён адчуў халодны выбух бязлітаснага страху ў самай глыбіні сваёй істоты. «Я вар'яцею! Пэўна ж, я вар'яцею. Я пераўтвараўся ў ваўка, у бобра, у шчупака, і заўсёды ўсё было нармальна, заўсёды роўна праз дваццаць чатыры гадзіны я з радасцю станавіўся чалавекам, Гаем Дубровічам, супрацоўнікам Славянскай секцыі Індаеўрапейскага аддзела Сусветнага інстытута гісторыі планеты Зямля. У мяне, урэшце, ёсць Бярозка, маладая прыгожая жонка, сын Клён. Хіба я не люблю іх? Ды я люблю жонку і сына мацней за ўсё на свеце. Мяне душыць дэпрэсія, калі даводзіцца ехаць у камандзіроўку болей, чым на тры сутак. А тое, што я зноў прыляцеў у Дом Пераўтварэння... Ёсць людзі, якія рабілі гэта дзесяткі разоў. Сам апостал Павел сказаў: «Усё выпрабуйце. Добрага трымайцеся».

І раптам яго, як мушкецёрская шпага, пранізала здагадка: «Пэўна ж, гэта хітрыкі Вялікага Жаху! Ледзь не ўпаў на галаву балкон, а зараз Жах, прыкінуўшыся лагодным і рахманым, нашэптвае, каб я назаўсёды застаўся пчалай».

Адразу паспакайнела на сэрцы. Калі даведваешся, што наперадзе

падпільноўвае круты паварот, няцяжка прытармазіць аўтамабіль. Гай Дубровіч канчаткова супакоіўся, пачуўшы ў навушніках гермашлема бадзёрую каманду аднаго з асістэнтаў доктара Метэора: «Пчала нумар сорок чатыры! Спадар Гай Дубровіч! Праз пяць мінут выходзім на плюсавае пераўтварэнне! Пчала нумар сорок чатыры!»

«Выходзіць на плюсавае пераўтварэнне» азначала адно — зноў становіцца чалавекам. Гэта вельмі ўспешыла Дубровіча. З цёплай радасцю ён падумаў, што ажно сорок чатыры чалавекі (пэўна ж, больш!), пераўтварыўшыся ў пчол, лёталі сёння над кветкамі.

III

На верталётнай стаянцы, якая знаходзілася на даху Дома Пераўтварэнняў, Гай Дубровіч, вельмі здзівіўшыся, убачыў свайго пятнаццацігадовага сына Клёна. Адразу нават падумаў, што памыліўся. Ці нямала такіх падлеткаў, даўгалыгіх, з нагала пастрыжанымі галовамі? Яркімі фарбамі маляюць яны там, дзе ў іхніх прапрадзёдаў матляліся чубы і грывы, кветкі, зоркі, астранамічныя знакі. Гэты таксама размаляваны. Дубровіч, слізгануўшы па яму позіркам, падаўся да свайго верталёта. Ззаду пачулася:

— Тата, вазьмі мяне з сабой.

— Што ты тут робіш, Клён? — рэзка азірнуўся, выдыхнуў з раздражненнем Гай.

— Чакаю цябе, каб разам ляцець на Чорны Хутар.

Сын падышоў да бацькі, пацёрся яму галавой аб грудзі. Сантыметры на тры, калі не болей, быў ён ужо вышэй за Гая. Дзіўна было глядзець на гэтае страусянё, тонкае, худое, вузкаплечае, ключыцы выпіраюцца, нібы кіёчкі. Дзіўна было не ў люстэрку і не ў спакойнай рачной вадзе бачыць свой твар, толькі зусім юны, неагрубелы і нейкі, хоць была на ім самаўпэўненая бравада, бездапаможны. Гай адчуў, што вельмі любіць свайго адзінага сына, любіць да паколвання ў грудзях, і, калі б узнікла суровая неабходнасць, не вагаючыся, аддаў бы за яго жыццё. Але ён строга спытаў:

— Як ты тут апынуўся? Чаму ты не дома?

— Мяне на сваім верталёце прывёз Навум Масейкін,— адказаў Клён.

— Масейкін? — Гай Дубровіч іранічна ўсміхнуўся.— Гэты ўсявед можа... Схапіць дзіця, пасадзіць у верталёт, прывалакчы дзіця ў Дом

Пераўтварэнняў. Слухай, Клён, я абяцаў узяць цябе з сабой на Астэроід. Памятаеш?

Сын кіўнуў галавой.

— Дык я не вазьму цябе. Зразумеў? Хіба ты не ведаў і твой Масейкін хіба не ведаў, што да шаснаццаці год ніхто не мае права і нагой ступіць на парог Дома Пераўтварэнняў? У першым пункце вердыкта доктара Метэора сказана аб гэтым.

Сын пакутліва пачырванеў.

— Вядома, я чытаў вердыкт доктара Метэора,— сказаў ён.— Але ж я высокі, тата, і мне ўсе ўжо даюць з выгляду шаснаццаць гадоў. Не думай, я ўсё разумею... Мне яшчэ зарана пераўтварацца. У мяне яшчэ не акрэпла воля.

Ён пазіраў проста ў вочы бацьку, пазіраў з адчайнай рашучасцю, і была ў сынавым паглядзе нечаканая ўпартасць («Як ён узмужнеў!» — міжволі падумаў Гай), прасветленасць і мудрасць, быццам пражыў ён уга колькі гадоў, быццам ён на той бок Сонца лётаў. Але ў размовах з дзецьмі, як заўсёды лічыў Гай Дубровіч, неабходна праяўляць разумную цвёрдасць і нават суровасць, вядома, таксама разумную.

— Навошта ты прыляцеў? — рэзка спытаў ён.

— Мне маці ўсё расказала. Хачу дапамагчы табе, калі прыйдзе Вялікі Жах. У мяне моцнае біяполе, падобнае на тваё. Разам мы пераможам на Чорным Хутары.

Што можна было адказаць на такія словы? Гай паляпаў сына па плечуку, і яны селі ў верталёт. Зноў завітнела, пабегла ўнізе ранішня бадзёрая зямля.

— Як ты адносішся да Напалеона? — пацікавіўся Клён.

Нічога нечаканага ў сынавым пытанні не было. Сын рыхтаваўся стаць гісторыкам, хацеў пайсці па бацькавых слядах. Вялікая Эра Плюралізму, як гэта ні падасца нечаканым, раз'яднала людзей (у тым ліку і людскія пакаленні) болыд знешне: у словах, паводзінах, жэстах, вобліку. Духоўна ж людзі згуртаваліся, усвядоміўшы хуткаччасць і непаўторнасць жыцця.

— Нармальна адношуся,— адказаў Гай, пазіраючы праз шклянную лабаціну кабіны на зялёныя чародкі бяроз.— Імператар-рамантык. Гэта някепска гучыць. А ў гербе ягоным былі пчалы.

— Ён любіў мёд? — засмяўся сын.

— Ён паважаў руплівых людзей, даваў ім магчымасць поўнасцю

раскрыцца. Я, дарэчы, апошнім часам таксама думаю пра Напалеона — бачыш, нам з табой адно і тое ж стукаецца ў галаву.

Пры гэтых словах Клён паклаў сваю далонь на бацькаву.

— І мяне здзівіла,— працягваў Гай,— падабенства жыццёвага лёсу Напалеона на лёсы — ведаеш каго? — Гітлера і Сталіна.

— Дыктатары,— упэўнена сказаў сын.

— Я б не спяшаўся гаварыць такое. Прынамсі, Гітлера з яго партыяй абраў народ, абраў у час дэмакратычных выбараў. А падабенства між імі надзвычайнае, можна сказаць, ашаламляльнае. Усе трое — сыны невялікіх (маецца на ўвазе колькасць) народаў, народаў — як мякчэй сказаць? — гістарычна непрэстыжных у тых часы. Карсіканец, аўстрыец, грузін. Усе трое прыйшлі да сваёй неабмежаванай улады, у свае метраполіі-імперыі з поўдня. І ўсе зрабіліся вялікадзяржаўцамі, шавіністамі, пачалі з пенаю на губах услаўляць Францыю, Германію, Расію, адразу забыўшы пра тое гняздо, з якога вылецелі. Што гэта? Псіхоз улады? Перараджэнне генаў? Выпадак? Заканамернасць?

Гай Дубровіч, упэўнена ведучы верталёт, услых разважаў пра няпростыя, дужа сур'ёзныя рэчы і ведаў, што сын выдатна разумее кожнае слова, кожную ўспышку ягонай думкі. Вялікая Эра Плюралізму, няспынна шліфуючы людскі інтэлект, абуджала мозг да напружанай творчай працы ў вельмі юным узросце.

Прыляцелі на Чорны Хутар. Кожны грамадзянін Індаеўрапейскай Канфедэрацыі меў уласны ўчастак зямлі, быў абавязаны мець яго. Шырока адзначаўся Дзень Антэя, калі юнакі і дзяўчаты, якім споўнілася шаснаццаць год, у прысутнасці сваіх родзічаў і сяброў становіліся на калені і цалавалі зямлю, а потым, запаліўшы вечаровыя вогнішчы, танцавалі наўкруг іх. У адпаведнасці з гістарычнай традыцыяй такія зямельныя надзелы ў розных мясцінах называліся па-рознаму: віла, ферма, ранча... Беларусы называлі іх, вядома ж, хутарамі. Хутаранскае цяпельца, над якім кпліва насміхаліся ганарыстыя дасціпнікі мінулых стагоддзяў, шчасліва дажыло да Вялікай Эры Плюралізму.

У першую чаргу Гай з Клёнам пайшлі да Магіл Прodkaў. На ўзгорку, абсаджаным ліпамі і дубкамі, стаялі тры высокія каменныя крыжы. І на кожным былі выбіты тры словы: «Помні пра нас». Каменныя сціплыя надгробкі бялеліся паміж зялёнай шаўкавістай травы. Пырхаў чырвона-чорны матылёк. Звонка шчабятала птушка.

— І нас з табой пахаваюць тут? — ціха спытаў сын.

— Тут, — ціха адказаў бацька.

Сын пільна, вельмі пільна паглядзеў на бацьку, шкадаванне і распач мільганулі на імгненне ў чыстых сініх вачах, страх перад халодным небыццём, але ён быў мужчынам, рыхтаваўся стаць грамадзянінам Індаеўрапейскай Канфедэрацыі і ён цвёрда, як і патрэбна ў такіх выпадках, сказаў, пакланіўшыся надгробкам:

— Спіце спакойна.

А Гай раптам успомніў далёкі-далёкі восеньскі дзень, россып дажджу ў змрочным глухім лесе. Тады яны з Клёнам, яшчэ шасцігадовым, пайшлі ў грыбы і заблудзіліся. Не было з сабой ні компаса, ні наручнага бранзалета з радыёмаяком, ні запальнічкі, ліў, шумеў у дрэвах дождж, раззыбаня ветрам хмары сцюдзёна шклянелі над лесам. Клён спалохаўся, заплакаў. І тады Гай пасадзіў яго сабе на плечы, пайшоў наўздагад па лесе. Дзіцячыя тонкія, такія безабаронныя ножкі білі яму па грудзях, калі часам ён спатыкаўся на нябачных у цемры каранях. Ён мацней трымаў, прыціскаў сына і штохвілінна казаў яму: «Твар беражы, вочы. Нахіліся да мяне, каб галіны не ўдарылі па вачах». Даволі хутка знайшлі яны сцежку, выйшлі на дарогу, але тое лясное змушанае вандраванне назаўсёды засталася ў памяці, аб'яднала іх духоўна. Яны, дарослы і хлапчук, уласнай скураю адчулі дыханне далёкіх стагоддзяў і тысячагоддзяў, калі чалавек быў вельмі залежны ад прыроды, быў яе беднай часцінкай, быў кропляю ліўня і сняжыякай завірухі, калі вецер бязлітасна шкуматаў яму валасы, сек вочы, раздзіраў сцятыя вусны. «Зямлёй Славянiяй» назваў Клён той няўтульны лес і тыя няпростыя адчуванні. Назва, трэба прызнацца, была вельмі трапная. Як гісторыкі (сын — будучы гісторык) яны найбольш цікавіліся першаславянамі, таямшчым, магутным і, на жаль, безгалосым акіянам-лесам, які шумеў калісьці ад Адрыятыкі і Пелапанеса да Белага мора і Урала. Праславянскае жыццё, як восеньскі лес, амаль не пакінула пасля сябе яркіх фарбаў, жывой лістоты. А яно ж было! Дубровіч-старэйшы праславіўся тым, што стаў адным з членаў ініцыятыўнай групы, якая выпрацавала і рэалізавала ідэю Вялікай Кампенсацыі. Яны дамагліся, каб славянам (дакладней, толькі ўсходнім славянам) былі выплачаны трыста мільярдаў кантрыбуцыі ў індаеўрапейскіх доларах. За што? За тое, што ў свой час найбольш актыўныя і рухомыя з індаеўрапейскіх плямёнаў, напрыклад, галы, франкі, выцеснілі продкаў славян на самы край гістарычнай Айкумены, адрэзаўшы іх такім чынам

ад культуры, ад святла Рымскай імперыі. Вечны Рым, як багаты стол, вабіў да сябе ўсіх варвараў, але славянам не пашанцавала сесці за той стол, іх проста не пусцілі больш удачлівых народы. А багацце ж, і духоўнае, і матэрыяльнае, было агульнае, бо сам Рым, калыску розуму і прагрэсу, змайстравалі індаеўрапейцы, сярод якіх былі і продкі славян.

Успомніўшы, падумаўшы пра ўсё гэта, Гай Дубровіч паглядзеў на сына, шырока ўсміхнуўся і сказаў:

— Вітаем цябе, Зямля Славянія.

І пакланіўся ў пояс ліпам, дубам, двухпавярховаму каменнадраўлянаму будынку, усяму Чорнаму Хутару.

Іх сустрэў робот-вартаўнік па імені Дулеб. Радуючыся гаспадарам, ён узняў у прывітанні доўгую жалезную руку, сціснутую ў кулак. З кулака вылецела зялёная ракета.

— Усё спакойна, Дулеб? — спытаў Клён. Робат зірнуў на падлетка, зірнуў, падалося, з вясёлай хітрынкаю, але ў першую чаргу робот-вартаўнік абавязаны размаўляць з дарослымі, паўнапраўнымі грамадзянамі Індаеўрапейскай Канфедэрацыі. І таму ён сказаў, павярнуўшыся да Гая:

— У электроннай сетцы два разы падала напружанне. На другім паверсе, у кабінэце, у тры гадзіны ночы рыпеў паркет.

— Ці не хочаш ты сказаць, Дулеб, што там хадзіў прывід? — іранічна перапыніў яго Клён.

Робат строга паглядзеў на падлетка, потым павярнуўся да старэйшага па ўзросце, размерана прамовіў:

— Паркет рыпеў. Тады ж, роўна ў тры гадзіны ночы і дзве мінуты, насупраць акна, якое маецца ў кабінэце, мной заўважаны з боку двара празрыстабелы шар дыяметрам у тры метры дваццаць сантыметраў. Ён бяшумна падплываў да акна. Ярка свяціў месяц, і часам шар як бы знікаў з поля зроку, пэўна, раствараючыся ў месячных промнях.

— Ты і нагаворыш, Дулеб. Кінь палохаць,— зноў умяшаўся Клён, але голас ужо быў трохі цішэйшы, не такі звонкі.

— Гэта быў КЛА [КЛА — Касмічны лятаючы аб'ект. Прыкладна да паловы XXI стагоддзя называўся НЛА — Неапазнаны лятаючы аб'ект.],— цвёрда сказаў Дулеб.— У Школе Робатаў я вывучаў іх. Маецца пяць класаў, адзінаццаць падкласаў, светлая і цёмная афарбоўка, трыццаць тры віды

канфігурацыі. Бурдзугалараф, які прылятаў на Зямлю ў 1999 годзе, быў камандзірам самага прымітыўнага КЛА. Ён...

— Хопіць-хопіць,— перапыніў робата Гай.— Усе мы ведаем, што ты самы разумны, самы інфармаваны.

Ад такіх слоў гаспадара шчокі ў Дулеба — два адпаліраваныя да бляску пукатыя металічныя кружочкі — ярка запунсавеліся. Робаты вельмі любяць, калі іх хваляць.

— Глядзі, не пусці слязу,— пстрыкнуў робату пальцамі ў самы лоб Клён.

Дулеб іранічна і горда зірнуў на яго, нічога не сказаў. І было ў позірку, у павароце галавы нешта дужа падобнае на позірк араўіскага вярблюда.

— Не крыўдуй! — крыкнуў яму, узбягаючы на веранду дома, Дубровіч-малодшы і зноў не стрымаўся: — Усе кажуць, што ты самы мудры робат. Адкажы, што азначае тваё імя?

— Дулебы, саюз усходнеславянскіх плямёнаў на тэрыторыі Заходняй Валыні. У VII стагоддзі апынуліся пад уладай авараў, або абраў. З X стагоддзя ў складзе Кіеўскай Русі пад імем бужан і валынян,— бадзёра адрапартаваў робат.

— Ну, ты й даеш,— захоплена прысвіснуў Клён.

Бацька і сын спачатку распрануліся і паплавалі ў басейне, сценкі якога былі абкладзены рознакаляровымі керамічнымі пліткамі. Вада пахла бярозавым лісцем, навальнічным дажджом. Скура ў Дубровічаў была асляпляльна белая, бо мода на загар, прынамсі, у Індаеўрапейскай Канфедэрацыі, даўно прайшла — людзі пазбягалі пякучых сонечных прамянёў. Абцёрліся калянымі рушнікамі і ў прасторных ільняных кашулях і ў такіх жа штанах пайшлі распальваць камін. Ён быў зроблены ў выглядзе магутнага чырвонацаглянага зубра, што, падкурчыўшы ногі і раскрыўшы пашчу, ляжаў каля глухой сцяны вялікай залы. Неўзабаве ў гэтай пашчы радасна заскакала полымя. Клён кідаў туды сухія паленцы, кавалачкі антрацыту. Потым сын і бацька, глянуўшы адзін на аднаго, адначасова кінулі ў агонь жоўтыя шарыкі пахучай смалы. Пачуўся лёгкі трэск.

— Мой шарык спадабаўся прашчуру, і ён узяў яго,— радасна сказаў Клён, убачыўшы, як некалькі кропель бліскучай смалы ўпалі на чорны, круглай формы камень, умураваны ў пад каміна. Такі рытуал дайшоў да іх, людзей XXIII стагоддзя, з сівой даўніны. Некалі чалавек, назаўсёды адыходзячы ў далёкі чужы край, браў з сабою камень з роднага ачага і клаў яго ў новы ачаг. Камень гэтакі называўся прашчурам.

— Аб чым ты зараз падумаў? — ціха спытаў у бацькі сын, бо ў такія імгненні, калі вочы пазіралі на агонь, на камень-прашчур, а ў агні згарала смала, задумвалася патаемнае жаданне.

— Хачу, каб мы ўсе былі шчаслівыя: наша мама, ты і я,— пранікнёна сказаў Гай Дубровіч.

Вялікая Эра Плюралізму навучыла зямлян мудрай і, як усё мудрае, проста і ісціне: шчасце грамадства пачынаецца са шчасця кожнага, узятага паасобку, чалавека. І яшчэ: не можа быць шчаслівай і вялікай краіна, у якой жыве ў няшчасці маленькі чалавек.

— А ты аб чым падумаў? — у сваю чаргу, спытаў бацька ў сына.

— Я вельмі хачу, каб да цябе не прыйшоў Вялікі Жах,— адказаў Клён, і вочы ўспыхнулі.

— Вось ты пра што,— узняўся з крэсла Гай.— А я нават забыўся пра візіт гэтага спадара. Хаця не, не забыўся, памятаў, але не першай памяццю. Не хвалюйся, сыноч. Гэтакае бывае ў кожнага мужчыны. І ў цябе некалі будзе. А хіба разумна баяцца непазбежнага? Хваляванне, вядома, ёсць. Прыкладна так людзі даўнейшых стагоддзяў хваляваліся, заходзячы ў кабінет да стаматолага. Былі ўрачы такой спецыяльнасці, якія лячылі людзям зубы і нават вырывалі іх спецыяльнымі абцугамі. Зараз, дзякуй Богу і навуцы, мы не ведаем, што такое зубны боль. А раней — ого-го!

Ён зморшчыўся, надзьмуў шчаку, схапіўся за яе рукою, застагнаў, і Клён не вытрымаў, засмяўся. Не верылася, што такая дробязь, як зуб, мог калісьці прыносіць чалавецтву столькі пакутаў.

Камін патух. Толькі на прашчурцы ярка бліскаў маленькі вугольчык. Святло не запальвалі, і ў цемры, што пакрысе наплывала з усіх бакоў, гэты зіхоткі вугольчык здаваўся мудрым пранізлівым вокам, якое праз вечнасць пільна пазірае на іх, бацьку і сына. Хацелася размаўляць шэптам, і яны так і рабілі.

Потым паглядзелі вячэрні выпуск тэленавінаў. Вярнулася шматгадовая касмічная экспедыцыя з ваколіц зоркі Праксіма Кентаўра, што з усіх зорак сама бліжэй размешчана да Сонца. Касмадэсантнікі, і паміж іх тры жанчыны, усе ў белым, выходзілі з карабля, махалі рукамі, смяяліся і, сышоўшы па трапу, станавіліся на калені, цалавалі зямлю... У Біскайскім заліве бушаваў жорсткі шторм. Вадзяныя касматыя горы атакавалі маленькую рыбалоўную шхуну.

Адтуль неслася «SOS»... Выступаў кіраўнік Міжнароднага Упраўлення па барацьбе з мухай цэ-цэ, дзябёлы шыракалобы мужчына. Трэба было нешта гаварыць, а думак і слоў малавата, і ён цягнуў штохвілінна: «Э-э-э...», толькі каб не маўчаць.

— Кожнае слова ватай абкладвае,— сказаў, зморшчыўшыся, Гай сыну.— Выключы. А ў Бібліі ж напісана: «Словы мудрых — як іголки і як увабітыя цвікі».

— Зараз не будзе ні іголак, ні цвікоў,— весела прамовіў Клён і выключыў тэлевізар.

Насоўвалася ноч. Было чутно, як на двары, вакол дома, трывожна бегае вецер. Бацька з сынам сцішыліся. Яны думалі, кожны, вядома, па-свойму, аб адным. Яны думалі аб Вялікім Жаху.

Няма і не было чалавека, які б не ведаў, што такое страх. Самы найхрабрэйшы з герояў мог кідацца на коп'і, амбразуры з кулямётамі, са святою песняй узыходзіць на вогнішча, смеючыся ісці па канаце, нацягнутым між высачэзнымі небаскробамі, і ўздрыгваць, нібы заяц, ад слабага гуку, які ў глухім лесе раптоўна раздаваўся за ягонай спіной. Летучы з дрэва, ударалася аб зямлю яловая спелая шышка, а ў чалавека ад неспадзеўкі падкошваліся ногі і цямнела ўваччу. Колькі на планеце людзей, столькі й страхаў. Ды, несумненна, значна больш. Самы галоўны для ўсіх жывых — страх смерці, магілы. А ёсць жа страх болю і хваробы, страх цемры і вышыні, страх беднасці і здрады... Адзін баіцца патаўсець, палысець, кашлянуць пад час сімфанічнага канцэрта, калі натхнёна і светла саліруе скрыпка. Другі баіцца глянуць у вочы начальству. Кожнага, як кажуць, свая піла пілуе. За тысячагоддзі зямной гісторыі столькі набралася страхаў, дэпрэсій і стрэсаў, столькі енкаў і крыкаў, што ўсё гэта, у рэшце рэшт, не магло не аб'яднацца, не зліцца ў адну субстанцыю, імя якой — Вялікі Жях. Людзі Вялікай Эры Плюралізму ўпершыню, твар у твар, сутыкнуліся з ім гадоў сто назад, калі ён пачаў атакаваць Зямлю з Дальняга Космасу. Размовы аб д'яблах, аб начных прывідах і злых духах, аб палтэргейсце, у час якога самі сабою лёталі цяжкія хатнія рэчы, выстрэльваліся, як кулі, са сваіх гнёздаў электрычныя пробкі і пагрозліва крычалі сцены, зрабіліся, на жаль, суровай рэальнасцю. Калі ўдумацца, унікнуць глыбей, то нічога асабліва ненатуральнага ва ўсім гэтым няма. Ёсць усеагульны закон захавання матэрыі і руху, закон захавання энергіі. Нішто не знікае, у тым ліку і жыццё. Што робіцца з фізічнай

сілай, з духам тых людзей, якія паміраюць? Яны адлятаюць да верхніх рубяжоў Дальняга Космасу, там канцэнтрыруюцца, перагрупоўваюцца, каб у выглядзе розных відаў энергіі (маланак, сонечнага ветру) зноў вярнуцца на Зямлю. Адсюль, з гэтага вызваленага палёту, пачынаюцца ўсе рэлігіі, вера ва ўзнясенне пасля смерці на нябёсы. І таксама адсюль «труба», якую бачаць, праз якую са страшэннай імкліваасцю імчацца тыя, хто пераступае парог клінічнай смерці. Ведаючы пра закон захавання энергіі, няцяжка перакінуць масток да закону захавання эмоцый, як станоўчых, так і адмоўных. Яны не знікаюць, а зноў жа назапашваюцца каля верхніх рубяжоў Дальняга Космасу, прычым адмоўныя трымаюцца ў раёне чорных дзірак. Нездарма чалавецтва яшчэ ў дагамераўскія часы было ўпэўнена ў існаванні Светлых і Цёмных Сіл, якія кіруюць лёсам людзей. Грэчаскія, а за імі нямецкія філосафы спачатку асцярожна, а потым усё настойлівей пачалі падмяняць паняцце Бог паняццем Абсалютнага Розуму. Але толькі навуковая думка Вялікай Эры Плюралізму прыйшла да цвёрдай высновы, што ўвесь бачны і нябачны Сусвет ёсць не што іншае, як... Адзіны Мозг. Наша Галактыка, у якой дробненькім зярняткам згубілася планета Зямля, клетка гэтага Мозгу і знаходзіцца ў ягоным левым паўшар'і. Чалавечы мозг — зменшаная копія Адзінага Мозгу. Плямы і ўспышкі на Сонцы, каметы і метэарытныя дажджы, паўночныя ззянні і нечуваныя ўраганы — усё гэта паверхневыя праяўленні эмацыянальнай дзейнасці Адзінага Мозгу. У глыбіню, у самы патаемны асяродак гэтай дзейнасці чалавецтва не пранікла і, бадай, ніколі не пранікне, бо мозг не можа зразумець самога сябе, няма лютэрка, у якім бы ён убачыў сябе збоку.

Бацька і сын Дубровічы, прыслухоўваючыся да шуму начнога ветру, гаварылі напайголас аб усім гэтым і чакалі прыходу Вялікага Жаху. Такое магло здарыцца сёння, заўтра, у любую хвіліну. Вялікі Жах, калі б можна было ў дачыненні да яго карыстацца чалавечымі ацэнкамі, быў даволі выхаваным і тактоўным. Свайго чарговага праціўніка (не будзем казаць — ахвяру) ён загадзя папярэдзваў (успомнім крылаты выраз князя Святаслава: «Іду на Вы»). Некалькі папярэджванняў атрымаў і Гай Дубровіч — трывожныя сны блізкіх людзей і добрых знаёмых, падзенне балкона, чорны павук на твары... Такімі, здавалася б, малазначнымі штрышкамі, імгненнымі фехтавальнымі выпадамі Жах, мяркуючы па ўсім, хацеў яшчэ да свайго прыходу падавіць чалавечую волю. Прырода Вялікага Жаху і дагэтуль вельмі слаба вывучана. Можна

меркаваць, што ён наведваў людзей ужо ў каменным веку, бо праводзячы таемныя ініцыяцыі, у час якіх дзеці становіліся паўналетнімі, маленькіх хлопчыкаў запіралі на ноч у цёмных пячорах, секлі дубцамі, выбівалі ім зубы. Дзіцячую душу такім жорсткім чынам рыхтавалі да спаткання ў далейшым жыцці з нейкай бязлітаснай грознай сілай. Што ж такое Вялікі Жах і дзеля чаго ён зноў пачаў атакаваць планету? Адказаць няпроста. На Зямлі ўжо былі перыяды актыўнага накаплення адмоўна зараджанай жывой энергіі — інквізіцыя, фашызм, сталінізм. Рашуча адмовіўшыся ад іх, пракляўшы іх, чалавецтва ўступіла ў Вялікую Эру Плюралізму. Нейкую разгадку, хоць далёка няпоўную, дае выслоўе святара і мысліцеля Аўгусціна Вялікага: «Зло існуе для таго, каб падкрэсліць сілу добра». У падтрымку святара можна прывесці думку, што добро заўсёды мае сэнс, а зло часта існуе бессэнсоўна.

Прайшла ноч. Раніцой у акно кабінета, дзе пісаў Гай Дубровіч, рэзка стукнуўся лясны голуб і разбіўся насмерць. Клён збег уніз, пашукаў яго ў гародчыку, у густой траве ўздоўж сцежкі, толькі ўсё дарэмна. Можна было нават падумаць, што ніякай птушкі не было, але ж на шыбіне выразна бачыліся яркія плямы крыві і шэрае тонкае пёрка, якое прыклеілася адным сваім канцом да шкла і ліхаманкава трапятала пад парывамі ветру.

— Бацька, ты возьмеш мяне на Астэроід? — спытаў Клён.

— Падумаю,— адказаў Гай, але ўбачыўшы, што вочы ў сына адразу зрабіліся сумнымі, дадаў: — Абавязкова паляціш са мной.

— А колькі ён кіламетраў у папярочніку? — не адставаў, чапіўся Клён.

— У дыяметры,— паправіў Гай, але раптам зразумеў, што сын гаворыць абы толькі гаварыць, абы не маўчаць.

— Ты што? — схпіў ён сына за плечы.

— Баюся,— шчыра прызнаўся Клён.— Давай сядзем у верталёт і паляцім з Чорнага Хутара дадому. Там — мама. Давай паляцім, бо хутка зноў надые ноч.

— Напрасіўся мяне ад страху ратаваць, а сам баішся? — засмяўся Гай.— З намі ж самы бясстрашны робат па імені Дулеб. У нас дзве аўчаркі, нямецкая і шатландская, цэлы арсенал зброі, пачынаючы ад кухоннага нажа і канчаючы газавым пісталетам. Ды мы з табой, сын...

— Выпрабаванне будзе вельмі суровае. Дзевятай катэгорыі,— прагучаў раптам ціхі, але надта выразны, як бы металічны голас.

Бацька з сынам анямела паглядзелі адзін на аднаго.

— ...Мы з табой, сын, тут стогадовую асаду-аблогу можам вытрымаць,— усёткі скончыў сваю фразу разгублены Гай і спытаў у сына: — Хто гэта сказаў? Можа, Дулеб жартуе?

Але сам жа з вышыні другога паверха ўбачыў, як робат, не спяшаючыся, нязграбна падцягваючы левую нагу, ідзе па садовай дарожцы. «Трэба шарніры праверыць на левым калене»,— міжволі падумаў Гай. Робат раптам звярнуў з дарожкі на лужок, па якім яму хадзіць было катэгарычна забаронена, пайшоў, жалезнымі нагамі збіваючы кветкі. Гэта вельмі ўразіла Гая. Дулеб заўсёды быў дысцыплінаваным, Упраўленне Хатніх Робатаў нават аднойчы ўзнагародзіла яго прэстыжным касмабілетам на Астэроід.

— Што гэта? — пабялеўшы, запытальна зірнуў на бацьку Клён.

— Голас,— адказаў Гай.

— Але чый голас?

— Давай прысядзем,— прапанаваў Гай. Яны селі на тахту, прычым сын доўгімі нагамі ціснуўся да бацькавых каленяў — баяўся.

— Прагучаў голас, і мы абодва пачулі яго,— гледзячы ў вочы сыну, стараючыся надаць яму бадзёрасці, загаварыў Гай Дубровіч.— Калектыўныя галюцынацыі здараюцца дужа рэдка, і, значыць, гэта была не галюцынацыя. Карацей кажучы, нас папярэдзіў Вялікі Жах. Тыя, хто з ім сустракаўся, расказвалі, што ён майстар на такія штучкі.

— Але што яму трэба? — не сунімаўся Клён.— І наогул што гэта ўсё такое?

— Ты мяне пытаеш, як быццам я, самае меншае, стрычны брат гэтаму Жаху. Ды пастараюся што-кольвечы растлумачыць. Яшчэ некалькі дзесяцігоддзяў назад вучоныя-уфологі (ты ведаеш, так называюцца спецыялісты па ўсіх гэтых «талерках» па КЛА) правялі цэлую серыю фатаграфаванняў у нябачнай частцы светлавога спектру. Фатаграфіі (а іх былі сотні) пацвердзілі існаванне тонкай небялковай формы разумнага жыцця, якая, мяркуючы па ўсім, намнога старэй за нашу цывілізацыю. КЛА ёсць не што іншае, як засцерагальныя ўмяшчальні элементаў гэтага «разумнага эфіру». Яны ствараюцца на нейкі час, а потым знікаюць, і нечым падобныя на звычайныя мыльныя бурбалкі.

— Я пра ўсё гэта чытаў,— нецярпліва і не вельмі тактоўна перарваў

бацьку сын.— Я ведаю, што жыццё на нашай планеце стварылі бялкі і нуклеінавыя кіслоты. І што прынцыпы генетычнага кадзіравання, біясінтэзу бялкоў і нуклеінавых кіслот адзіныя для ўсяго жывога. Значыць, калі гэты Вялікі Жах нешта жывое, ён створаны не на бялковай, а на нейкай іншай аснове?

— Атрымліваецца, што так,— адказаў бацька.— Прырода — найвялікшы камбінатар. І наогул мы ведаем пра свет, у якім жывём мільёны гадоў, нейкую нікчэмную долю таго, што неабходна ведаць. Возьмем той жа Вялікі Жах. Яўна агрэсіўная грубая сіла, якая ўжо не першы год тэрарызуе чалавецтва. Ён атакуе не грамадства ў цэлым, а паасобку кожны індывідуум, лагічна мяркуючы, што так лягчэй запалохаць, паставіць на калені, ці што там яшчэ яму трэба ад людзей. Ён як быццам помсціць за нешта, або не хоча некуды, у нейкія заповітныя дзверы ўпусціць. Ды ці існуе ён наогул? Вось у чым загвоздка. У рэшце рэшт, не выключана, што на базе чалавечага мозгу можа існаваць некалькі асобін, якія звязаны паміж сабой толькі цэлам. Адна з асобін можа жадаць смерці целу.

Увесь гэты час Клён напружана глядзеў на бацьку, нібы прымерваўся да яго. Потым сказаў, і словы прагучалі, як загад:

— Пазвані сваім сябрам. Хто ў цябе ёсць з сяброў? Пазвані на Індаеўрапейскае тэлебачанне Навуму Масейкіну. Дай «SOS». Так і так — хутчэй імчыся на Чорны Хутар, хутчэй ратуй, інакш можа адбыцца поўная і абсалютная дэмагэрылізацыя, магу разам з любімым сынам аддаць канцы.

Гай і раней заўважаў у паводзінах і ў словах сына нейкую знарачыстую грубаватасць, нейкае панібрацтва, быццам размаўляў той не з бацькам, а са сваім жа галалобым нафарбаваным равеснікам, «шарыкам з адной лузачкі», як яны любяць казаць. Адкуль такі тон? Ад ранняга сталення і цэлага акіяну інфармацыі, што захліствае гэтых маладых пеўнікаў з ног да галавы? А можа, ад таго, што дужа рана робяцца яны спелымі мужчынамі з ярасным бушаваннем палавых гармонаў у крыві?

Гай пазваніў Навуму Масейкіну. Таго доўга шукалі, нарэшце знайшлі.

— Жывуць Сонца і Кісларод! — весела выгукнуў здалёку Масейкін.

Гай лаканічна, як толькі мог, абмаляваў сітуацыю, папрасіў, пры магчымасці, зазірнуць на Чорны Хутар.

— Мой малы баіцца,— ціха сказаў у слухаўку, косячы вокам, каб, крыў

божа, не пачуў Клён.

— Якую катэгорыю паабяцаў табе той пракляты голас? — перапытаў Масейкін.

— Дзевятую.

— Дзевятую? Ну, стары, трымайся. Я ў яго, як памятаю, па пятай катэгорыі праходзіў. Белым прамянём так хвастануў, ажно я прысеў. А назаўтра жонка гаворыць: «Кракадзільчык (гэта яна мяне, калі ў добрым настроі, так называе), адкуль у цябе шрам на левым плячы? А ў мяне ніколі ніякага шрама зроду не было. Адным словам, не вешай нос — імчуся да цябе. І не забудзь пра Узмацняльнік Волі.

Змяркалася. Дубровічы трымаліся разам. Гай, ужо не кажучы пра Клёна, у глыбіні душы раскайваўся, што кінуў-рынуў горад і прыляцеў на Чорны Хутар. Паклікалі да сябе робата Дулеба. Ён звычайна лёгка ўзыходзіў па лесвіцы на другі паверх, але сёння адказаў вінаватым голасам:

— Не магу, спадар Гай. Левая нага не слухаецца. Буду званіць ва Упраўленне Хатніх Робатаў, каб прыслалі рамонтніка.

Дулеб пачаў званіць у горад. «Нешта тут не так,— падумалася Гаю.— Дулеб жа робат звышновай серыі. Такія, сама меней, тры гады працуюць без аніякага збою».

Раптоўна захацеў спаць Клён і пайшоў у свой пакой. Вяла цмокнуў бацьку ў шчаку, зачыніў за сабою дзверы. «Дзіўна,— зноў падумалася Гаю,— ледзь не трымцеў ад страху, а тут — нуль увагі на бацьку і ўжо дае храпака. Дзіўна».

Ён ляжаў на ложку, ляжаў на спіне, пазіраючы ў столь, і думаў. Старая цывілізацыя ўсё ярасней атакуе маладую. Пэўна ж, з-за таго, што па нейкіх прычынах давялося адступіць на другі план, саступіць у цень, у змрок. Колькі разоў змяное супольніцтва спрабавала выйсці з ёю на кантакт, дамовіцца, прымірыцца, падзяліць, нарэшце, сферы ўплыву, нават аддаць цэлы мацярык, Антарктыду. Пакуль што нічога не атрымліваецца, адказу няма. Тысячы людзей ужо сустракаліся з ёю твар у твар, некаторых яна цяжка пакалечыла, але ніхто (ніхто!) не можа намаляваць яе партрэт. Пакрысе вучоныя пачынаюць сыходзіцца на той думцы, што смерць, біялагічная смерць чалавека, не што іншае, як помста Старой Цывілізацыі. Чалавек жа, у прынцыпе, несмяротны, асабліва калі ўлічваць, што сперматазоід, ад якога зачаўся сын, прыйшоў з цела

бацькі, а яшчэ раней — з цела дзеда, прадзеда, прапрадзеда... з цела Адама. Восемдзесят пяць гадоў жыцця, адпушчаных у сярэднім кожнаму земляніну, гэта, прыкладна, толькі пятая частка таго часу, які ён мог бы пражыць. Вучоныя называюць Старую цывілізацыю катакомбнай, або падпольнай. Нядаўна атрыманы звесткі аб тым, што яе калоніі, нябачныя няўзброенаму воку, выяўлены ў кратэрах дзеючых вулканаў. А што такое снежныя людзі, таямнічая Нэсі? А мерцвякі, ваўкалакі і невідзімкі? Гэта яе голас гучыць, адчайна і няўтольна, зімовай мяцельнай ноччу ў коміне і ў галінах старых дрэў, гэта яе след, як халодны звонкі ланцуг, кінуты ў сцюдзёнасць росных траў у туманным світалым лесе. Яе нідзе не відно, і яна — усюды. А шэсць гадоў назад яна ўпершыню паспрабавала захапіць цэлы горад, Чыкага. Гай, помніцца, чытаў аб гэтым рэпартаж у нядзельным выпуску газеты «Вясёлы касмапаліт». Рэпартаж называўся «Трамвайныя рэйкі замест макаронаў». ...Жыў горад, працаваў, «рабіў грошы», задыхаўся ад смогу, хадзіў на сеансы стрыптызу і на канцэрты рок-музыкі, гуляў у гольф на аксамітна-зялёных лужках фэшэнебельных асабнякоў. А ў гэты час унізе, пад горадам, у вечным чорным змроку каналізацыйных труб, у смуродзе і гніенні, самаарганізавалася Клаака, самаарганізаваліся нечыстоты. Кожны дзень рэкі бруднай адпрацаванай вады, горы смецця выкідваў са сваіх каменных цясін горад. І ўсё накаплялася, збіралася ўнізе, у каналізацыйных трубах. І вось пры адпаведнай спрыяльнай тэмпературы з хімічных элементаў, якія раствараны ў нечыстотах (а там былі і цынк, і калій, і ртуць, і бром — адным словам, уся табліца Мендзялеева), арганізавалася нейкая жывая маса, арганізавалася Нешта. Яно дужэла, расло, павялічвалася ў аб'ёме, прагна харчавалася нечыстотамі, якія кожную гадзіну спраўна пастаўляў горад. Ужо зачаткі прымітыўных эмоцый пачалі выводзіць з раўнавагі Нешта. Калі баставалі рабочыя камунальных службаў і горад абрастаў гразёю, Нешта задаволена сыта прыцмоквала, мірна пакалыхвалася ў сваіх змрочных падземеллях. У яго было шмат ежы. Калі ж вучоныя вынайшлі болыы эфектыўныя ачышчальныя ўстаноўкі і ў каналізацыйныя трубы адпаведна пачало паступаць менш рознай хімічнай дрэні, Нешта дзіка гневалася, кіпела ад ярасці, ламала сталёвыя краты падземелляў, зрывала, як бутэлечныя коркі, цяжкія металічныя накрыўкі каналізацыйных калодзежаў. Тады чыкагцы з недаўменнем і трывогай слухалі, як равуць, калоцяцца або па-вар'яцку рагочуць вадаправодныя трубы ў іхніх кватэрах. Асабліва невыносна гэта было ўначы.

І вось аднойчы Нешта адчула, што яму цесна ў падзямеллі. А наверху грымеў, вуркатаў горад, заліты сонечнымі промнямі і людскімі ўсмешкамі. Горад быў рознакаляровы, вясёлы, а Нешта было пякельна-чорнае, сумнае, дэпрэсіўнае. І Нешта рынулася ў атаку на горад. Яно пачало наступленне па сістэме ўсіх гарадскіх труб.

У Нешта была страшная зброя — доўгія ўчэпістыя шчупальцы-прысоскі. Чалавек заходзіў у ванную, і там яго знянацку хапалі агідныя слізкія шчупальцы, у якіх праз колькі хвілін ён паміраў. Тое ж самае здаралася ў лазні, у туалэце. Гаспадыня мыла ў кухоннай ракавіне гародніну, а шчупальцы-прысоскі груба апляталі жаночыя рукі, душылі яе. У калысцы, весела шчабечучы, ляжала грудное дзіця, маці адварнулася, каб узяць тэлефонную трубку і раптам — крык, хрып. Дзіця ссінела, яно ўжо мёртвае, а на падлозе, ад калонкі да ваннай, чырвоны кропельны след, нібы нейкі звярок прабег.

Паліцэйскія ўлады, а потым і армейскія, кінулі супраць Нешта ўсіх сваіх людзей, узброеных напалмам, дынамітам, атрутнымі газамі. Яны заганялі Нешта ў падзямелле ў адным месцы, але яно вырывалася на паверхню, як грозны вулкан, у многіх іншых. Яно было мабільнае, хітрае, з імгненнай рэакцыяй, яно не шкадавала нікога. Гараджане кінулі свае кватэры, канторы, бальніцы, заводы, рэстараны і рынуліся з горада ў лясы і палі. Туды, дзе была голая зямля, якая не пахла бензінам, Нешта, з гулам і свістам, з дзікім рогатам, вырвалася з падзямелля, разломваючы асфальт, і расцяклося па вуліцах і плошчах. Яно было дужа галоднае, бо паліцэйскія і салдаты доўгія месяцы трымалі яго ў блакадзе, і адразу пачало прагна жэрці дрэвы, клумбы, трамвайныя рэйкі, мачты асвятляльных ліхтароў. Толькі праз трыццаць шэсць дзён Вялікі Жах (а гэта, вядома ж, быў ён!), пакінуўшы пасля сябе спаленыя, разбітыя гарадскія кварталы, зноў адступіў у падзямелле.

Знізу пачуўся голас Дулеба:

— Спадар Гай, да вас завіталі госці.

Аказваецца, на Чорны Хутар прыляцеў Навум Масейкін з Верай Хрысцінюк і тоўстым каротканогім інспектарам Салаўём з Бюро па барацьбе супраць неправяраных чутак, хаосу і некампетэнтнасці.

Гай з Клёнам хуценька спусціліся ў камінную залу, дзе Дулеб, з вялікай годнасцю, з «арыстакратычнай мінай на твары», як любіў жартаваць Клён, ужо сервіраваў абедзенны стол на пяць персон. Інспектар Салавей дапамагаў яму

праціраць відэльцы, талеркі і, не марнуючы ніводнай хвіліны, пачынаў першы допыт.

— Кажаш, бачыў шар? Якога колеру і якога памеру? Хто быў унутры: людзі, роботы або...— інспектар звонка шчоўкнуў пальцамі,— ну ты ведаеш, аб чым я думаю.

Вера Хрысцінюк, экстравагантная незамужняя жанчына гадоў трыццаці, з вечнай бесклапотнай усмешкай на белым прыгожым твары і пільнымі блакітнымі вачамі, якія, у адрозненне ад твару, амаль ніколі не смяяліся, цмокнула Клёна ў шчаку, сказаўшы: «Які цудоўны хлопчык», а на Гая кінула позірк, цёплы і пяшчотны.

— Колькі часу прайшло, як мы бачыліся ў апошні раз,— праспявала яна.

— Хіба час праходзіць? — весела гримнуў Навум Масейкін.— Час стаіць, а праходзіце вы. Так напісана ў Талмудзе.

Ён абняў Гая, абняў Клёна, стукнуў па плечуку Дулебу:

— А вось і мы? Прызнайцеся ж, хутаранскія манахі, што вы вельмі рады нашаму з'яўленню. Ці не так, Клён?

Клён раптам пякуча пачырванеў. Ён лічыў сябе прынцыповым, чэсным чалавекам, ён ад родных і сяброў патрабаваў такога ж. «Пакута — гаварыць не тое, што думаеш»,— мільганула ў ягонай галаве. І ўсё ж ён сказаў:

— Я вельмі рады.

І зноў пачырванеў, бо патаемна ненавідзеў Веру Хрысцінюк, якая, калі верыць перашэпам знаёмых, «паклала вока» на бацьку, прасцей кажучы, набівалася Гаю Дубровічу ў палюбоўніцы. «Фінціфлюшка,— злосна падумаў пра яе Клён.— Прыляцела, як каршуніха. Не, для каршуніхі яна занадта прыгожая. Як зязюля». І яму ўспомніліся словы шлягера, пераможцы апошняга хіт-параду:

Не кружы, зязюля, над чужым гняздом.

Пабудуй, зязюля, свой уласны дом.

— Прашу да стала,— плаўна махнуўшы правай рукою, галантна пакланіўся гасцям Дулеб. Выпілі віна. Клён піў ліманад.

— Дык вы сцвярджаеце, спадар Гай, што вам нешта пагражае? — адразу, як кажучы, узяў быка за рогі інспектар Салавей. Ён, як і большасць ягоных калег, вызначаўся не тое каб беецырымоннасцю, а нейкай глухаватасцю да душэўных пакут іншых людзей. «Як можна быць няшчасным і напалоханым у

нашым такім цудоўным свеце?» — чыталася ў бескампрамісным інспектаравым позірку.

— Нешта ёсць,— збянтэжыўшыся, пакорліва кіўнуў галавою Гай.

— А ці маюцца ў вас якія-небудзь рэчавыя доказы? — насядаў інспектар.— Скажам, лісты, магнітафонныя запісы, фатаграфіі...

— Ды вы што, інспектар, не з нашай галактыкі? — іранічна зірнула на Салаўя Вера Хрысцінюк.— Хіба не ведаеце, што такое Вялікі Жах і ўсе ягоныя замашкі?

— Не ведаю,— з годнасцю адказаў інспектар.— Не даводзілася сустракацца. І вось што, спадарыня,— не ўмешвайцеся ў справу, у якой вы, прабачце, некампетэнтныя. У мяне,— зноў павярнуўся ён да Гая Дубровіча,— быў нядаўна такі выпадак. Сігналізуе адзін паважаны прафесар, назавём яго прафесар Ікс. Так і так, мяне тэрарызуе Вялікі Жах. Высветлілі. І што ж? Прымітыўная белая гарачка. Быў, аказваецца, наш прафесар верным сябрам Бахуса. Вось так.

Ён пераможна паглядзеў на Веру Хрысцінюк.

— Вы, дарагі інспектар, у вашых развагах павярнулі, прабачце, трохкі не ў той бок,— перапыніў яго Навум Масейкін і перапыніў, трэба зазначыць, не дужа тактоўна.— Праблема, як я разумею, заключаецца ў тым, што на Чорным Хутары мы маем справу з магчымай агрэсіяй у дачыненні да нашага шаноўнага Гая Дубровіча. Прадстаўнікі якой цывілізацыі яму пагражаюць? Біялагічнай? Машынай? Хто яны? Невідзімкі, зомбі, людзі, якіх атруцілі, закапалі ў магілы, а потым ажывілі, і яны нічога не памятаюць пра сваё чалавечае мінулае?

— Спадар Масейкін, не ўскладняйце сітуацыю,— зморшчыўся інспектар Салавей.— Магчыма, тут дзейнічае банда саржавелых робатаў. Нейкім чынам ім удалося пазбегнуць прэса, уцячы з базы металалому, вось яны і нахабнічаюць. Але няхай толькі сунуцца. З вялікім задавальненнем я нараблю дзірак у іхніх галовах-вёдрах.

Пры гэтых словах інспектара Дулеб выпусціў з рук блакітную талерку, і яна, вядома ж, разбілася. Салавей падазрона паглядзеў на яго, сярдзіта кашлянуў. Здавалася, вось-вось закрычыць: «Гэта іхні ваяк! Вяжыце рукі бандыту!»

— Мы пазбавілі Старую Цывілізацыю чыстай ежы і паветра, мы атруцілі яе. Яна і помсціць,— звонкім упэўненым голасам сказаў Клён. Вялікая Эра

Плюралізму дазваляла яму на роўных удзельнічаць у дыспутах дарослых людзей, праўда, не так самаўпэўнена і катэгарычна, ды гэта ўжо іншая гаворка.

— Малайчына Клёнік,— пляснула белымі далонькамі Вера Хрысцінюк і памкнулася пацалаваць яго ў шчаку, але ён вывернуўся.

— Мне здаецца, што Клён недалёка ад ісціны,— загаварыў нарэшце і Гай Дубровіч. Яго пачынаў прыпякаць сорам. Ледзь запахла нейкай непрыемнасцю — і адразу разнюніўся, расхныкаўся. Навошта званіў Масейкіну? Навошта тут, на Чорным Хутары, гэты ідыёт інспектар? Навошта прыляцела Вера? Ён сімпатызуе ёй, і яна яму, але сёння ж якраз не той дзень, калі трэба было з ёй сустракацца. «Паплакацца ў камізэльку», як казалі інтэлігенты мінулых стагоддзяў, можна і нават часам неабходна, толькі не пры такім людным зборышчы.

— Я гутарыў з доктарам Метэорам, з нашымі вядомымі вучонымі-уфологамі,— працягваў Гай,— і яны схіляюцца да думкі, што Старая Цывілізацыя задоўга да нашай выйшла на касмічныя формы свядомасці. КЛА — гэта не што іншае, як касмічныя караблі эфірнага Сусвету. Яны могуць здзяйсняць пераход з нашага чатырохмернага свету ў свет з большай колькасцю вымярэнняў. У іх зусім іншае ўспрыняцце прасторы і ходу часу. Як нам, нашай цывілізацыі, праламаць нават не сцяну, тонкую сценку, што аддзяляе нас ад іх?

Вера Хрысцінюк, якая закахана пазірала на Гая, умяшалася ў размову.

— Мы ў сваім інстытуце вывучаем усе формы чалавечага сну. Вы ўсе, пэўна ж, чулі, што існуе асобая яго фаза — парадаксальны сон, калі ў таго, хто спіць, вельмі хутка рухаюцца вочы. Дык вось мы прыйшлі да цвёрдай высновы, што стан парадаксальнага сну з'яўляецца другой формай свядомасці чалавека, якая характарызуецца павышанай яркасці вобразаў і спецыфічнай формай мыслення. Вельмі магчыма, што парадаксальны сон з'яўляецца пераходным этапам да касмічных формаў чалавечай свядомасці.

— Не глядзіце на майго бацьку так,— раптам амаль закрычаў Клён.

— Як — так? — страшэнна разгубілася, катастрафічна пачырванела Хрысцінюк.

— Быццам ён — верабей, а вы — пітон,— разануў малодшы Дубровіч.

Гай, у адрозненне ад Веры Хрысцінюк, пабялеў.

— Дулеб,— сказаў ён аслабелым голасам робату,— трэба запаліць камін. Схадзі разам з ім,— паказаў суровымі вачамі на сына,— прынясі дроў.

— Будзе зроблена, спадар Гай,— весела адказаў Дулеб, жалезнай рукою ўзяў Клёна за локаць і вывеў з каміннай залы.

Павісла маўчанне, якое ў такіх выпадках і пры Вялікай Эры Плюралізму было няёмкае, цяжкае.

— Так, мы здорава насалілі Старой Цывілізацыі,— кінуўся затыкаць прабоіну ў разгайданым караблі размовы Масейкін.— Складзіравалі радыеактыўныя адыходы на акіянскім дне. Мне ў СБС, у Саюзе Балтыйскіх Славян, шмат што на гэты конт расказвалі. Запампоўвалі ў кожную дзірку зямной паверхні розны бруд. Палівалі зямлю бензінам і керасінам. А там жа, далей ад нашых вачэй і рук, жыла Старая Цывілізацыя, там было яе карэнне. Хто, як не прадстаўнікі Старой Цывілізацыі, усе гэтыя німфы, эльфы, дрыяды, гномы, кентаўры? Вяселы бесклапотны народ, што яшчэ ў часы старадаўніх грэкаў сяліўся ў гаях, ручаях і скалах, сустракаўся людзям на кожным кроку. Мы аб'явілі іх міфам, легендай, а яны ж былі — разумеце? былі! — яны і сёння ёсць, толькі адступілі ў змрок, непадуладны нашаму воку.

— Ну й ну,— хмыкнуў інспектар Салавей.

Але Навум Масейкін прапусціў міма вушэй ягоную іронію, бо ўжо зацугляў свайго любімага канька — красамоўства.

— А беларускія вадзянікі і лесавікі-чашчавікі? Таксама яна, наша няўлоўная, наша недасяжная, наша таямнічая Старая Цывілізацыя. Дзесяткі тысячагоддзяў назад, у час ледавікоў і каменных сякер, яна прайграла рашучую бітву новай, больш моцнай, я б сказаў, больш грубай цывілізацыі, падобна таму, як Рым прайграў варварам.

— Усё! — смеючыся заткнула пальцамі вушы Вера Хрысцінюк.— Хопіць лекцый. Каля каміна трэба сядзець моўчкі і пазіраць на агонь, проста пазіраць на агонь.

Усе так і зрабілі, толькі інспектар Салавей строга паклікаў да сябе Дулеба, і яны пайшлі аглядаць вокны і дзверы Чорнага Хутара.

Адгарэў камін, разам з ім адгарэў вечар, і нарэшце Гай застаўся ў пакоі адзін. Побач варочаўся за сценкаю Клён. Здорава перапала яму ад бацькі за доўгі язык. Усе госці таксама ўлягліся спаць. Толькі было чутно, як Дулеб хадзіў унізе, у каміннай зале, чыгуннай рыдлёвачкай выграбаў попел, дзынкаў дужкай вядра, а потым нават ціхенька заспяваў куплет з «Танга робатаў»:

Там, дзе за горадам жаўцеюць горы металалому,

Дзе ў іржавым падшыпніку зацвіў сіні васілёк,

Я сустрэну цябе. І мы прагонім сум і стому.

І я навекі запомню твой крылата-спружынны крок.

«Добрая песня,— падумаў, ужо амаль засынаючы, Гай.— Простая даходлівая мелодыя, чыстае пачуццё. Кажуць, у кнігарнях з'явіўся двухтомнік фальклору робатаў. Трэба купіць».

Раптам на цёмнай сцяне, на якую быў скіраваны яго позірк, рэзка ўспыхнулі чырвоныя пранізлівыя словы: «Увага. Чакайце. Будзем праз чатыры мінуты ».

Падушка вылецела ў Гая з-пад галавы. Сам жа ён уплішчыўся ў ложка. Ён адчуў такі выбуховы, такі востры, як брытва, страх, што аж пазелянела ўваччу, аж занылі пальцы рук і ног. Ён адчуў такі неймаверны страх, што падалося — ягоны мозг хоча выскачыць з чарапной каробкі і некуды ўцячы.

— Апёк за апёк, рана за рану. Так напісана ў Бібліі,— прагучаў проста ў яго над галавой глухі, нейкі каменны голас.

Гай, нібы кенгуру, доўгім скачком вылецеў з ложка і — яшчэ голая пяты не дакрануліся да падлогі! — ударыў у цемры пальцам па ўключальніку, уключыў святло. Проста перад ім вісела на сцяне люстра, старое, звычайнае, з лёгкай трэшчынкай па левым краі. Ён убачыў у люстры свой твар, нейкі зялёна-белы, капусны, з уздутымі шчокамі і дрыготкімі, не чырвонымі, а шэрымі губамі. Сваіх вачэй — вось дзіва! — ён не ўбачыў, замест іх былі расплівістыя туманныя плямы. Ён кароткі, як узмах веек, міг пазіраў на сябе, і раптам люстра аглушальна лопнула, раскалолася на няроўныя рваныя кавалкі, бліскучыя зіхоткія крошкі. Адтуль, з глыбіні люстра, рэзка торкнуліся ягоныя рукі (ён нават драпінку на ўказальным пальцы левай рукі ўбачыў), сціснулі яму шыю, пачалі душыць. Ягонае адлюстраванне душыла яго з найвялікшай лютасцю, не даючы ні крутнуць галавой, ні ўдыхнуць у лёгкія хоць грам паветра. Здавалася, яшчэ міг-другі, і ў Гая разарвецца, не вытрымае сэрца. У вачах плыла жаўцізна, адключалася свядомасць. З апошніх сіл кулакамі ён ударыў па руках, што душылі яго, а сам плюхнуўся на падлогу. «Трэба закрычаць»,— падумалася яму, ён і хацеў гэта зрабіць, але з вялікім здзіўленнем і жахам пераканаўся, зразумеў, што голас ягоны як бы адключаны нейкай жорсткай бязлітаснай сілай. «Няўжо Клён не пачуў звону разбітага люстра? Ён жа амаль побач, за сценкаю»,— распачна мільганула думка.

Раптам з пісьмовага стала ўзляцела цяжкая ваза, у якую раніцою Дулеб наліў вады і паставіў тры чырвоныя кветкі. «Тэлегінез... Перамяшчэнне прадметаў намаганнем волі... Але чыёй волі?» Ваза размашыста ўдарыла ў шыбіну, зноў густа пасыпалася шкло, і зноў ніхто ў доме, акрамя Гая, нічога не пачуў. Увесь гэты час, нібы вогненная пякучая смала, затапляў яго страх. Калісьці ў маленстве старэйшая сястра (яны ўлетку жылі на Чорным Хутары) палохала Гая: «Не ідзі ў лес — звер парве». Тады ён вельмі баяўся звера, хоць ні разу не пабачыў на свае вочы. Але сённяшні страх быў у шмат разоў мацнейшы, вастрэйшы, карэжыў душу.

У дзірку ў акне пачала ўлазіць знадворку чалавекападобная істота з гібкім целам. За ёю яшчэ некалькі — жывы ланцуг. З лысымі шышкаватымі галовамі, пільнымі нерухомымі вачамі. Рост каля 180 сантыметраў, целы ружовыя, як у нованароджаных дзяцей. Рукі ва ўсіх гэтых маўклівых нечаканых візіцёраў былі кароткія, тоўстыя, з шасцю пальцамі. Пярэдні мякка, нібы кот, скокнуў з падаконніка, зрабіў рэзкі рух рукой. З рукі зляцела полымя, і Гай адчуў удар у сэрца, адчуў, што пачынае траціць прытомнасць. А ў вялізным доме паранейшаму панавала начное маўчанне. Нават Дулеб заціх, замоўк, пэўна, самаадключыўся і знаходзіцца ў каморы побач з каміннай залай, хоць у такі час заўсёды бадзёра тупаў вакол дома.

Адзін з Людзей Вялікага Жаху (такі назоў даў прыхадням Гай) нахіліўся над ім, пранізліва зірнуў зялёнымі вачамі, зрэнкі ў якіх мелі чырвона-залаты ашаламляльны колер. Потым заплюшчыў вочы, амаль прыпаў да Гаевых грудзей і, шумна ўцягваючы ў шырокія ноздры паветра, пачаў абнюхваць яго, як робяць гэта сабакі. Гай трымцеў ад агіды і жаху.

Тым часам акно адчынілася, быццам падзьмуў бясшумны, але дужа моцны вецер, і ў пакой, трывожна асвятляючы яго, пачаў залётваць празрыста-белы дрогкі шар. Акно для яго было вузкаватае, цеснае, і таму ён зморшчыўся па ўсёй сваёй паверхні, падабраўся, нібы старая камера ад валебольнага мячыка, якая паціху спускае паветра. «Мяне хочучь забраць, пасадзіць у гэты шар»,— імгненна здагадаўся Гай. Роспачна зірнуў ён вакол і ўбачыў на пісьмовым стале свой Узмацняльнік волі. «Клён паклаў... Малайчына»,— апякла радасная ўдзячная думка. Напружыўшы ўсе сілы, Гай ірвануўся да стала, ударыўшыся ў аднаго з прыхадняў (цела ў таго было халоднае і дрогкае, як студзень), схапіў выратавальную маску.

— Дапамажыце! — закрычаў Гай. Узмацняльнік Волі вярнуў голас і вярнуў рашучасць.

— Тто з табою, бацька? — усхапіўся за сцяною Клён.

— Я іду, спадар! — данёсся знізу грымучы голас Дулеба, і цвёрдыя рашучыя крокі пачуліся на лесвіцы.

Успалашыліся і Масейкін з Верай Хрысцінюк. Толькі інспектар Салавей, апусціўшы галаву на грудзі, соладка спаў, нават пасвістваў носам, седзячы на канапе ў каміннай зале.

Унутры ў шары нешта ціха зазвінела, потым шчоўкнула, і яркія прамяні разляцеліся ад яго ва ўсе бакі. Гэтыя прамянірукі прыціснулі да сцяны Клёна, які ўжо выбягаў са свайго пакою, каб глянуць, што робіцца з бацькам. Такім жа чынам былі спынены Масейкін і Вера. Толькі магутны Дулеб шырокімі жалезнымі грудзьмі ўдарыўся ў прамень, праламаў сабе дарогу. Але адразу ж пачулася пагрозлівае шыпенне і замест прамяня з'явіўся зіхоткі іскрысты шарык, велічынёй з курынае яйка. Ён звонка стукнуўся Дулебу ў лоб, і робат, задраўшы ногі, грузна пакаціўся ўніз па лесвіцы. Гэты грукат разбудзіў нарэшце інспектара Салаўя. Інспектар, трэба аддаць яму належнае, быў не з палахлівых людзей. Дзве страсці валодалі ім: бездакорнае выконванне службовых абавязкаў і фанатычная любоў да старадаўняга сышчыка Шэрлака Холмса. Пра Холмса інспектар мог чытаць заўсёды і ўсюды, толькі, вядома, не на службе. Салавей выхапіў рэвальвер, стрэліў у столь і з крыкам: «Усім стаяць на сваіх месцах!» ірвануўся ўверх па лесвіцы, пераскочыўшы праз пасаромленага робата, які ляжаў на падлозе, як няўключнае жалезнае бярвяно. Але таямнічы шарык і яму звонка ўляпіў у лоб.

Гай, зразумеўшы, што дапамогі ні ад кога не дачакаешся, вырашыў ратавацца самастойна. Ён выкруціўся, вылузнуўся з кабінета, прабег па калідоры і зачыніўся ў фоталабараторыі. Тут не было вокнаў і можна было не баяцца, што пачвары ў іх палезуць. Заставаліся дзверы. Гай пачаў ліхаманкава ўмацоўваць іх, узводзіць нешта накшталт барыкады. Падпёр дзверы сталом, на стол паставіў два крэслы, увесь фатографскі рыштунак, сеў сам. Сэрца заходзілася ў грудзях.

Ва ўсім доме стаяла цішыня. Гай разумеў, што ніхто ўжо не спіць, што ўсе, каб маглі, даўно прыбеглі б сюды, яму на дапамогу, але людзей і робата не пускаюць прамяні з шарыкам і гэтыя жахлівыя стварэнні. Яны ж адабралі ва

ўсіх мову.

У калідоры раптам пачулася лёгкае тупаценне, быццам козачка прабегла. Гай паглядзеў у вочка, прарэзанае ў дзвярах. Проста перад сабою, за некалькі сантыметраў ад сваіх вачэй, ён убачыў тую самую лысагаловую пачвару, што абнюхвала яго ў кабінце. Зялёнае вока, чырвона-залатая зрэнка, пранізлівы, хітры і адначасна нейкі тупы позірк... Гаю зрабілася так сумна, так маркотна, быццам той, каго ён толькі што ўбачыў, уліў у душу халодную атруту. Захацелася заснуць, заснуць назаўсёды. Цьмяна разумеючы, што робіць, Гай закасаў на левай руцэ рукаў кашулі. Сіняватыя вены рэзка вылучаліся на белай скуры. «Вазьмі нажніцы — вунь яны ляжаць на падаконніку — і выпусці сіні ручай на волю»,— быццам шаптаў на вуха нейчы лагодна-цёплы, ледзь не матчын голас. Гай, запавольна, нібы самнамбула, злез са стала, падышоў да падаконніка, узяў халодныя нажніцы, раскрыў іх, праверыў пальцам, ці вострае лязо. Заставалася чыркнуць па вене...

Раптам у дзверы моцна загрузалі.

— Бацька, адчыні, упусці мяне! — пачуўся ўсхваляваны сынаў голас.— Хутчэй адчыні!

Клён зноў забарабаніў кулакамі па дзвярах.

Нажніцы звонка ўпалі на падлогу, і гэты рэзкі ляскотны гук нібы разбудзіў Гая Дубровіча. Ён уздрыгнуў, хуценька памкнуўся да дзвярэй.

— Не адчыняйце, спадар Гай! — закрычаў з першага паверха Дулеб.— Толькі не адчыняйце! Я сазваніўся з горадам, і праз некалькі мінут прыбудзе дапамога! Гэтыя пачвары падманваюць вас! Не адчы...

Пачуліся гукі барацьбы, валтузні, потым нешта глуха гоцнулася на падлогу, пэўна, Дулеб.

Гай прыляпіўся да вочка ў дзвярах, адначасова адчыняючы дзверы. Падалося, што сынаў голас прыдушаны, ненатуральны. Ён убачыў Клёна — перакошаны твар, спалоханыя нерухомыя вочы. На правай руцэ ўжо павісла агідная безвалосая пачвара.

Гай рэзка расчыніў дзверы. Не дай, неба, ніводнаму бацьку ўбачыць тое, што ён убачыў. На падлозе фоталабараторыі, паблазенску прысядаючы і прытанцоўваючы, выціраючы насоўкай кроў з зялёных шасціпалых рук, стаяла высачэзная агідзіна з ружовай, як у нованароджанага дзіцяці, скурай. У яе быў Клёнаў твар, але перад тым як страціць прытомнасць, Гай Дубровіч зразумеў:

гэтыя пачвары забілі сына, забілі Клёна, злупілі ў яго з галавы скуру і адзін з іх адзеў яе, як маску, на свой твар...

— Навошта? — толькі й сказаў Гай і страціў прытомнасць.

АБ ЧЫМ ГАВАРЫЛІ ШАРАВЫЯ МАЛАНКІ

IV

На цэнтральным пульце кіравання Галоўнага Індаеўрапейскага Стрэсографа, які знаходзіўся ў Татрах на гары Герлахаўскі-Шціт, дзяжурыла чарговая змена стрэсаператараў. На гэты раз за паказаннямі прыбораў сачылі Карл Гакенхольц і Радаслаў Буслейка. Яны сядзелі на крэслах-вяртушках у прасторнай ярка асветленай кабіне без вокнаў. Канструктары і будаўнікі Стрэсографа наўмысна не прарэзалі ў кабіне ніводнай шчылінкі, каб таго, хто заступаў на дзяжурства, не магла адарваць ад выканання службовага абавязку цудоўная навакольная прырода. А краявіды былі тут, у паднябессі, невераемна прыгожыя. Горы, лясы, воблакі, рухомыя цені ад воблакаў на іскрыстым срэбным снезе. Калі ж начное неба густа засявалі кропкі зорак і белыя вяршыні гор рабіліся рафінадна-сінімі, чалавечае сэрца поўнілася шчымлівай радасцю, бо толькі праз немітуслівую прыгажосць прыроды можна гутарыць з вечнасцю і хоць трохкі зразумець яе. Але ў стрэсаператары ішлі людзі несентыментальныя, цвёрдыя, з ясьнга адчуваннем сваёй задачы. Задача ж была які ўжо год адна — папярэдзіць насельніцтва аб магчымых глабальных атаках Старой Цывілізацыі. Стрэсограф, калі апусціць усе не самыя істотныя дэталі, быў заснаваны на тым жа прынцыпе, што і сейсмограф, прынцыпе фіксавання ўдарных хваль. Ламаў гранітнае нутро планеты землятрус, і на тысячы кіламетраў ад эпіцэнтра бегла ўдарная хваля, прадчуваючы якую, выпаўзалі з глыбокіх нораў змеі, бязладна мітусіліся каля мурашнікаў, як не вар'яцелі, мурашкі. Розніца была ў тым, што стрэсограф фіксаваў ударныя паветраныя хвалі. Адмоўна зараджаная эмацыянальная энергія, непамерна накопліваючыся ў адным месцы, не магла не зрушыць сваім цяжарам крохкія паветраныя слаі. Нездарма белетрысты мінулых часоў, асабліва майстры дэтэктыўнага жанру, любілі пісаць: «Ва ўсім наваколлі была разліта трывога». Вось гэту трывогу, гэты крык аб пагрозе і аб дапамозе чуйна лавілі антэны, экраны і камп'ютэры Галоўнага Індаеўрапейскага Стрэсографа. Дарэчы, на ўсім зямным шары і ў Бліжнім Космесе такіх стрэсографаў было недзе каля дваццаці.

Неабходна зазначыць, што Старая Цывілізацыя, загнаная ў кут, даўно рыхтавалася да свайго контрнаступлення. Летапісы расказваюць пра масавыя самазабойствы хрысціян напярэдадні 1000 году. Людзі баяліся Страшнага суда, канца свету, прышэсця Антыхрыста і знішчалі сябе і сваіх дзяцей. Але што гэта, як не магільнае дыханне Старой Цывілізацыі? Вельмі часта, асабліва ў XX стагоддзі, выкідваліся на акіянскія водмелі і паміралі сотні кітоў, самых буйных млекакормячых планеты. Чаго толькі не навыдумлялі на гэты конт вучоныя. І што ў кітоў парушаўся біялагічны кампас, і што яны труціліся адыходамі прамысловай дзейнасці чалавека, і што іхняе надта вузкае горла замуроўвалі рачкі, малюскі і водарасці-паразіты. А гэта праводзіла эксперымент Старая Цывілізацыя, каб, набраўшыся вопыту, атакаваць, у рэшце рэшт, Чалавека.

Карл Гакенхольц і Радаслаў Буслейка, немец і беларус, былі вельмі не падобныя адзін на аднаго. Карл маленькі, чарнавалосы, з вельмі смуглай скурай, Радаслаў буйнацелы, высокі, шавялюра саламяна-жоўтая. Здавалася б, і тэмпераменты ў іх павінны былі быць розныя, але абодва яны былі прыроднымі сангвінікамі, што падразумявае жвавасць, хуткую ўзбуджальнасць і лёгкую зменлівасць эмоцый. Сёння ў стрэсаператараў пераважаў разважліва-філасафічны настрой.

— Карл, ты чытаў «Кодэкс тыранаў» Арыстоцеля? — спытаў Буслейка.

— Чытаў,— кінуў галавой Карл.

— А можаш успомніць, што там насачыняў вялікі філосаф?

— Паспрабую,— ніколько не здзівіўшыся нечаканай просьбе (што толькі не прыйдзе ў галаву пад час доўгага дзяжурства?), згадзіўся Карл.

— Давай.

— Першая заповедзь: «Не дазваляць вылучацца дастойным. Нават караць смерцю». Другая: «Забараніць сумесныя абеды». Гэта азначае, як я разумею, адмену свабоды сходаў. Трэцяя заповедзь: «Трымаць шпіёнаў». Чацвёртая: «Пастаянна абяцаць лепшае жыццё ў будучыні». Пятая: «Узводзіць грамадскія збудаванні, каб людзі былі заўсёды занятыя». І шостая, калі ў мяне яшчэ няма старэчага склерозу...

— «Весці войны або рыхтавацца да іх, бо народ гэтакім чынам будзе мець патрэбу ў адзінаўладным кіраўніку»,— хуценька кончыў за яго Радаслаў і засмяўся.— Твой мозг, Карл, працуе яшчэ, як камп'ютэр.

— Дзякуй за камплімент,— усміхнуўся ў адказ Карл.— Але і ў цябе

пакуль што мазгі — як гэта кажучь у вас, славян? Ага, успомніў — не заржавелі.

Стрэсаператары сябравалі, бо немагчыма цэлыя месяцы сядзець побач у кабіне і не паспрабаваць зазірнуць адзін аднаму ў душу, тым болей што псіхолагі падбіралі на такую работу людзей кампанейскіх, сумясцімых. Якім шматслойным ні было б чалавечае жыццё, ёсць амаль у кожнага пункты, кропкі судакранання са сваім суседам і з усім чалавецтвам.

Радаслава Буслейку і Карла Гакенхольца яднала неадольная цікавасць да гісторыі рэлігіі. І сапраўды — што прымусіла першабытнага чалавека, а магчыма і першачалавека глянуць з цёмнай пячоры ў начное неба і ўбачыць там не толькі срэбную хмарку, не толькі яркую зорку — убачыць Бога? Страх перад незразумеласцю жыцця, перад маланкай і громам, перад дзікім зверам і смерцю? А ці не закладзена ў самой прыродзе чалавецтва рэлігійнасць, так, як у кожную зямную рэч закладзены вага, шчыльнасць, колер? Ці не з'яўляецца рэлігійнасць відавай прыкметай, асаблівасцю чалавека, бо ў звяроў жа няма рэлігіі.

Радаслаў і Карл адчулі роднаснасць душ з той раніцы, калі немец, пільна сочачы за экранам стрэсографа, раптам прадэкламаваў:

— Ці ёсць у кветак бог? Ці моляцца яны?

— Як-як? — перапытаў Буслейка. Карл прадэкламаваў зноў.

— А ты ведаеш, і я ж пра гэта шмат разоў думаў,— горача загаварыў Радаслаў.— Ну не так, як ты, прыгожа, не вершамі, але думаў. І так заўсёды атрымліваецца, так здаецца, што стаім на самым парозе разгадкі, што лёгенька-лёгенька таўхані маленькія дзверцы, яны расчыняцца, і ўбачыш...

— Што ўбачыш? — нецярпліва спытаў Карл.

— Разгадку. Або самога Бога.

Узнесеныя над вяршынямі гор, адзеленыя ад сяброў, ад каханых доўгімі тыднямі адзіноцтва, яны жылі, як бы зліўшыся з экранамі, антэнамі і камп'ютэрамі, рабілі сваю вельмі патрэбную ўсім справу, а неба глядзела на іх удзень і ўначы, таямніча шумеў вецер, грывелі, расколваючыся аб скалы, вадаспады, зіхацеў снег, чорнай сцяной стаялі далёка ўнізе лясы, каменьчык, сарваўшыся з-пад капыта горнага казла, імкліва ляцеў у цясніну, у пранізліваю пустэчу. Хіба можна было ў такіх умовах, у такім жыцці не думаць аб вечнасці, аб рэлігіі? Яны абодва, па традыцыі сваіх продкаў, былі хрысціянамі і, вядома, часта гаварылі пра гэту вялікую і супярэчліваю рэлігію, якая, нібы смала з

яўрэйскіх смакоўніц, наліпла калісьці на рымскі меч у Іудзеі, каб рассяліцца ў многіх землях і народах. На скрыжальных мільёнаў чалавечых сэрцаў назаўсёды выбіты словы: «Узлюбі бліжняга свайго, як самога сябе», «Не ўбій», «Не ўкрадзі». І ўсё-ткі пасля нялёгкага роздуму немец з беларусам прыйшлі да высновы, што ў свой час індаеўрапейскім народам, шукаючы сваю стрыжневую, каранёвую рэлігію, трэба было глядзець не ў бок Палесціны, а на Індыю, і, вядома ж, невыпадковая ў апошні час вялікая цікавасць еўрапейскай моладзі да будызму і крышнаіцтва. Радаслаў Буслейка не быў бы беларусам, каб не расказаў сябру-немцу пра беларускія, як заўсёды, не вырашаныя да канца праблемы. Беларускія вернікі доўгі час варагавалі між сабой, бо варункамі лёсу і амбіцыямі ўладаў былі падзелены на праваслаўных, уніятаў і католікаў. Адзін народ з трыма цэламі і душамі. Хіба натуральная гэта з'ява? І вось апошнім часам пачаўся шырокі рух за вяртанне да народнай дахрысціянскай рэлігіі, дзе пакланяліся Агню, Сонцу, Зямлі і Грому. Гэта спроба вярнуцца не ў змрочнае язычніцтва, не ў паганства, а ў купальства (так называецца новая вера), да купальскіх вянок і песень, да чыстай зямлі і светлай ранішняй расы, да праматчынай душы.

— І ты таксама — як гэта правільней па-вашаму сказаць — купальнік? — пацікавіўся тады Карл Гакенхольц.

Буслейка засмяяўся.

— У купальніках прыгожыя жанчыны ходзяць. Я — хрысціянін, але я і купалец. А жонка мая, Ніначка, купалка.

— Купалка,— як рэха, паўтарыў за ім Карл, прыслухоўваючыся да новага слова.— Гучыць няблага.

З таго часу любіў ён гаварыць Радаславу: «Калі ты адлучаўся ў горы, твая купалка па тэлефоне званіла».

Буслейка, пільна сочачы за экранам, з пяшчотай успамінаў сваю маладую жонку, сваю Шначку. Ужо амаль тры месяцы, як яны не бачыліся. Ён неадрыўна сядзіць тут, на стрэсографе, а Ніначка, русавалосая, тоненькая (ён зваў яе «Нінка-трасцінка»), працуе заалагам у перасоўным летнім лагеры, які штогод стварае Ліга барацьбы супраць мутантаў. Нежаночая прафесія ў жонкі. Былі б яшчэ вавёрачкі, вожыкі, зайчыкі, а то даводзіцца лавіць у лясках і балотах дзікоў, ласёў, ваўкоў, нават зуброў і лячыць іх. Адночы параненая вярнулася з лагера — уз'юшаны дзік варсануў ікламі па назе. Усё часцей нараджаюцца між звяроў

мутанты, у якіх папсаваны генетычны код,— гіганцкія ваўкі, дзвюхгаловыя сабакі, бязвокія зайцы. Прырода, атручаная чалавекам, узбунтавалася, сышла, як цягнік-лакаматыў, з рэек, ляціць пад адхон і ўсё ломіць на сваёй дарозе. Раней мутантаў адстрэльвалі, усіх без разбору, але Ніначка і яе сябры дамагліся лячыць іх, вывучаць, каб узяць пакуль што некантралюемую сітуацыю пад кантроль. «Ніначка ў мяне настойлівая,— з патаемнай радасцю думаў Буслейка.— Надумае што зрабіць, абавязкова зробіць». Ён быў яшчэ на той стадыі ўзнёслага юначага кахання, калі юнак, мужчына, спелячы ў сабе рыцара, добраахвотна, з найвялікшай асалодай падпарадкоўваецца сваёй абранніцы (адзінай на Зямлі!), патурае ўсім яе слабасцям і капрызам і гатоў памерці па ківу яе пальчыка. На вялікую радасць для чалавецтва, такое салодкае ачмурэнне праз нейкі час праходзіць, іначай рэзка скарацілася б колькасць мужчын.

— Увага, Радаслаў. Бачу канцэнтрацыю,— раптам усхвалявана сказаў Карл Гакенхольц.

На вялікім экране, які амаль увесь займала карта Еўразіі і які ззяў спакойным блакітнаватым святлом, з'явілася чорная пульсуючая кропка. Яна нервова трапятала, то павялічвалася, то змяншалася і здавалася агіднай гнойнай болькай на чыстым здаровым целе.

— Дзе гэта? Давай удакладнім каардынаты,— наструніўся, адразу пастражэў Буслейка.

Камп'ютэр імгненна зрабіў неабходныя разлікі.

— Што мы маем? Пяцьдзесят тры градусы сорак чатыры мінуты паўночнай шырыні, дваццаць сем градусаў пяцьдзесят восем мінут усходняй даўгаты. Здаецца, гэта твае родныя мясціны.

Карл запытальна паглядзеў на Радаслава.

— Так,— адказаў той.— Гэта цэнтральная Беларусь, на ўсход ад Менска. Выключны па сіле прарыў адмоўнай жывой энергіі. Стрэлка стаіць на адзнацы «9». Вельмі высокая катэгорыя, а значыць, могуць быць чалавечыя ахвяры. Не шанцуе землякам.

Ён казаў усё гэта, казаў, здавалася, роўным бясстрасным голасам, а ў душы кіпела трывога. Але мозг, вочы і рукі рабілі, амаль аўтаматычна, патрэбную ў такіх выпадках справу. Была прыведзена ў баявую гатоўнасць кальцавая сістэма электрамагнітнай аховы ад Брэста да Крычава на ўсход і ад Полацка да ракі Прыпяць на поўдзень. Услед за гэтым неадкладна ўключылі па

ўсяму перыметру кальцавой дарогі ахоўны электрамагнітны пояс горада Менска. Усе мегаполісы, усе гарады-«мільёншчыкі» мелі такія паясы, бо Вялікі Жях (і гэта паказаў прыклад Чыкага) з найвялікшай ярасцю і ўпартасцю атакуе менавіта там.

— Па Усходняй Еўропе б'е без перадыху,— сказаў Карл Гакенхольц.— Чатыры канцэнтрацыі за апошнія паўгода. Цікава: выпадковасць гэта або заканамернасць?

Ён дапытліва паглядзеў на Радаслава.

— Лічу, што заканамернасць,— адказаў Буслейка, не адводзячы позірку ад экрана, дзе ўсё бушавала, аж вугальна чарнела няроўная мігатлівая пляма.— Славяне, як і румыны, як і венгры, у палітычным і эканамічным плане пазней стабілізаваліся, чым, скажам, германскія народы. Вобразна кажучы, вулканічны працэс у нас зацягнуўся. Адпаведна рэзка павялічылася крытычная маса адмоўных эмоцый. Вось Вялікі Жях і выкарыстаў гэта. «Дзе тонка, там і рвецца», як каза наша прымаўка.

У гэтыя імгненні яго востра непакоіла адно: толькі б Шначка не надумала раней часу вярнуцца ў Менск. Няхай бы трапіўся ёй які-небудзь зверзвярыла, дзікун з дзікуноў, мутант з мутантаў, і яна б важдалася з ім у сваім летнім лагеры, а праз дзень-два і Вялікі Жях загналі б, як джына, у бутэльку. Яму ўспамінаўся дакументальны фільм аб падзеях у Чыкага: скручаныя трамвайныя рэйкі, патоўчанае на драбнюткі мак аконнае шкло, згрызены (!) граніт на набярэжнай. Гэта было нялёгка бачыць: сляды ад велізарных зубоў на ружовым граніце...

Раптам загадна загучаў селектар унутранай сувязі:

— Увага! Праз мінуту слухайце паведамленне асаблівай важнасці.

Памаўчаўшы, селектар паўтарыў, строга і трывожна:

— Праз мінуту слухайце паведамленне асаблівай важнасці.

Стрэсаператары пераглянуліся.

— Дзед, напэўна, будзе гаварыць,— сказаў Буслейка.

«Дзедам» усе звалі дырэктара Галоўнага Індаеўрапейскага Стрэсографа Леха Патоцкага, сямідзесяцігадовага барадача, які з аднолькавым напорыстым імпэтам хадзіў па скалах Татраў у альпінісцкай звязцы і на вясёлых капусніках танцаваў мазурку.

— Панове,— пачуўся неўзабаве магутны бас Патоцкага,— як вы ўжо

ведаеце, мае месца атака Старой Цывілізацыі ў раёнах усходней і паўднёвей Менска. Сітуацыя кантралюецца, але з вялікім напружаннем. Загінула ў агні трое вучняў Вышэйшых курсаў лесаводства.

— Чаму ў агні? — неяк машынальна вымавіў Буслейка.

Дзед, нібы пачуў ягоныя словы, растлумачыў:

— Чарговая, двухсот сорок трэцяя атака Старой Цывілізацыі адрозніваецца ад папярэдніх незвычайнасцю формаў. Ёсць, вядома, і стэрэатыпныя формы: КЛА ў выглядзе шароў, ромбаў і талерак, псеўдалюдзі з лысымі шышкаватымі галовамі і ружовай дзіцячай скурай, але амаль дзевяноста працэнтаў адмоўнай жывой энергіі рэалізуецца ў выглядзе вогненнага вала, які нястрымна коціцца па зямлі. Нездарма СЦ абрала Беларусь — там маюцца яшчэ даволі лясістыя раёны, агню хапае ежы.

Дзед гучна кашлянуў.

— Сітуацыя, як я ўжо казаў, кантралюецца з вялікім напружаннем. Справа абцяжарваецца яшчэ і тым, што да СЦ далучылася каля пяці тысяч робатаў, якіх намерваліся здаць на пераплаўку. Іхняя падпольная тэрарыстычная арганізацыя «Механічная Рука» канцэнтравалася, як стала вядома, у Доме Пераўтварэнняў доктара Метэора. Сам доктар або забіты, або, па некаторых неправераных чутках, узяты робатамі ў якасці заложніка і знаходзіцца, зноў жа па некаторых неправераных чутках, у старой выпрацаванай калійнай шахце непадалёку ад горада Салігорска. Там у робатаў, аказваецца, былі склады зброі. Вось такое становішча, панове. Стрэсограф працуе вахтавым метадам, і вас усіх, ад стрэсаператараў да буфетчыц і вартаўнікоў, павінны былі замяніць роўна праз восем дзён.

Пэўна, у гэтым месцы свайго паведамлення дырэктар Патоцкі, каб удакладніць дату, глянуў на каляндар, бо наступіла паўза, пасля якой ён паўтарыў:

— Роўна праз восем дзён. Але сваёй уладай, так, так, панове, сваёй дырэктарскай уладай, я вымушаны затрымаць вас тут яшчэ дзён на пятнаццаць, не менш. Ніхто не можа гарантаваць, што змена, якая павінна вас замяніць, прыбудзе своєчасова. Мы будзем адпускаць вас порцыямі.

— Як марожанае,— пажартаваў Карл Гакенхольц.

— Вось і ўсё,— скончыў Патоцкі.— Зараз вам нешта, спадзяюся вясёленькае, скажа наш культмасавік Алачка Зелянуха, а я прашу стрэсографа

Радаслава Буслейку з дванаццатай кабіны зайсці да мяне ў кабінет. Жывуць Сонца і Кісларод!

Патоцкі змоўк, і адразу ж пачуўся вясёлы, бадзёры, нейкі аж іскрысты голас Алачкі Зелянухі:

— Таварышы!

О Вялікая Эра Плюралізму! Ты сапраўды вялікая. Ты дала магчымасць кожнаму чалавеку быць свабодным у думках, словах і дзеяннях. Звяртаючыся да грамады, можна ўжываць якія хочаш словы: «панове», «спадары», «джэнтльмены» і гэтак далей. Вось Алачцы Зелянусе падабаецца слова «таварышы». Калі ласка, Алачка. Дарэчы, самае-найсамае «рыначнае» слова. Што такое «таварышы»? Купцы, гандляры, якія маюць тавар. Што такое «таварыш»? Сябра па рынку, па гандлю.)

Радаслаў Буслейка, надта не ўслухоўваючыся ў тое, аб чым шчабеча культмасавік, на старым абшарпаным ліфце паехаў да Леха Патоцкага, кабінет у якога быў на самай верхатуры, «бліжэй да Сонца», як любіў жартаваць дырэктар. На стрэсографе быццам бы не працавалі дзеці або падлеткі, а кабіна ліфта была ўся спісана і нават зрэзана сцізорыкамі. Адзін глыбакадумны надпіс чырвоным фламастэрам здзівіў Радаслава. «Эйнштэйн ці я?» — было напісана якраз на дзвярах ліфта. Мудрагелістае пытанне. Цяжка наконт яго сказаць нешта пэўнае, асабліва калі не ведаеш, што за фігура жадае паспрачацца з геніем. Але ў Буслейкі быў гатовы адказ: «Эйнштэнн». Ліфт тым часам калаціўся і скавытаў, як быццам прышчаміў сам сабе палец.

Дзед у сваім шыкоўным кабінэце, з вокнамі на ўсю сцяну, піў піва. Прапанаваў поўны кубак Радаславу.

— Пакаштуй. Ваша піва, беларускае. 3 Ліды.

Піва было важнецкае — праглынеш язык. «Павінна ж быць і ў зайца радасць перад халоднаю зімой», — успомніліся раптам Буслейку словы з верша Караткевіча «Заяц варыць піва».

— Вось што, пане Радаслаў, — па сваёй звычцы пачаў круціць гузік на чужой кашулі Патоцкі. — Ці не хочацца табе на дзянькі два або тры злётаць у сваю Беларусь?

— У мяне ж змена, — сказаў Буслейка.

— Змена не жонка. Запомні гэта. Дык ці не хочацца?

— Хочацца, — шчыра прызнаўся Буслейка. — Але я не разумею, як гэта

можна зрабіць.

— Слухай жа, калі хочацца.— Зноў даў яму поўны кубак піва дырэктар.— Сусветны Саюз Стрэсаператараў — ты ж яго член таксама — вырашыў паслаць у раён Менска, туды, дзе лакалізуюць СЦ, сваю групу, ці свой атрад, як хочаш называй. Трэба нарэшце, каб і стрэсаператары вочы ў вочы, твар у твар сутыкнуліся са Старой Цывілізацыяй. А то гібеём тут каля экранаў і не ведаем, з кім ці з чым змагаемся. А там бой ідзе, ды яшчэ які. Чытаў «Вайну светаў» Уэлса?

— Вядома, чытаў,— радасна азваўся Буслейка.

— Сёння там нешта падобнае адбываецца. Я й падумаў — ты ж з Беларусі, каму, як не табе, ляцець?

— Вельмі правільна падумалі,— ледзь не расцалаваў дырэктара Буслейка. Патоцкі быў лаканічны:

— Адлёт — заўтра.

— Пан Лех,— узмаліўся Буслейка: — Адна малюсенькая просьба. Адпусціце са мной, будзьце ласкавы, і Карла Гакенхольца, майго напарніка, Я разумею, што на Стрэсографе зараз работы вышэй галавы, але ж...

— Дагаворвай-дагаворвай,— сярдзіта прыжмурыўся Патоцкі.— Паплач у тры ручаі. Прабач, але я думаў, што вы, беларусы, не такія шустрыя. Што ж, паляціць разам з табой і Гакенхольц. І не трэба мне дзякаваць. Лічыце гэты палёт узнагародай. Вы ж з Карлам стрэсаператары экстракласа, можна сказаць, геніі. А ведаеш, што сказаў вялікі Зыгмунд Фрэйд? «Геній і паслухмянства — дзве несумяшчальныя рэчы».

V

Перад вылетам усіх стрэсаператараў і тэхнікаў (Лех Патоцкі дазволіў ляцець дваццаці пяці чалавекам) сабралі на інструктаж. Вёў яго прадстаўнік Сусветнага Саюза Стрэсаператараў, высокі прыгожы негр, валасы ў якога былі ў найдрабнейшых завітушках.

— Я зайздросчу вам,— сказаў кучаравы смольнаскуры прадстаўнік.— Адна справа — сачыць за экранамі і камп'ютэрамі, зусім іншае — самому сутыкнуцца з СЦ. Усюды і заўсёды прашу памятаць, што вас пасылае наш саюз, можна сказаць, лепшы прафесійны саюз планеты. Саламон у прытчах навучаў: «Не адхіляй вуха свайго ад слухання законаў». І вы будзьце дысцыплінаванымі,

уважливими, падпарадкоўвайцеся загадам вайсковых кіраўнікоў.

— Мараліст,— скептычна ўсміхнуўся Карл Гакенхольц, які сядзеў побач з Буслейкам.

— І збірайце ўсю даступную вам інфармацыю аб СЦ,— веў сваё прадстаўнік,— не прапускайце ніводнай дробязі. Упершыню пасля Чыкага Вялікі Жах выступіў такім шырокім фронтам. Чаго ён дамагаецца? У чым сэнс яраснай атакі? На жаль, мы пакуль што не можам даць адказ на гэтыя пытанні. Хацелася б верыць, што з-пад Менска вы пастараецеся прывезці адказ. Жадаю вам усім шчаслівага вяртання. Жывуць Сонца і Кісларод!

Паляцелі ў дапатопным транспартным самалёце, які, калі верыць чуткам, мірна дажываў век у вайсковым музеі і быў падобны на сучасныя рэактыўныя аэробусы, як курыца на арла. Моцна калаціла, падкідвала на паветраных ямах.

— У нашых продкаў страўнікі былі здаравейшыя,— сказаў Карл, убачыўшы, як некалькі пазелянелых дэсантнікаў нахіліліся, быццам па камандзе, над гігіенічнымі пакамі. Дый сам ён надта ж кісла моршчыўся і ўздыхаў. Але як бы там ні было, прызямліліся на шурпатай бетонцы Старога Смалявіцкага аэрапорта.

Іх ужо чакаў капітан рэспубліканскіх гвардзейцаў, які трымаў над сабой чорны парасон, бо церусіў дожджык.

— Капітан Хвалібог,— адрэкамендаваўся ён.— Буду, так сказаць, вашым гідам.

— Капітан, што тут у вас робіцца? — на правах земляка адразу ж задаў пытанне Радаслаў.

— У якім сэнсе? — не зразумеў, ускінуў тонкае брыво Хвалібог. Пэўна, яму падалося, што маецца на ўвазе нейкае ягонае асабістае ўпушчэнне, а ён, мяркуючы па ладнай падцягнутай фігуры, па ўпэўненасці рухаў, службістам быў хвацкім.

— У сэнсе Старой Цывілізацыі,— не дужа ветліва ўмяшаўся ў размову Карл, бо дождж гусцеў, лупцаваў па бетонцы, а дзвюх машын-амфібій, якія меліся сустракаць стрэсаператараў у аэрапорце, пакуль што і духу не было.

— Ах, вы пра СЦ,— адразу ж павярнуўся да Карла Хвалібог і адразу ж далікатненька запіхнуў яго пад свой вялізны парасон.— Мая рота гвардзейцаў забяспечвае ахову аэрапорта. У нас, як бачыце, усё спакойна. А там,— ён махнуў рукой у чорнай скураной пальчатцы на захад,— гарыць і грыміць.

Вядома, я і мае арлы хацелі б знаходзіцца там, але загад ёсць загад. Мінут дваццаць назад, якраз перад вашым прылётам, прыехалі людзі з сельскагаспадарчых кааператываў і з хутароў. Адзін нават на трактары прыгрукаеў. Усе ў сажы. Ёсць абпаленыя. І адкуль толькі ўзялася гэта брыдота? Жылі дзяды-прадзеды, нічога не ведалі, былі гаспадарамі планеты, а мы атрымалі кукіш з макам — аб'явілася, бачыш ты, нейкая Цывілізацыя. Цьфу ты.

Хвалібог плюнуў.

— За ўсё трэба плаціць, капітан,— строга і павучальна, як школьніку, сказаў яму Радаслаў.

— За што плаціць? — не зразумеў Хвалібог.

— За ўсё. За кісларод і вадарод, за ссечаныя лясы, за рукатворныя пустыні, адным словам, за жыццё, наша чалавечае жыццё. Бясплатны сыр бывае толькі ў мышалоўцы.

— Пры чым тут мышалоўка? — пакрыўдзіўся капітан, але ў гэты самы час рэзка завуркаталі маторы — падышлі дзве амфібіі, пафарбаваныя ў балотна-зялёны колер. Стрэсаператары разам з Хвалібогам і некалькімі гвардзейцамі апранулі тэрмастойкія чырвоныя касцюмы, узялі лазерныя карабіны-бластэры, процівагазы, ракетніцы, сапёрныя рыдлёўкі, дынамітныя шашкі, селі ў пасажырскія адсекі хуткаходных машын. Пабеглі насустрач лугі, пералескі, палявое шматкалоссе. Усё выразней адчуваўся трывожны горкі пах дыму. Пот цёк па шчоках. На беразе Пятровіцкага вадасховішча спешыліся. За вадасховішчам, на захадзе, гарэў пасёлак Сокал. Было бачна, як мітусяцца там людзі, як бегаюць перапалоханыя коні і каровы. Нястрымны вогненны вал каціўся адтуль. І толькі птушкі, бестурботныя дзеці паветра, весела высвіствалі свае песенькі.

— Што ім трэба? — ціха, як бы ў самога сябе, спытаў Радаслаў Буслейка. Меў ён на ўвазе, вядома, не галасістых птушак, а шышкагаловых ружоваскурых людзей, пехацінцаў Старой Цывілізацыі, якія з боку Сокала набліжаліся да вадасховішча. Іх было сотні дзве. Вогненны вал, дыяметрам каля метра, пагрозліва рухаўся следам за імі. Гарэлі лугавыя хмызнякі і трава.

— Напалеон неяк сказаў: «Ва ўсяго ёсць мяжа, нават у нянавісці». Але дзе мяжа тут? І з кім мы маем гонар скрыжаваць шпагі?

Гэтыя словы глыбакадумна прамовіў Карл Гакенхольц. Ён трымаўся

поруч з Радаславам і ўжо з няспешлівай нямецкай грунтоўнасцю дзеўб сапёрнай рыдлёўкай зямлю — капаў акуп.

— Вадасховішча ім не фарсіраваць! — закрычаў капітан Хвалібог.— У вадзе гэтыя яшчаркі адразу ж, пускаючы бурбалкі, пойдучь на дно! Усім акапвацца!

Заскрыгаталі рыдлёўкі, уразаючыся ў зямлю. Кожны стараўся зрабіць сабе сховішча як мага хутчэй. А шышкагаловікі (такія мянушка адразу прыклеіларя да салдат СЦ) тым часам былі ўжо каля самай вады. Спыніліся, і вогненны вал спыніўся разам з імі і нават паменшаў, нібы збіраўся патухнуць.

— Што я казаў? — весела засмяўся капітан Хвалібог.

У гэты час нешта свіснула і ў правую руку яму, якраз у далонь, якую ён хацеў спіснуць у кулак, каб пагразіць шышкагаловікам, упілася невялікая чаратова страла з касцяным наканечнікам. Капітан разгублена пазіраў на яе.

— Дык гэта ж дзікуны, госці з каменнага веку,— сказаў ён нарэшце, дастаючы стралу.— Бачыце, чым ваююць?

— Ідучь! — закрычалі раптам адразу некалькі чалавек.— Шышкагаловікі пайшлі па вадзе!

Радаслаў Буслейка, які, цяжка дыхаючы і пацеючы, старанна вышкробваў з акупа жаўтапёс, адкінуў убок рыдлёўку, уталопіўся позіркам у процілеглы бераг. Відовішча ўражвала. Салдаты СЦ, насуперак бадзёраму прагнозу капітана Хвалібога, пачалі фарсіраваць вадасховішча. Прытым не на лодках і не на пантонах. Яны проста ішлі па люстраной хвалістай паверхні, быццам па цвёрдай зямлі. Здавалася, нечаканыя моцныя маразы ўкавалі ваду і на ёй лёг лёд. Але ж хвалі жвава беглі на жоўты ўзбярэжны пясок і да зімы было дужа далёка.

— Нейкая д'ябальшчына атрымліваецца, капітан,— сказаў Буслейка Хвалібогу, які акапаўся праваруч. Толькі гаваркі капітан чамусьці маўчаў. Калі ж Буслейка павярнуўся да яго, то ўбачыў, што хвацкі ваяка ўткнуўся носам у пясок і... спіць, ды так мірна, так лагодна, як маленькае хлапчанё ў маці на руках. «Страла была са снатворным або атрутай»,— здагадаўся Радаслаў і крыкнуў гвардзейцам: — Цягніце свайго шэфа ў амфібію!

А шышкагаловікі тым часам набліжаліся. Праўда, вогненны вал спыніўся перад самай вадой.

— Камандуй,— нецярпліва сказаў Карл Радаславу.

— Чаму я? — здзівіўся Радаслаў.

— А хто? Капітану сама меней з гадзіну трэба баю-баінькі спяваць. Гвардзейцы, як і паложана, вушамі стрыгуць, каб пачуць каманду ад вышэйшага начальства. А ты ў нас самы галасісты. Камандуй.

«Ну й немец,— падумаў Радаслаў.— Усё ў яго разлічана, узважана і на кожную рыбку свой кручок маецца. А зараз можа адбыцца някепскі бой. Зараз пойдзе, як пісалі аўтары рыцарскіх раманаў, вастрыё супраць вастрыя».

— Падрыхтавацца! — закрычаў ён, са здзіўленнем прыслухоўваючыся да свайго звонкага камандзірскага голасу.— Страляем залпам! Кожны бярэ на мушку бластэра свайго шышкагаловіка! Агонь!

Ярка ўспыхнулi вострыя вузкія прамяні, пракалолі, прашылі паветра. Некалькі шышкагаловікаў — тры ці чатыры — упалі, але не пайшлі на дно, а засталіся нерухома ляжаць на паверхні вады.

— Бластэр сваю дзірачку знойдзе,— задаволена сказаў побач Карл Гакенхольц, і Буслейку раптам не спадабалася гэта ягоная задаволенасць. «Тэўтон, нашчадак тэўтонаў,— падумаў Буслейка.— Кроў для іх калісьці была, як вада. Хаця, ці ёсць у гэтых шышкагаловікаў кроў?»

Плямаў крыві ён, як ні напружваў зрок, не ўбачыў, але і яму, і Карлу, і гвардзейцам адразу кінуліся ў вочы нейкія празрыстыя верацёнападобныя фігуры, якія з'явіліся над цэламі забітых. Кожная такая фігура, калі ўважліва прыгледзецца, вылётвала з цемені мёртвага шышкагаловіка і завісала над ім у паветры на вышыні ў пяцьшэсць метраў. З цэлам шышкагаловіка яе злучала дрыготкая вузенькая палоска, падобная на срэбную нітку.

«Старая Цывілізацыя — цывілізацыя капіістаў, капіравалыдчыкаў,— здагадаўся Радаслаў.— Яна слепая, хоць і вельмі таленавітая, капіруе чалавечую цывілізацыю. Вось і гэтыя празрыстыя верацёны, гэтыя астраўкі ранішняга туману не што іншае, як жывая душа, што вылецела са скляпенняў мёртвага цела. Значыць, праўду казалі людзі, якія пабывалі ў абдымках клінічнай смерці і пэўны час глядзелі зверху на сваю нежывую плоць, на ўрачоў і ўсю бальнічную палату. Значыць, ёсць неўміручая таямнічая субстанцыя, ёсць Я, несмяротнае вечнае ядро кожнай асобы, якое жыве ў цэла, нібы ў скафандры, у панцыры, а пасля смерці гэтага фізічнага цела-сховішча пакідае яго, каб перасяліцца ў новае».

Тым часам шышкагаловікі пачалі страляніну ў адказ, лішні раз

пацвердзіўшы здагадку Радаслава, што яны тыповыя прадстаўнікі цывілізацыі капіістаў. У руках у іх аднекуль з'явіліся цёмныя прадметы, падобныя на слаўты аўтамат Калашнікава, і на акопы гвардзейцаў пасыпаўся ярасны град... патронаў. Гэта нават былі не патроны, а іхнія мініяцюрныя каменныя копіі, вядома, без гільзаў і без куль.

— Страляем па «срэбных нітках»!—закрычаў Буслейка.— Дакажыце, гвардзейцы, што вы снайперы!

Праз нейкі міг усе «срэбныя ніткі» былі знішчаны і ўсе мёртвыя шышкагаловікі адразу ж пайшлі на дно, а верацёнападобныя празрыстыя фігуры зніклі, растварыўшыся ў паветры. «Ёсць, ёсць у кожнага жывога чалавека жывая душа,— усхвалявана думаў Радаслаў.— Старадаўнія летапісцы пісалі, што полацкі князь Усяслаў Чарадзеі мог ператварацца ў «воблака», у «светлую хмару». Колькі вучоных мужоў лічылі гэты даказаны факт рэлігійнымі забабонамі, мастацкай гіпербалай. А ў князя, які, нібы нікчэмны раб, быў кінуты ў цёмны падземны поруб на брудную салому, уначы лётала (!) душа (!), каб набрацца моцы ад званоў наддзвінскай Сафіі. У рэшце рэшт чалавецтва аказалася куды больш складаным і загадкавым, чым думалі матэрыялісты».

Ацалелыя шышкагаловікі, сустрэўшы супраціўленне, адступілі і разам з вогненнымі валам па заходнім беразе Пятровіцкага вадасховішча пачалі прабівацца на поўнач, у напрамку пасёлка Волма. Там іх ужо чакалі атрады рэспубліканскай гвардыі і мясцовай самаабароны. Магутныя экскаватары і бульдозеры капалі глыбокі роў. Дачнікі, грыбнікі, хутаранцы і дзеці з аздараўляльных спартыўных школ на аўтамабілях і верталётах спяшаліся ў Менск, Волму, Калодзішчы або проста на Маскоўскую шашу, якая поўнасцю кантралявалася вайскоўцамі.

Нарэшце ачуняў капітан Хвалібог. Відно па ўсяму, яго пёк несуцешны сорам. Такі бравы камандзір, такі эфектны прыгажун, а тут прыляцела з-за вадасховішча нейкая прымітыўная дзікунская страла, дзеўбанула ў белую руку, і адразу, як кажуць, адкінуў капыты, засвістаў носам. Ясна, што віноўніцай канфуза была Старая Цывілізацыя. І на яе адразу ж выліў свой гарачы крыўдлівы гнеў капітан.

— Зямлі захацела, жыццёвай прасторы? — з'едліва загаварыў ён, быццам СЦ уласнай персонаю стаяла перад ягонымі вачамі.— Хопіць табе і столькі зямлі, каб уваткнуць іголку. Адну іголку. І тую ў свой саван.

— Капітан, не трэба раскісаць,— перапыніў яго Радаслаў Буслейка. Стрэсаператар на час адсутнасці Хвалібога, а дакладней, на час ягонага непрадбачанага ніякімі статутамі сна, узяў на сябе камандаванне і быў у глыбіні душы, як кожны самалюбівы чалавек, задаволяе гэтым, аж тут прачнуўся, працёр вочы няўдаліца-сłużака і, вядома ж, адразу забраў усю ўладу ў свае рукі.

— Не трэба раскісаць,— паўтарыў Радаслаў.

Хвалібог неўразумела зірнуў на стрэсаператара, варухнуў прыгожымі бровамі, нічога не сказаў.

Хацелі ісці на дапамогу Волме, але па рацыі атрымалі загад камандуючага рэспубліканскай гвардыі генерала Журкевіча неадкладна выступіць у накірунку пасёлка Сосны. Там магла чакацца атака СЦ на ядзерны рэактар Акадэміі навук.

Амфібіі імчалі па нешырокіх палявых дарогах. Усюды было нязвыкла пуста, бо ўсё жывое схавалася. Толькі грамабойныя каржакаватыя дубы смела ўздымалі ў неба галіны-рукі. На вялікай хуткасці перасеклі чорную смуродлівую паласу, дзе да караня, да самай зяілі былі спалены трава і збажына. Тут нядаўна каціўся вогненны вал СЦ.

Некалькі разоў нізка над зямлёй непадалёку ад амфібіі паказваліся і адразу ж знікалі КЛА ў форме талерак і дырыжабляў. Адночы гвардзейцы нават распачыналі страляніну з бластэраў.

— Няўжо дабрыва заўсёды павінна ўраўнаважвацца злом, як жыццё смерцю? — філасофстваваў, седзячы побач з Радаславам, Карл Гакенхольц.— Калі толькі так, то ў чалавецтва і наогул ва ўсёй жывой матэрыі вельмі песімістычная перспектыва. Па падліках амерыканскага астранома Холдэна, выпадковасць узнікнення жыцця на нашай планеце — 1 з 1,3 x 1930. Разумеце? А вераемяннасць знікнення ўсялякага жыцця — і не выпадковага, а заканамернага, арганізаванага нейчым хваравітым інтэлектам — у шмат разоў большая. Разумеце? Чалавецтва, як тую траву, касілі чума і халера, войны і сацыяльныя рэвалюцыі, рак і СНІД... Сёння атакуе Старая Цывілізацыя. А што будзе заўтра? Пад якімі нябёсамі прагнуцца нашы ўнукі?

Пытакне засталася без адказу, бо, па-першае, усе пільна сачылі за наваколлем, а па-другое, ніхто не рашаўся рабіцца прарокам, нават Радаслаў Буслейка.

Моўчкі ўехалі ў пластмасавы лес. Ужо каля ста гадоў па ўсёй Зямлі, асабліва ў пустынях і паўпустынях, на выжарынах і няўдобицах саджалі штучныя дрэвы. Зробленыя з негаручых пластмасавых матэрыялаў, яны ўначы назапашвалі вільгаць і павольна аддавалі яе ў навакольнае паветра днём. Над такімі лясамі сутыкаліся гарачыя і халодныя вятры, пышна раслі хмары, грэмелі навальніцы, спорна шумелі дажджы. Каб ва ўсёй красе паўстала новае дрэва, у зямлю заганяўся трубчасты «ствол», а ў яго запампоўвалася пластмасавая пена. Пена гэта расцякалася ва ўсе бакі, ствараючы пад паверхняю зямлі «карэнні» даўжынёй да 20 метраў. На поўдні штучныя дрэвы вельмі падобны на пальму, тут жа, у Беларусі, іх цяжка адрозніць ад маладой невысокай сасны.

У спакайнейшы час нехта абавязкова б пажартаваў: «А ці не пашукаць нам пластмасавых грыбоў?» І нехта, вядома жартуючы, пачаў бы ўзірацца ў траву і мох пад нагамі, дастаўшы з кішэні ножык-складанчык. Але сёння было не да гэтага. Напоўнены дымам лес, лес, дзе ніколі не пачуеш мяккага пошуму дрэў, здавалася, хацеў як найхутчэй вышпурнуць людзей і іхнія машыны ў чыстае поле. А там было толькі адно — дым, трывога...

У Соснах высветлілася, што шышкагаловікі і каля сотні робатаў спрабавалі штурмаваць пасёлак, але былі адбіты. Пакарэжаныя, патрушчаныя роботы валяліся на дарогах і сцяжынках, як самы звычайны металалом. Капітан Хвалібог, чакаючы новага загаду, аб'явіў прывал. Радаслаў Буслейка толькі пачаў вылазіць з амфібіі, як мноства ўсхваляваных і здзіўленых галасоў закрычала:

— Глядзіце! Хутчэй глядзіце на неба!

На небе, на цёмным воблаку, якое, нібы агромністы валун, стаяла над зямлёй, вялікімі чырвонымі літарамі было напісана: «Жыхары адной з намі планеты, прапануем вам заключыць перамір'е». Нясцерпна яркія зіхоткія літары бачылі тысячы, дзесяткі тысяч людзей, і ўсе гэтыя людзі з хваляваннем, з ліпкім халадком на скуры думалі: «Як і хто напісаў такія словы?» Гэты ашаламляльны сваёй нечаканасцю заклік чыталі ў Менску і Барысаве, у Чэрвені і Смалявічах, і ўсюды людзі ўзбуджана выходзілі на вуліцы, на цэнтральныя плошчы і крычалі:

— Перамір'е! Перамір'е!

З біблейскіх часоў, калі таямнічая рука вывела на сцяне палаца вавілонскага цара суровыя словы, якія прадказвалі смерць і разбурэнне, не

сутыкаліся зямляне з падобным відовішчам. Генерал Журкевіч адразу даў згоду на перамір'е, і адразу ж замоўкла страляніна, патух агонь, развееўся дым.

Усе былі задаволены нечаканай развязкай, і толькі капітан Хвалібог з непаразуменнем глядзеў на неба, дзе беглі воблакі, адны цёмныя воблакі, і пытаў:

— А куды ж яна дзелася?

— Хто? — куточкамі вуснаў іранічна ўсміхнуўся Радаслаў.

— Ды гэтая Старая Цывілізацыя.

— Знікла... Пайшла... Як вада ў пясок.

Хвалібог са злосцю зірнуў на стрэсаператара, палез у камандзёрскі люк амфібіі.

Скончыліся баявыя дзеянні, у якіх атрад стрэсаператараў прыняў, можна сказаць, мініўдзел. Амаль усе вырашылі адразу ж вярнуцца ў Татры, і толькі Радаслаў Буслейка надумаў на дзянёк ірвануць у Менск.

— Дзед з цябе ўсю тваю анархію выб'е,— пачаў прыпалохваць яго Карл.

— Нас жа пасылалі на два дні,— веў сваё Буслейка.— А ваявалі мы толькі нейкіх пяць гадзін. Менск — мой студэнцкі горад, мая, можна сказаць, першая любоў. Я і з Ніначкай там сустрэўся. Ды ўсёй апэратыўнай памяці камп'ютэра не хопіць, каб узнавіць, ажывіць тыя гады, месяцы, дні, мінуты, імгненні. Колькі там перадумана, прапушчана праз душу і мозг. Колькі там пакінута слядоў і слядочкаў, уздыханняў і надзей.

— Я здагадваўся, што ў цябе паэтычнае нутро, але не думаў, што ты такі сіропны сентыменталіст,— сказаў, хітра прыжмурваючы цёмныя вочы, Гакенхольц.— Каб такое пачуў Лех Патоцкі, адразу б закрычаў: «Ідзі ў паэты!» і выгнаў са Стрэсографа. Ды і наконт апэратыўнай памяці камп'ютэра ты перабраў — і перабраў, трэба сказаць, нахабна і дужа самаўпэўнена.

— Гіпербала,— згадзіўся Радаслаў.— Куды нам, двухногім і аднагаловым, цягацца з камп'ютэрам. Але павер, дарагі дружа Карл, што ўсё гэта я гавару ад самага шчырага сэрца. Я вельмі люблю Менск і хачу, каб ты таксама ўбачыў яго. А Патоцкі мяне зразумее і даруе.

— Ну, добра, а як ты думаеш вярнуцца заўтра на Стрэсограф? — пачаў здавацца Гакенхольц.

— Праблем няма. Хто-небудзь з сяброў падкіне на самалёце або верталёце. Я ж чалавек кампанейскі, і ў мяне ў Менску мора сяброў.

— Няўжо цэлае мора? — дурасліва выкругліў вочы Карл.

— Не мора, дык вялікае возера.

Яны засмяліся і пачалі ўпрошваць капітана Хвалібога падвезці іх на амфібіі да Менска. Той катэгарычна адмовіўся.

— Я абавязаны даставіць вас назад, у Смалявіцкі аэрапорт. Я адказваю за падначаленых мне гвардзейцаў і за вас. Так-так, спадары стрэсаператары, за вас.

— А як жа Вялікая Эра Плюралізму? — падкалоў Буслейка.

— Там, дзе пачынаецца асфальт вайсковых гарадкоў, канчаецца плюралізм,— адчаканіў капітан.

Немагчыма было аспрэчваць такую жалезную логіку. Раззлаваны Буслейка і ўсмяшлівы, як заўсёды стрыманы Гакенхольц вымушаны былі вярнуцца ў Стары аэрапорт. А там, вядома ж, ніхто не мог дакладна сказаць, калі чакаецца рэйс на Стрэсограф.

— Каб цябе ўдарыла громам па жывату,— успомніў Буслейка прабабчыну кляцэбу.— Пайшлі, Карл, піва піць.

Выпілі халоднага піва з вялікіх бляшанак і засумавалі. У аэрапорце быў відэасалон "Зялёны Дуб", дзе суткамі круцілі касмічныя баявікі, але такое дабро мелася і ў Татрах.

Радаслаў плюхнуўся на пластмасавую лаўку, што, не баючыся дажджу і снегу, які ўжо год стаяла ў скверыку, ціскануў кнопку транзістара, уманціраванага ў парэнчу. Загучала беларуская песня, раздумлівая і старая, як неба над зямлёй:

Накапала карэння
З-пад белага каменя,
Вымыла ў рацэ,
Адтапіла ў малацэ.
Яшчэ карань не ўскіпеў,
А ўжо мілы прыляцеў.

Словы песні, яе мелодыя і настрой так розніліся з грымучым аэрапортам, з мільготкімі яркімі агнямі, з велізарнымі аэробусамі, якія, цяжка праломваючы нябесны блакіт, упэўнена кіравалі да зямлі, што Буслейка аж задыхнуўся, аж сэрца пякуча зашчымела ў грудзях. Ён узняўся з лаўкі, прыклаў халодныя пальцы да павек і скроняў. Калісьці на месцы гэтага шэрага цвёрдага асфальту быў луг, лужок з першай мяккай травой, з жоўтымі плямамі-ўспышкамі свежай

сакавітай лотаці і маленькімі астраўкамі снегу, які таямніча ззяў, пераліваўся брыльянтавым бляскам у месячныя ночы. Калісьці тут булькаталі ручаі, жылі матылькі і стракозы, натхнёна крумкалі ў цёплых лужынах жабы. І нейкая дзяўчына, вядома ж, прыгожая, задуменная, марыла аб сваім каханым. Усё гэта ўладарна выцесніў, змёў з зямлі аэрапорт. Будучым пакаленням застаўся толькі едкі востры пах згарэлай гумы, грамавыя раскаты турбін, перадпалётная туманная туга пасажыраў, якая складаецца з неабходнасці і непрадбачанасці разлукі і з рудыментарнага страху вышыні.

Карл Гакенхольц, прыроджаны немец, таксама ўважліва слухаў песню і амаль разумеў яе. Справа ў тым, што афіцыйнымі мовамі Індаеўрапейскай Канфедэрацыі парламент большасцю галасоў абраў латынь і эсперанта. Усе ж астатнія, у тым ліку і беларуская, рабіліся афіцыйнымі па чарзе. Надыходзіў абумоўлены пагадненнем час, і мова на цэлы месяц рабілася афіцыйнан. На ёй (плюс на латыні і эсперанта) друкаваўся «Парламенцкі Веснік», вялі перадачы радыё і тэлебачанне, прыносілі прысягу народам члены парламента, аддавалі загады ў войску. Гэта было выдатным дасягненнем Сусветнага Саюза Моў, хоць напачатку яму моцна перападала ад шматлікіх скептыкаў. Але Саюз дамогся свайго. Ягоня лістоўкі, якімі ён перад Вялікім Рэферэндумам абклеіў і засыпаў амаль усю планету, пачыналіся так: «Зямлянін! Якімі вачамі глядзіць на цябе Бог? Калі ў цябе чорныя вочы, глядзіць чорнымі, калі ў цябе шэрыя вочы, глядзіць шэрымі, калі сінія — сінімі. Гэтак жа сама Бог размаўляе з табой. Кожная мова, якая толькі жыве пад небам, зразумелая і блізкая яму. Бог размаўляе з табой на тваёй роднай мове».

— Ці доўга мы будзем тут загараць? — незадаволена сказаў Буслейка сябру, калі адгучала песня і зноў настырна палез у вушы нямоўчны шум аэрапорта. Карл толькі паціснуў плячыма.

Тым часам паступова набліжаўся вечар. Дабавілася людзей у «Зялёным Дубе». Лёгкі сіні туманок пачынаў заліваць наваколле. Гледзячы на яго, Карл раздумліва прамовіў:

— Філасоф, не памятаю які, калісьці напісаў: «Туман больш вечны, вячнейшы, чым граніт». Гэта думка, нечаканая і прыгожая, так урэзалася ў памяць, што, як толькі ўбачу туман, вечаровы або ранішні, яна адразу прылятае ў галаву, быццам птушка ў гняздо. Туман вячнейшы, чым граніт. Па-мойму, у гэтых словах — уся філасофія змянога існавання. Буслейка згодна кіўнуў

галавой, ацаніўшы глыбіню і неардынарнасць думкі невядомага філосафа. Раптам позірк ягоны натыкнуўся на двухмесны яркачырвоны верталёцік, што самотна і, падалося, беспрытульна стаяў побач з аўтобусным прыпынкам, крокаў за сто ад іх. У такіх верталётах лётаюць служачыя аэрапорта, палохаючы і праганяючы велізарныя чароды варон. Зараз крылатая машына была пустая. І навошта толькі ўбачыў яе Радаслаў?

— Карл,— горача зашаптаў Буслейка, і вочы страсна заззялі,— прашу цябе маўчаць і падпарадкоўвацца мне. Так-так, дарагі германец, падпарадкоўвацца. Бачыш вунь тую машынку з вінтом? Зараз мы ціхенька падыдем да яе, плюнем тройчы цераз левае плячо, сядзем і паляцім у Менск, у мой Менск.

— Ды ты звар'яцеў,— не прыцішаючы голасу, адразу ж сказаў Гакенхольц.

— Ціха,— прыклаў палец да ніжняй таўставатай губы Буслейка.— Немцы, як мне вядома, спакойныя, вытрыманыя людзі. Адпавядай жа характарыстыцы свайго народа.

— Пры чым тут народ? — ускінеў Карл.— Тое, што ты хочаш зрабіць, звычайная крымінальшчына.

— Ціха,— зноў паўтарыў Радаслаў, быццам зацыкліўшыся на гэтым слове.— Я пакіну свой адрас і нумар чэкавай кніжкі. Я згодзен заплаціць любы штраф у любой валюце — захочуць, у індаеўрапейскіх доларах, захочуць, у мясцовых беларускіх талерах. Будзем лічыць, што мы нанялі аэратаксі.

— Ты — дурань,— шпурнуў апошні цяжкі камень спрэчкі Гакенхольц.

— Дзякуй,— галантна пакланіўся Буслейка.— І ўсё-ткі я ўпэўнены, што ты, Карл, як сапраўдны нашчадак гераічных ваяўнічых вікінгаў, пойдзеш за мной.

Спрэчка скончылася тым, што яны, азіраючыся па баках, нібы дзеці, якія лезуць у чужыя яблыкі, падышлі да непрыкаянага верталёта, селі ў яго. Вялікая Эра Плюралізму, калі верыць штогадовай статыстыцы, канчаткова перамагла істотны ў мінулыя часы хіб чалавечага характару — цягу да крадзяжу чужой маёмасці. Маглі ўкрасці дзеці — цацку, цукеркі. Маглі ўкрасці псіхічнахворыя. Але нармальны грамадзянін з самага маленства адносіўся да гэтага рэзка негатыўна. Многія нават не ставілі замкоў на дзвярах сваіх кватэр. Так што, калі гаварыць аб'ектыўна, Радаслаў Буслейка не лічыў і не мог лічыць сябе злодзеям.

Проста ён браў патрэбную яму рэч на часовае карыстанне. Праўда, для гэтага неабходна было заручыцца дазвалам гаспадара, але гаспадар у дадзенай сітуацыі адсутнічаў, што і засмучала законапаслухмянага Карла.

Радаслаў рашуча сеў на месца пілота, разгублены Карл умасціўся за яго спіной. Праз некалькі імгненняў яны адарваліся ад бетонкі. Верталёт злёгка пахістваўся, быццам адчуваючы чужую руку. Але разагрэўся, весялей залапатаў рухавік, праплыў унізе нейкі лясок, жоўтая стужка палявой дарогі, і Буслейка ўскінуў угору кулак, адтапырыўшы вялікі палец:

— Ляцім!

Усе дарослыя грамадзяне Індаеўрапейскай Канфедэрацыі ўмелі кіраваць аўтамабілямі, верталётамі, спартыўнымі самалётамі, катэрамі, яхтамі і г. д. Навучанне пачыналася з дзіцячага ўзросту, і толькі інваліды вызваляліся ад яго. На чалавека, які (цяжка ўявіць!) не разбіраўся ва ўсёй гэтай тэхніцы, глядзелі б як на дзікуна, што не чысціць раніцою зубы, а не чысціць зубы мог толькі круглы вар'ят.

— Цікава, куды мог знікнуць верталётчык? — уголас разважаў тым часам Гакенхольц.— Ідуць баі з СЦ, аэрапорт працуе ў ваенным рэжыме, а тут — стаіць, кукуе без прыгляду машына...

— Не забывай, Карл, што ты на славянскай зямлі, а не ў Германіі,— весела ўсміхнуўся Буслейка.— Розныя клімат і гісторыя, розныя характары і гены.

— Розныя,— згадзіўся Карл,— толькі верталёт, у якім няма пілота, павінен стаяць у ангары.

Буслейка ўжо з раздражненнем паглядзеў на немца, хацеў сказаць нешта больш едкае і больш цвёрдае, але замест гэтага радасна закрычаў:

— Зірні, Карл, уніз! Мы пралятаем над самым галоўным помнікам Беларусі!

Бронзавая, метраў дваццаць вышыняй, жанчына з мячом у руцэ стаяла на круглым п'едэстале, складзеным з агромністых калявых валуноў. З усіх бакоў да яе вялі дарогі і сцежкі, ішлі і ехалі людзі.

— Калі Адольф Гітлер захапіў Беларусь (а было гэта ў першай палове дваццатага стагоддзя), тут знаходзіўся Трасцянецкі канцлагер смерці,— пачаў тлумачыць Буслейка.— Тут забівалі, а потым спальвалі людзей. А некаторых і жыўцом палілі. І вось на гэтым пакутным месцы, можна сказаць, на чалавечым

попеле вырашылі паставіць помнік адважнай гордай жанчыне, княгіні Рагнедзе. Народ заве гэты помнік «Маці Беларусь».

Гакенхольц, уважліва слухаючы Буслейку, неадрыўна глядзеў на велічны помнік.

— Рагнеда ўзняла меч за сваю зямлю і свой род. Ва ўсёй даўжэзнай гісторыі чалавецтва мала знойдзецца такіх жанчын. Ільвіца і перапёлка. Прыгажуння і нябесная грозная маланка. Княгіня і рабыня. Вялікая вечная маці гордых і мужных. Такой жыве і заўсёды будзе жыць у народнай душы Рагнеда. Калі я гляджу на гэты помнік, я ганаруся, што я — **беларус**. Разумееш, Карл?

— Чаму ж не зразумець? — адказаў Гакенхольц.— Я, напрыклад, ганаруся, што нарадзіўся немцам. Гэта абсалютна здаровае, абсалютна натуральнае пачуццё. Мяне дзівіць, што калісьці слова «нацыяналіст» лічылася абразлівай лаянкай. Што дрэннага ў тваёй або маёй любові да сваёй нацыі, асабліва калі гэта любоў спалучаецца з павагай да іншых народаў? Кожны ўплятае яркую нітку ў велізарны дыван чалавецтва, у тым ліку, і арыўцы — славяне і германскія плямёны. Так было, так будзе.

— Так будзе,— паўтарыў следам за ім Радаслаў і зірнуў на свой наручны біялагічны гадзіннік. Гэта быў апошні крык моды. У элегантным, зробленым з беласнежнай марской ракавіны корпусе змяшчалася некалькі калоній мікраарганізмаў, што ў залежнасці ад часу мянялі свой колер. Зараз цыферблат меў колер маладой зялёнай лістоты — значыць, было семнаццаць гадзін.

Раптам з крэслаў, у якіх сядзелі Буслейка і Карл, выскачылі гнуткія моцныя шчупальцы-прысоскі, апялялі рукі і грудзі, ды так, што не паварухнешся. Гэта здарылася імгненна, нечакана, і стрэсаператары на нейкія долі секунды анямелі.

— Верталёт-пастка! — усклікнуў Радаслаў.— Хітра ж нас падчапілі на кручок!

Ён усё спрабаваў вырвацца, выкруціцца з жалезных абдымкаў, але сіла ягоная была куды слабейшая за чужую грубую неадольную сілу. І ён скарыўся, нават з усмешкаю ўспомніў старую народную прымаўку:

— Певень бы і рады не ісці на вяселле, ды за крылы валакуць.

Карл жа, як прыроджаны немец, знешне спакойна сустрэў такую неспадзяванку, адразу ж пачаў аналізаваць сітуацыю, у якую яны трапілі, і каменціраваць яе.

— Вось чаму верталёт быў без экіпажа,— разважаў ён.— Усё гэта, вядома, чарговыя фокусы СЦ. Гэта, як мы і здагадваліся з табою, Радаслаў, цывілізацыя капіістаў, я б нават вобразна сказаў, цывілізацыя фальпываманетчыкаў. Яна (я быў бы рады, калі памылюся) у сілу нейкіх невядомых звышпрычын не можа ствараць арыгінальнае, прынцыпова новае, а штампуе копіі. Вось чаму яна прайграла нашай чалавечай цывілізацыі, праметэўскай цывілізацыі, як прыгожа і вельмі дакладна пішуць паэты. Трагедыя Старой Цывілізацыі ў тым, што яна не можа нарадзіць свайго Праметэя, таго, хто здольны на Учынак, на Подзвіг, на Ахвяру і, у рэшце рэшт, на рашучы кардынальны злом стэрэатыпу. Тысячагоддзі яна была ценом, я б сказаў, хітрым ценом нашай цывілізацыі, заўсёды жыла пад маскай, своечасова адступаючы ў змрок, у маўчанне, у забароненую таямніцу. Сёння ж яна атакуе. Чаму?

— Пэўна, таму, што ў яе скончыўся запас устойлівасці, трываласці,— перарваў Карлаў маналог Радаслаў Буслейка.— Яна як бы аганізуе і падобна на параненага звера. Я не браў бы на сябе смеласць называць гэтага звера драпежнікам. Так, яна ваюе, з нечага страляе. Але бывалі выпадкі, калі карова, звычайная траваядная карова, баронячы ад немінучай смерці сваё дзіця, кідалася на ваўкоў.

Ён казаў усё гэта, Карл, згодна ківаючы галавой, слухаў, а шчупальцы-прысоскі, што намертва скруцілі іх, не паслабляліся, і верталёт, зрабіўшы круг над помнікам «Маці Беларусі», упэўнена ляцеў уперад, не губляў вышыню і хуткасць. Трэба адзначыць, што стрэсаператары не адчувалі аніякага страху, былі ў поўнай яснай памяці.

— Нашым верталётам кіруе Невідзімка,— сказаў Радаслаў.

— Падобна,— згадзіўся Карл.— А мне так хочацца яго ўбачыць. Ды чалавечае вока не самы дасканалы інструмент на гэтым свеце. Як казалі старадаўнія мудрацы: «Бог будзе побач, але ты не ўбачыш яго».

— І ўсё-ткі я шмат бы што аддаў, каб хоць часткова зразумець Старую Цывілізацыю,— сумна ўздыхнуў Буслейка.— Ды дзе там. Мы яшчэ сёння амаль нічога не ведаем пра этрускаў, пра атлантаў...

Ён не скончыў фразу, бо проста ў яго перад тварам, на адлегласці працягнутаі рукі, з'явіўся, успыхнуў вельмі яркі малочна-сіні шар велічынёю з баскетбольны мячык. Шар увесь свіціўся, здавалася, позіркам можна было

пранізаць наскрозь рэчыва, з якога ён складаецца, але ў самым цэнтры выразна бачылася нешта цёмнае, цвёрдае, стрыжнёвае, нібы насенне ў пераспелым плодзе. Адразу зніклі шчупальцы-прысоскі, вызваліўшы стрэсаператарам рукі. Буслейка з Гакенхольцам пачалі іх расціраць, размінаць, каб аднавіць рух крыві. І тут нечаканы візіцёр загаварыў.

— Асцярожна, жыхары адной з намі планеты,— глуха, з нейкім булькатаннем данеслася ў яго знутры.— Асцярожна, Радаслаў Буслейка і Карл Гакенхольц. Сядзіце спакойна, адчувайце сябе шчасліва і ўпэўнена, не рабіце ніякіх рэзкіх рухаў, ні ў якім разе не спрабуйце дакрануцца да мяне, бо эффект такога дакранання будзе вельмі-вельмі непрыемным для вашых рук і вачэй.

— Ён нас ведае,— здзіўлена прашаптаў Карл.

— Слухайце, жыхары адной з намі планеты,— роўным, як бы бяспасным голасам казаў далей шар.— Бялковая форма жыцця не адзіна магчымая ў Сусвеце. Існуе жыццё ў плазменнай форме, як нізкатэмпературнай, так і высокатэмпературнай. Я — Плазмоід, прадстаўнік менавіта гэтай формы жыцця, прадстаўнік той цывілізацыі, якую вы называеце Старой. Тысячагоддзі мы развіваліся паралельна з бялковай цывілізацыяй, суіснавалі пад адным небам, але сёння меч пайшоў на меч.

— Навошта ж вы аб'явілі вайну? — горача ўсклікнуў Карл.— Мы ж мацнейшыя, больш арганізаваныя за вас і абавязкова — чуюце? — абавязкова пераможам.

Ён тэмпераментна ўзмахнуў рукамі, і тут пачуўся рэзкі сухі шчаўчок, падобны на той, з якім перагарае электралямпачка. Гакенхольц імгненна абмяк, сутаргі пабеглі па шчоках, твар пасінеў, вочы ледзь не выскачылі з вачніц.

— Я папярэдзваў,— сказаў Плазмоід Радаславу.— Але не бойся — твой калега будзе жыць, проста ён страціў прытомнасць і ачуняе праз тры гадзіны.

— Вы, плазмоіды, жорсткія,— ціха прамовіў Радаслаў.

— Мы справядлівыя,— не згадзіўся Плазмоід.— Маё сілавое поле часова падавіла ў твайго калегі жыццёвую энергію, але, паўтараю, ён будзе жывы і здаровы.

— Вы аб'явілі перамір'е,— упарта веў сваё Буслейка.— Вы аб перамір'і напісалі ў небе, на воблаку — я сам чытаў, і тысячы людзей чыталі. І раптам вы падкідваеце гэты верталёт, гэтага монстра-перавёртыша і мы трапляем у расстаўленую вамі пастку. Як гэта называецца? У нас, у людзей, гэта

назваецца подласцю.

Пры такіх словах шар з малочна-сіняга зрабіўся чырванаватым, потым шэрым і нібы зменшыўся ў аб'ёме. «Яму сорамна,— здагадаўся Буслейка,— у ім жывуць эмоцыі, падобныя на чалавечыя». І тут аказалася, што плазмоіды, прынамсі той, што быў перад Радаславам, не пазбаўлены пэўнай тэатральнасці, любові да знешніх эфектаў.

— О мая плазменная цывілізацыя! — са слязой у голасе заенчыў шар.— О мая беспрытульная, даледавіковая, пячорная. О дачка туманоў, начных лясоў і маланак. Ты беласкурая, як маладая бярозка пад дажджом. Ты жоўтавалосая, як сухая восеньская трава ў далёкіх лугах, дзе пасвяцца дзікія коні. Ты сінявокая, як адзінокі васілёк, на якім блішчыць халодная раса.

— Перастаньце,— рэзка сказаў Буслейка.— Каму патрэбна ваша танная сентыментальнасць? Адплывіце ці адляціце — не ведаю, як па-вашаму называецца гэта дзеянне,— трохкі ўбок, каб я мог кіраваць верталётам. Я не хачу разам са сваім сябрам разбіцца. Мы, прабачце, бялковыя, а не плазменныя, і не любім падаць з вялікай вышыні.

Адважны беларус прамовіў гэтыя словы, не спускаючы позірку з Плазмоіда. Шар адразу ж раздзьмуўся, набыў ранейшую малочна-сінюю яркасць. Можна было, мяркуючы па ўсім, чакаць ад яго нейкіх рэпрэсіўных дзеянняў. Але ён міралюбна загаварыў:

— Вы, людзі, заўсёды адносіліся да нас з вялікім недаверам, нават не ведаючы, хто мы. Вы больш за ўсё на свеце баіцеся плазмы, агню, нават смерць выбіраеце, абы толькі не забраў вашу жывую плоць агонь. Толькі гэтым я магу вытлумачыць той факт, што ў час пажараў у вышынных будынках чалавек выкідваецца праз акно з дваццатага, з трыццатага паверха і, вядома, разбіваецца ўшчэнт, але не аддаецца полымю. Страх агню запраграмаваны ў вас на ўзроўні генаў.

— Так,— згадзіўся Радаслаў.— У прынцыпе, для чалавека павінна быць усё роўна — памерці ад агню, ад жалеза або вады. Але інстынктыўна чалавек, калі толькі ёсць выбар, выбірае не вогненную смерць. Чаму? Можа, таму, што кара агнём — гэта поўнае, абсалютнае знішчэнне, знікненне, а жывая чалавечая душа заўсёды сумуе па сваёй плоці.

— Я разумею цябе, Радаслаў Буслейка,— з нейкай урачыстасцю сказаў Плазмоід.— Мы, Дзеці Несмяротнай Плазмы, валодаем шчаслівай здольнасцю

бясконца, без ніякай шкоды для сябе, мяняць сваю форму і масу. Калі ты ведаеш, у стане плазмы знаходзіцца абсалютная большасць рэчыва Сусвету: зоркі, галактычныя туманнасці, міжзорнае асяроддзе, сонечны вецер. Ты, вядома ж, ведаеш пра гэта. Тут, на планеце Зямля, разумныя плазмоіды вельмі даўно стварылі сваю цывілізацыю. Гэта яшчэ было ў часы Цвіцення Вулканаў, калі над іхнімі грамагалосымі кратэрамі бушаваў бясконцы агонь. Нашы легенды гавораць, што далёкія продкі плазмоідаў прыляцелі з Космасу, з планеты Вар, якую не ведаюць зямныя астраномы. А потым пачалося шматвяковае процістаянне з бялковай цывілізацыяй. А зараз — вайна. Плазмоід упершыню ўступае ў адкрыты кантакт з людзьмі. Я вельмі ганаруся, што мне выпаў найвялікшы гонар ад імя Народа Усіх Сямі Колераў запрасіць Радаслава Буслейку і Карла Гакенхольца на перагаворы з Розумам Народа Усіх Сямі Колераў.

Радаслаў, які з цікавасцю слухаў Плазмоіда, страшэнна абурыўся.

— Запрасіць? Ды нас схапілі, як ястраб хапае курыцу.

Тут малочна-белы шар зноў зрабіўся чырванаватым, а затым шэрым і трошкі зменшыўся ў аб'ёме.

— Іншага варыянту выйсці на кантакт я не знайшоў,— сумна прамовіў шар. Ён здаваўся маленькім хлопчыкам, што нашкодзіў і дужа перажывае сваю віну.

— Навошта ж цябе пасылалі, калі ты такі аднаварыянтны? — кіпяціўся Буслейка.— І яшчэ — чаму менавіта нас, радавых стрэсаператараў, запрасілі, як ты кажаш, на перагаворы з плазмоідамі? Хіба на планеце Зямля няма больш вартнейшых людзей?

Плазмоід пры гэтых словах наліўся сонечнай яркасцю, на вачах павесялеў. Адчувалася, што зараз ён скажа Буслейку нешта прыемнае.

— Розум Народа Усіх Сямі Колераў абраў вас дваіх на перагаворы таму, што аналізы, праведзеныя Кланамі Шаравых Маланак (дарэчы, я сам належу да Клана Сініх Шаравых Маланак), выявілі надзвычайную станоўчую мысліцельную актыўнасць двух інтэлектаў якраз на Галоўным Індаеўрапейскім Стрэсографі ў кабiне нумар дванаццаць. Гэта было самым важкім аргументам на вашу карысць. Мы, плазмоіды, ацэньваем значнасць кожнага жывога не па ўладзе і ўзросце, а па інтэлекту, якім напоўнены ягоны мозг. Прытым інтэлект не павiнен быць агрэсіўным.

— Вунь яно што,— аж прышчоўкнуў языком Буслейка.— Залятала да нас з Карлам шаравая маланка ў кабiну. Месяца паўтара назад гэта было. Я яшчэ здзiвiўся тады — у нас жа ў кабiне нi акна, нi шчылiнкi i дзверы вечна зачынены. А яна, птушачка, з электраразеткi выпырхнула, свежанькая такая, кругленькая. Праплыла ў нас над самымi галовамi, каля майго экрана пакружылася, як бы нешта нюхала, i — назад у разетку. На нас з Карлам як слупняк напаў. I навальнiцы ў той дзень быццам бы не чулi, не бачылi.

Буслейка, калi гаварыць шчыра, быў вельмi задаволены, што менавіта iх з Карлам Старая Цывiлiзацыя палiчыла самымi разумнымi, самымi кампетэнтнымi людзьмi Усходняй Еўропы ды i, магчыма, усёй Iндаеўрапейскай Канфедэрацыi. У маладым узросце кожны нармальны чалавек у меру славалюбiвы, марыць вылучыцца, выдзелiцца, пастаянна быць навідавоку, i не для яго мудрая, горкая, аплочаная нялёгкiмi духоўнымi стратамi думка старадаўняга фiлосафа — «Пражывi непрыкметна». На стрэсаператара нахлынула, накацiлася ўдзячнае шматслоўе, ды Плазмоiд рашуча перапынiў яго, сказаў:

— Розум Народа Усiх Сямi Колераў чакае Радаслава Буслейку i Карла Гакенхольца. Не хвалойся, нiчога не бойся, але зараз ты будзеш пераведзены ў такi самы стан, у якiм знаходзiцца твой калега.

— Я страчу прытомнасць? — занепакоiўся Радаслаў.

— Ты заснеш i прачнешся там, дзе знаходзiцца Розум Народа Усiх Сямi Колераў.

— Але ў мяне слабое сэрца.

— У цябе моцнае здаровае сэрца,— сказаў Плазмоiд. Пачуўся ўжо знаёмы Радаславу рэзкi сухi шчаўчок, шар, iмгненна сарваўшыся з месца, лёгенька стукнуў стрэсаператара па левым плячы, i Буслейка, унутрана супрацiўляючыся, не жадаючы, амаль адразу заплюшчыў вочы.

VI

Яны апынулiся ў круглай зале, дыяметр якой складаў недзе пяцьдзсят — шэсцьдзсят метраў. Адзiная масiўная калона стаяла ў самым цэнтры гэтай залы, i вось ля падножжа калоны на высечаных з сiняга каменю сядзеннях ачунялi пасля тэлепартацыi [*Тэлепартацыя — перанос цвёрдых цел праз сцены*]. Радаслаў Буслейка i Карл Гакенхольц. Дзе знаходзiлася зала? Пад

зямлэй? У тоўшчы горнай пароды? Ці, можа, у якім-небудзь будынку на вуліцы шумнага горада? Стрэсаператары на гэты конт не мелі ні кропелькі інфармацыі. Вакол калоны, а значыць, і вакол іх, у плаўным карагодзе кружылася незлічонае мноства яркіх малочна-белых шароў. Плазмоіды былі розных памераў: зусім маленькія, маленькія, велічынёю з баскетбольны мячык, а некаторыя — штук трыццаць — дасягалі да паўметра ў папярочніку. Незвычайны танец захапляў сваёй вытанчанай пластыкай і прыгажосцю. Было ў ім нешта ад раўнамернага няўхільнага руху велізарных акіянскіх хваль, ад грацыёзнага палёту буйных бліскучых сняжынак у навагоднюю ноч. Стаяла абсалютная цішыня, адзіным жывым гукам, які ледзь-ледзь парушаў яе, было ўсхваляванае дыханне стрэсаператараў. Радаслаў з Карлам цёрлі кулакамі вочы, глядзелі адзін на аднаго, каб пераканацца ў рэальнасці таго, што адбываецца. Гэта быў не сон, не наркатычнае ачмурэнне. Сотні, тысячы зіхоткіх шароў, падобных на таямнічыя поўні з начных нябёсаў, рытмічна кружыліся наўкола іх, прэстымі ўзорыстымі карункамі клаліся на калону, на столь і сцены залы плямы залацістага святла і ценю. У бясшумным, бязмоўным руху адчувалася цудоўная ўнутраная музыка, найвялікшы глыбінны сэнс, недаступны, на жаль, чалавечаму мозгу. Гэты, вядома ж, рытуальны танец мог быць імітацыяй урачыстага парадку зорак і планет у чорнай бязмежнасці Сусвету або імітацыяй няспынна-вечнага руху атамаў у самым асяродку ўсяго існага, нябеснага і зямнога. Стрэсаператары назіралі за фантастычнай дзеяй моўчкі, бо невядомая ўладная сіла на нейкі час пазбавіла іх мовы. «Дык вось ён — твар Старой Цывілізацыі,— спустошана і разгублена думаў Радаслаў Буслейка.— Вось хто пачаў вайну супроць чалавецтва. Чаго хочуць гэтыя маўклівыя іскрыстыя шары, гэты рой срэбных прывідаў? Недзе паміж іх, пэўна ж, кружыцца і той плазмоід, які захапіў у палон нас з Карлам. Цікава, што ён думае зараз пра нас і ці здольны ён наогул думаць у нашым чалавечым разуменні?»

Радаслаў, узняўшы позірк угору, заўважыў, што столь залы шчыльна пакрыта зеленавата-сівымі кілімамі лішайніку. Адразу прыломніліся тысячагадовыя валуны, статкі мамантаў, лёд і снег, пустэча змярцвелай пад цяжарам ледавікоў зямлі. «Мы знаходзімся ў падзямеллі,— вырашыў стрэсаператар,— бо лішайнікі любяць холад і вільгаць, а такога дабра заўсёды хапае ў падзямеллях. Цікава, з чаго пачыналася гэта зала раней — з картавай пячоры або з катакомбаў, выкапаных чалавечымі рукамі?» Плазмоіды ў нечым

здаліся яму падобнымі на першахрысціян, якія, баронячы сваю веру, хаваліся ад Нерона ў такіх жа падземеллях, дзе ярка нязгасна гарэлі свечкі і паходні. Праўда, была істотная розніца — плазмоіды самаасвятляліся.

Тым часам танец патроху пачынаў заціхаць, запавольвацца. Рухі прыгожых шароў рабіліся вялікімі, як бы санлівымі. Нечакана плазмоіды ўспыхнулі колерамі сонечнага спектра і спыніліся. «Вось чаму яны называюць сябе Народам Усіх Сямі Колераў»,— здагадаўся Радаслаў.

Плазмоіды, перагрупіраваўшыся, стварылі сем кругоў. Яны віселі ў паветры над зямлёй на вышыні каля двух метраў. Стаяла мёртвая цішыня, пасярод якой усхваляванае сэрцабіцце і дыханке стрэсаператараў здавалася кашчунным. Трыццаць, як налічыў Радаслаў, самых буйных шароў урачыста, неспяшаючыся, падплылі да калоны, абкружылі яе. Яны знаходзіліся ад стрэсаператараў на даўжыні выцягнутай рукі, не болей, але Радаславу з Карлам ні пахаладнела ні пагарачэла. У плазмоідаў не было вачэй, наогул не было твараў, ды Буслейка адчуваў, як яго абмацваюць пільныя ўсёпранікальныя позірккі, нібы рэнтгенаўскія прамяні. На нейкі міг яму нават падалося, што з ягонага цела здымаюць адзенне, кратваюць радзімкі, што густа ўсеялі правы плячук. Прыкра і крыўдна было ўсведамляць сябе ў ролі паддоследнай марской свінкі. Каб вярнулася мова, Радаслаў, вядома ж, запырэчыў бы, запратэставаў, але таямнічая сіла паралізавала галасавыя звязкі. Асабліва цяжка было гаваруну Карлу — у бедалагі аж пот цурчэў па шчоках і цёмныя вочы зрабіліся светлажоўтымі ад абурэння, падобнымі на гарачую смалу.

Нарэшце, мяркуючы па ўсяму, вывучэнне людзей скончылася. Трыццаць шароў збіліся ў адзін шчыльны гурт, як птушкі ў чараду, як пчолы ў рой. Пачулася лёгкае гудзенне, шыпенне, быццам закіпваў велізарны чайнік, і раптам трыццаць шароў ператварыліся ў адзін агромністы шар. Ён, гэты шар-волат, сеючы вакол сябе нястрымны бляск, узвіўся пад самую столь, прыліп там да густых лішайнікаў і загаварыў. «Гэта Розум Народу Усіх Сямі Колераў»,— зразумеў Радаслаў Буслейка.

— Слухайце, жыхары адной з намі планеты,— загаварыў шар-таўстун.— Вы ўбачылі нас, мы ўбачылі вас. Вы і мы лічым сябе мудрымі, хоць непадобныя між сабою, як вада і агонь. Успомніце ж вашага мудраца Саламона. Вось што казаў Саламон: «Ёсць чатыры маленькія на Зямлі, але мудрэйшыя за ўсіх мудрацоў. Мурашкі — народ нямоцны, ды ўлетку нарыхтоўваюць ежу

сваю. Горныя мышы — народ слабы, ды ставяць дамы свае на скале. У саранчы няма цара, ды выступае ўся яна вельмі стройна. Павук лапкамі чапляецца, але жыве і ў царскіх палацах». Чым жа мы, гуманоіды і плазмоіды, мудрэй за гэтых маленькіх?»

Наступіла паўза. Радаслаў адзначыў сам сабе, што занадта квяціста і напышліва мысліць Розум Народа Усіх Сямі Колераў. «Паболей бы яму дзелавітай канкрэтнасці, прагматызму, якія так даспадобы сучасным людзям. Адразу б узяў быка за рогі і сказаў: так і так, вы, паважаныя стрэсаператары, мае палонныя; хоць вы з бялку, а я з плазмы, але мы пакуль што існуем на адной планеце; ад вас мне патрэбна тое і тое. І кропка. А то пачынае з прытчаў пра цара Саламона, пачынае, як некалі любілі гаварыць у старадаўнім Менску, «заліваць».

Пэўна, Розум Народа Усіх Сямі Колераў мысліў порцыямі, своеасаблівымі кулямётнымі чэргамі, бо, пагаварыўшы прыкладна дзве хвіліны, змаўкаў і маўчаў хвіліны тры. «Мысліцельныя працэсы ў яго яўна запаволеныя,— аналізаваў свае ўражанні Радаслаў Буслейка.— Наш ліцэйсік з трэцяга-чацвёртага класа папросту можа пацягацца з ім, ужо не кажучы пра нашы камп'ютэры».

— Мы, плазмоіды, аддалі вам пальму першынства,— працягваў вялізны плазмоід.— Ваша маладая цывілізацыя больш прыстасавана да прыродных умоў планеты Зямля. За вамі будучыня, вядома, няпростая, складаная, шмат у чым трагічная, але будучыня. Мы ж сёння (і аб гэтым мы ўпершыню гаворым адкрыта) вымушаны сысці з авансэны. Але запомніце: у гісторыі не бывае лішніх старонак. Адзін з трыццаці правадыроў Народа Усіх Сямі Колераў па імені Пра Мет Э калісьці навучыў вашых дзікіх прашчураў карыстацца агнём.

Наступіла чарговая паўза. Радаслаў з Карлам бязмоўна пазіралі на плазмоідаў, бо іхнія галасавыя звязкі ўсё яшчэ не падпарадкоўваліся ім.

— Правадыры Народа Усіх Сямі Колераў паказалі вашым першабытным продкам, як з гіганцкіх камянёў рабіць дальмены, каб хавацца ад непагадзі і сачыць за начным рухам зорак. Ведайце, што мы — кентаўры, атланты і амазонкі вашых міфаў. А потым пачалася бясконца вайна. І вось мы хочам спыніць яе, бо адну планету, адзін крохкі шар нельга раскалоць на дзве часткі. Накіруйце свае позіркы ўгору, і вы ўбачыце над сабой лішайнік, свяшчэнны лішайнік, сімвал нашай цывілізацыі.

Мяркуючы па ўсяму, плазмоіды вырашылі правесці для Буслейкі і Гакенхольца своеасаблівы ўрок лікбезу, прыўзняць заслону над некаторымі таямніцамі СЦ. Стрэсаператары даведаліся, што плазмоіды ніколі не разумелі, для чаго патрэбна каханне, і размножваюцца толькі бяспалавым шляхам. Галоўнае для іх — Абавязак, які патрабуе няўхільна, у любых сітуацыях захоўваць сваю форму, гэта значыць, быць ні на грам лягчэй або цяжэй устаноўленай нормы вагі і ні на міліметр не парушаць устаноўленую норму памеру. Той, хто хоць у нечым пераступіць Абавязак, самазнішчаецца. Клану плазмоідаў, а іх сем, дзеляцца па колерах сонечнага спектра. Апошнія паўтара тысячагоддзі вялікі аўтарытэт мае Клан Жоўтых Шаравых Маланак. Здагадкі вучоных, што СЦ з'яўляецца цывілізацыяй капіістаў, недалёкія ад ісціны. Сапраўды, валодаючы амаль неабмежаваным запасам плазмы, яна, Старая Цывілізацыя, у рытуальных або ў маскіровачных, на час вайны, мэтах можа ствараць самыя разнастайныя фігуры, целы, збудаванні і г. д. Кентаўраў грэчаскіх міфаў СЦ, напрыклад, вылепіла і растыражывавала тады, калі ў вялікім здзіўленні ўпершыню ўбачыла чалавека верхам на кані. Фантазія ў яе надзвычай багатая, можна сказаць, невычарпальная. Часам яна любіць пажартаваць. Начныя прывіды рыцарскіх замкаў, карлікі-эльфы германскіх народаў — усё гэта яе штучкі. Славян яна палохала вадзянікамі і русалкамі. Карацей кажучы, доўгі час была СЦ адзіным, акрамя ветру, скульпітарам на Зямлі, пакуль не з'явіўся Homo Sapiens. Але класічная форма яе жыццядзейнасці толькі круглая.

Калі планету Зямля пачалі наведваць экспедыцыі астранаўтаў з Далёкага Космасу, Старая Цывілізацыя вельмі хутка навучылася капіраваць іхнія лятальныя апараты. Неўзабаве ў небе лёталі шматлікія «талеркі», «сподачкі», «верацёны», «дырыжаблі». Іх было як камароў у цёплы вечар. Касмічныя прышэльцы збіліся з панталыку, адшукваючы свае экіпажы між гусцейшага рою копій. Зразумеўшы нарэшце, у чым справа, яны, гордыя сыны нябёсаў, пайшлі на паклон да СЦ, заключылі з ёй пагадненне. З цягам часу прышэльцы і плазмоіды настолькі перапляліся між сабой, настолькі зблізіліся, што СЦ пачала лічыць сваёй прарадзімай планету Вар і пры дапамозе прышэльцаў, выкарыстоўваючы іхнія касмічныя караблі, стварыла там калонію. Тады ж сімвалам, своеасаблівым гербам Старой Цывілізацыі зрабіўся пучок лішайніку на круглай каменнай пліце. Справа ў тым, што лішайнік з'яўляецца не чым

іншым, як саюзам, сімбіёзам грыба і водарасці. Зліўшыся ў адно цэлае, яны ўжо не могуць існаваць паасобку, бо адразу ж загінуць. Так аб'ядналіся дзеці зямной і касмічнай плазмы, так зрабіліся яны амаль тытанамі, амаль багамі, і не было, здавалася, такой сілы, якая б магла хоць злёгка хістануць іхні цяжкі, іхні залаты і срэбны трон. Але выплыла з вады рыба, але спусцілася з дрэва малпа, але іскрынка інтэлекту ўспыхнула ў касматай галаве пітэкантрапа, і валодаць планетай, а затым і космасам прыйшоў Чалавек Разумны. СЦ зразумела, што ў яе з'явіўся наймагутнейшы канкурэнт.

Вось аб чым, калі гаварыць у агульных рысах, даведаліся Радаслаў і Карл за нейкія паўгадзіны ад Розуму Народа Усіх Сямі Колераў. Вядома, стрэсаператарам хацелася як найхутчэй вызначыць свой статус і сваю місію. Хто яны? Ваеннапалонныя ці госці? Чаго запатрабуе ад іх, звычайных радавых людзей, СЦ? Але ім далі зразумець, што галоўная размова адбудзецца заўтра. І адразу ж да іх вярнулася мова. Гакенхольц адразу ж заклекатаў, як вулкан Ключаўская Сопка.

— Вось і патрапілі мы ў твой Менск,— сярдзіта накінуўся ён на Радаслава.— А ты ж так заліваўся: ах, паляцім хутчэй, ах, я пакажу табе, Карл, праспект Крывічоў, вуліцу Льва Сапегі. Глядзі ж. Глядзі зараз на гэтых круглых і прамяністых.

— І гляджу. Прытым з найвялікшай цікавасцю,— цвёрда сустрэў выбух Буслейка.— Думаю, што і табе гэта дужа карысна. Чаго ты крывішся на мяне, як на мокрую шапку? Яшчэ будзеш унукам сваім хваліцца, як Радаслаў Буслейка цябе з плазмоідамі пазнаёміў.

— Хочаш, каб фігу табе пад нос падсунуў? — аж пачарнеў ад гневу Карл. Трэба зазначыць, што людзі Эпохі Вялікага Плюралізму, слухаючы парады ўрачоў і падпарадкоўваючыся багатаму жыццёваму вопыту, часам давалі выйсце адмоўным эмоцыям, спускалі, як кажучь, лішнюю пару.

— Не сярдуй, стары,— міралаўбна, нібы хлапчука, паляпаў яго далонню па шчацэ Радаслаў.

— З табой звіхнешся,— зноў пачаў заводзіцца Гакенхольц, але ў гэты час Радаслаў схапіўся абедзвюма рукамі за свой лоб ды так і застыў з прасветлена-засяроджаным тварам. Карл адразу ж прыціх, бо зразумеў — да сябра «прыйшла мазгаграма». («Што здарылася, Адзіны?» — усхвалявана загучаў у самай глыбіні душы і мозга цёплы голас Радаслававай жонкі Ніны. «Усё ў норме,

Нінка-трысцінка. Як ты?» — «І ўсё-ткі, што з табой здарылася?» — «Знаходжуся з Карлам, я пра яго раскажы, у СЦ». — «У СЦ? Які жах!» — «Не хвалюйся. Са мной усё добра». — «Беражы сябе, Адзіны! Беражы для мяне і для нашага сына, які народзіцца праз чатыры месяцы і шэсць дзён». — «Дзякуй, Адзіная. Дзякуй».)

Радаслаў знясілена апусціў рукі, зірнуў на Карла. Твар быў, як белы рачны пясок.

— Жонка? — спытаў Карл.

— Так. Нінка-трысцінка.

Нейкая хвіліна, за якую ён прыняў мазгаграму і даў адказ на яе, каштавала вялікай нервовай энергіі. Ён адчуваў, як кружыцца галава.

У гэтым месцы патрабуецца тлумачэнне. Справа ў тым, што чалавецтва, няспынна шліфуючы свой інтэлект, вышукваючы глыбінныя рэзервовыя сілы арганізма, навучылася намаганнем сілы волі і любові пасылаць на неабмежаваныя адлегласці думкі — ад чалавека да чалавека, з мозгу ў мозг. Для такіх мазгаграм не патрэбны былі ні гукавыя або светлавыя хвалі, ні якія-небудзь хітрыя тэхнічныя выкрутасы. Ад людзей патрабавалася толькі адно — каханне. Збалелая і ўсхваляваная душа выпраменьвала энергію, якая, нібы ўспышка маланкі, ляцела праз сотні кіламетраў, беспамылкова знаходзячы адрасат. Дзеці маглі прыняць мазгаграму ад маці, але самі былі няздольны паслаць яе, бо няспелую і нямоцную мелі душу. Дарослыя таксама валодалі такім дарам не ўсе. Ды некаторыя дужа і не бедавалі — калі што якое, званілі на тэлеграф. І ў Вялікую Эру Плюралізму ў людзей, як і заўсёды, былі розныя, вельмі непадобныя душы.

Буслейка, усё яшчэ знаходзячыся пад салодкім гіпнозам размовы з жонкай, сядзеў з прасветленым тварам, аж пакуль яго не тармаснуў за плячо Гакенхольц.

— Пойдзем. Усе плазмоіды ўжо зніклі. Застаўся адзін, маленькі, і ён павядзе нас некуды на начлег.

— А хіба плазмоіды спяць?

— Гэтага я, як і ты, не ведаю. Але спаць трэба нам.

Яны выйшлі з ужо абсалютна пустой залы, пабылі па нейкіх дужа вузкіх цёмных лабірынтах. Маленькі шарык плыў наперадзе.

— Мяркуючы па ягоных памерах, гэта васьмі — дзесяцігадовы

хлопчук,— сказаў Радаслаў.— Цікава, як у плазмаідаў устроены галаўны мозг? Ну, можа быць, і не галаўны, і не мозг, а той орган, якім яны думаюць?

— Мозг мозгам, а мяне асабіста болын хвалюе, чым яны харчуюцца і як пераварваюць сваю ежу,— азваўся з цемры Карл.

— Не бойся. Пэўна ж не мясам, не каўбасой, а той жа электрычнасцю, плазмай. Падключыцца вось такі шарык да якой-небудзь энергаўстаноўкі, смактане пяць-шэсць ват і задаволены, і танцуе,— і паплыў шукаць сабе электрадзевачку.

— Яны бясполья.

— У такім разе, я ім не зайздросчу. Сумна жывуць.

— Можа, сумна, а можа, і не,— па-філасофску ўздыхнуў Гакенхольц.— Гэта мы, найвялікшыя з найвялікшых эгаістаў і сябелюбцаў, прывыклі ганарліва лічыць, што чалавек — пуп усяго, мера ўсіх мераў, вяршыня ўсіх вяршынь, зроблены па вобразу і падабенству божаму, што мы павінны ўладарыць на Зямлі і ў Космасе. А чым, напрыклад, ластаўка горшая за нас? У ёй што — няма божай часцінкі, божай іскры?

— Згодзен з табой.

Так ішлі яны, ціха перагаворваючыся, па таямнічых лабірынтах, і плыў наперадзе яркі шарык, і яны не ведалі, што чакае іх у кожную наступную хвіліну.

Нарэшце дабраліся да месца начлегу. Радаслаў, агледзеўшыся па баках, здзіўлена ўсклікнуў:

— Паслухай, дык гэта ж самая што ні ёсць сапраўдная манаская келля! Не хапае толькі распяцця на сцяне.

— Вельмі падобна,— сеў на каменны куб, які замяняў крэсла, Карл.— І сцены такія ж, і столь, і вузенькае акенца... Ці гэта пакінуты і забыты людзьмі падземны манастыр, ці СЦ зрабіла дужа ўдалую копію, мяркуючы, што ідэал, вянец чалавечага жытла — суровая манаская келля. Калі так, то СЦ даволі аскетычная асоба і я з ёй не сябрую.

На каменным сталe гарэла вітая свечка, ляжаў на белым абрусе хлеб, пасыпаны соллю, стаяў цёмна-чырвоны збан з нейкім пітвом.

— Можа, віно? — хітравата ўсміхнуўся Радаслаў.— Пакаштуем?

У збане была вада, халодная, смачная.

— Жывучы між воблакаў, між электрычных разрадаў, СЦ уявіла, што і

мы, нікчэмныя стрэсаператары, харчумся толькі плазмай або, у крайнім выпадку і па вялікіх святах, божай расой,— змрочна пажартаваў Карл Гакенхольц.

Плазмоід, пра які яны амаль забыліся, вісеў, прыляпіўшыся да столі, і раптам сказаў:

— А мне па вашаму летазлічэнню трыста восем гадоў.

Стрэсаператары анямелі ад здзіўлення. Потым Радаслаў, пачціва, хоць і з доляй іроніі, пакланіўшыся, прамовіў:

— Вы, наш невядомы дарагі гаспадар, старэй за Вялікую Эру Плюралізму. Калі я не памыляюся, Вы нарадзіліся праз год пасля Сёмай Нафтавай Вайны.

— Не выкай мне, Радаслаў Буслейка — весела засмяўся плазмоід.— Сярод вас, людзей, мне было б ад сілы дзесяць — трынаццаць гадоў. Я самы сапраўдны хлапчук.

— Калі ты хлапчук, то навошта ўблытваешся ў размовы дарослых? — зрабіў выгляд, што раззлаваўся, Карл.

І тут плазмоід знік. Гэта адбылося так імгненна, што стрэсаператары не паспелі нават вокам міргнуць.

— Не чакаў я ад яго такой далікатнасці,— разгублена сказаў Гакенхольц.

— Варта было б табе, Карл, прышыць на рот «маланку»-засцежку,— суха ўсміхнуўся Радаслаў.

— У якім сэнсе?

— У самым прамым. Аказваецца, СЦ не падабаецца твой гумар. Вось і зашмаргнуў бы ты рот і сядзеў моўчкі.

— Зашмаргні свой.

— Навошта? Твой шырэйшы.

Вось-вось павінен быў грывнуць эмацыянальны выбух. Радаслаў, каб не абвастраць сітуацыю, дастаў з унутранай кішэні курткі дарожны партманет, раскрыў яго. У адным з аддзяленняў партманета ляжаў малюсенькі чырвоны чалавечак-лялька. Радаслаў націснуў кнопку, пачуўся свіст, і чалавечак адразу пачаў надзімацца.

— Хутчэй, хутчэй, Якуб,— падганяў яго Радаслаў.

Чалавечак, быццам пачуўшы загад, скокнуў з партманета на падлогу і хвіліны праз тры-чатыры быў ростам упоравень з Буслейкам. Вось ён прыняў

баявую баксёрскую стойку, і пачаўся паядынак. З усіх спартыўных адзінаборстваў Радаслаў аддаваў перавагу класічнаму англійскаму боксу. Якуб быў нядрэнным спарынг-партнёрам, вельмі хутка рухаючыся, валодаючы адчувальным ударам. Яго чырвоныя гумавыя кулакі ярасна малацілі паветра, і неўзабаве Радаслававай сківіцы давялося ўздрыгнуць.

— Малайчына Якуб! — крыкнуў Буслейка. — Так мне і трэба!

Гарачымі пругкімі хвалямі поўнілася цела. Азарт маладзіў душу. Надзейна і важна адчуваўся кожны мускул.

Карл, забыўшыся пра нядаўнюю спрэчку, смяўся:

— Сцеражыся, Радаслаў, а то гэты гумавы джэнтльмен табе нос расплешча.

Перамог, вядома ж, чалавек. Магутным аперкотам Радаслаў зваліў Якуба. Той распластаўся на падлозе і зноў змізарнеў, ператварыўся ў малюсенькую лялечку, каб заняць звычайнае месца ў партманеце.

— Вось так я супакойваю свае нервы, — сказаў Буслейка, шматзначна зірнуўшы на Гакенхольца.

— Дзе ж мы будзем спаць? — захваляваўся праз нейкі час Карл. — На голай падлозе? Ці, можа, седзячы на каменным кубе?

Ён пакрыўджана, як дзіця, засоп носам.

— Давядзецца ўсю ноч успамінаць анекдоты, — адломваючы кавалачак хлеба, уздыхнуў Радаслаў.

— Анекдоты — саржавелая зброя дапляралістычнай эпохі. Зброя слабых і прыгнечаных.

— Ну не скажы...

Так яны вялавата перакідваліся словамі, а твары іхнія ўсё больш змрачнелі. Каго ж узрадуе перспектыва спаць на халодных камянях?

Раптам зайграла звонкая бадзёрая музыка. Над галовамі ў стрэсаператараў, шчоўкнуўшы, адчыніліся два круглыя люкі, з іх апусціліся два гамакі з поўным наборам пасцельнай бялізны.

— Слава Старой Цывілізацыі! — запляскаў у ладкі Радаслаў. — Няхай жыве дружба паміж чалавекам і плазмаідам!

Спалі моцна. Буслейка бачыў ува сне бой каля Пятровіцкага вадасховішча. Зноў ён ляжаў побач з капітанам Хвалібогам і зноў ішлі па вадзе шышкагаловікі, страляючы з псеўдааўтаматаў. Маршыруючы паперадзе іх, імі

камандаваў сухарлявы чарнавусы франт, апрануты ў форму рэспубліканскай гвардыі.

— Дык гэта ж капітан Хвалібог! — здзіўлена крыкнуў нехта з гвардзейцаў.

З усіх бакоў пачуліся ўсхваляваныя галасы:

— І тут капітан, і там капітан!

— Што за д'ябальшчына?!

— Куды ж страляць?!

— Хто сапраўдны?!

Хвалібог пачырванеў, як рак, ад найвялікшага гневу, ускочыў, затрос кулакамі:

— Маўча-а-аць!!! Я — капітан!!! Агонь па імітатарах!!!

Ад такога крыку-енку Буслейка спуджана прачнуўся. Пад столлю ўжо вісеў маленькі плазмод, лагодна прамяніста свяціўся.

— Чаму ты ўчора так раптоўна знік? — спытаў Буслейка. — Ён жа, Карл, пажартаваў, проста пажартаваў.

— А што гэта такое — жарт і што значыць — пажартаваў? — сціпла пацікавіўся плазмод.

— Цяпер я здагадваюся, чаму ў вашай цывілізацыі абрэвіятура СЦ, — уздыхнуў Радаслаў. — Вы Сур'ёзная Цывілізацыя, дужа Сур'ёзная.

Разбудзіўшы Карла Гакенхольца, пайшлі ў залу пасяджэнняў (па Радаслававай тэрміналогіі) Розума Народа Усіх Сямі Колераў. Карл ішоў і скардзіўся, што ў яго абсалютна пусты страўнік.

Іх ужо чакалі. Зноў іх пасадзілі каля падножжа калоны на сядзеннях, высечаных з сіняга каменю. Зноў пачаўся ашаламляльны танец зіхоткіх шароў. Потым па заведзенай традыцыі выплылі трыццаць самых буйных плазмоідаў, згрупаваліся ў адзін вялізны шар, які сказаў:

— Слухайце, жыхары адной з намі планеты. Вас, людзей, дзесяткі мільярдаў, нас — дзесяткі тысяч. Надышоў такі час, калі мы болын не можам вытрымліваць ваш націск. Мы, хоць і не ўсе, вырашылі перасяліцца на планету Вар, нашу прарадзіму. З сямі кланаў Народа Усіх Сямі Колераў падтрымліваюць такое рашэнне пяць кланаў. Вы можаце спытаць: чаму плазмоіды пакідаюць планету Зямля? Па-першае, мы — дзеці Космасу. Мы, у адрозненне ад вас, можам жыць усюды. Па-другое, вы, людзі, загналі нас у такія тупікі, у такія

падзямеллі, адкуль, калі мы не выберамся сёння, заўтра ўжо выбрацца будзе немагчыма. А мы, як і вы, хочам захаваць для будучых пакаленняў сваю цывілізацыю. Вы, людзі, разбураеце наша жытло, нават і не задумваючыся аб гэтым. Вам трэба нафта, вугаль, золата, газ, і вы, змятаючы ўсё на сваім шляху, груба ўрываецеся ў патаемныя зямныя нетры. Вы бесперапынна пампуеце нафту. А што такое нафта і газ? Гэта — кроў СЦ, гэта — наша жыццё.

Радаслаў з Карлам, як і ўчора, моўчкі слухалі словы Розуму Народа Усіх Сямі Колераў, бо не маглі вымавіць ні гуку. Мяркуючы па ўсім, СЦ аддавала перавагу выключна маналогу.

— Мы хочам раз і назаўсёды памірыцца з людзьмі,— казаў далей суперплазмоід.— Вялікі Жах, на які спадзяваліся нашы папярэднікі, сёння ўжо не дапаможа. Ён вычарпаў сябе і прыносіць у першую чаргу шкоду нам, плазмоідам. Мы зразумелі, што чалавецтва дасягнула такой духоўнай вышыні, на якой яго не запалохаеш нічым. Так, нічым. Чалавецтва нават не баіцца смерці, таму што верыць у вечнае жыццё душы. Мы хочам памірыцца, адступіць, бо нас менш. Два нашы кланы, фіялетава і чырвоны, не згаджаюцца з такім рашэннем і тры дні назад у мясцовасці, якая называецца Чорны Хутар, правялі звышрасную атаку. Выплеск знішчальнай энергіі быў найвышэйшы — дзевятай катэгорыі. У выніку загінуў падлетак...

Розум Народа Усіх Сямі Колераў на імгненне замоўк, пэўна, накопліваў неабходную інфармацыю.

— ...падлетак Клён Дубровіч. Ягоны бацька Гай Дубровіч (дарэчы, мы высветлілі, што імя Гай на грэчаскай мове азначае «зямны») не можа пакуль што ачуняць ад вострага шоку. Мы, пяць кланаў, не хацелі гэтай смерці. І мы вырашылі ажывіць падлетка.

Пры гэтых словах Радаслаў з Карлам пераглянуліся.

— На планеце Вар цячэ Рака Адноўленых Твараў. Вада, а дакладней, тая субстанцыя, што запаўняе яе русла, валодае здольнасцю ажыўляць клеткі бялковых арганізмаў, якія знаходзяцца ў стане клінічнай смерці. Гэта не міф і не казка, гэта рэальнасць. Ажывіўшы Клёна Дубровіча, мы пакажам вам, людзям, што спыняем нарэшце бясконцую вайну, што прагнем міра і перасялення на планету Вар.

Цела Клёна Дубровіча знаходзіцца зараз у спецыяльнай герметычнай сферы. Роўна праз паўгадзіны наш лятальны апарат, які вы называеце КЛА,

панясе гэту сферу на Вар, да Ракі Адноўленых Твараў.

Розум Народа Усіх Сямі Колераў зрабіў паўзу. «Няўжо яны сапраўды адкрылі таямніцу бяссмерця?» — хвалюючыся думаў Радаслаў Буслейка.— Ці захочуць яны падзяліцца гэтым сакрэтам сакрэтаў з намі, з чалавецтвам? Мы ж прычынілі ім столькі зла».

— Працэс ажыўлення патрабуе, каб пры гэтым абавязкова прысутнічалі людзі, двое людзей, а яшчэ дакладней, жанчына і мужчына. Менавіта яны запальваюць агонь новага жыцця. Іхняя прысутнасць, іхняя аўра, пад якой мы разумеем жыццёвую сілу, дапаможа адрадіцца чалавечай плоці. Жанчына ўжо ёсць. Гэта — Вера Хрысцінюк, трыццаць год, чацвёртая група крыві, шатэнка. Патрэбен мужчына. Ім будзе, няхай прабачае Карл Гакенхольц, Радаслаў Буслейка, дваццаць два гады, другая група крыві, бландзін. У Буслейкі, няхай прабачае Карл Гакенхольц, душа па свайму эмацыянальна-энергетычнаму напаўненню больш блізкая да Клёна Дубровіча. Што хоча сказаць Радаслаў Буслейка?

Да Радаслава нарэшце вярнулася мова.

— Гэта так нечакана,— разгублена загаварыў ён.— Мёртвы хлопчык... Планета Вар... Рака Адноўленых Твараў... Карл, мы не спім з табою?

Гакенхольц, які ўсё чуў, але пакуль што не мог размаўляць, адмоўна замахнуў галавой. Вочы ў яго кіпелі гневам. Не паздаровіцца СЦ, калі верне яму мову.

— Вядома, я вельмі хачу, я жадаю, каб ажыў гэты хлопчык, гэты — як яго? Клён Дубровіч,— казаў далей Радаслаў.— Калі вы навучыліся рабіць такое, вяртаць дыханне мёртваму чалавеку, заклінаю вас усімі старымі і новымі багамі — ажывіце Клёна, пастаўце на ногі. Але мой нечаканы палёт... Нават не ведаю... Мая жонка, мая Нінка-трысцінка,— ён злёгка пачырванеў,— працуе заолагам перасоўнага летняга лагера ў Тоўстым Лесе. Чулі пра такі? Дык вось мы праз некалькі месяцаў чакаем сына, у нас павінен нарадзіцца сын. Разумеце?

— Тым лепш,— прамовіў Розум Народа Усіх Сямі Колераў.— У цябе, Радаслаў Буслейка, зараз вельмі энергічная, вельмі насычаная і моцная аўра. Тое, што і патрэбна для ажыўлення. Карл Гакенхольц нешта жадае сказаць?

Карл адразу ж закрычаў як апечаны:

— Гэта подла! Вераломна! Вы не маеце права! Ваша Старая Цывілізацыя падобна на мокрую курыцу!

— Цішэй, Карл Гакенхольц,— спакойна папярэдзіў Розум Народа Усіх Сямі Колераў.— Гавары цішэй. Калі ты будзеш павышаць голас, мы заблакіруем яго.

— Прабачце,— прыклаў руку да сэрца Карл.— Я хацеў сказаць, што ляцець трэба мне. У Радаслава чакаюцца вялікія сямейныя клопаты. А я халасцяк. Калі што здарыцца з КЛА...

— З КЛА нічога не можа здарыцца,— парыраваў Розум Народа Усіх Сямі Колераў.

— Ляцець павінен я,— не здаваўся Карл.

— У цябе, Карл Гакенхольц, як заўважана, душа па свайму эмацыянальна-энергетычнаму нападзенню вельмі адрозніваецца ад Клёна Дубровіча. Ты толькі нашкодзіш.

— Няпраўда! — успыхнуў Карл, але голас ягоны адразу ж быў заблакіраваны.

— Калі гэта дапаможа хлопчыку, я гатоў ляцець,— сказаў Радаслаў Буслейка.— Толькі патрэбна абавязкова паведаміць маёй жонцы ў Тоўсты Лес.

НЕ КУПАЙСЯ Ё РАЦЭ АДНОЎЛЕННЫХ ТВАРАЎ

VIІ

У Доме Народаў, які ўзвышаўся на беразе ракі Заір у экватарыяльным горадзе Мбандака, сабраўся Надзвычайны З'езд Усіх Зямных Канфедэрацый. Павінна было прысутнічаць (прыляцець, прыплыць і прыехаць) восемсот дэлегатаў. Яны прадстаўлялі Індаеўрапейскую, Паўночнаамерыканскую, Лацінаамерыканскую, Арабскую, Афрыканскую, Еўразійскую, Мангола-Кітайскую і Японна-Ціхаакіянскую канфедэрацыі. Яўка была амаль стопрацэнтная. Па незалежачых ад іх прычынах не змаглі прыбыць дэлегат-афрыканец, якога проста на пляжы схапіў і завалок пад ваду гіганцкі кракадзіл, і дэлегат з Варшавы, што загінуў ад удару шаравой маланкі.

Дом Народаў быў пабудаваны ў выглядзе велізарнага белага куба. Усе яго восем паверхаў (па колькасці Канфедэрацый) аздаблялі ў нацыянальных стылях выдатнейшыя мастакі, скульптары, гравёры, цесляры, паркетчыкі. Вочы разбягаліся ад яркіх сакавітых фарбаў. Уся планета Зямля — ад белых марозных пустынь Арктыкі да мангравых лясоў на астравах Ціхага Акіяна — глядзела на кожнага, хто пераступаў парог, са сцен гэтага цудоўнага палаца.

Калі ўсе занялі свае месцы, старшыня (а ім быў канадзец Джон Мур) аб'явіў:

— Прашу ўсіх устаць. Гучыць Гімн Планеты. Семсот дзевяноста восем галасоў зладжана зліліся ў адзін усхваляваны голас:

Мы — дзеці Гамера,

Мы — дзеці Канфуцыя...

— Рабочай мовай нашага з'езда, як вы ўжо ведаеце, будзе партугальская,— напамніў Джон Мур, калі адгучаў гімн і ў зале зазвінела цішыня.

Для чаго ж сабраўся надзвычайны з'езд? На парадку дня было адзінае пытанне: «Цывілізацыя Плазмоідаў (так званая Старая Цывілізацыя) і адносіны народаў планеты Зямля да яе».

Дэлегаты ўбачылі кадры кінахронікі: спаленыя будынкі і аўтамабілі; ланцугі шышкагаловікаў, якія ідуць у атаку; труп падлетка — галава прыкрыта белай прасціной, рукі, сціснутыя ў кулакі, бездапаможна раскінуты; вогненны вал, што падмінае пад сябе нейкія нізкарослыя кусцікі...

— У ліку дэлегатаў ад Індаеўрапейскай канфедэрацыі знаходзяцца два чалавекі, якія прыбылі ў Дом Народаў з самага, можна сказаць, эпіцэнтра апошніх па часе жаклівых падзей,— сказаў старшыня.— Гэта Карл Гакенхольц, стрэсаператар, і Гай Дубровіч, гісторык, бацька таго самага мёртвага хлопчыка, якога мы толькі што бачылі на экране. Папросім іх выступіць перад намі.

Гай Дубровіч, змарнелы, сутулы, устаў, пакланіўся з'езду, але выступаць адмовіўся.

— Гэта так дзіка... Навошта ім патрэбен быў Клён, мой сын? — толькі і сказаў Дубровіч.

Карл Гакенхольц рашуча пайшоў да трыбуны, абапёрся аб яе тонкімі смуглымі рукамі, загаварыў рэзка і раздражнёна, як бы з нейкім выклікам:

— Я, панове дэпутаты, бачыў Старую Цывілізацыю гэтак жа сама, як бачу зараз усіх вас. Мяне ад яе аддзяляла ўсяго толькі некалькі метраў. Я чуў голас Старой Цывілізацыі і не забуду яго да скону сваіх дзён. Гэта немагчыма забыць.

Адчувалася, што стрэсаператар хвалюецца.

— Перада мной праплывалі светлыя шары (менавіта ў такой форме актыўна праўляецца СЦ), і столькі мудрасці, столькі глыбокага сэнсу было ў

іхнім руху, у іхнім рытмічным вярчэнні. Гармонія дамінавала ва ўсім. А мы, шызафрэнікі і пячорныя варвары, мы забіваем СЦ.

Гакенхольц кінуў гэтую апошняю злую фразу ў залу так нечакана, што дэлегаты, напачатку як бы закалыханыя ягоным выступленнем, ускочылі са сваіх месцаў, абурана зашумелі.

— Што вы сабе дазваляеце?! — пачулася з залы.

— Яна сама атакуе нас.

— Ды ён, пэўна, хворы!

Усмешлівы канадзец Джон Мур пазмрачнеў, незадаволена паглядзеў на Карла, хацеў націснуць кнопку электрычнага званка, але Гакенхольц апярэдзіў яго.

— Права на думку! — закрычаў ён.

Гэтыя ўладныя магічныя словы адразу ж адварэзілі ўсіх. Дэлегаты селі на свае месцы. Джон Мур адхапіў палец з чорнай кнопкі званка, у Доме Народаў запанавала непарушная цішыня. Права на думку было адным з галоўных свяшчэнных праў чалавека. Вялікая Эра Плюралізму ўрачыста гарантавала яго кожнаму жыхару планеты. Варта было толькі сказаць: «Права на думку» — і заціхалі грамагалосныя людныя плошчы і аўдыторыі, і абрываўся разгневаны гуд натоўпу. Калісьці такой бяспрэчнай загаднай сілай валодалі словы, накіраваныя: «імя караля!» або «імя рэвалюцыі!».

— Ні ў якім разе я не хацеў пакрыўдзіць вас, панове дэпутаты,— спакойна прадоўжыў Карл Гакенхольц, хоць шчокі палымнелі.— Не хацеў абразіць. Проста я аперырую фактамі, якія ўсім вам добра вядомыя. Хто яшчэ стагоддзі назад, бяздушна сочачы за паказаннямі прыбораў, злачынна штампуючы няжасныя рэактары, зрабіў усё, каб грывнуў смяротны выбух Чарнобыля? Мы. Хто атруціў акіяны і рэкі, зямлю і воблакі? Мы. Хто загнаў Старую Цывілізацыю ў чорныя падзямеллі, лакалізаваў яе, прымусіў, як рабыню, жыць там, дзе не селяцца нават павукі? Мы. Так, мы зараз раскайваемся, мы пачынаем гаварыць, што свяшчэннае права на жыццё належыць усяму жывому, зразумелае яно нам ці незразумелае, ёсць выгода нам ад яго ці няма. Але трэба не гаварыць, а дзейнічаць. Яшчэ два дні назад я быў госцем СЦ, сёння ж тут, у Доме Народаў, я — яе паўнамоцны пасол.

Гул здзіўлення пакаціўся між дэлегатамі. Тэлекамеры і кінакамеры пачалі ўзірацца ў Карла так, як ўзіраюцца ў маленькага верабейку злавесныя

пітоны.

— Так, я — яе пасол,— горда сказаў чорнавалосы немец.

І адразу ў яго над правым плячом засвяціўся, з'явіўшыся ніадкуль, маленькі шар. Жанчыны-дэлегаткі і некаторыя з мужчын ахнулі. Джон Мур у разгубленасці знячэўку ўдарыў пальцам па кнопцы званка, але пачуўся толькі нейкі прыдушаны піск.

— Старая Цывілізацыя, пяць яе кланаў, вырашыла перасяліцца на радзіму сваіх продкаў, планету Вар. І таму яна заключае з чалавецтвам мір, вечны мір. А залог гэтага міру — жыццё падлетка Клёна Дубровіча, якога СЦ ажывіць. Ваш сын будзе жыць! — крыкнуў Карл Гаю Дубровічу, што сядзеў, апусціўшы галаву.

— Аб чым гаворыць гэты чалавек? — уздрыгнуўшы, спытаў Гай у суседзяў.— Хіба можна сыпаць соль на свежую рану? Што ён гаворыць?

Гай Дубровіч павольна ўзняўся са свайго месца, павольна, як самнамбула, пайшоў па праходзе да трыбуны, спыніўся насупраць Гакенхольца.

— Калі ты сказаў праўду, я гатоў стаць перад табой на калені, а на калені я станаўлюся толькі ў двух выпадках: каб напіцца з ручая і каля магілы сваёй маці. Калі ж ты схлусіў,— у голасе ў Гая зазвінела пагроза,— ты станеш пад Дрэвам Пакаяння і ўласнай рукою высыпеш сабе на галаву роўна тры кілаграмы сухога пяску. І людзі будуць глядзець у твае вочы.

Дэлегаты ўсхвалявана зашумелі. Даўнавата ў Доме Народаў не чулі такіх слоў, тым больш абвінавачванняў у хлусні. Людзі ВЭП развучыліся хлусіць, бо не было ў гэтым патрэбы. Хіба сабе самому мог схлусіць чалавек, мог падмануць сябе, уявіўшы, што ён вельмі закаханы ў жанчыну або дужа разумны і аўтарытэтны.

Карл Гакенхольц спакойна сустрэў жорсткую абразу, толькі куточки вуснаў уздрыгнулі. Ён вышаў з-за трыбуны, абняў Гая Дубровіча, прамовіў на поўны голас, каб чулі ўсе:

— Зоркалёт ужо ўзяў курс на планету Вар. У ім ляцяць Вера Хрысцінюк і Радаслаў Буслейка, якія будуць удзельнічаць у ажыўленні Клёна. Ваш сын будзе жыць, не адыдзе за жоўты пясок.

— Як? — загарэўся Гай Дубровіч.— Як ты сказаў? Не адыдзе за жоўты пясок? Дзякуй табе, чалавек з добрым сэрцам. Нікому ў свеце не пажадаю я страціць адзінага сына. Гэта — нечуваная пакута. Дзякуй табе.

Гісторык быў надзвычай шчаслівы, вочы ззялі, па твары бегала мяккая прыгожая ўсмешка. Яму ўспомніўся далёкі час маленства на Чорным Хутары. Там, у тых непаўторных, пафарбаваных у колер летняга сонца днях, накочваліся, як хвалі, такія ашаламляльныя імгненні радасці, што хацелася скакаць і спяваць, хацелася кінуць шапку вышэй бярозы. Там было адчуванне і прадчуванне вечнай радасці, якое ішло ад маладых ног і вачэй, ад маладой скуры, ад бялявых доўгіх валасоў, што пад парывамі ветру густа і бязладна стаўбурыліся на галаве, лезлі нават у рот, забіваючы дыханне.

Дэлегаты стоячы апладзіравалі Карлу і Гаю. Некаторыя з жанчын кідалі ім яркія трапічныя кветкі. Старшыня Джон Мур усміхаўся на ўсю шчаку і быў падобен сваёй ружовашчокасцю і кірпатасцю на Санта Клаўса. У гэты час да Карла падышоў высакарослы, вельмі загарэлы чалавек з надзіва блакітнымі вачамі і сказаў:

— Дык на планету Вар паляцеў Радаслаў Буслейка? Я — Гром Стралковіч і працую з ягонай жонкай Шнай. Яна нічога не ведае пра палёт свайго мужа.

Імя старшыні Лігі барацьбы супраць мутантаў было надзвычай папулярнае сярод грамадзян Індаеўрапейскай Канфедэрацыі. Маленькія дзеці гулялі ў «дзядзьку Грома, які вельмі трапна страляе». Юныя прыгажуні на сваіх блузках і спадніцах насілі ягоныя партрэты. Праўда, «зьялёныя» рэзка крытыкавалі Грома і байкатавалі дзе толькі можна, але байкот байкотам, а некаму трэба было адбіваць пастаянныя жорсткія набегі двухгаловых гіганцкіх воўкасабакаў, што вадзіліся ў балотах уздоўж сярэдняга цячэння Прыпяці.

— Прыміце маё глыбокае спачуванне, спадар Дубровіч,— прамовіў Гром, злёгка нахіліўшы густавалосую галаву. Па левай скроні ў яго прабягаў няроўны чырвоны шрам — след кіпцюроў воўкасабакі.

— Шчыра вам дзякую,— пакланіўся ў адказ Гай.— Шмат добрага чуў і чытаў пра вас, марыў сустрэцца — і вось...

— І вось мы пабачыліся,— трохі бесцырымонна перарваў яго Стралковіч.— Прабачце, толькі я не люблю, калі пра маю сціпную асобу гавораць больш дзесяці слоў. На адзінаццатым хвалебным слове мне пачынае здавацца, што справа пахне культам асобы. Была калісьці такая хвароба ў нашых слаўных продкаў.

— Але вы і сапраўды герой,— гарача загаварыў Гай Дубровіч.— У наш

камфортны век жыць у дзікім лесе, начаваць пад снегам і дажджом у пустым полі... Згадзіцеся, такое не кожнаму пад сілу. А пастаянная канфрантацыя з мутантамі? Мне расказвалі, што ў некаторых згряях іх налічваецца пад сотню галоў.

— Яны аб'ядноўваюцца ў велізарныя зграі, у цэлыя полчышчы, калі выкарыстоўваць нашу чалавечую тэрміналогію,— згадзіўся Гром Стралковіч.

— І не страшна?

— Не. Мы, людзі, мацней за іх. Мы іх даўно б маглі знішчыць, але кожнае жыццё ёсць жыццё, і, памятаючы пра гэта, мы сочым толькі за тым, каб не выпускаць іх з балотаў. Ды мутантаў як магнітам цягне чамусьці на поўнач.

— А вы спрабавалі пайсці да іх, пайсці ў балоты? — умяшаўся ў размову Карл Гакенхольц.

Гром Стралковіч сурова глянуў на яго. Падалося вялікаму паляўнічаму, што нейкі востры хітра схаваны кручок тырчыць у, здавалася б, найўным пытанні. Падалося нават, што гэты хлышч-стрэсаператар сумняваецца ў ягонай адвазе. Але Гром быў цёртым чалавекам, не раз выкручваўся з найскладанейшых пераплётаў.

— У балоты мы ходзім кожны год, адразу як спадзе паводка і падсохне зямля,— сказаў ён.— Гэты шрам на скроні я прынёс адтуль. Не дай бог камунебудзь з вас трапіць туды. Уначы воўкасабакі выюць так, што аж калоцяцца дрэвы. Куды ні глянь — усюды ашчэраныя пашчы і шалёныя вочы. Апошнім жа часам там наогул не лес, не балоты, а сапраўднае пекла.

— Што ж там такое? — шчыра пацікавіўся Карл Гакенхольц, сваім пытаннем крыху скалупнуўшы лядок з суролага сэрца паляўнічага.

— Туды, як я разумею, панадзілася гэтая самая СЦ, Старая Цывілізацыя, пра якую ўсе мы далдонім на з'ездзе,— сказаў Стралковіч.— Над Тоўстым Лесам у напрамку балотаў часта лётаюць, асабліва на прыцемку, шары, дырыжаблі, талеркі, нейкія бясформенныя згусткі, падобныя на пену або туман, адным словам, розная нечысць. Мы, прызнацца, і стралялі ў іх, і на верталётах за імі ганяліся, і сеткі-перамёты паміж высокіх дрэў чаплялі, а ў выніку — адзін пшык. І што цікава — калі прыляціць у балоты СЦ, то мутанты не выюць, маўчаць. Пэўна ж, яна іх нечым частуе, падобрываецца, як я разумею. А калі вылятаюць гэтыя шары адтуль — ого, які канцэрт пачынаецца. Вушы затыкаем. Воўкасабакі выюць, як нажом па жывому целу рэжуць. Цьфу ты.

Гром Стралковіч аж зморшчыўся, аж перасмыкнуў шырокімі плячамі.

— І Нінка-трысцінка вушы затыкае? — з лёгкай усмешкай спытаў Карл Гакенхольц.

— Хто? — не зразумеў Стралковіч.

— Ніна Буслейка, жонка майго сябра, які паляцеў на планету Вар.

— Ведаю такую. Выдатны, трэба сказаць, заолаг і цудоўная жанчына, прыгажуня. Разам у балоты хадзілі. Дазвольце-дазвольце, дык я ж з-за яе да вас і падышоў. Пачуў знаёмае прозвішча і падышоў.

Гром Стралковіч з непаразуменнем глянуў на Карла, і ў ярка-блакітных вачах зноў пачынала віраваць незадаволенасць. «Лясны чалавек»,— звысоку падумаў пра яго Карл, а сам сказаў:

— Вельмі кахае Ніну Радаслаў. Ён у нас адналюб. І вельмі перажываў, што абставіны змусілі яго тэрмінова ляцець на Вар. У Радаслава ж з Нінай, калі вы ведаеце, вось-вось павінен з'явіцца сын.

— На гэтакую тэму я з ёй не гутарыў,— холадна прамовіў Стралковіч і хацеў быў вярнуцца на сваё месца, але Гай Дубровіч усхвалявана схопіў яго за руку:

— Пачакайце, пастойце. Прашу вас — вазьміце мяне з сабой у Тоўсты Лес.

Усё адбылося так імпульсіўна, так імгненна, што Гром з Карлам зірнулі на Гая, як на малага капрызлівага хлапчука, а сам ён збянтэжыўся, густа пачырванеў. Ды людзі ВЭП не прывыклі хаваць пачуццяў. Лічылася, што трэба смела гаварыць сваю думку, сваю праўду, не ўтойваць іх ні ад кога. Наогул, век быў рацыяналістычны, дзелавы, без лішніх охаў і ахаў. Чалавек хацеў добра і зручна жыць, зарабляць грошы, купляць прыгожыя рэчы, мець усё неабходнае: дом, зямельны ўчастак, аўтамабіль, верталёт або лёгкі самалёт, яхту... Чалавек хацеў, каб ягоная жонка, выпраўляючыся вечарам у тэатр ці ў госці, мела магчымасць пакарасавацца ў дарагіх упрыгожаннях, бо жанчына заўсёды застаецца жанчынай. Актуальным было выслоўе: «Трэба ведаць, чаго ты жадаеш, трэба ведаць, з якога боку на тваім бутэрбродзе намазана масла».

Таму Гай Дубровіч, справіўшыся з сабою, сказаў:

— Вы ўжо чулі, спадар Гром, што дзеля выратавання майго адзінага сына стрэсаператар Радаслаў Буслейка, аб існаванні якога я нават і не здагадаўся, паляцеў на планету Вар. Палёт цяжкі і небяспечны, але ён паляцеў,

хоць ягоная жонка, якая працуе ў вашым летнім лагеры, рыхтуецца нарадзіць, запаліць агонь новага жыцця. Вазьміце мяне ў Тоўсты Лес, і я гляну ў вочы гэтай цудоўнай жанчыне, я перадам ёй усю дадатную энергію, якую маю ў сваёй душы, а Радаслаў Буслейка такую ж энергію перадасць майму сыну Клёну. Прашу вас. Мая жонка Бязрозка знаходзіцца зараз у Доме Роздуму, слухае Моцарта і Бетховена, развітваецца з сынам. А я так не магу. Я хачу паехаць з вамі ў Тоўсты Лес.

— Добра,— кіўнуў галавой Стралковіч.— Заўтра ляцім.

Спаў Гай Дубровіч у пакоі-планетарыі, сцены і столь якога ўяўлялі дакладную копію начнога зорнага неба. Чорнае бяздонне, засыпанае срэбнымі зярнятамі, глядзела на яго. Млечны Шлях, быццам слуп іскрыстага бязважкага дыму, перасякаў усё неба, губляўся ў бязмежнай таемнасці, у недасяжнай, да марозных дрыжкаў, далечы. Палярная Зорка ярка свяціла праз тоўшчу прасторы і часу, нязгасным вокам пазірала проста ў душу. Гай быў сынам паўночных шыратаў, і таму гэта цудоўная зорка сыпала на яго свае праменні. Калісьці на такое неба, уздрыгваючы кожнай сваёй жылкай, глядзелі халдзейскія пастухі, смуглатварыя чорнабародыя капітаны першых прымітыўных паруснікаў, жрацы, філосафы Элады, рымскія легіянеры. Калісьці на такое неба, прадчуваючы бліzkую пакутную Галгофу, глядзеў Хрыстос, і мільготкае святло зорак разам з ценьямі хуткалетных няясных воблакаў клалася на твар. Гай да салодкай знямогі, да рэзі ўваччу ўзіраўся ў агромністую вечна загадкавую і вечна новую прастору. Ён быў часцінкай Космасу, кропляй зорнага дажджу, залатой пылінкай эфіру. Ён быў несмяротныш і маладым. Ён чуў шапаценне зорак, яркія галасы далёкіх планет, біццё нечых сэрцаў. «Сын мой,— думаў Гай,— дзе ты зараз, што з табою? Мёртвы ты ці жывы? Сын мой, я аддаў бы сваё дыханне за адну тваю ўсмішку, за адно кароткае слова. Я помню цябе маленькім, помню кволай былінкай, што тулілася да мяне ў хвіліны небяспекі. А небяспекай калісьці было ўсё: і чужы незнаёмы твар, і грукат грому, і суседаў сабачка, вясёлы і бяскрыўдны, і вецер, што ляскаў фортачкай на Чорным Хутары. Ты падрастаў, рос. Я помню, як ты зламаў руку, як плакаў ад болю і слёзы каціліся па бледных шчоках. Той боль, які рэзаў мне тады душу, я не забуду нікслі».

Так глядзеў на неба, так думаў Гай, а ноч пляла свае чорныя карункі, туманіла галаву, бегла па зямным абшары, усё часцей азіраючыся, бо на пяткі ёй

наступаў малады гарачы дзень.

Паляцелі на «Боінгу» праз Каір і Адэсу да Старога Смалявіцкага аэрапорта. Гром Стралковіч увесь час глядзеў праз ілюмінатар на мутна-жоўтыя воблакі і маўчаў. Гаю здавалася, што паляўнічы злуе на яго, і таму ён сядзеў як на іголках: то чытаў газету, то адкідваў яе, то піў нясмачны цёплы ліманад, а потым пачаў сачыць за чорнасіняй афрыканскай мухай, якая мітусілася ў салоне, садзілася на беласнежныя фіранкі, на белыя спінкі крэслаў і, пэўна ж, не здагадалася аб тым, што падарожнічае з мацерыка на мацярык.

У аэрапорце перабраліся на аўтамабіль «Днепр», магутную васьмімесную машыну, і ўзялі курс на поўдзень, на Тоўсты Лес. «Днепр», апошняе слова аўтамабілебудаўнікоў, глытаў кіламетры з такой прагнасцю і хуткасцю, з якой галодныя глытаюць хлеб. Аўтамабільныя пробкі на скрыжаваннях дарог ён проста пераскокваў пры дапамозе рухавіка вертыкальнага ўзлёту, які даваў магчымасць метраў трыццаць — пяцьдзесят ляцець у паветры.

— Вось і Тоўсты Лес,— быццам бы спакойна і нават бясстрасна прамовіў Гром Стралковіч, але Гай адчуў, што ён хвалюецца. Як кожнаму гаспадару, Грому хацелася, каб ягонае жылло, ягоны дом спадабаліся госцю. На небасхіле сцяной стаялі сосны ўперамешку з бярозамі, такія агромністыя і велічныя, аж сэрца замірала. Нездарма кажуць, што з гадамі людзі бялюць, а бярозы чарнеюць — лес быў медна-чырвоны ад соснаў і змрочна-цёмны, амаль чорны ад бяроз.

Пясчаная дарога бегла, віхляла між тоўстымі, у некалькі чалавечых абхватаў, дрэвамі. Сонца было заслонена шчыльным веццем дрэў. Зрэдку праз непразную гушчыню галін прарываўся прамень і аслабела падаў на шэра-зялёную вільготную зямлю. Сярод буралому ўбачылі маладога мядзведзіка. Ён пабег у гушчар, мільгануўшы бура-карычневай спіной. «Ёсць у мядзведзя кажух, ды прышыты»,— успомніў Гай словы свайго дзеда, які памёр гадоў дваццаць назад і ляжыць зараз на могільніку ў Чорным Хутары.

Тры каляровыя домікі — чырвоны, зялёны і сіні — стаялі над спакойнай лясной ракой, у якой жылі асляпляльна белыя гарлачыкі і шэрыя непалахлівыя качкі. Ад ракі ішла маладая русавалосая жанчына ў элегантных шортах з мноствам кішэняў, у майцы з атрыбутыкай спартыўнага таварыства «Еўрапеец». На галаве ў яе прыгожа сядзеў вяночак, сплечены з рамонкаў і васількоў.

— Жывуць Сонца і Кісларод,— прызна, з адкрытай усмешкай сказала жанчына, падышоўшы да Грома і Гая, што ўжо вылезлі з аўтамабіля і чакалі яе.

«Шна Буслейка»,— здагадаўся Гай.

— Вы бацька таго хлопчыка? — спытала яна, пазіраючы на Дубровіча прамяністымі шэрымі вачамі.

— Так. Бацька,— адказаў Гай, ацаніўшы яе тактоўнасць і далікатнасць, бо Ніна ні словам, ні мімікай не напамніла аб душэўнай траўме, якую перажываў ён.

— А вы жонка стрэсаператара Буслейкі, што паляцеў на планету Вар? — у сваю чаргу спытаўся Дубровіч.

— Жонка,— кіўнула галавой Ніна.— Не хвалюцца, усё з вашым сынам будзе добра. Мой Радаслаў (яна сказала слова «мой» з годнасцю і прытоенай пяшчотай) валодае моцным і вельмі станоўчым біяполем. Я ведаю. І таму ўсё будзе нармальна.

Яна зноў усміхнулася.

— Ніна,— паклаў ёй руку на плячо Гром Стралковіч,— хочаш, праспяваю табе песеньку, якую пачуў у вёсцы пад Менскам?

— Вядома, хачу,— весела адказала Шна.

— Ну то слухай.

І Гром зацягнуў прыемным глухаватым барытонам:

Як была я дзевачкай, Хадзілі ка мне з гарэлачкай, А як стала маладзіцаю, Не сталі хадзіць і з вадзіцаю.

Скончыўшы, Гром чамусьці выцер губы вялізным кулаком, быццам толькі што кульнуў чарку добрай гарэлкі, спытаў:

— Дык які з мяне вакаліст? Колькі балаў мне паставіце?

— Прабач, Гром, але твая стрэльба, з якой ты ходзіш на мутантаў, страляе лепш,— сказала Ніна Буслейка, і шэрыя вочы былі сур'ёзнымі.

Так Гай Дубровіч на некалькі дзён пасяліўся ў Тоўстым Лесе. Далі яму часовы прытулак (верхняе месца ў двух'ярусным ложку), паставілі на «катлавое забеспячэнне», і пацяклі хвіліны, гадзіны, дні. Удзень і ўначы глуха шумелі старыя дрэвы. Вецер накідваўся на іх з нябёсаў, абломваў крохкія галінкі, змятаў зверху чорны пыл, птушыныя пёры, жучкоў. Рэзка пахла карой, зямлёй, рачным карычневым глеем.

Увесь час Гай думаў пра Ніну Буслейка («Буслейчыху», як сказаў бы

ягоны дзед). І гэта не было нейкім дзівацтвам, прымхамі, бо, у рэшце рэшт, думаючы пра яе, жадаючы ёй добра, ён ратаваў свайго сына. Тут узнікала складаная глыбоканасычаная духоўная сувязь — дадатныя імпульсы ішлі ад Гая да Шны, ад Ніны да Радаслава (успомнім хаця б «мазгаграму»!), ад Радаслава да Клёна, Клёна Дубровіча. Так хваля падштурхоўвае хвалю, не дае ёй спыніцца, і разам яны ствараюць жывое паўнагучнае мора. Калі ацэньваць колькасць нервовых клетак у галаўным мозгу чалавека лічбаю ў 60 мільярдаў, то людзі ВЭП выкарыстоўвалі каля 22 працэнтаў закладзенага ў іх інтэлекту. У дваццатым жа стагоддзі, напрыклад, каэфіцыент карыснага дзеяння інтэлекту складаў усяго 7 працэнтаў.

— Шна ведала, дзеля чаго прыехаў у Тоўсты Лес гэты дзіўнаваты заглыблены ў сябе гісторык,— сказаў, улучыўшы момант, Гром Стралковіч.

Яна шчыра спачувала яму, вельмі хацела, каб на далёкай планеце яе муж дапамог вярнуць жыццё Клёну. Але сустрэч з Гаём Дубровічам пазбягала. Прыроджаная сарамлівасць, якая была глыбока схавана ў глыбіні душы, аб якой не здагадваліся нават сябры, не дазваляла выходзіць на абсалютны духоўны кантакт з малазнаёмым чалавекам. Гэта, вядома ж, былі рудыменты даплюралістычнай эпохі, яе «радзімыя плямы», як некалі модна было гаварыць. Ніна разумела своеасаблівасць свайго характару, пакутвала, але — жанчына ёсць жанчына — нічога з сабой не магла зрабіць. І таму поўнасьцю аддавалася рабоце. А работы ў яе прыбавілася, бо нечакана ў летні лагер прыбыла, нікога не папярэдзіўшы, група «зялёных» — шэсць мужчын і дзве жанчыны. На беразе рэчкі яны разбілі палаткі, хадзілі ў зялёных берэтах і дэманстратыўна не насілі з сабой ніякай зброі, нават звычайных сцізорыкаў.

— Якая ў вас, спадары, праграма? — асцярожна пацікавіўся ў іхняга кіраўніка, лысага рудабародага мужчыны гадоў сарака пяці, Гром Стралковіч.

— Акліматызуемся і пойдзем у балоты,— весела адказаў той.

— З чым пойдзеце?

— Як з чым? Вядома ж, без гэтага,— грэбліва зморшчыўся кіраўнік «зялёных», паглядзеўшы на карабін за плячамі ў Грома.— Пойдзем з бела-зялёным сцягам жыцця і міру.

— Ну-ну,— хмыкнуў Стралковіч.

Тым часам Гай Дубровіч зацікавіўся, што за будыніна — гумавы надзіманы купал — стаіць на ўзлеску.

— Там збіраюцца нашы левітатары,— растлумачыў Гром.— Ніна таксама туды ходзіць, але зараз чакае дзіця...

Аб левітатарах, людзях-птушках, якія спрабуюць перамагчы зямное прыцягненне, сілу гравітацыі, Гай чытаў у газетах. І таму, як толькі выпала магчымасць, пайшоў да іх.

Проста на падлозе, на пярэстых цыноўках, сядзела каля дваццаці мужчын і жанчын. На галовах ва ўсіх былі вянкi з рознакаляровых птушыных пер'яў. Рукі яны трымалі на каленях і вельмі засяроджана, амаль не міргаючы, сачылі за белым голубам, які лётаў пад самым купалам. Ніна была тут жа, але, як зразумеў Гай, у якасці трэнера. Яна стаяла на невялікім узвышэнні пасярод залы, трымаючы ў руцэ нешта накшталт дырыжорскай палачкі. Вось яна плаўна ўзмахнула гэтай палачкай, і левітатары развялі рукі ў бакі, вочы ў іх заблішчэлі, твары зрабіліся адухоўлена-светлымі.

— Вы — родзічы арлоў! — крыкнула Ніна,— узлятайце ж!

Некалькі чалавек (не ўсе) раптам адарваліся ад падлогі, узняліся над ёй на вышыню ў два-тры метры. Адна дзяўчына ўзвілася аж пад самы купал, дзе лётаў белы голуб. Гай бачыў яе твар — надзіва прыгожы, нахтнёны і шчаслівы. «Узляцець, адарваць сваё цела ад зямлі без ніякага рухавіка, а проста намаганнем волі і мускулаў можа толькі шчаслівы чалавек»,— раптам зразумеў ён. Ён перавёў позірк на Ніну, як бы ўбачыўшы яе ўпершыню, і залюбаваўся вытанчанасцю і высакароднасцю яе рухаў, цеплынёй, што струменілася з шэрых вачэй, лагоднасцю і той натуральнай шчырай грацыёзнасцю, якія заўсёды ўпрыгожваюць маладых жанчын. Нездарма прырода вяном прыгажосці зрабіла менавіта жанчыну, бо яна стаіць каля самых таемных вытокаў новага жыцця, сама з'яўляецца вытокаам, і той, хто прыходзіць у гэты свет, у самыя найпершыя імгненні свайго прыходу адразу сустракаецца з прыгажосцю. Непрыгожых маці не існуе — гэта аксіёма.

Юна адчула Гаеў позірк, уздрыгнула, і палачка абвяла ў яе руцэ. І амаль адразу ж большасць левітатараў прызямлілася на свае цыноўкі. Толькі дзяўчына самазабыўна лунала пад высокім купалам і ўсміхалася адтуль. «Мой сын павінен жыць,— увесь гэты час, пазіраючы на Ніну, думаў Гай.— Ты такая прыгожая, такая моцная, па ўзмаху тваёй рукі цяжкія чалавечыя целы, як пух адуванчыкаў, адрываюцца ад зямлі. Ты можаш усё ці амаль усё. Над тваёй галавой, калі пільна-пільна прыглядзецца, пульсуе залацісты німб. Гэта б'е цераз

край, бушуе твая жыщцёвая энергія, твая дабраносная аўра. Запалі ж два жышці — жышцё свайго будучага дзіцяці і жышцё майго сына».

Праз тры дні, адпачнуўшы, акліматызаваўшыся, «зялёныя» рушылі ў балоты. Дарэмна Гром Стралковіч угаворваў, затым і ўпрошваў іхняга кіраўніка ўзяць хоць якую-небудзь зброю, хоць рэвальверык укінуць у кішэнь, дарэмна спрабаваў для страхоўкі паслаць разам з «зялёнымі» сваіх паляўнічых.

— Мы абсалютна мірныя людзі,— горда адказаў рудабароды кіраўнік, націскаючы на слова «абсалютна».

І яны пайшлі. Шэсць мужчын і дзве жанчыны. Бела-зялёны сцяжок трапятаў над імі. Густыя чараты праглынулі купку людзей і зноў сышліся шчыльна і непразна, глуха замураваўшы кволя чалавечыя сляды на ядавіта-карычневай балотнай зямлі.

— Няшчасныя,— махнуў рукой Гром і адразу ж загадаў самым жвавым са сваіх паляўнічых пайсці з «зялёнымі» паралельным маршрутам.

— Але пайсці не так, як бяжыць у чаратах паранены воўкасабака, а так, як падае на вадзю бярозавы ліст,— удакладніў ён задачу, што патрабавала ад падначаленых амаль стопрацэнтнай бяшумнасці.

Гаю Дубровічу таксама хацелася паблудаць па балотах, пабываць у таямнічых трыснягах. Учора, седзячы каля развітальнага вогнішча, адна з жанчын шэпам, каб не пачуў кіраўнік, сказала, што ў самым цэнтры балот ёсць невялікія грудкі сухой зямлі і на адным з гэтых грудкоў узвышаецца Зялёная Постаць. І адтуль далятаюць прыглушаныя гукі, быццам нехта б'е ў звон.

— Вы — «зялёныя». Постаць таксама зялёная,— не паверыў, пакпіў Гай.— Занадта шмат зеляніны. Нехта з паляўнічых, помніцца, хіхікнуў.

— Так расказваюць відавочцы,— строга паглядзеўшы на Гая, сказала жанчына.— Пад святлом месяца яны бачылі менавіта Зялёную Постаць, і хоць навокал вылі воўкасабакі, яны чулі там, у цэнтры дзікіх балот, удары ў царкоўны звон. Вось так: бо-о-ом, бо-о-ом...

Жанчына спалохана выкругліла вочы.

— Кажуць, гэтая Зялёная Постаць дае сілу, калі дакранешся да яе,— гаварыла яна далей.— Пакладзеш далонь або даткнешся лбом, і адразу нібы кроў успыхвае ў чалавеку, і нічога яму не страшна.

І такі сум гучаў у словах жанчыны, што Гай зразумеў — яна адзінокая,

бяссоннымі начамі яна марыць аб сустрэчы з Зялёнай Постаццю, але жаданая сустрэча, вядома ж, не адбудзецца. Зялёная Постаць, нават калі яе і не выдумалі, такая ж недасягальная, як і квазары, што выпраменьваюць у дзесяткі разоў больш энергіі, чым самыя магутныя галактыкі, але касмічны лёс закінуў іх надта далёка ад Сонечнай сістэмы, і чалавецтва ніколі не даляціць да іх.

Потым жанчына амаль усю ноч сядзела каля вогнішча. Гай бачыў засяроджаны, чырвоны ад блікаў полымя твар. А раніцой яна, як і ўсе «зялёныя», пайшла ў балоты.

І ён адчуў глухую трывогу. За Клёна, за жонку, за гэту незнаёмую жанчыну. Ён хадзіў па апусцелым Тоўстым Лесе, слухаў шум дрэў, глядзеў на раку, на сівавата-шэрыя воблакі. Трывога не адпускала. Яна ўсё глыбей кіпцюрыла душу, халоднымі далонямі пачала павольна сціскаць сэрца. Ператомленыя нервы, здаецца, брынчэлі, як туга нацягнутыя струны. І Гай, не вытрымаўшы, добра не разумеючы, што робіць, пабег у балоты, урэзаўся ў сцяну чаратоў. Магчыма, яму хацелася быць бліжэй да Грома Стралковіча, заўсёды моцнага і ўпэўненага. А магчыма, недзе ў падсвядомасці ажыў, заварушыўся, як асколак у целе, расказ аб Зялёнай Постаці. Але ж Гром учора сказаў як адрэзаў: «Лухта ўсё гэта! Няма там ніякай трасцы. Акрамя, вядома, качак, уюноў, чаратовых катой і воўкасабакаў».

Гай хутка ішоў, амаль бег па цёплай чорна-карычневай жыжцы, потым выбіўся на сушэйшую мясціну, дзе тырчалі аброслыя апенькамі крывыя бярозавыя пні. Пацягнула свежым ветрам, і неўзабаве залопаў дождж. Фантанчыкі ад кропель скакалі пад нагамі ў бліскучых лужынах. Раптам справа ад сябе ён пачуў глухое бомканне. Звон! Гай ірвануўся на гук, як на святло ў апраметнасці чорнай ночы. Ён зразумеў — яму патрэбна, яму неабходна адшукаць у гэтым гнілым трысняговым акіяне Зялёную Постаць і прыпасці да яе сваім гарачым ілбом. Яна будзе халодная, гаючая, яна сущешыць і ўзмацуе. Як калісьці (гэта так далёка, за лесам Часу) ласкава суцяшала маці.

Вакол яго былі бурныя і жоўтыя трыснягі, зрэдзь стаялі дрэвы, пад нагамі плёхалася вада, угіналася, як гума, вільготная зямля, над ім вісела хмарнае дажджыстае неба. І ён адчуў сябе Чалавекам Ранейшых Стагоддзяў. Падалося, што за спіной надзейна сядзіць лук, а правую руку халодзіць каменны нож. Ён прагна, глыбока хапаў ротам і ноздрамі сцюдзёнае ад дажджу паветра. Сіла перакочвалася ў цвёрдых мускулах, вочы пазіралі востра і аб'ёмна, заўважаючы

кожную травінку на дарозе, кожную вадзяную кроплю на травінцы. «Дзе ты, Зялёная Постаць?!» — крычала, пакутуючы, душа.

І тут з-за чаратоў даляцелі ўсхваляваныя людскія галасы, а потым рэзкія адрывістыя стрэлы. Адразу ж усё гэта перакрыў люты брэх з доўгім пранізлівым надрывам. «Воўкасабакі»,— здагадаўся Гай Дубровіч, хоць ні разу не чуў іхняга голасу. Ён выбег, выпнуўся па інерцыі на паляну, прагаліну між чаратоў і ўбачыў, як вялізныя руда-шэрыя звяры, з пысамі, перапэцканымі чырвонай яркай крывёй, ірвуць, шкуматаюць людзей. Гэта было забойства, грубае ненажэрнае з'яданне. Некаторыя воўкасабакі мелі па дзве галавы, і было мязотна бачыць, як дзве іклатыя шырокія пашчы шалёна адкусваюць кавалкі чалавечага цела, глытаюць іх. Лысагаловы кіраўнік «зялёных» махаў сваім сцяжком, адбіваючыся або заклікаючы на дапамогу, але яму на грудзі скокнуў сапраўдны страшыдла, збіў, як былінку, з ног, адразу перарваў горла.

— Божа! — крыкнула жанчына, тая, што ўчора каля вогнішча расказвала пра Зялёную Постаць. Яна ўпала ў ваду, у твань, і воўкасабака насеў ёй на плечы.

— Бо...— зноў закрычала, не скончыла яна, захлынуўшыся ўласнай крывёю.

Ляснуў стрэл, другі, трэці... Толькі цяпер заўважыў Гай Грома Стралковіча. Паляўнічы, сурова прыкусіўшы губу, страляў з карабіна. Воўкасабакі, ап'янеўшы ад чалавечай крыві, усёй гайнёю рынуліся на яго, і здавалася, вось-вось разнясуць на дробныя кавалачкі. Але ў самы апошні момант Гром высока ўзняў правую руку, левай рукою, у якой трымаў карабін, націснуў на кнопку чырвонага бранзалета на запяці правай рукі. І адразу пырскнуў сноп яркага траскучага святла. Паляўнічы аказаўся ўнутры сілавога ахоўнага поля, якое мела форму конуса. Пярэдні ж воўкасабака атрымаў магутнейшы ўдар і з апаленай псаю быў адкінуты ўбок метраў на пяць. Тое самае чакала і астатніх. Воўкасабакі аж екаталі ад болю і гневу.

— А вы што тут робіце?! Хто дазволіў?! — пабялеў ад злосці Гром, нечакана ўбачыўшы Дубровіча.— Заўтра ж выпішу к чортавай мацеры з лагера! Ану, бягом да мяне!

Гай хацеў пакрыўдзіцца, хацеў прадэманстраваць грознаму паляўнічаму абражаны гонар, але ў гэты час раз'ятраныя воўкасабакі павярнулі ашчэраныя пашчы да яго, і асабдіва дзікі, людаедскі позірк быў у двухгаловага. Гай, як

хлапчук, ірвануўся да Стралковіча і вельмі правільна зрабіў, бо затрымайся на секунду-другую, і не мінаваць бы яму драпежных зубоў. За гэта імгненне Стралковіч паспеў выключыць ахоўнае поле, упусціўшы пад конус Дубровіча, і адразу ж уключыць. І зноў мутанты, тыцнуўшыся з наскоку пысамі, паляцелі, напалоханыя і пасаромленыя, ва ўсе бакі.

— Вы самы сапраўдны хуліган! Вы анархіст! — крычаў між тым на Гая Гром Стралковіч.— Хіба я дазваляў вам лезці ў балоты? Бачыце, што сталася з «зьялёнымі»?

Яны павольна ішлі пад ахоўным конусам, і Стралковіч, распялючыся, усё больш гняўлівымі словамі чахвосціў Гая. «А Навум Масейкін і ўсё Індаеўрапейскае тэлебачанне хочучь вось гэтага крыкуна і грубіяна аб'явіць Чалавекам з брыльянтавым... цьфу ты! З бронзавым сэрцам»,— раптам падумаў Гай.

— Не смейце крычаць на мяне,— ціха, але цвёрда сказаў ён Стралковічу.

— Што? — аж спыніўся паляўнічы.

— Не смейце,— зноў пачаў Гай, але ў гэты самы час твар ягоны прасвятлеў і засяродзіўся, вочы заплюшчыліся самі сабой. Ён схапіўся рукамі за лоб. «Мазгаграма»,— здагадаўся Гром Стралковіч. «Бацька,— загучаў у самай патаемнай глыбіні Гаевай істоты ўсхваляваны голас Клёна, сына.— Бацька, я жывы! Чуеш?! Я — жывы! Я на планеце Вар... Да спаткання...»

VIII

Галоўнай славутасцю планеты Вар было Вялікае Балота, вядома, на думку статка дзікоў, на чале з моцным і грозным Вінгам. Дзікі мелі доўгае, брудна-шэрае, пад колер балотнай травы, шчацінне, вострыя лычы, іклы і капыты. Як помнілі дзікі, іхнім домам заўсёды было балота, іхнія прапрадзеды і прадзеды нарадзіліся і жылі таксама тут. Якія салодкія карэньчыкі былі ў цвёрдай балотнай травы! А як добра было, высунуўшы наверх толькі лычы, ляжаць у цёплай зеленаватай вадзе, калі яе прыпякала ласкавае сонейка! Яны любілі сваё балота. Так ужо здаўна павялося. Тыгр любіць джунглі, белы мядзвезь — ільды і снягі. А дзік? Ну зразумела ж, дзік павінен любіць балота. Тым больш калі на ўсёй планеце няма ні джунгляў, ні снягоў, а ёсць толькі адно бясконцае балота.

Калі маленькі Фырк з'явіўся на свет, ён быў цвёрда перакананы, што

лепшага, прыгажэйшага кутка няма нідзе. Ён адразу ж заняў сваё месца пасярэдзіне статка, бо ззаду і спераду маглі напасці ворагі. Перад ім бег моцны і грозны Вінг, і калі Фырк адставаў, Вінг нетаропка паварочваў назад галаву і глядзеў на яго маленькім сярдзітым вокам.

Яны жылі ў самым цэнтры Вялікага Балота.

Удзень ляжалі ў зялёнай твані, а ледзь пачынала змяркацца, Вінг паднімаў усіх. Прынюхваючыся, прыслухоўваючыся да кожнага гуку, асцярожна ішлі яны ў гушчэчу цёмных чаратоў шукаць ежу. Слаба звінела, булькала пад нагамі чорная, як дзёгаць, вада. Над балотам плыў срэбны халаднаваты туман. Сэрца ў маленькага Фырка замірала ад гэтай цішыні, ад волкага туману, ад любові да свайго балота, да свайго статку.

Ён вельмі хутка рос. Цела налівалася гарачай сілай, іклы і капыты цвярдзелі, а шчацінне з мяккага і белага рабілася шэрым, калючым і пругкім, як дрот. І яму крыўдна было, што магутны Вінг усё яшчэ глядзіць на яго, як на малага. «Я дакажу яму, што я моцны і адважны, што я сапраўдны дзік»,— не раз думаў Фырк, лежачы ў зялёнай твані ці праломваючы ўслед за Вінгам непраходную сцяну траскучых чаратоў.

Аднойчы, ласуючыся салодкімі ярка-белымі карэньчыкамі балотнай травы, яны твар у твар, вока ў вока сутыкнуліся з вялікай галоднай гайнёй ваўкоў. Гэта былі апошнія ваўкі на іхняй планеце Вар, таму што амаль уся яна была заліта бетонам, засталася балота, а ваўкі не могуць трымаць смуроднага паху гнілой травы.

— Мы будзем біцца з вамі, сыны балота,— сказаў ваяк ваўкоў, худы і вялізны Гыр.— Мы будзем біцца, бо дарогі назад у нас няма. Жалезныя Людзі залілі наша логава праклятай каменнай карой.

— Ідзіце і нападзіце на Жалезных Людзей, Гыр,— прыгнуў тоўстую галаву, выставіў уперад вострыя жоўтыя іклы Вінг.

— Жалезныя Людзі не баяцца нашых зубоў. І таму мы будзем біцца з вамі.

І ў чаратах пачаўся бой дзікоў з ваўкамі. Даўно не было такога жорсткага бою. Ваўкі ліхаманкава круціліся перад дзікамі, разбіўшыся на кучкі, напіралі то злева, то справа, то ззаду. Яны рвалі цвёрдую скуру, мёртвай хваткай упіваліся дзікам у загрыўкі, раздзіралі жываты.

Дзікі стаялі як сцяна. Маленькіх парасят яны схавалі ўсярэдзіне статка, а

самі, збіўшыся ў шчыльны гурт, магутнымі ўдарамі адбівалі атакі ваўкоў. Доўгія, ужо не жоўтыя, а чырвоныя іклы Вінга мільгалі, нібы маланкі. Ён паспеў распароць жываты двум ваўкам, і ў гэты міг на яго збоку кінуўся Гыр. Вінг заўважыў, крутнуўся ў мутнай вадзе, ажно пырскі шуганулі наўкола, на ляту спаймаў Гыра вострымі ікламі. Той толькі змог учапіцца яму ў вуха. І адразу ж адляцеў убок, спусціў дух.

Дзікі перамаглі. Фырк, хістаючыся, стаяў каля Вінга. Кроў залівала спіну. Але ён вельмі ганарыўся, што не аказаўся палахліўцам.

— Мы абаранілі сваё балота,— ціха сказаў Вінг і апусціўся на калені, бо не мог трымацца на нагах. Шмат ранаў на сваім доўгім вяку атрымаў Вінг, але сённяшнія былі смяртэльныя. Ён гэта ведаў і таму, памаўчаўшы, пачаў гаварыць:

— Усяго трое засталася вас. Ты, Рохк, і ты, Бурк, і ты, Фырк, усе разам, як толькі я назаўсёды закрыю вочы, хутчэй ідзіце адсюль. За чаратамі ёсць сухая зямля. Ідзіце туды і там убачыце бліскучы белы пясок. Ён лечыць раны. Гыра і ваўкоў больш няма. Вам іх не трэба баяцца. Бойцеся Жалезных Людзей. Дзе ні ўбачыце, уцякайце, хавайцеся ў балоце.

Вінг адчуў, што памірае, і загаварыў хутчэй:

— Даўным-даўно, калі ўсім навокал яшчэ валодалі Каменныя Нажы, адзін з дзікоў, Чвак, паверыў Каменным Нажам. З балота, са свайго сховішча ён пайшоў да іх, жыў побач з імі. Каменныя Нажы былі хітрыя. Яны давалі Чваку самую смачную траву, калі ён ляжаў, наеўшыся, яны часалі яму живот. А потым забілі Чвака. Каменных Нажоў ужо няма. Іх, як калісьці яны Чвака, знішчылі Жалезныя Людзі. Паслухайце ж мяне, старога Вінга. Ніколі не выходзьце з балота. Жывіце і памірайце тут. А зараз падыдзіце да мяне. Як нашы прадзеда, дакранемся на развітанне адзін да аднаго лычамі.

Яны дакрануліся да Вінга лычамі і пайшлі праз чараты да сухой зямлі. Не азіраючыся, яны чулі, як гаворыць Вінг:

— Вазьмі мяне, Вялікае Балота. Хачу вярнуцца ў зялёныя лугі, да бацькі майго, да дзеда майго.

За чаратамі яны ўбачылі сухую зямлю і на ёй бліскучы белы пясок. Яны паваліліся ў гэты пясок і пачалі качацца па ім. Фырку, нібы агнём, апякала рану на спіне. Ён вішчаў, курчыўся ад болю, але яшчэ мацней уціскаўся ў пясок, бліскучы, белы і салёны.

Раны зажылі хутка. І зноў пачалося звычайнае жыццё. Толькі цяпер дзікоў было ўсяго трое, і яны зрабіліся яшчэ больш асцярожнымі. Шукаць ежу выходзілі ноччу, а днём вылежваліся ў чаратах. Фырк прыслухоўваўся да наваколля, і трывога сціскала сэрца. Сваім вострым сыхам ён лавіў нейкія незразумелыя гукі. Гукі гэтыя з кожным днём усё набліжаліся, ахоплівалі чараты з усіх бакоў.

— Сюды ідуць Жалезныя Людзі,— разгублена сказаў Рохк, які пасля гібелі Вінга быў у іх за важака.— Жалезныя Людзі ідуць і ўдзень, і ўначы таму, што не ведаюць, што такое сон. Хутка яны прыйдуць сюды.

Дзікі паглядзелі на чорна-зялёнае неба, на чырвоныя і аранжавыя зоркі, і ім захацелася, каб іхнія чараты перанесліся раптам на неба, туды, дзе няма Жалезных Людзей. Але неба — радзіма птушак, а дзік спрадвеку можа жыць толькі ў балоце. І яны шчыльней уплішчыліся ў цёмную ваду і затаілі дыханне.

І вось да чаратоў, да схованкі дабраліся Жалезныя Людзі. Страшна было глядзець на іх. Яны былі зроблены з бліскучага металу, што сляпіў вочы. Рукі і ногі доўгія, прымацаваныя да тулава меднымі спружынамі. На грудзях у Жалезных Людзей, як злыя чырвоныя агеньчыкі, гарэлі электрычныя ліхтарыкі. Часам гэтыя ліхтарыкі пачыналі тухнуць, ледзьве свяціліся, і тады Жалезныя Людзі спыняліся, бралі нешта з металічных скрыначак, якія былі прыкручаны ў кожнага да правага калена, і сыпалі ў дзірачку, што была прабіта ў жалезных галовах замест роту. Праз колькі часу ліхтарыкі зноў ярка ўспыхвалі, і Жалезныя Людзі ішлі ўперад. У правай руцэ кожны трымаў доўгі чорны прут. Усё, да чаго дакраналіся гэтыя пруты, адразу ж знікала, быццам яго і не было. Жалезныя Людзі ішлі павольна таму, што сваімі прутамі ім трэба было дакранацца да кожнага дрэва, кожнага кусціка і чарацінкі. Следам за першым ланцугом Жалезных Людзей рухаўся другі. З вялікіх насосаў-помпаў яны залівалі голую зямлю гарачым бетонам. Жалезныя Людзі з трэцяга ланцуга, што замыкаў гэта няўмольнае шэсце, былі абуты ў вялізныя, тоўстыя, жалезныя чаравікі.

Імі яны старанна ўтоптвалі бетон, і той рабіўся гладкі, як стол.

Дзікі ў сваім сховішчы перасталі нават дыхаць. А Жалезныя Людзі падыходзілі ўсё бліжэй. Яны ішлі моўчкі, без адзінага слова. Толькі было чутна, як у апошнім, трэцім, ланцугу цяжка грукаюць жалезныя чаравікі аб бетон: тук... тук...

Першы не вытрышаў Бурк. Ён выскачыў з-пад кучы звялага вещь і рынуўся на Жалезных Людзей, пагрозліва нахіліўшы вострыя іклы. Але што мог зрабіць дзік, нават самы моцны, самы агрэсіўны і адважны? Бурк падбег да Жалезнага Чалавека, і Фырк з Рохкам убачылі, што ён таму ўсяго толькі па калена. Жалезны Чалавек нават ні крышачку не пахіснуўся ад магутнага тараннага ўдару. Чорным прутам ён лёгенька дакрануўся да Бурка, і Бурк знік. Толькі засталіся сляды ад ягоных капытоў.

Фырк з Рохкам моўчкі перазірнуліся. « Ты малодшы,— аднымі вачамі сказаў Рохк.— Табе яшчэ трэба жыць, бо нельга балоту без дзікоў. А я — ваяк. І я пайду ўслед за Буркам. Як вучыў нас Вінг».

Рохк ускочыў з зямлі, але не кінуўся, як Бурк, на Жалезных Людзей. Ён пачаў асцярожна кружыцца на адным месцы, стараючыся знайсці хоць якую-небудзь шчылінку, дзе можна б было выслізнуць з гэтага страшнага кола.

Жалезныя Людзі тым часам падыходзілі ўсё бліжэй. Пярэднія чорнымі прутамі знішчалі ўсё жывое, сярэднія залівалі зямлю гарачым бетоном, які аж дыміўся, а самыя апошнія старанна ўтоптвалі бетон. Яны не здзівіліся, убачыўшы перад сабой яшчэ аднаго дзіка. Яны не ўмелі здзіўляцца.

Рохк з адчаем круціўся на адным месцы. І тут ён заўважыў, што ўсе Жалезныя Людзі злучаны між сабой тоненькім дроцікам. Да правага калена кожнага жалезнага страшыдлы была прыкручана металічная скрыначка. Усе гэтыя скрыначкі і злучаў амаль непрыкметны дроцік. Жалезныя Людзі былі падобны на вялізных бліскучых рыбін, якіх начапіў нехта на адну нізку. Вось лямпачка на грудзях у Жалезнага Чалавека пачала тухнуць. Ён нахіліў галаву, доўгай нязграбнай рукой палез у скрыначку, каб узяць белых шарыкаў, якія былі насыпаны там. На нейкае імгненне ён выпусціў Рохка з поля зроку. І Рохк рынуўся ў яго каля ног, разарваўшы дроцік, выскачыў за першы ланцуг Жалезных Людзей. Ён бы пабег і далей, але капыты праваліліся, загрузлі ў гарачым бетоне. Дарэмна, напружваючы ўсе сілы, спрабаваў Рохк вырвацца з гэтай страшнай пасткі. Яго ўсё глыбей засмоктвала ў бетон. Вось ён ужо ў бетоне па калені, па живот, вась толькі відны лыч і хвосцік... Падышлі Жалезныя Людзі ў вялізных чаравіках з тоўстымі падэшвамі. Яны ўтапталі, утрамбавалі бетон, і нічога не засталася ад беднага Рохка.

Але недарэмна загінуў Рохк. Жалезны Чалавек, у якога ён парваў дроцік, ніяк не мог скрануцца з месца. Ён быццам аслеп, бязладна тыкаў перад сабой

чорным прутом. Вось ён няўклюдна крутнуўся і сваім прутом зачэпіў плячо суседа. Раз! — і суседа не стала. Нешта, відаць, парушылася ў, здавалася б, неадольным ланцугу. Жалезныя Людзі пачалі знішчаць адзін аднаго. За некалькі хвілін усе яны разам са сваімі чорнымі прутамі зніклі. Толькі іхнія скрыначкі з белымі шарыкамі засталіся ляжаць у балоце ды з чорнай, нібы смаляной вады з шыпеннем узвіваліся срабрыстыя пухіры.

Фырк не верыў вачам. Ён ужо чакаў смерці, а тут прыйшло нечаканае збавенне. Два апошнія ланцугі Жалезных Людзей, тыя, што залівалі голую зямлю бетонам і ўтоптвалі бетон, пастаялі як здранцвелыя, пачакалі, усе адначасова павярнуліся і пайшлі з балота. «Дзуг, дзуг»,— грукалі іхнія чаравікі па бетоне.

І Фырк ірвануўся са свайго сховішча. Ніколі раней не бегаў ён так хутка. Здавалася, ён ляцеў над балотам. Шбы замест хвосціка ў яго раптам з'явіўся прагтелер. Чараты так і трашчалі пад нагамі.

Але Вялікае Балота даўно ўжо зрабілася маленькім, бо Жалезныя Людзі з усіх бакоў удзень і уначы наступалі на яго. Вось чаму вельмі хутка Фырк вь скачыў на шэры цвёрды бетон, паслізнуўся на ім і ўпаў. Ён узняўся, аддыхаўся, асцярожна і палахліва агледзеў наваколле. Да самага небасхілу ўсё было заліта бетонам, які дзе-нідзе пабраўся ўжо трэшчынамі і трэшчынкамі. Ні травы, ні кветкі, ні кусціка не ўбачыў перад сабой Фырк. Толькі вулкан, не дужа вялікі, з коса зрэзанай чорнай вяршыняй, дыміўся непадалёку. Да яго, нізка ўнурыўшы ў зямлю галовы, ішлі Жалезныя Людзі. Яны тупалі адзін за адным і блішчалі пад промямі сонца. Здавалася, вялізная бліскучая гадзюка павольна ўспаўзае на схіл вулкана. Усё вышэй і вышэй узнімаліся Жалезныя Людзі і правальваліся, знікалі ў кратэры. Вось знік апошні, і зноў пустэча і цішыня зазвінелі наўкол.

Вельмі сумна зрабілася Фырку. Няма Вінга, няма Рохка з Буркам... Што рабіць? Куды ісці? Ён павярнуўся і патрухаў назад, у сваё балота. Увесь дзень праляжаў у чаратах. Нават не ўзняўся і тады, калі пачаўся вечар, калі на чорна-зялёным выстылым небе загарэліся яркія чырвоныя зоркі. Ён глядзеў на зоркі і думаў, што Вялікі Статак загінуў. Раніцой прыйдуць новыя Жалезныя Людзі, і нехта з іх дакранецца да яго, Фырка, чорным прутом, у якім хаваецца смерць. Не, ён не здасца ім без бою! Да сканання ён будзе падобны на Вінга!

Фырк ускочыў на ногі. Сэрца білася рашуча і смела. Ён панюхаў паветра, асцярожна, але ўпэўнена, пайшоў па чаратах. «Пакуль жыве Фырк — жыве

Вялікі Статак!» — увесь час думалася яму. Там, дзе Жалезныя Людзі спалілі адзін аднаго, ён наткнуўся раптам на металічную скрыначку, што напалову была заліта вадой. Белыя шарыкі высыпаліся з яе і аж зіхцелі на чорнай зямлі. Мільготкае святло зорак рабіла іх нібы жывымі.

Фырк доўга глядзеў на гэтыя дзіўныя белыя шарыкі, таптаўся вакол іх, абнюхваў, потым з асцярогаю праглынуў адзін шарык. Трохі пачакаўшы, праглынуў другі і трэці. Дагэтуль ён не каштаваў нічога падобнага. Шарыкі былі горка-кіслымі, ад іх анямела ў роце і закружылася галава. Ён падумаў, што галава кружыцца ад стомленасці, і дзе стаяў, прылёг крыху адпачыць. Але лягчэй не зрабілася. У вачах успыхвалі яркія іскры, падобныя на вясновых жывых апалонікаў, якія ператвараліся ў зялёныя і сінія кветкі. Тыя кветкі раслі, буйнелі, сплталіся між сабой. Іх схіляў да зямлі моцны парывісты вецер. Фырк адчуў, як ударыла ў вочы гэтым гарачым нясцерпным ветрам, і адразу ж заснуў.

Невядома, колькі ён праспаў. Калі прачнуўся, сонца стаяла высока над зямлёй. Рознакаляровыя стракозы пырхалі тудысюды. Птушка кранг шпарка бегла па балоце, трымаючы ў вялізнай плюскатай дзюбе сваё яйка, круглае, цяжкое, з чырвонымі плямамі на асляпляльна белай шкарлупіне. У ранейшыя часы Фырк адразу б сігануў у чарот, каб толькі не сутыкнуцца з крангам, бо той, ледзьве што, шпурляе гэта яйка пад ногі першаму сустрэчнаму зверу альбо птушцы, і яйка адразу ж узрываецца, са страшнай сілай раскідваючы наўкол востранаточаныя касцяныя пласцінкі, якія могуць нават забіць. Але зараз Фырк адчуваў, што ён ужо не той, што быў раней, і таму ні кропелькі не спалохаўся дурнога кранга. Гэта здзівіла і насцярожыла Фырка. Вядома ж, упершыню пакаштаваныя белыя шарыкі зрабілі яго такім. Незвычайныя сіла і лёгкасць адчуваліся ў целе. Ён быў мацнейшы за Вінга, за ўсіх дзікоў, якія калі-небудзь жылі на планеце Вар. Але, самае галоўнае — ён пачаў разумець глыбінны сэнс таго, што адбываецца. Нібы з цёмных непраходных чаратоў выскачыў на шырокую, залітую сонцам прагаліну. Ён і ўчора разумеў зыкі і пахі наваколля. Ды яны жылі ў ім і вакол, сплеченыя ў шчыльны клубок, засланылі адзін аднаго, перашкаджалі з усіх галасоў выдзеліць нейкі адзін голас. Сёння ж ён чуў, як тоненька, танюсенька спявае чарот, як з мокрага шчаціння зрываюцца срэбныя кроплі вады, як сіняя страказа, што села на пёрка травы, імкліва б'е па паветры сваімі празрыстымі крыльцамі.

«Белыя таямнічыя шарыкі Жалезных Людзей зрабілі мяне такім,

відушчым і мудрым,— сам сабе сказаў Фырк.— Значыць, Вялікі Статак не загіне. Учарашняга Фырка, палахлівага і няўмелага, болей няма. Сёння я — Аюс Першы. Я разумею галасы прыроды. Я ведаю, што мае ворагі Жалезныя Людзі і тыя, хто прысылае гэтых жалязяк сюды з вулкана. Яны хочуць знішчыць усё жывое і непадобнае на іх, хочуць, каб скрозь быў шэры цвёрды бетон. Але ім не адолець, не перамагчы Аюса Першага».

Аюс (назаўсёды забудзем імя Фырк!) вырашыў, як толькі змеркнеца, выйсці з балота і разведаць тэрыторыю па той бок вулкана. А пакуль што ён старанна пазбіраў металічныя скрыначкі з белымі шарыкамі і схаваў іх у надзейнае месца — між тоўстых каранёў старога дрэва тулур, якое, свецячы патрэсканай попельна-сіняй карой, расло непадалёку. Ён ведаў — яны абавязкова спатрэбяцца і яму, і яго новым сябрам. А ў тым, што ён напаткае сяброў, не ў балоце, дык па той бок вулкана, Аюс Першы ні кропелькі не сумняваўся. Жалезныя Людзі, гаспадары Жалезных Людзей, бетон, якім яны, нібы струпам, хочуць пакрыць усё, нічога не будуць варты ў параўнанні з Аюсам і ягонымі адважнымі сябрамі.

Так думаў, чакаючы прыцемкаў, Аюс Першы, кароль жывёл з планеты Вар.

IX

— Дык вось адкуль узяліся ўсе нашы зямныя казкі аб жывой вадзе,— сказаў Радаслаў Буслейка Веры Хрысцінюк, убачыўшы, што твар у Клёна Дубровіча паружавеў, затрымцелі вейкі, а неўзабаве расплюшчыліся вочы.— Лептонная энергія, якая застаецца пасля фізічнай смерці кожнага чалавечага індывідуума, як і прадказвалі вучоныя і фантасты, не знікае, не рассыпаецца ў космасе, а стараецца трымацца кампактнай масаю, чакаючы ці аднаўлення ранейшага цела (як у выпадку з Клёнам), ці з'яўлення абсалютна новага, каб усяліцца ў яго. Я гэта ўбачыў яшчэ ў час бою з шышкагаловікамі каля Пятровіцкага вадасховішча. Але ж там былі не людзі, а псеўдабіялагічныя копіі. А тут — чалавек, падлетак, які быў мёртвы, знаходзіўся ў стане клінічнай смерці і на нашых вачах ажыў.

Ён сядзеў, звесіўшы ногі, на круглым металічным дыску. Гэты дыск, знутры якога даносілася роўнае, мяккае, як пчалінае, гудзенне, знаходзіўся на вышыні ў два-тры з паловай метры над Ракой Адноўленых Твараў. Лёгка хвалі

беглі па рацэ. Але там, унізе, у бліскучых металічных берагах, цякла не вада, а нейкая густая масляністая вадкасць, колерам падобная на малако. Яна была ў меру празрыстая, і Радаслаў добра, выразна бачыў твар Клёна Дубровіча — нахмураныя цёмныя бровы, запалыя шчокі. Усё цела падлетка было пагружана ў гэту вадкасць, у тым ліку і твар. Клён ляжаў на спіне, танклявы, худы, і часам здаваўся Радаславу маладой драпежнай акулай, якая, затаіўшыся, падкаравульвае здабычу.

— Ты будзеш жыць, — пільна і неадрыўна ўзіраючыся ў твар Клёну, як заклінанне, як малітву, паўтараў і паўтараў Буслейка. Так загадалі плазмоіды. Тое ж самае рабіла і Вера Хрысцінюк, дыск якой вісеў над ракой метры за тры ад Радаслава.

І вось Клён павольна і, адчувалася, пакутліва расплюшчыў вочы.

— Ура! — пляснула ў ладкі Вера Хрысцінюк, і дыск пад ёй захістаўся.

— Цішэй, жыхарка не нашай планеты, — адразу пачулася збоку невялікага зялёнага шара, які ціха-ціха кружыўся над металічным берагам Ракі Адноўленых Твараў. — Трэба суадносіць свае дэцыбелы, акустычную моц свайго голасу са свяшчэннасцю гэтай хвіліны. У дадзеную біялагічную структуру вяртаецца жыццё, а ты можаш спалохаць яго, як лугавую птушку, сваім крыкам. Цішэй.

Вера Хрысцінюк пагардліва зморшчыла прыгожы носік, але адразу ж прыкусіла язык. Радаслаў жа прыкмеціў, што акрамя зялёнага шара па абодва берагі ракі роўным шнуром, як бы нешта вычэкваючы, застылі фіялетавыя і чырвоныя шары. «Два кланы, якія не хочуць мірыцца з чалавецтвам, — здагадаўся стрэсаператар. — Іхнія прадстаўнікі, дакладней, іхнія шпікі, таксама прысутнічаюць пры ажыўленні Клёна. Настроены яны даволі агрэсіўна — пускаюць іскры».

Тым часам Клён здзіўлена пазіраў знізу ўверх на Радаслава і Веру, на іхнія дыскі. Потым, рэзка шырока раскрыліўшы рукі, адштурхнуўся ад «вады», стаў на ногі, і адчувалася — рака глыбокая і стаіць ён не на дне. І што цікава — не пачулася аніякага плёскату. «Вада» была безгалосая, нямая.

— Дзе я? — разгублена спытаў сам у сябе Клён. Пэўна, ён думаў, што бачыць усё гэта ўва сне.

— Жыхар не нашай планеты, ты знаходзішся на Свяшчэннай планеце Вар, — стрымгалоў сарваўшыся з месца, падляцеў да яго зялёны шар.

— Дзе? Які самавар? — не дачуўшы, іранічна зморшчыўся Клён Дубровіч.

— Ты знаходзішся на Свяшчэннай планеце Вар,— з годнасцю, ні на ёту не пакрыўдзіўшыся, паўтарыў зялёны плазмoід.

Тут да Клёна нарэшце дайшло, што ён не спіць, а стаіць па пояс у нейкай вадкасці і размаўляе, як з жывым (!), з нейкім шарам.

— Што ж са мной было? — спалохана, глытаючы словы, спытаў ён.

— Ты быў мерцвяком. Клеткі твайго галаўнога мозга пачыналі разбурацца...

— Мерцвяком? — аж падскочыў Клён. І зноў «вада» ў Рацэ Адноўленых Твараў не ўзляцела ва ўсе бакі пырскамі, засталася бяшумнай.

— Так, бо ўсё жывое павінна некалі памерці. «Каб не памерлі, дык неба б падперлі». Здаецца, гэта'к кажуць на планеце Зямля? Але Розум Народа Усіх Сямі Колераў ажывіў цябе. Жыві і памятай, што ты — гарант прымірэння дзвюх цывілізацый: Старой, або Плазмoіднай, і Бялковай.

У гэты час на берагах ракі пачулася разгневанае шыпенне. Радаслаў Буслейка заўважыў, што фіялетавыя і чырвоныя шары пачалі пагрозна раздзімацца, узбуджана скакаць. Іскры так і сыпаліся з іх. Вось яны, шчыльней згуртаваўшыся, павольна паплылі да сярэдзіны Ракі Адноўленых Твараў, дзе знаходзіўся ўшчэнт разгублены Клён, якому здавалася, што ён скрануўся з глузду.

— Спыніцеся, Фіялетавыя і Чырвоныя Браты! — гучна прамовіў зялёны плазмoід.— Падумайце, што болып: два кланы ці пяць кланаў?

Але тыя павольна падплывалі ўсё бліжэй.

— Мне страшна,— умольна пазіраючы на Радаслава, дрыготкім голасам прамовіла Вера Хрысцінюк.

— Дайце сваю руку,— загадаў ёй Радаслаў.

Яны памкнуліся адно аднаму насустрач, ледзь не ўпалі з дыскаў, і ўсё ж Буслейку ўдалося падцягнуць яе разам з дыскам да сябе. Трое зямлян: жанчына, мужчына і падлетак і зялёны плазмoід побач з імі насцярожана сачылі за няўмольным набліжэннем раз'юшаных чырвоных і фіялетавых шароў.

— Мы апынуліся паміж молатам і кавадлам,— ціха сказаў Радаслаў, моцна сціскаючы вузкую цёплую далонь Веры.

І тут зялёны плазмoід, рэзка ўзвіўшыся ўгору, каменем упаў адтуль уніз,

пляснуўся аб застылую паверхню Ракі Адноўленых Твараў, рассыпаўшыся на сотні дробных рознакаляровых кавалачкаў-іскрынак. «Ахвяраваў сабой»,— зразумеў Радаслаў.

Тое, што яны ўбачылі адразу ж пасля самагубства зялёнага шара, пераўзыходзіла ўсе самыя фантастычныя мроі на палотнах мастакоў-сюррэалістаў. Рака зараўла, як параненая мядзведзіца. Мноства яркіх, самых розных колераў і адценняў пухіроў з'явілася, ускочыла па ўсёй яе шырыні. Некаторыя з іх звонка, аглушальна лопаліся, але большасць адрывалася ад ракі, пакідаючы на сваім месцы варонкі, і ўзлятала ў паветра. Яны імгненна групаваліся, ствараючы эліпсавідныя колы, і рашуча кіраваліся насустрач фіялетавым і чырвоным плазмоідам. Вось пярэднія сутыкнуліся, загрымеў гром, бліснулі зіхоткія маланкі, гарачы вецер нясцерпна пайшоў наўкол. Магутным парывам Радаслава скінула з дыска, і ён паляцеў (Вера Хрысцінюк ляцела разам з ім) над Ракой Адноўленых Твараў, у якой здранцвела стаяў Клён Дубровіч. Ён баяўся, каб іх не ўдарыла аб металічны бераг, але ім пашанцавала, і яны ўпалі ў мяккі зялёны пясок і нейкі час ляжалі нерухома. Дзікая бура свістала, грукатала над іхнімі галовамі, разломваючы неба. Асляпляльныя маланкі ўспыхвалі адна за адной і мелі форму крыжоў, востраканцовых зорак, вогненных мядуз.

— Што з Клёнам? — у роспачы закрычала Вера Хрысцінюк.

— Ён у рацэ,— давячыся ветрам, адказаў Радаслаў.— Як нас несла сюды, ён стаяў у рацэ.

— Бедны хлопчык,— сумна прамовіла Вера.— Ды і мы з вамі, Радаслаў, няшчасныя бедныя людзіч Вы адчуваеце сваю нікчэмнасць, поўную безабароннасць сярод гэтага незразумелага вар'яцкага хаосу?

— Я? — спытаў Буслейка.— Ні кропелькі не адчуваю. Мы — зямляне, Вера. І гэтым сказана ўсё. І я зараз жа іду шукаць Клёна. А вы заставайцеся тут, чакайце.

— Я таксама пайду.

— Не трэба. Там небяспечна. Я хутка вярнуся.

Радаслаў, нізка прыгнуўшыся, закрываючы вочы рукамі, цяжка пакрочыў да Ракі Адноўленых Твараў. Ён адчуваў, як гарачым ветрам яму абсмальвае шчокі. Грымела з усіх бакоў, зверху. Здавалася, яшчэ імгненне і яго наскрозь пранізае смертаносны востры рог маланкі. Зямлю пад нагамі («Як завецца тут тое, па чым я іду? — падумаў ён.— Вар? Варыт?») залівала зялёным, вельмі

яркім святлом.

— Клён? — крыкнуў Радаслаў.— Клён, дзе ты?!

Раптоўна, як па ўзмаху нейкай чароўнай палачкі, усё сціхла, адразу ж праяснілася неба, Рака Адноўленых Твараў нерухома ляжала перад Буслейкам, толькі «вады» ў ёй было трохі менш, бо металічны бліскучы бераг цягнуўся да самага небасхілу шырэйшаю паласой. Клён стаяў на тым жа месцы, дзе яго заспела нечаканая бітва-віхура плазмоідаў. Проста ў яго над галавой, як шчыт, што прыкрывае ад удараў, вісела група плазмоідаў, каля васьмі — дзесяці шароў.

— Радаслаў Алесевіч! — радасна закрычаў Клён, убачыўшы Буслейку.— Якоё шчасце, што вы жывыя! А я ўжо думаў — ніколі не сустрэнемся. Так грымела, так грымела.

Ён палахліва зірнуў на чыстае зялёнае неба, на якім не было ні хмурынкі, толькі дзе-нідзе лёталі вялізныя крангі, моцна сціскаючы ў кіпцюрыстых лапах свае пярэстыя яйкі.

— Што гэта за птушкі? — спытаў Клён.

— Не ведаю, бо ўсяго другі дзень гасцюю на гэтай планеце,— весела адказаў Радаслаў.— Падобны на нашых зямных грыфаў — такія ж голыя шыі.

Буслейка быў вельмі задаволены, што Клён жывыздаровы. Гэты падлетак паспеў ужо запасці яму ў сэрца сваім трагічным лёсам, сваёй напорыстай весялосцю, ды і проста тым, што быў, як і ён, як і Вера, зямлянінам. За некалькі дзесяткаў парсекаў ад Зямлі такое адчуваецца надзвычай востра. Сусвет напоўнены мноствам жывых істот, але Чалавек, куды ні пракладзі курс касмічных караблёў, адзін, непаўторны, і ўдалечыні ад роднай блакітнай планеты яго сустракаеш, як Брата. Вядома ж, куды лепш напаткаць у касмічным вандраванні не васьмілапага звышразумнага павука, не геніяльнага суперінтэлектуальнага яшчара з касцістым грабянцом на шурпатай спіне, а двухногага і двухвокага нашчадка Адама, які мае адну галаву і адно чалавечае сэрца.

Да Ракі Адноўленых Твараў ужо бегла Вера Хрысцінюк. Шчасцем свяціліся вочы. Некалькі хвілін назад яна думала, што і Радаслаў і Клён загінулі, што яе таксама чакае непазбежная смерць на гэтай жахлівай планеце, дзе люта б'юцца паміж сабой не людзі, не страшыдлы, а нейкія шары.

— Радаслаў! — закрычала яна.— Клёнік! Даражэнькія вы мае!

Клён спахмурнеў, убачыўшы Веру. Успомнілася, як некалі на Чорным Хутары яна пажадліва, з бляскам у вачах глядзела на ягонага бацьку. Зараз чамусьці яму кінулася ў вочы, што ў яе дужа белыя, як снежныя, зубы, і гэта было непрыемна. Каб неяк вылузнуцца з прыкрага становішча (усё ж Вера — зямлянка, а тут, на планеце Вар, ім, зямлянам, трэба трымацца дружна, разам), ён сказаў:

— Стаяў, калаціўся ў гэтай рацэ і нават твар не замачыў. Эх, і нырну ж я зараз!

Раптам пачуўся рэзкі ўладны голас:

— Не купайся ў Рацэ Адноўленых Твараў! Памятай, жыхар не нашай планеты,— тое, у чым ты стаяў і стаіш, не H₂O. Калі ты не хочаш, каб твой мозг звар'яецца і захацеў неадкладна аддзяліцца ад твайго цела, асцярожна выходзь на бераг. Цябе там чакаюць твае сябры. Ты паспіш, адпачнеш і паляціш на планету Зямля. Ты — Гарант Вечнага Шру.

— Ты — Гарант Вечнага Шру! — зладжаным хорам усклікнулі ўсе плазмоіды, што віселі над Клёнам.

— Які яшчэ гарант? — незадаволена сказаў Клён, але адразу ж пачаў выбірацца на бераг, стараючыся ісці нешырокімі крокамі і па прамой лініі.

— Прывітанне, землячок! — сціснуў яго, як малодшага брата, у абдымках Радаслаў Буслейка.

— Добры дзень, Клёнік,— цмокнула Клёна ў шчаку Вера Хрысцінюк.

Ад прыліву ўдзячнасці, нават любові да гэтых малазнаёмых людзей (Радаслава да планеты Вар ён наогул не ведаў) Клён ледзь не заплакаў. Але стрымаўся, як і належыць мужчыне. Спытаў:

— І калі мы паляцім назад на Зямлю? Плазмоіды ж абяцалі, што паспім, адпачнем і адразу паляцім. Значыць, адпраўляемся заўтра?

— Не спяшайся, жыхар не нашай планеты,— цвёрда, амаль сурова прагучала ў іх над галовамі. Яны ўбачылі вялізны зялёны шар, які паважна выплываў з купы іншых, значна меншых.

— Не трэба спяшацца,— лагаднеючы, казаў шар.— Ты правільна пачуў словы: «...паспіш, адпачнеш і паляціш на планету Зямля». Усё гэта так. Але на нашым Вары ноч доўжыцца каля сарака васьмі зямных гадзін. А наконт адпачынку... Што такое адпачынак? Можна адпачыць з паўгадзіны пасля палёту, або, як у вас, пасля пешаходнай прагулкі. Добра папрацаваўшы зімою

(на нашай планеце таксама выпадае снег), можна адпачываць усё лета. А лета на планеце Вар умяшчаецца ў трыста песень свяшчэннай птушкі кранг. Кранг жа, да вашага ведама, зямляне, на адну сваю песню адводзіць адну ноч, і такім чынам...

— Дык вы хочаце сказаць, што мы можам прабыць у вас... вашымі гасцямі трыста дзён і трыста начэй? — пачырванеўшы ад гневу, рашуча перарвала маналог зялёнага плазмоіда Вера Хрысцінюк.

— Усё можа быць, жыхарка не нашай планеты,— шматзначна прамовіў таўстун і, на ўсялякі выпадак, узвіўся крыху вышэй.

— Што ж гэта такое? — пляснула рукамі Вера.— Запрашаюць на абсалютна невядомую планету, прыкідваюцца джэнтльменамі, гаспадарамі свайго чэснага слова, а завозяць людзей на задворкі Галактыкі, як у нейкую турму.

Пры слове «задворкі» плазмоіды абурана і ўзбуджана зашыпелі.

— Не трэба, панове,— іранічна ўсміхнулася Хрысцінюк.— У мяне на планеце Зямля ёсць цудоўны электрычны чайнік, і ён таксама, калі нагрэецца, шпыціць. Радаслаў Алесевіч,— павярнулася яна да Буслейкі,— вы, як мужчына, як прадстаўнік усіх мужчын Зямлі, павінны абараніць нашага юнага сябра Клёна Дубровіча і мяне, слабую жанчыну, ад гэтага нахабства, ад гэтага, можна сказаць, міжпланетнага шантажу. Праз тры дні я павінна быць у сваім інстытуце. Разумеце? Мы праводзім вельмі важны, можна сказаць найважнейшы навуковы эксперымент, і калі мяне не будзе...

Яна з імпэтам трагічнай актрысы заламала прыгожыя белыя рукі. Плазмоіды заціхлі і, адчувалася, з лёгкім страхам і надзвычайнай цікаўнасцю сачылі за ёй.

Радаслаў для саліднасці адкашляўся.

— Я мяркую,— суха сказаў ён,— я абсалютна ўпэўнены, што паважаная Старая Цывілізацыя, якая жадае заключыць вечны мір з людзьмі планеты Зямля, даставіць нас дадому,— ён у роздуме зморшчыў загарэлы лоб,— праз тры дні, роўна праз тры дні гасцявання на цудоўнай і непаўторнай планеце Вар.

— Які вы малайчына! Які дыпламат! — зачаравана пляснула ў ладкі Вера Хрысцінюк.— За адну-аднюсенькую секунду знайшлі мудрае кампраміснае рашэнне. Шэдаўральна!

Слова «шэдаўральна» для тых людзей, якія больш-менш ведалі рамантычную натуру Веры, азначала, што з гэтага моманту яна закахала'ся ў стрэсаператара Радаслава Буслейку. Яе нават называлі «жанчына-вулкан» за такую рысу характару.

— І ўсё ж я хачу як мага хутчэй быць на Зямлі,— упарта сказаў Клён.— Там мяне мама з бацькам чакаюць.

Радаслаў уважліва паглядзеў на яго.

— Гэта вельмі добра, што чакаюць. Але ж мы ў гасцях, і гаспадары будуць рашаць, у які дзень мы на развітанне памахаем ім ручкай.

— Я як чалавек,— горда вымавіў Клён,— як жыхар планеты Зямля, магу сам,— разумеце? — сам распараджацца сваім лёсам. Гэта маё неад'емнае права. Дзеля гэтага мае і вашы продкі дадумаліся да такой мудрай штукенцы, як ВЭП.

— Чалавек? — Буслейка злёгка ўсміхнуўся.— Што ж, і ты — чалавек, і мы з Верай — чалавекі. Але паслухай, дарагі Клён, адну просценькую прытчу. Неяк спытаў філосаф Арыстоцель у філосафа Платона: «Што такое чалавек?» — «Гэта істота,— адазаў Платон,— якая прама стаіць на дзвюх нагах, не пакрыта ні шэрсцю, ні пухам і валодае зычным голасам». На тым яны і разышліся. А праз нейкі час Арыстоцель прынёс абскубанага жывога пеўня, кінуў пад ногі Платону і сказаў: «Бяры свайго чалавека, Платон». Вось так.

Вера Хрысцінюк весела засмяялася. Клён, наадварот, пазмрачнеў, сціснуў губы, пасля некаторай паўзы раздражнёна спытаў:

— Дык павашаму атрымліваецца, што я певень?

— Ты што? — паляпаў яго на плячы Радаслаў.— Ты, Клён, самы стопрацэнтны чалавек — чалавек з вялікай літары, як раней любілі пісаць белетрысты. Надышла ноч. На планеце Вар не бывае таго пераходнага часу сутак, які зямляне называюць вечарам. Неба адразу зрабілася густа-злёным, быццам Інкліна са старадаўняй бутэлькі. Перасталі лётаць, селі ў свае гнёзды крангі. Узняўся парывісты, даволі халодны вецер. Ён тут дзьме толькі ўначы.

— Дзе ж начуюць плазмоіды? — задумліва сказаў Радаслаў Буслейка, бо наўкол, куды ні скіруй вока, не стаяла ніякіх будынкаў. Толькі купкі тулураў, дрэў, у якіх фасфарычна свяцілася кара, былі раскіданы ў безжыццёвай злёнапясчанай пустыні.

Нібы адказваючы на пытанне стрэсаператара, пачулася звонкае

шчоўканне — расчыніліся дзесяткі металічных люкаў. Ручайкамі пабег па закрыўках пясок.

— Значыць, яны жывуць у зямлі, у норах,— разгублена прамовіў Клён, спыніўшыся перад адным з такіх люкаў.

— Не спяшайся з абагульненнямі, малады чалавек,— паправіў яго Радаслаў.— У нашым разуменні нара — гэта тое месца, якое насяляюць звяры або змеі ці берагавыя птушкі. Але ў дадзеным выпадку мы маем справу з высокаразвітай цывілізацыяй, і я не думаю, каб плазмоіды называлі сваё жытло нарою. Пэўна ж, у іх маецца нейкі іншы назоў.

— Ну няхай гэта будзе палац,— іранічна сказаў Клён.

Ён не паспеў нічога дадаць, бо раптоўна моцны парыв ветру ўцягнуў, усмактаў іх усіх у люк. Там была абсалютная цемра.

— Дзе вы, Радаслаў? Дайце мне руку,— войкнула Вера.

Яны апынуліся ў эластычным, не надта шырокім і не надта вузкім, а якраз па чалавечай фігуры, рукаве, падобным на той, пры дапамозе якога ратуюцца ў час пажару людзі з ахопленых полымем высокіх паверхаў. Пад цяжарам уласных целаў усе заслізгалі ўніз. Гэтае нястрымнае падзенне доўжылася мінуты тры-чатыры. Калі ўзняліся на ногі, то ўбачылі светлую шарападобную залу дыяметрам каля пятнаццаці метраў, падобную на жылы адсек касмічнага карабля. Не мелася ніякай мэблі — хоць бы крэсла, хоць бы канапка. Адно пад столлю віселі тры гамакі.

— А як жа я? — строга сказала Вера Хрысцінюк.— Па-першае, я не сплю па сорок восем гадзін, а па-другое, я — жанчына, а тут, як я разумею, нейкі мужчынскі інтэрнат.

Зялёны шар, што следам за імі з'явіўся ў зале, выскачыўшы з таго ж рукава, нерухома завіс над Верай. Пасля кароткай паўзы крайні ад левай сцяны гамак апусціўся ніжэй, пачулася мернае гудзенне, потым прыглушаны воплеск, і блакітнае прыгожае воблака шчыльна акружыла, зрабіла нябачным гамак. Запахла нейкімі вясновымі зямнымі кветкамі.

— Там тваё месца, жыхарка не нашай планеты,— пачціва прамовіў плазмоід.

Залезлі ў гамакі, і адразу ўсіх змарыў сон, хоць Клён Дубровіч пад чэснае слова пакляўся Радаславу і Веры, што не засне, а будзе сачыць за ўсім, што адбываецца ў «трубе». Трубою ён назваў іхні спальны пакой. Ды загучала ціхая

музыка, сатканая з аднастайнага шуму дажджу, з шолаху лісця, са свісту ветру і спакойнага рокату начнога мора...

Калі зямляне моцна заснулі, над іхнімі тварамі нізка-нізка, ледзь не датыкаючыся да лба, застылі тры празрыстыя малочна-попельныя шары, «чытальнікі думак і настаўнікі адзіна магчымай мудрасці». Яны пільна ўзіраліся ў самыя патаемныя глыбіні чалавечага мозгу, які спаў, але не ўвесь. Нейкія яго цэнтры працягвалі сачыць за рухам крыві і дыханнем, за няспыннай працай сэрца і абменам рэчываў. На тварах у людзей прабягалі то светлыя ўсмешкі, падобныя на сонечныя зайчыкі, то змрочныя халодныя хмурынкі. Усё гэта старанна фіксавалася плазмоідамі, перадавалася на вялізны шарэкрэн, які знаходзіўся ў Аддзяленні Розума Народаў Усіх Сямі Колераў (АРНУСК) на планеце Вар. Там не спалі трыццаць плазмоідаў. З найвялікшай увагай яны сачылі за тым, што бяспасна, не ўтойваючы ні драбніцы, паказваў экран. Сны людзей з Зямлі, мужчыны, жанчыны і падлетка, былі афарбаваны ў розныя колеры. У мужчынскім сне пераважалі чырвоныя і залатыя адценні, упэўненая яркасць і сакавітасць, трывалы спакой і сіла. На экране ішлі бясконцыя людскія натоўпы, нешта спявалі, крычалі; выціраючы са шчокаў загарэлым кулаком пот, пажылы зямлянін з цёплай сівізной у валасах касіў касой густую траву, з якой спалохана выляталі маленькія птушачкі; нехта сінявокі і шыракаплечы паіў, стоячы па калена ў рачной вадзе, каня. Дамінантай сноў-мрояў мужчыны па імені Радаслаў былі словы: «Нельга абяссэнсваць («пазбаўляць сэнсу»,— удакладніў экран) жыццё продкаў». Духоўнае напаўненне жанчыны бачылася жаўтлявым, фіялетавым, зялёным. Нейкія хвалі і дробныя кветкі; восеньскае размяклае лісце, што наліпла на халоднае марозлівае шкло вокнаў; рыжаватыя пушыстыя вавёркі, якія спрытна слізгаюць па верхавінах дрэў. Дамінантаю ўсяго гэтага выступілі на экране словы: «Я такая кволая». Падлетак паўстаў перад плазмоідамі нябесна-блакітным і свінцова-шэрым. Як Акіян, што плешчацца дзесьці на няўтульнай планеце (іншая справа — Вар!) Зямля. У ягоным сне грымела, неўтаймоўна бушавала агністая музыка, танцавалі даўганогія, надта худыя дзяўчаткі, каратыст рэзкімі ўдарамі ног і рук валіў на зямлю чырванатварага здаравілу. У ягоным сне ўладарнічалі рух, шалёны рытм. Дамінантаю ж пульсавала думка-стрыжань: «Бацька, я не падвяду цябе».

Патух шар-экрэн, трыццаць плазмоідаў расплыліся ў розныя бакі, каб самаадключыцца на цэлых сорок восем гадзін, а чытальнікі думак і настаўнікі

адзіна магчымай мудрасці пачалі ўкараняць у мозг спячых зямлян інфармацыю аб планеце Вар. Зямляне бачылі бязмежную касмічную прастору, мірыяды зорак і астэроідаў, туманнасці, чорныя дзіркі, яркія хвасты камет, абломкі касмічных караблёў, міжзоркавыя навуковыя станцыі. Космас быў, як добра звараны апетытны булён, срэбная ложка Месяца блішчала ў ім. Космас вабіў да сябе галінастым белым дрэвам Млечнага Шляху. Потым перад вачамі ў сонных зямлян забушавалі, распачалі сваю адвечную страляніну сонечныя пратуберанцы. Яны ўзвіваліся, як вогненныя ліяны, як шчупальцы жудасных залатавокіх і медназубых драконаў. Усё палала, хадзіла клубком, плавілася, лілося... З гэтай наймавернай мартэнаўскай печы з аглушальным грукатам выстрэльваліся цэлыя акіяны плазмы. Чорнае бязмежжа глытала іх, але яны ляцелі зноў і зноў, як фантастычныя феерверкі, як слёзы багоў. Гэта было і самазабойства і самаўзнаўленне. Прырода шукала ісціну. Плазма была той нябеснай спермай, што ўпарта і мэтанакіравана расцякалася, разбягалася па ўсім Суствеце, каб напаткаць тое, у судакрананні з чым успыхне іскра жыцця. І вось пакаціліся па сухой пясчанай раўніне бліскучыя зіхоткія шары. Іх — сотні, тысячы, дзесяткі тысяч...

Пры такім відовішчы падлетак, пэўна спалохаўшыся, рэзка махнуў правай рукой і ледзь не ўдарыў плазмоіда, што вісеў над ягоным тварам. Плазмоід пудліва сігануў пад самую столь.

А праз сорок восем гадзін сну (яны праляцелі, як шэсць — восем зямных) Радаслава, Вера і Клёна запрасілі на сняданак.

— Цікава, што ядуць і як ядуць на гэтай планеце? — прамовіў Клён і борзда пакіраваўся ўслед за зялёным плазмоідам, бо страўнік ягоны, як ён сам прызнаўся, ужо даўно «іграў марш».

Але нічога звышарыгінальнага не прапанавалі. На нізкіх каменных століках ляжала ў гліняных сподках нейкая салата і ярка-сінія кіславатыя плады.

— А я думаў, што нас падключаць да разетак і будзем мы харчавацца электрычнасцю,— змрачнавата пажартаваў Клён, бо тутэйшая кулінарыя глыбока яго расчаравала.

— Як гэта падключаць? — не зразумела Вера.

— Ноздрамі,— адрэзаў Клён. Маючы вельмі няпросты характар, ён зноў пачаў злаваць на Веру Хрысцінюк, успомніўшы яе салодкія ўсмешчкі і буркатлівы галасок, калі яна размаўляла з ягоным бацькам.

— Малады чалавек, хіба так сапраўдныя джэнтльмены размаўляюць з дамай? І не забывайся, што мы твае хросныя маці і бацька,— паспрабаваў перавесці ўсё на жарт Радаслаў, ды не надта атрымалася.

Так супала, што на планеце Вар адзначаўся Дзень Забітага Брата. З самай раніцы сотні тысяч плазмоідаў павольна і ўрачыста ляцелі ў бок Ракі Адноўленых Твараў, прычым ляцелі прадстаўнікі ўсіх сямі кланаў. Старая Цывілізацыя арганізавала шматфарбнае грандыёзнае прадстаўленне, на якое, вядома ж, былі запрошаны і зямляне.

Дзеля чаго задумвалася некалі гэта свяшчэннадзейства? Цяжка знайсці вычарпальны адказ. Адно відавочна — плазмоіды, доўгі час жывучы на адной планеце з людзьмі, значна раней людзей навучыліся вельмі высока цаніць канкрэтнае жыццё кожнага канкрэтнага індывідуума. У той час, калі першабытныя людзі трымаліся толькі статкам, разумелі сябе ў суровым жорсткім свеце маленькай нікчэмнай часцінкай усясільнага статка, плазмоіды (кожны ў паасобку) вычленілі сябе, сваю непаўторнасць з шэрай аднароднай масы. І як адразу ж змянілася, як павесялела жыццё! З'явілася сем кланаў і адпаведна сем колераў. Вельмі востра пачала адчувацца трагічнасць знікнення, самараспаду. Асабліва гэта тычылася тых, што паміралі не сваёй натуральнай смерцю, а былі знішчаны ў час бясконцых войнаў, калі чорнае неба распорвалі незлічоныя электрычныя разрады, калі з грамападобным грукатам узрываліся жэралы вулканаў і неслася па схілах кіпучая лава, ператвараючы металы і камяні ў ваду. Плазмоід забіваў плазмоіда. Панаваў культ вайны, бяспрэчнай была думка, за якую праз стагоддзі ўхапіліся японскія самураі: «Як бы дорага ні каштаваў меч, ён заўсёды акупіць сябе». І вось адбыўся пералом, зрух, прарыў. Старая Цывілізацыя зразумела, што, у рэшце рэшт, яна можа знішчыць самую сябе. Адразу расцвіў культ Авеля, нявінна забітага брата. Плазмоіды, як прыроджаныя капіісты, поўнасю запазычылі яго ў людзей, у чалавецтва. Вось чаму на 223 годзе Вялікай Эры Плюралізму зямляне Радаслаў Буслейка, Вера Хрысцінюк і Клён Дубровіч, стоячы на металічным беразе Ракі Адноўленых Твараў, што цячэ па таямнічай планеце Вар, з вялікай цікавасцю сачылі за тым, як святкуецца Дзень Забітага Брата. Каласальная фігура Авеля, уся ў белым, узвышалася на паўночным беразе ракі. Плазмоіды і зямляне знаходзіліся на паўднёвым беразе. Па абодва бакі вакол Авеля маўкліва стаялі сотні, калі не тысячы, такіх жа белых, маўклівых, але значна меншых постацей. Зямляне

адразу адзначылі, што Старая Цывілізацыя выкарыстоўвае ў гэтай сваёй містэрыі толькі чалавечыя фігуры, пазбягаючы, невядома з якой мэтай, шарападрбных формаў. Тут, канечне ж, была не сляпая выпадковасць, а заканамернасць. Радаславу падумалася, што плазмоіды, значна старэйшыя за чалавецтва, інстынктыўна цягнуцца да людзей, як дарослы цягнецца, горнецца да малога дзіцяці, бо бачыць у ім натуральную прыгажосць і непасрэднасць, бачыць будучыню і свежы розум, якому яшчэ мудрэць і мудрэць. Вера Хрысцінюк, як і кожная зямная жанчына, заўсёды баялася папаўнець, «страціць талію», і таму лічыла шар не звышідэальнай формай існавання плазмы (а гэта менавіта так), а проста сімвалам пульхнасці. Клён жа Дубровіч яшчэ толькі ўваходзіў у спартыўны ўзрост, і круглыя плазмоіды і плазмоідзікі міжволі асацыіраваліся ў яго з футбольнымі і баскетбольнымі мячыкамі. Вось які раскід думак меўся ў зямлян, калі яны назіралі, як святкуецца на планеце Вар Дзень Забітага Брата. Аказалася, што ў яго ёсць яшчэ адна назва — Дзень Ажыўлення, і менавіта дзеля ажыўлення сваіх родных па клане і сабраліся тут усе плазмоіды. Вярнуць існаванне, жыццё можна толькі таму, хто памёр не сваёй, а гвалтоўнай смерцю. Той жа, каго забрала старэчая нямогласць, ужо не мог аднавіцца на планеце Вар, бо страціў інтарэс да жыцця, а навошта жыць, калі гэта табе нецікава? Як і на Зямлі, адразу ж знайшоўся гід. Заўважана, і заўважана даўно, што ўсе больш-менш разумныя істоты надта любяць быць гідамі, любяць павучаць, расказваць, паказваць і г. д. Такім гідам стаў Талеркій Сіні Восемдзесят Трэці. Адрэкамендаваўшыся Радаславу, Веры і Клёну, гэты сімпатычны сіні плазмод натхнёна прачытаў кароткую лекцыю аб усіх насельніках цудоўнай планеты Вар. Аказваецца, саманазва плазмоідаў, якія пастаянна жывуць на планеце, талеркіі. Яны істотна адрозніваюцца ад плазмоідаў з Зямлі, з'яўляючыся асобнай расай. Кожны мае лятучую талерку. Жывуць у вулкане, там і падзараджаюцца. Калі пражыве талеркій роўна тысячу гадоў, то пераплаўляецца ў новага, прымаючы чарговы парадкавы нумар. Напрыклад, пераплавіўшыся, Талеркій 102, робіцца Талеркіем 103, і гэтак бясконца. Ростам яны не вышэй за паўтара метра. Хто атрымаецца хаця б на сантыметр вышэйшым, таго адразу ж пераплаўляюць. Клані ў талеркіяў, як і ў астатніх плазмоідаў, вядуцца па сямі колерах сонечнага спектра. Рэгулярна даволі шматлікія эскадрылі талеркіяў лётаюць з Талеркіяны (так яны між сабой называюць планету Вар) на Зямлю. Таемна (толькі ноччу, калі людзі спяць)

назіраюць за людзьмі. Ён, Талеркій Сіні 83, назіраў ажно чатыры разы. Знаходзячыся на Зямлі, начуюць на правадах электраліній высокага напружання. Не пераносяць дзённага зямнога святла. Калі ў Еўропе разгараецца дзень, пералятаюць у Амерыку, і наадварот. Вельмі, можна сказаць, надзвычай любяць наведваць цырккі і крытыя стадыёны. Там, маскіруючыся, лепяцца да столі, прымаючы форму плафонаў электрасвяцільнікаў. Любяць глядзець бой быкоў, карыду і пеўневыя баі.

Вось якая інфармацыя, быццам снежная лавіна, абрушылася на зямлян.

— Дзівосы,— аж прышчоўкнуў языком Клён і не ўстрымаўшыся трошкі з'едліва спытаў: — Вы, паважаны Талеркій Сіні 83, бачылі людзей ажно чатыры разы, і кожны раз толькі ноччу. Зараз вы ўбачылі зямлян у пяты раз і ўдзень. Якія вашы ўражанні?

— Цудоўна,— увесь засвяціўся плазмаід.— Цудоўна. Асабліва прыемна бачыць вась такога прадстаўніка планеты Зямля.

Ён злёгка пакруціўся над Верай Хрысцінюк.

— Прадстаўніцу,— паправіла Вера, але голас быў лагодны, цёплы. Зямныя дочки прамацеры Евы любяць самарэкламу, ды ніколі яшчэ не крыўдзіліся на рэкламу, вядома ж, рэкламу сваіх надзвычайных жаночых чараў.

Тым часам з Ракі Адноўленых Твараў адзін за другім бадзёра ўзвіваліся плазмаіды, да якіх вярнулася жыццё. Гэта было вельмі прыгожае відовішча. Здавалася, рознакаляровы букет распаўскаецца ў зялёным небе.

— Умеюць жыць. Умеюць радавацца жыццю,— задумліва ўздыхнула Вера.

— Вы аб чым, Верачка? — нахіліўся да яе Радаслаў Буслейка.

Але яна не адказала, толькі зірнула на стрэсаператара прасветленым загадкавым позіркам. І гэта яе маўчанне і стоены бляск прыгожых вачэй так не пасаваліся з тым, што акружала зараз іх. Радаславу чамусьці ўспомніўся мокры бліскучы ад дажджу вясенні лес, бярозы, маладыя, мілыя, светласкурыя, у цёмных вяснушках. Адна бяроза, што стаіць на сонечнай утульнай палянцы, падсочана. Буйнымі кроплямі зрываецца ў гліняны гладыш бярозавік: кап... кап... Хочацца стаць на калені, абхапіць рукамі тонкі халодны ствол і пацалаваць бярозу.

Адзін толькі Клён Дубровіч, як і належыць юнаму і гордаму грамадзяніну планеты Зямля, заставаўся рэалістам. Ён пільна глядзеў на

плазмоід і ўсё стараўся ўбачыць у яго рот ці нейкую іншую адтуліну, адкуль вылятаюць словы і гукі. Але плазмоід быў падобны на абсалютна гладкі більярдны шар — як кажуць, ні сучка ні трэшчынкі. Словы ішлі знутры, з самай патаемнай глыбіні і гучалі выразна, чыста. Яшчэ адным дзівам было тое, што плазмоід, як, дарэчы, і ўсе яго супляменнікі, з'яўляўся паліглотам — мог гаварыць на англійскай, на беларускай, на шведскай, на якой хочаш мове. Як да яго звярталіся, на такой мове ён і адказваў. «Мне б такія здольнасці,— шчыра пазаздросціў Клён.

— Шкада, што мы, зямляне, яшчэ не ўмеем рабіць такое,— усклікнуў Радаслаў Буслейка, убачыўшы, як чарговы плазмоід ажыў і шчасліва ўзляцеў у зялёнае варскае неба.

— Вось заключым вечны мір з жыхарамі планеты Зямля і навучым вас,— паважна прамовіў Талеркій Сіні 83.

Клён хмыкнуў.

— Цябе ж мы ажывілі,— сказаў яму плазмоід. Клёну не было, як кажуць, чым крыць і ўсёткі ён задзірыста выпаліў:

— Што я? Я — жывучы. А паспрабавалі б вы чалавека падняць, які сто ці трыста гадоў назад жыў. Дудкі!

— Ты памыляешся,— спакойна выслухаўшы яго, загаварыў Талеркій Сіні 83.— Прабач мне, жыхар не нашай планеты, але каэфіцыент інтэлектуальнасці Старой Цывілізацыі, як вы нас называеце, значна вышэй, чым у вашай, бялковай. Я не хацеў гаварыць, але гэта так. Прабачце і вы, жыхары не нашай планеты,— звярнуўся ён да Веры і Радаслава.

— Не нашай планеты... Не нашай планеты,— раззлаваўшыся, перадражніў Клён.— Заладзіў, як паламаны відзік. Сусвет — адзін. Матэрыя — адна. У нас гэта кожны пяцігадовы карапузік ведае. А значыць, і Вар, і Зямля, і Сонца — нашы.

Клён шырока махнуў рукой.

І раптам Талеркій Сіні 83 знік, як у ваду ўпаў.

— Пакрыўдзіўся,— сказала Вера.— Асцярожней трэба, Клёнік, далікатней... Усё ж — чужая планета.

Клён не паспеў адказаць, бо сіні плазмоід зноў з'явіўся перад імі і не адзін, а з жоўтым, большым, чым ён, плазмоідам.

— Талеркій Жоўты 106,— пачціва назваў сябе новапрыбыўшы.—

Дваццаць сем разоў назіраў на Зямлі за соннымі людзьмі. Асабліва прыгожа спяць маленькія дзеці. У іхніх роціках тырчыць нешта, падобнае на свісток, але чамусьці не свішча.

Клён з Радаславам весела перазірнуліся.

— Мне паведаміў мой вельмішаноўны малодшы сабрат з вельмішаноўнага клана Сініх Талеркіяў, што вы, жыхары не нашай планеты, сумняваецца ў нашых здольнасцях,— працягваў жоўты плазмoід.— Дарэмна. Мы можам вярнуць да жыцця чалавека, які памёр нават чатырыста гадоў назад. Але памёр не ад старасці, а ад свінца, бронзы, сталі, жалеза, сінільнай кіслаты...

— Памёр гвалтоўнай, не сваёй смерцю,— падказаў Радаслаў Буслейка.

— Так. Такой смерцю. Але толькі не ад агню — тут мы яшчэ пакуль бяссільныя. Для таго каб чалавек ажыў, патрэбна яго фатаграфія, голас, запісаны на магнітную плёнку, ён, яго фігура ў кінакадрах, група крыві, адбіткі пальцаў і,— Талеркій Жоўты 106 зрабіў шматзначную паўзу,— ягоны розум.

— Розум? — перапытаў Клён.

— Так. Розум. Кнігі і карціны, якія ён напісаў. Сімфоніі, навуковыя адкрыцці, выдатныя інжынерныя дасягненні...

— А як жа я? — паныла сказаў Клён.— Я ж некалі зноў памру, назаўсёды, а ў мяне — ні адкрыццяў, ні сімфоній, ні кніжак, нічога няма.

— Усё яшчэ ў цябе наперадзе, Клёнік,— весела засмяялася Вера.

Ды Клён Дубровіч пачуваў сябе вельмі няўтульна.

— Што ты зрабіў, жыхар не нашай планеты, за сваё жыццё? — узнёсла, трохі напышліва спытаў у яго жоўты плазмoід.

— Нічога,— перасмыкнуў плячамі Клён.— Здаецца, нічога. У ліцэі на ўроках працы табурэткі рабіў.

— Табурэткі? Што гэта? Ага, здагадваюся. Гэта такія прамавугольныя збудаванні на чатырох слупках. Правільна? Нам, плазмoідам, добра — мы абыходзімся без такіх збудаванняў, я хачу сказаць, без табурэтак. Але не адчайвайся, жыхар не нашай планеты, бо для майстравання табурэтак таксама патрэбен розум, і немалы.

Клён, відна па ўсяму, быў задаволены вердыктам, які вынес ягоным разумовым дасягненням плазмoід. А гаваркі Талеркій Жоўты 106, адцясніўшы свайго сіняга сабрата, расцякаўся шматслоўем.

— Розум Народа Усіх Сямі Колераў вырашыў, як вы ведаеце, заключыць

з бялковай цывілізацыяй, з чалавецтвам вечны мір. Мы зразумелі, што пераможцаў у тысячагадовай барацьбе не будзе, што вышэй жыцця, у якіх бы формах яно ні існавала, нічога няма. Вышэй — смерць. І наша, і, прабачце, ваша. А барацьба вялася жорсткая. Асмелюся спытаць вас, жыхар не нашай лланеты,— звярнуўся ён да Радаслава,— што вы можаце сказаць пра пасажырскае судна «Тытанік»?

Пра «Тытанік»? — Буслейка наморшчыў лоб.— Буйнейшы карабель пачатку дваццатага стагоддзя. Пабудаваны ў Вялікабрытаніі. Вадазмяшчэннем, калі не памыляюся, каля сарака сямі тысяч тон. Даўжынёй дзвесце шэсцьдзесят дзевяць метраў. Ужо тады плавалі ў морах такія мастадонты. У красавіку 1912 года сутыкнуўся з гіганцкім айсбергам і пайшоў на дно. Загінула каля паўтары тысячы пасажыраў. Вось і ўсё, што я помню.

— Памяць у вас выдатная,— пахваліў плазмоід.— Толькі наконт айсберга ў вас недакладная, а калі гаварыць шчыра, зусім няправільная інфармацыя.

— Чаму? — здзівіўся Радаслаў.— Увесь свет гэта ведае. Прэса пісала. Засталіся жывыя відавочцы.

— Таму, што айсберга не было, а была падводная таранная машына, якую вынайшлі і зрабілі ў глыбокай тайне ад Старой Цывілізацыі фіялетава і чырвоны кланы.

— Але ж айсберг быў. Цэлая ледзяная гара!

— Гэта быў муляж. Унутры так званага айсберга была ўманціравана наймагутнейшая таранная машына са стальным біўнем даўжынёй у сто метраў. Воданепранікальныя перагародкі «Тытаніка» ён прабіў, як іголка прабівае мяккую тканіну.

— Не веру,— матнуў галавой Клён.— Я глядзеў кінафільм «Гібель «Тытаніка».

— І я не веру,— падтрымала яго Вера Хрысцінюк.— І не бачу нікага сэнсу ў гэтай бандыцкай, інакш не скажаш, акцыі.

— Старая Цывілізацыя сурова асудзіла напад фіялетавага і чырвонага кланаў на «Тытанік»,— павольна, з адчуваннем уласнай годнасці загаварыў Талеркій Жоўты 106.— 3 таго часу, можна сказаць, і пайшла глыбокая трэшчына ў жывым целе народа плазмоідаў. Фіялетава і чырвоны кланы аддзяліліся ад нас і працягваюць па сённяшні дзень атакаваць чалавецтва. А калі

гаварыць пра сэнс таго, што адбылося ў туманах і хвалях халоднай Атлантыкі, дык гэта было папярэджанне чалавецтву і помста.

— За што? — спытаў Буслейка.

— За тэхнічны прагрэс, за пахвальбу і непамерныя амбіцыі.

— Калі помсціць кожнаму, хто не так, як паложана, паглядзіць на веласіпед і задумае прыкруціць да яго нейкую новую гайку, дык мы апынемся ў каменным веку.

— Згодзен з вамі, жыхар не нашай планеты. Старая Цывілізацыя, добра зразумеўшы тую небяспеку, якую прынясе ўсім нам бясконца і, самае галоўнае, бяссэнсавая канфрантацыя, рэзка асудзіла фіялетава і чырвоны кланы. Зараз мы ваюем не з вамі, а з гэтымі двума кланамі — адшчапенцамі. Вы ўчора бачылі, як мы ваюем.

— Гэта было жахліва, — сказала Вера Хрысцінюк.

— Учора адшчапенцы пацярпелі паражэнне, адступілі, — не звярнуўшы ўвагі на яе словы, працягваў Талеркій Жоўты 106. — Але ў іх яшчэ шмат сілы. Яны трымаюць пад сваім кантролем адну трэць планеты Вар, у тым ліку вулкан Нябесны Зуб, дзе робяць і трэніруюць полчышчы Жалезных Людзей.

— Робатаў? — спытаў Клён.

— Так. Жалезныя Людзі, змайстраваныя імі, заліваюць бетонам паверхню ўсёй планеты, не пакідаючы нічога жывога. Вы спытаеце: навошта? Можна даць некалькі адказаў. Першы і, відаць, галоўны — яны хочуць, выцесніўшы з Вара астатнія пяць кланаў, пабудаваць помнік самім сабе. Вам, людзям, цяжка зразумець такое. Вы ўзводзілі і зараз яшчэ ўзводзіце помнікі некаторым дзеячам, якіх лічыце вартымі пасмяротнай увагі і славы. Вы значна сціплейшыя, чым яны, бо фіялетава і чырвоны кланы прагнуць калектыўнага самаўслаўлення. Планета Вар, гладка залітая бетонам, будзе павялічанай копіяй плазмоіда, што вечна плавае ў касмічнай прасторы, прычым адна палова яе будзе пафарбавана ў фіялетава колер, другая — у чырвоны. Два гэтыя кланы — і ўсё. І ні жоўтага, ні зялёнага, ніякага...

Падалося, што Талеркій Жоўты 106 усхліпнуў.

— Няўжо гэта так важна? — асцярожна пацікавіўся Радаслаў. — Няўжо з-за таго, у які колер афарбавана планета, можна распачынаць жорсткую вайну?

— Якія вы дзіўныя і незразумелыя, прадстаўнікі бялковай цывілізацыі, — уздыхнуў плазмоід. — Пэўна, вы дальтонікі. Ды колер гэта — усё. Разумеце?

Усё. Як можна існаваць мне і майму зялёнаму клану, калі планета Вар будзе толькі фіялетавай і толькі чырвонай? Дзеля чаго мы будзем існаваць?

Радаслаў здагадаўся, што няўдалым пытаннем моцна пакрыўдзіў плазмоіда. Каб неяк загладзіць віну, спытаў:

— А яшчэ што за прычына, з-за якой Вар пакрываюць бетонам?

— Па некаторых звестках, чырвоны і фіялетавы кланы хочуць перад сваёй самаліквідацыяй (а яна некалі абавязкова адбудзецца) выстраліць па планеце Зямля з Нябеснай Гарматы. Вар будзе і гарматай і ядром.

— Хіба такое магчыма?

— У Розума Народа Усіх Сямі Колераў маецца інфармацыя, што па Зямлі ўжо раз стралялі з космасу. Гэта адбылося шэсцьдзесят пяць мільёнаў гадоў назад. На тэрыторыі мексіканскага паўвострава Юкатан вашы вучоныя знайшлі ў дзікіх джунглях кратэр з варонкай дыяметрам сто семдзесят сем кіламетраў. Яны, вашы зямныя вучоныя, са сваёй заўсёднай самаўпэўненасцю аб'явілі, што гэта след ад сутыкнення Зямлі з гіганцкім астэроідам, у выніку якога вымерлі ўсе дыназаўры. Дыназаўры вымерлі, гэта праўда, як і тое, што вымерла семдзесят пяць працэнтаў усіх жывых істот на планеце. Але варонка на Юкатане зусім не ад астэроіда, а ад ядра Нябеснай Гарматы. Адным словам, гэта была не касмічная выпадковасць, а прыцэльны стрэл з глыбіняў космасу.

Клён вельмі ўважліва слухаў словы плазмоіда, хваляваўся.

— Вы хочаце сказаць, што Зямлю хацелі знішчыць? — нарэшце спытаў ён.

— Так, знішчыць.

— Але навошта? Каму яна перашкаджала?

— Не ведаю,— адказаў Плазмоід Жоўты 106.— Мы, плазмоіды (гэта я гавару з усёй адказнасцю), не маглі страляць, бо самі знаходзіліся ў той час на Зямлі. Вар мы асвоілі значна пазней. Існуюць, жыхар не нашай планеты, Законы Касмічнай Канкурэнцыі. Кіруючыся гэтымі законамі, нейкая цывілізацыя з нейкай планеты і стрэліла па Зямлі.

Невядома, колькі б яшчэ доўжылася гэта размова-дыскусія, калі б не надзвычайнае здарэнне, якое парушыла плаўнае, выверанае стагоддзямі цячэнне свята. Зусім нечакана для ўсіх з тулуравага не дужа густога лесу з'явіўся магутны рухавы дзік, спакойна і ўпэўнена падышоў да Ракі Адноўленых Твараў, прыпыніўся на самым беразе. Аразу ж мноства плазмоідаў закружылася над ім.

— Хіба на планеце Вар жывуць дзікі? — здзіўлена спытаў Клён у Талеркія Жоўтага.

— Як бачыш, жывуць,— адказаў той.— Наколькі мне вядома, у Вялікім Балоце быў яшчэ зусім нядаўна зафіксаваны іхні статак. Водзяцца ў нас і іншыя зямныя жывёлы — коні, каровы. Іх прывезлі на планету Вар з Зямлі нашы прашчурны. Але такія дзікі ў нас ніколі не вадзіліся.

— Якія — такія?

— Смелыя, самаўпэўненыя, я б сказаў, нахабныя. Дзік — асцярожны жыхар чаратоў і дрыгвы і яшчэ ніколі, прынамсі, да сённяшняга дня, ніводнага лыча не было відно над свяшчэннай Ракой Адноўленых Твараў. Хаця, чакайце... Што такое?

Жоўты плазмоід пабялеў, пэўна, ад нейкай абсалютна невераемай весткі, і стрымгалоў ірвануўся туды, дзе стаяў дзік. Вярнуўшыся, ён ад вялікага ўзрушэння колькі хвілін не мог гаварыць, а потым выдыхнуў:

— Фантастычна! Гэта, аказваецца, не проста дзік з Вялікага Балота. Гэта — Аюс Першы, кароль жывёл планеты Вар. Фантастычна!

Сіні плазмоід таксама злётаў да дзіка і, вярнуўшыся, таксама ўвесь трымцеў ад сенсацыйнай навіны.

— Разумеецца, кароль Аюс патрабуе (патрабуе!), каб з гэтага часу ён і ягоныя сабрацці (гэта значыць усе жывёлы планеты Вар!) мелі права ўдзельнічаць у святкаванні Дня Забітага Брата, мелі права ажыўляць сваіх продкаў. Калі хто чуў пра такое?

Зямляне пра такое чулі ўпершыню. Ужо даўно на Зямлі дзякуючы пастаяннай актыўнасці «зялёных», якіх падтрымлівала большая частка грамадства, былі вельмі сурова абмежаваны правілы палявання, на ўліку былі кожнае зайчанё, кожная птушка. Чалавек, хоць і са спазненнем, пачаў рупна аберагаць некранутую дзікую прыроду, ад якой засталіся маленькія крошкі. Чалавек пры любой магчымасці стараўся саступіць дарогу ваўку, вожыку, мурашцы. Праўда, не ўсе пагаджаліся з такім становішчам спраў, як і не ўсе былі вегетарыянцамі. Гром Стралковіч у тэлеінтэрв'ю, якое нарабіла шмат шуму, рашуча заявіў: «Я — паляўнічы, і я забіваю звера. Я, прабачце, ем мяса мной забітага звера. Ну й што? Я аказваю зверу паслугу, бо ён робіцца часткай майго чалавечага цела, пачынае, так сказаць, працаваць на мой чалавечы мозг». Пасля гэтага інтэрв'ю кіраўнік «зялёных» Індаеўрапейскай Канфедэрацыі Хаім

Коган назваў Грома «садыстам нумар адзін» і выклікаў яго на дуэль, якая па нейкіх прычынах не адбылася.

— Трэба і нам зірнуць на караля жывёл, нанесці яму візіт ветлівасці,— сказаў, быццам жартам, Радаслаў Буслейка, але ў голасе чулася разгубленасць.

— Калі тут, на планеце Вар, такія разумныя жывёлы, то мне тым болы трэба як мага хутчэй вяртацца на Зямлю,— пачухаў патыліцу Клён.

Вера Хрысцінюк засмяялася, і яны пайшлі да Аюса Першага.

Незвычайны дзік стаяў на металічным беразе Ракі Адноўленых Твараў. Плазмоіды хмарамі кружыліся каля яго. У іхных паводзінах, рухах не было агрэсіўнасці або злосці — адна цікаўнасць.

Аюс адразу ўбачыў людзей, здзівіўся, бо сустрэкаў зямлян, вядома ж, упершыню. Шэрыя вострыя вочы глядзелі насцярожана, але без кроплі страху. «Я — Аюс Першы, кароль жывёл планеты Вар,— сказалі вочы.— Хто вы?»

— Мы прыляцелі з планеты Зямля,— спыніўся насупраць дзіка Радаслаў Буслейка.— Твае продкі, кароль Аюс, таксама прыляцелі некалі на Вар з нашай планеты.

«Я ведаю Іша гэта»,— з годнасцю адказалі вочы.

— Ён размаўляе не голасам, а вачамі,— здзіўлена шапнуў Веры Клён Дубровіч.— Ён усё-ўсё разумее, што яму гавораць, а размаўляе вачамі.

«Хто ў вас галоўны? — казаў між тым Аюс.— Ты, светлавалосы і высакарослы? Слухай. Мы не хочам, каб наша балота, наш луг і наш зялёны пясок залівалі бетонам агідныя Жалезныя Людзі. Пасля бетону не застаецца ні гнёздаў, ні нораў, ні лежбішчаў. Нават нашых слядоў не застаецца. Скажы, светлавалосы і высакарослы, як нам жыць? Хіба на тваёй далёкай планеце не водзяцца болей звяры, птушкі і рыбы?»

— Водзяцца,— глухім голасам прамовіў Радаслаў Буслейка. Ён усё не мог прызвычаіцца да таго, што размаўляе, як з чалавекам, з дзіком.

«Мы не плазмоіды,— працягваў кароль жывёл планеты Вар.— У нашых жылах цячэ чырвоная кроў, падобная на вашу. Гэтая лясная кроў ніколі не скорыцца бетону. Дапамажы нам, светлавалосы і высакарослы. Дапамажы і ты, прыгожая жанчына. І ты, хутканогі і вастравокі юнак».

— Мы згодныя, але як? — разгублена ўсміхнулася Вера Хрысцінюк.

— Мы дапаможам! — усклікнуў Клён.

«Трэба захапіць Нябесны Зуб і зрабіць усё, каб з яго ніколі не выходзілі

Жалезныя Людзі».

— Нябесным Зубам ты называеш патухлы вулкан? — спытаў Радаслаў Буслейка.

«Так».

Зялёнае неба ззяла над Ракой Адноўленых Твараў. Плазмоіды святкавалі, шумна і весела, Дзень Забітага Брата. Усё новыя і новыя шары, да якіх вярнулася жыццё, узвіваліся ўгору, упляталіся ў карагод, што вадзілі іхнія суродзічы. З тулуравага лесу даносіліся гартанныя галасы крангаў. Планета Вар імкліва і бяшумна плыла ў чорнай касмічнай бездані. Далёка-далёка адсюль, як дробненькае макавае зярнятка, блішчала Зямля. Трое зямлян, стоячы на зялёным пяску чужой планеты, шэптам, каб не падслухала чыё-небудзь вуха, кляліся дапамагчы каралю жывёл Аюсу Першаму.

КАЛІ ГРУКОЧУЦЬ ВУЛКАНЫ

Х

На планеце Вар Радаславу, Веры і Клёну заставалася яшчэ прабыць трохі менш двух сутак. Калі памятаць, што суткі на Вары ўкладваюцца ў сорок восем гадзін, дык у іхнім распараджэнні быў ладны кавалак часу. У першую чаргу трэба было неяк пазбавіцца ад пастаяннай апекі плазмоідаў. Плазмоіды (маюцца на ўвазе пяць мірных кланаў) паказвалі сябе гасціннымі, клапатлівымі гаспадарамі. Толькі гасціннасць гасціннасцю, але калі проста ў цябе перад носам цэлы дзень, ні на хвіліну не аддаляючыся, круцяцца рознакаляровыя шары, хочацца плюнуць і ўваткнуць галаву ў падушку або ў мяккую зялёную траву. Ды не было падушак, а замест зялёнай травы рыпеў пад нагамі зялёны буйназарністы пясок.

— Мы хочам паспавядацца свайму Богу,— сказаў Радаслаў гіду, Талеркію Сіням 83.— На Вары няма нашых храмаў, і таму мы пойдзем, пойдзем толькі трое, бо пры споведзі нельга прысутнічаць чужым вачам і вушам, на высокае чыстае месца, дзе і пагутарым са сваім Богам. Там нас можа пачуць адзін вецер, але ён вольны, нікому не служыць, нікому нічога не расказвае.

— Што такое Бог? — спытаў плазмоід.

— Гэта тое, чаму ты верыш,— адказала Вера Хрысцінюк.

Плазмоід памаўчаў, потым сказаў:

— Значыць, гэта — плазма, наша несмяротная плазма, наша прамаці ўсіх плазмоідаў. Зямляне пераглянуліся.

— Мы пойдзем,— сказаў Радаслаў,— і вернемся, калі Зялёная Зорка стане над тулуравым лесам.

Плазмоід быццам бы не пярэчыў — адпусціў. Але крокаў праз трыста Вера, азірнуўшыся, прамовіла шэптам:

— Здаецца, за намі ўвязаўся, як раней казалі, «хвост». Паглядзіце ўважлівей вунь на той узгорачак, што зарос сіняй травой. Бачыце? Там нібы сонечны зайчык бегает.

— Гэта плазмоід, а дакладней, маленькі плазмоідзік,— упэўнена сказаў Радаслаў Буслейка.— Ён або малалетак, або карлік. Што ж зробіць, каб ён адчапіўся ад нас?

— Давайце ісці, як ішлі,— прапанаваў Клён.— І ўвесь час азірацца. Плазмоід зразумее, што мы яго заўважылі і...

— І што? — іранічна спытаў Радаслаў.

— Яму зробіцца сорамна і...

— І што?

— Што вы «штокаеце»? Ён пакіне нас у спакоі.

— Значыць, ты лічыш, што плазмоідам, як і нам, людзям, уласцівы такія пачуцці, такія эмоцыі, як сорам, страх, няўпэўненасць, адчуванне віны?

— А чаму б і не? Інтэлект у іх вельмі высокі. А дзе інтэлект, вялікі розум, там і адпаведная псіхіка. Высокаінтэлектуальны мозг не можа належаць падонку.

— Ты геній, Клён! — захоплена ўсклікнула Вера.

Радаслаў Буслейка паглядзеў на падлетка са здзіўленнем і павагай, падумаў: «У чалавецтва яшчэ не ўсё страчана, калі нараджаюцца такія акселераты».

Маленькі плазмоід, і праўда, памігцеў-памігцеў з травы, з-за ствалоў тулураў і знік, як яго не было. Затое кіламетры праз два на камяністым пустынным плато зямлян сустрэў Аюс Першы, а разам з ім былі конь, бык і смаляна-чорны певень, які горда сядзеў у быка на спіне.

«Мае сябры,— сказаў Аюс,— Конь Іг, бык Яр, певень Кук. Я навучыў іх разумець ісціну».

Кароль жывёл, як і ўсе каралі, не вызначаўся асаблівай сціпласцю.

«Іга я знайшоў у цырку,— працягваў Аюс.— На паўночным схіле Нябеснага Зуба ёсць арэна, якую зрабілі Жалезныя Людзі. Там Іг танцаваў на задніх нагах, а на шыі ў яго быў павязаны ружовы вялізны бант. Уявіце толькі: конь — і танцуе. Замест таго каб цягнуць плуг, вазіць фурманку, імчаць у атаку з адважным рыцарам на спіне. Бык Яр удзельнічаў у карыдзе. Яго калолі шпагамі, а ён кідаўся, як шалёны дурань, на чырвоную анучу. Я навучыў Яра ўдарыць рогам не ў гэту анучу, а ў живот тарэадору. Чулі б вы, як заенчыў тарэадор!»

— Тарэадорам быў зямлянін? — спытаў Клён.

«Жалезны Чалавек. Але Яр, пасля таго як я яго навучыў, ударыў бы і чалавека. Усё жывое павінна быць роўным між сабой. Ці не так, людзі?»

Кароль жывёл планеты Вар Аюс Першы пільна глядзеў на Радаслава, Веру і Клёна, чакаў адказу.

— У прыцыпе я згодзен з табой, кароль Аюс,— прамовіў нарэшце Радаслаў Буслейка.— Але ўсё далёка не так проста, як ты мяркуеш. Калі б ты і твае падданыя ці сябры (не ведаю, як і назваць) умелі чытаць, я раіў бы вам пазнаёміцца з кніжкай Джорджа Оруэла, англічаніна, «Жывёльны двор». Там кабан Напалеон падбухтарыў свойскіх жывёл узняць паўстанне супроць свайго гаспадара-фермера.

«Яны перамаглі?» — радасна заззялі вочы ў Аюса.

— Перамаглі. Толькі перамога не прынесла ім радасці.

«Чаму?»

— Зноў жа — не так проста адказаць.

— Некалі я прачытаю табе, кароль Аюс, гэту кніжку,— горача ўсклікнуў Клён Дубровіч.— Прылячу на Вар з Зямлі і прачытаю.

«Дзякуй, хутканогі і вастравокі,— сказаў Аюс Першы.— А зараз, зямляне, я і мае сябры просім вас дапамагчы нам адолець Жалезных Людзей. Калі мы гэта не зробім, яны зальюць бетонам усю планету».

— З чаго ж мы пачнем? — у роздуме паглядзеў на конусападобную вяршыню Нябеснага Зуба Радаслаў.

Клён і Вера таксама задумаліся. Яны, вядома, вельмі хацелі зрабіць нешта добрае для дзіка, пеўня, каня і быка. Але як? Хіба можна голымі рукамі перамагчы Жалезных Людзей? З надзеяй пазіралі яны, падлетак і жанчына, на Радаслава Буслейку. Ды той, нахмурыўшыся, зацята маўчаў.

— Радаслаў Алесевіч, Радаслаўчык, у вас жа не мозг, а самы найноўшы камп'ютэр. Прашу вас — выдайце якую-небудзь ідэю,— какетліва, з абаяльнай усмешкай папрасіла Вера Хрысцінюк, але ў голасе адчуваліся хваляванне і трывога. Спагадлівая мяккая душа, яна ўжо аж да слёз перажывала з-за тых страшэнных несправядлівасцей, якія змушаны цяпець ад Жалезных Людзей бедныя жывёлы планеты Вар. Можна толькі здагадацца, як яна б сябе паводзіла, калі б раней за Аюса з падобнай просьбаю звярнуліся да зямлян Жалезныя Людзі. Няма сумнення, што яна кінулася б ратаваць няшчасных робатаў. Ва ўсім гэтым — сакрэт (магчыма, яго ніколі не разгадаюць) Веры Хрысцінюк, сакрэт і веліч таямніча-пяшчотнай жаночай душы. Уславім жа гэту душу, дзб б мы ні знаходзіліся: на далёкіх планетах, на змрочным акіянскім дне ці каля вечаровага цяпельца, што мірна гарыць, патрэскае на лужку каля Лондана або Менска.

«Спачатку мы пойдзем у Вялікае Балота. Акрайчык яго яшчэ захаваўся»,— сказаў Аюс Першы, і ўсе з ім пагадзіліся. Рушылі адразу ж — паперадзе бык Яр з пеўнем Кукам на спіне, за імі зямляне, у ар'ергардзе Іг і Аюс.

Наўкол ляжалі маўклівыя зялёныя пяскі. Вецер змятаў іх у невялікія дзюны. Дзе-нідзе з гэтых дзюнаў тырчалі саржавелыя вострыя абломкі нейкіх металічных канструкцый. Разы са тры паміж пяскоў трапляліся адчыненыя (у іх свістаў вецер) люкі. Зямляне ўжо ведалі, што гэта ўваходы ў падземнае жылло плазмоідаў. Значыць, па нейкіх прычынах жылло занядбана, пустуе і там начуюць толькі цені і незразумелыя чалавечаму вуху шолыхі.

— Здаецца, тут была вайна,— сказаў Клён Дубровіч.

— Падобна,— згадзіўся Радаслаў і пацішэлым голасам дадаў: — Як пустэльна і як сумна...

Пад нагамі танюсенька, не па-зямному, рыпеў пясок. У ім вецер нарабіў баразёнак, прыгожых хвалістых грабеньчыкаў. Раптам крокаў за пяць ад сябе Клён заўважыў гняздо, у якім ляжала (ён імгненна злічыў) дванаццаць буйных яек — адзінаццаць асляпляльна белых з яркімі чырвонымі плямамі і адно зялёнае. Дзіўнае гняздо было зроблена не з травы, не з пер'я, галінак або моху, а з калючага жалезнага дроту.

— Гняздо,— разгублена прамовіў Клён і памкнуўся да яго. Чамусьці вельмі захацелася ўзяць, адчуць даланёю прыгожае і, пэўна ж, важнае і цёплае

яйка.

«Назад!» — гнеўна закрычаў Аюс Першы і адштурхнуў Клёна лычом.

Вера з Радаславам здзіўлена глядзелі на тое, што адбываецца. Ішлі мірна-спакойна, і раптам гэты дзік, гэты кароль жывёл, як ён сам сябе называе, нечакана накінуўся на Клёна. Ну ўзяў бы той, пакратаў яйка — усё-ткі яшчэ малалетак.

— Напэўна, нас падманулі, Вера,— адчуваючы, як пачынае пульсаваць у скронях кроў, сказаў Радаслаў Буслейка.— Мы — зямляне, мы прывучаны верыць усяму жывому, але ж гэты гаваркі дзік і ягонья маўклівыя малойчыкі не ўручалі нам ніякіх вярыцельных грамат. Адкуль мы ўзялі, што ён кароль? Кароль жывёл з планеты Вар! На Зямлі нас засмяюць. Па-мойму, гэта хаўруснікі чырвоных і фіялетавых плазмоідаў і вядуць яны нас у нейкую пастку.

У гэты час Аюс з лютым выразам вачэй загадаў усім:

«Хавайцеся вунь у той люк! Хутка!»

Жывёл як ветрам змяло. Клён з Вераю таксама кульнуліся ў чорную прорву адчыненага люка, які, на шчасце, быў непадалёку. Радаслаў жа замарудзіў, хацеў запырэчыць Аюсу, хоць слоўца поперак паставіць, але ўвагу ягоную прыцягнулі вялізныя птушкі, што імкліва і нізка несліся над зялёнымі ўзгорыстымі пяскамі, кіруючыся на яго і дзіка. У чарадзе іх было штук дзесяць — дванаццаць. «Крангі,— успомніў іхнюю назву Радаслаў.— Прыгожа пікіруюць, быццам ракетапланы-знішчальнікі».

«У люк!» — закрычаў Аюс.

І толькі тут Буслейка ўбачыў, як пярэдня птушка, што была ўжо амаль над ягонай галавой, выпусціла з кіпцюрыстых лапаў бела-чырвонае яйка. З вышыні, прыкладна, дваццаці метраў яйка з глухім свістам падала ў пясок. «Дык гэта ж бамбардзіроўка!» — як апякло Радаслава. Ён ірвануўся да люка, але спатыкнуўся і ўпаў. Гэта выратавала яго, бо прабяжы ён крок-другі, і смертаноснае яйка пляснулася б яму проста ў цемя. Грымнуў выбух, узвіўся пясок. Нібы агнём, паласнула па правай шчацэ. Стрэсаператар кумільгом уваліўся ў люк, паспеўшы ўбачыць краем вока, як ліхаманкава ўсвідроўвае, закопвае сваю лычастую галаву ў пясок Аюс і як зялёнымі пухірамі ўстаюць наўкол яго фантанчыкі выбухаў. Крангі, пакідаючы на пяску чорныя вастракрылыя цені, калючай шарэнгаю мільганулі над іржавым люкам і зніклі, як расталі ў зялёным небе.

— Цьфу на вас! — пагразіў ім кулаком Клён.— І водзіцца ж гэткая нечысць.

«Няхай жывуць,— раптам сказаў Аюс Першы.— Хіба неба ад іх абваліцца?»

Кароль жывёл планеты Вар, адзін з усіх не схаваўшыся ад крангаў, глядзеў зверху ўніз праз шырокае жэрала люка на зямлян і на сваіх падданных, і кроў тонкімі палоскамі бегла з тых месцаў, дзе асколкі ўсё ж прабілі цвёрдую, як бубен, скуру.

— Але ж яны цябе паранілі,— здзівіўся Клён.

«У мяне шмат ран, як і ў кожнага сапраўднага караля,— горда прамовіў Аюс.— Я ўжо прывык. А крангі няхай жывуць, бо гэта часцінка нашай планеты, нашага Вара. У нас няма, як на вашай Зямлі, пчол або чмяллёў, але ёсць крангі. Хіба гэта дрэнна?»

Клён нічога не мог запырэчыць.

«Кука, пеўня, я адвучыў удзельнічаць у пеўневых баях, якія так любяць Жалезныя Людзі,— казаў далей Аюс, калі ўсё ўжо вылезлі з люка.— Пеўню зламалі крыло і ледзь не выдзеўблі вочы. А я выратаваў яго. І ён больш ніколі не будзе біцца на пацеху дурным Жалезным Людзям. Праўда, Кук?»

Смяляна-чорны певень, седзячы на спіне ў чырвонага быка, звонка залопаў крыламі і закукарэкаў.

«Крангаў жа не перавучыш. Пэўна, таму, што іхнія продкі нарадзіліся не на Зямлі, а тут, на Вары, дзе грымяць бясконцыя бітвы плазмоідаў. Кранг — адзіная птушка планеты Вар. Бачылі, з чаго ён будзе гняздо? З калючага дроту. І кладзе ў тое гняздо дванаццаць ячак — адно зялёнае, адзінаццаць — ярка-белых з чырвонымі крапінамі. Гэтыя адзінаццаць — ягонья бомбы. Вы самі пераканаліся, як яны сякуць асколкамі. (Дарэчы, высакарослы і светлавалосы, у цябе моцна паранена шчака, і зараз мы пойдзем лячыцца да Ракі Адноўленых Твараў.) З зялёнага ж яйка нараджаецца маленькі кранг. Адзін на ўсё гняздо. Вось чаму так берагуць крангі свае гнёзды ».

Слухаючы Аюса, зямляне дайшлі да Ракі Адноўленых Твараў, і Радаслаў старанна прамыў рану. Потым у «ваду» зайшоў сам кароль жывёл планеты Вар і з вялікай насалодай тры разы акунуўся ў яе. Конь, бык і певень з берага ўважліва пазіралі на яго, і ніхто з іх нават не шавяльнуўся. «Прыдворны этыкет»,— падумаў Радаслаў Буслейка.

Начавалі ў Вялікім Балоце. Прычым дзік і ўсе астатнія жывёлы пайшлі спаць у чараты, а зямляне атабарыліся ў маленькім сінім вагончыку, які стаяў на круглым лапіку бетону. Пэўна, тут была нейкая паходная майстэрня Жалезных Людзей, бо на падлозе валяліся бліскучыя маткі дроту, выкарыстаныя электроды, балты і гайкі. Востра пахла машынным маслам. Уздоўж сцен вагончыка стаялі два старыя тапчаны.

— Спартанскія ўмовы,— уздыхнула Вера.— Трэба адзначыць, што Вар не самая камфортная планета.

— Дзе беласнежныя прасціны? Дзе душ? — у тон ёй, але яўна пацвельваючыся, ледзь не праспяваў Клён.

Вера ўважліва паглядзела на яго.

— Мілы Клёнік,— сказала яна,— дадаць можна яшчэ адно пытанне: «Дзе асобная жаночая спальня ці хаця б шырма?» Але прабач, я забылася, што плазмаіды бясполыя і іх падобныя пытанні нікольні не хвалявалі.

— Неяк пакімарым,— вінаватым голасам прамовіў Радаслаў Буслейка.— Мы з Клёнам паспрабуем умясціцца на адным тапчане.

Перад сном Клён выйшаў з вагончыка. Моцны вецер, які дзьме толькі ўначы, ужо ваўсю пачынаў развінаць свае халодныя крылы. На фоне зялёнага неба трыожна хісталіся вершаліны тулураў. Фасфарычны, нежывы бляск струменіўся адтуль. Клёну здавалася, што нечае цяжкое вока пільна пазірае на яго. Адчуванне гэтага позірку было такое вострае, такое рэальнае, аж дрыжкікі пабеглі па скуры. Вярнуцца б на Зямлю, на Чорны Хутар, хутчэй убачыць маці з бацькам, а потыш на захадзе сонца слухаць, як шумяць дробнай варухлівай лістотай маладыя бярозкі.

Раптам з густой зялёнай цемры пачуўся гук, які прымусіў уздрыгнуць сэрца. Гэта адначасова быў і ўрачыста-радасны крык, і прыдушаны стогн, і невыносны хваравіты хрып. Ён выплыў з начных прастораў Вара нечакана і ўладна. Але нечаканым ён быў для зямляніна, для Клёна, бо нейкае падсвядомае пачуццё падказала, што гэты ашаламляльны крыкенк жыве тут заўсёды, вечна, што наваколле прывыкла да яго, як прывыкаюць да неба над галавой. Вядома ж, выдаваць такі гук, вывяргаць яго магла толькі жывая істота, прычым каласальных памераў. Клён хуценька вярнуўся ў вагончык, накінуў знутры металічную завалу на дзверы, асцярожна лёг побач з Радаславам. Сэрца ўсё калацілася, і ён прыціснуў руку да грудзей, і кляў сябе самымі крыўднымі

словамі за палахлівасць, бо паміж равеснікаў заўсёды хадзіў у адважных. Ужо супакоіўшыся, засынаючы, ён падумаў, што на Вары адвага, як і ўсё астатняе, можа быць не падобнай на зямную адвагу.

Спалі ўсю ноч, гэта значыць, каля сарака васьмі гадзін. Арганізм зямляніна ў нармальных умовах не разлічаны на такія працяглы сон, але плазмоіды далі па глытку эліксіру, які ўшчыльняе час.

Прачнуўся Клён ад пякучага адчування трывогі. Радаслаў з Верай ужо стаялі каля дзвярэй вагончыка. Стрэсаператар, скінуўшы металічную завалу, спрабаваў адчыніць дзверы, ды яны чамусьці не адчыняліся. Радаслаў аж пачырванеў ад напружання.

— Радаслаў Алесевіч, нас нехта не хоча выпусціць,— спалохана, пацішэлым голасам сказала Вера Хрысцінюк.

— Што за д'ябальшчына? — гарачыўся Радаслаў, налягаючы плячом.

Клён усхапіўся з тапчана, прыслухаўся. Ні шалаху, ні шэпту не даносілася знадворку. Здавалася, увесь Вар яшчэ спіць, усё анямела. А зусім жа нядаўна з ліпкай зялёнай цемры нёсся жажлівы ўсемагутны крык, ад якога ледзянела душа. Клён падбег да прарэзанага ў сцяне вагончыка вузенькага акенца. Яно было амаль пад столлю, і давялося стаць на пальчыкі і выцягнуць шыю. Ён убачыў такое, ад чаго адхіснуўся, нібы ў твар плюхнулі кіленем. Трыма шарэнгамі, плячо да пляча, маўкліва стаялі, абкружаючы вагончык, нейкія металічныя бліскучыя стварэнні з чорнымі прутамі ў рукахкleshнях. Пэўна, гэтая нямая раць ужо даўно пільнавала зямлян, з самай ночы, бо ўсе яны былі абсыпаны густой расой.

— Жалезныя Людзі! — усклікнуў Клён. Радаслаў падышоў да акенца, глянуў на вуліцу. Вочы зрабіліся суровымі.

— Здаецца, мы палонныя,— сказаў ён і адразу ж дадаў: — Толькі не хвалюйцеся, Вера. Думаю, што гэтыя роботы не асмеляцца крануць зямлян і нам давядзецца мець справу з іхнімі гаспадарамі, фіялетавамі і чырвонымі плазмоідамі. Толькі чаму не прыйшоў Аюс?

— Гэты дзік завёў нас у пастку,— злосна выдыхнуў Клён.— Як вы маглі яму паверыць, Радаслаў Алесевіч?

— Але паверыў і ты,— паклаў Буслейка руку на плячо Клёну.— Ніколі не вучыся перакідваць сваю віну, якой бы малой яна ні была, на чужыя плечы. Запомні — ты мужчына з планеты Зямля.

Ад такіх слоў Клён нервова прыкусіў губу. Ён лічыў сябе сумленным, прынцыповым, і заўвага стрэсаператара балюча ўдарыла па самалюбству. Атрымлівалася, што ён яшчэ маленькае дзіцятка і толькі блытаецца пад нагамі ў дарослых. Ды Клён сцярпеў, як і належыць чалавеку ВЭП. Каб патушыць агонь крыўды, ён зноў глянуў у акенца і раптам здзіўлена закрычаў:

— Да нас коціцца зорка!

XI

Відовішча было, трэба сказаць, фантастычна-прыгожае. Клён бачыў, як зладжана і бязгучна расступіліся ў бакі Жалезныя Людзі, ствараючы шырокі праход. І вось у гэты праход-пралом у бліскучай металічнай сцяне павольна і велічна кацілася пяцікутная, надзвычай зіхоткая зорка. Яна скочвалася (а можа, ішла?!) з травяністага спадзістага ўзвышша ў лагчыну, дзе стаяў вагончык. Нечаканая госця была метры чатыры ў папярэчніку, і Жалезныя Людзі выглядалі на яе фоне маленькімі, квольмі. Залацістае ззянне струменілася ад зоркі. Там, дзе адзін з яе пяці канцоў датыкаўся да пяску або травы, усё ружавела, іскрылася, быццам адразу маладзеючы. Плямы яркага святла, якое, аднак, не рэзала вочы, клаліся на плечы і галовы Жалезным Людзям. Зорка падкочвалася ўсё бліжэй. «Усё-ткі яна ідзе, — здагадаўся Клён. — Пяць канцоў не што іншае, як пяць яе ног». У думках ён спачатку назваў яе Пяціножкай, але ў назве была нейкая здробненасць, мініяцюрнасць, а зорка мела ўнушальныя памеры, і ён прыдумаў ёй імя — Пяціног.

— Якая прыгожая, — прашаптала Вера, калі зірнула на зорку.

Пяціног падкаціўся-падышоў да вагончыка, у якім знаходзіліся зямляне, спыніўся. У акенца палілося мяккае святло. Было ў ім нешта ад бляску расы на ранішнім лузе.

— Цікава, гэта жывая істота ці чарговая мадыфікацыя якога-небудзь робата? — быццам у самога сябе запытаў Радаслаў Буслейка.

— Агрэсіўная або міралюбная гэта прыгажуня? — у сваю чаргу, спытала Вера.

— Гэта — Пяціног, — раздражнёна сказаў Клён.

— Як? Пяціног? — Радаслаў задумліва паглядзеў на Клёна. — Ты ўжо, аказваецца, імя знайшоў. Што ж, тваё права. Першаадкрывальнік, а ты першы ўбачыў зорку, мае законнае права прысвойваць ёй імя. Такім чынам, перад намі

Пяціног...

Радаслаў хацеў яшчэ раз глянуць на зорку, памкнуўся тварам наперад, але раптам насустрач яму ў акенца жвава торкнулася адна з ног Пяцінога. Стрэсаператар адскочыў убок. Зямляне затаілі дыханне.

Несумненна гэта была частка цела (нага, рука або хобат — іншая справа) жывой істоты. Відно было, як пульсуе ў ёй дыханне, як дробненька ўздрыгвае яна. Нагу шчыльна пакрывала ярка-залацістае лускавінне, што аж гарэла ў паўзмроку вагончыка. Але самым здзіўляючым, самым ашаламляльным было... вока, вялікае, таксама залацістае, з чорнай зрэнкай усярэдзіне.

— Пяціног глядзіць на нас,— аднымі вуснамі выдыхнуў Клён і пачаў адступаць, туліцца да Радаслава.

Жывое пранізлівае вока, вока невядомага стварэння пільна і ў той жа час насцярожана сачыла за зямлянамі. Што рыхтаваў гэты позірк людзям?

Тым часам у акенца пралезла яшчэ адна нага з яшчэ адным вокам.

— Думаю, што гэта і Пяціног і Пяцівок,— стараючыся быць бадзёрым, сказаў Радаслаў, але раптам, глыбока ўздыхнуўшы, падышоў да акенца, пакорліва схіліў галаву.

— Што вы робіце?! — закрычала Вера Хрысцінюк і адразу ж здагадалася, абвяла голасам.— Гіпноз...

Буслейка стаяў, як смірнае рахманае цялятка, і не адрываючыся глядзеў на Пяцінога.

— Радаслаў Алесевіч,— шкуматнуў яго за руку Клён.— Глядзіце на мяне. Глядзіце на мяне, а не на яго.

— Адвядзіся,— ціхім абыякавым голасам сказаў стрэсаператар.— Ты нічога не разумееш. Вялікае шчасце пазіраць у мудрыя вочы Ультрамозга, Уладара Таямніцы.

Клён зразумеў — зараз ён для Буслейкі, як надакучлівая восеньская муха. Не болей.

Тым часам у руках у некалькіх Жалезных Людзей з'явіліся вострыя, адпаліраваныя да люстранога бляску сякеркі. Ніхто ім іх не даваў, і нідзе яны іх не бралі. Проста сякеркі выскачылі знутры іхніх рук-кляшчэй, рукі гэтыя зрабіліся сякеркамі. Жалезныя Людзі з найвялікшай стараннасцю і метадычнасцю пачалі секчы вагончык, пашыраючы акенца.

— Што яны хочуць? — дрыготкім голасам спытала Вера.

Раптам Пяціног схапіў Радаслава за шыю і за плячо і ў адно імгненне выцягнуў з вагончыка.

— Жахоцце! — закрычала Вера, але адразу ж заціхла, бо вірлавокія ногі вярнуліся назад і Пяціног накіраваў на яе неадрыўны позірк, як стрэліў. Вера спачатку збялела, потым паружавела, і неўзабаве лагодная супакоеная ўсмешка засвяцілася на твары.

— Не глядзіце на яго,— пачаў упрошваць Клён.— Ён жа зробіць з вамі тое самае, што з Радаславам Алесевічам.

— Ах, Клёнік, ты яшчэ такі маладзенькі,— усміхалася Вера, пазіраючы на Пяцінога.— Каб ты ведаў, якая асалода быць разам з Ультразамгам, Уладаром Таямніцы, чытаць ягоныя думкі. Колькі золата, срэбра і мармуру ў беласнежных палацах гэтых думак.

— Да вы ўсе звар'яцелі! — закрычаў Клён.

Пяціног гэтакім жа самым чынам, як Буслейку, спрытна схапіў Веру Хрысцінюк, і ў вагончыку застаўся адзін Клён. Праз нейкі міг у акенца ўпэўнена палезла лускаватая нага.

— Ну не, страшыдла, проста так ты мяне не возьмеш,— з адчаем і злосцю сказаў Клён.

Стараючыся не глядзець на Пяцінога, ён адскочыў у самы далёкі ад акенца кут вагончыка. Тут было цёмнавата, і Клён спадзяваўся, што гіпноз не будзе мець такой сілы. Але нага ўпарта цягнулася ў яго бок, свяцілася ўсёй сваёй луской, а пранізлівае вока пачынала ўжо свідраваць душу. Як жа ратавацца? Клён убачыў раптам паржавелую металічную каністру, якую, пэўна, пакінулі ў вагончыку робаты. У каністры плёхалася машыннае масла. Ён лінуў гэтым маслам у вока Пяціногу, а потым і каністру шпурнуў. Мяркуючы па ўсяму, нечаканае супраціўленне збянтэжыла Пяцінога. Агрэсіўная зорка імгненна прыняла сваю нагу, рэціравалася з вагончыка. Там, за сцяной, наступіла мёртвая цішыня. Можна было толькі здагадацца, што Жалезныя Людзі стаяць як стаялі, непарушнай сцяной, і чакаюць, пакуль Пяціног пачне новыя маніпуляцыі. Ды той чамусьці не спяшаўся. «Пэўна, зараз робаты зноў возьмуцца за свае сякеркі,— падумаў Клён.— Дастануць мяне адсюль, як барсука з нары». Яму было вельмі шкада Радаслава і Веру. Такія разумныя, такія адважныя і моцныя, а нейкае страшыдла з лёгкасцю перамагло іх. Значыць, чалавек не ўсясьільны, значыць, не толькі для чалавека некім

задумваўся і будаваўся Сусвет.

У гэты час пачуўся мерны цяжкі тупат. Клён, забыўшы пра небяспеку, кінуўся да акенца. Жалезныя Людзі шчыльнымі бліскучымі шарэнгамі адыходзілі ад вагончыка. Ён бачыў толькі іхнія патыліцы і плоскія спіны. Паперадзе робатаў велічна каціўся-кочыў Пяціног. Гэтае шэсце нагадвала нечым трумф рымскіх імператараў, не хапала толькі калясніцы з белымі коньмі. Радаслава і Веры, як ні ўглядаўся Клён, нідзе не было. «Я выратаваўся,— успыхнула ў душы радасць.— Пяціног не здолеў зламаць мяне сваім гіпнозам. Цікава, чаму Радаслаў з Верай называлі яго Ультрамозгам, Уладаром Таямніцы? Што паспеў ён унушыць ім?»

Трывога за людзей, якія дзеля ягонага ажыўлення прыляцелі на Вар і самі трапілі ў бяду, сціснула сэрца. Дзе яны зараз? У кратэры вулкана? У патаемнай рэзідэнцыі Пяцінога? Ці жывыя яны?

Клён Дубровіч адчуў, што вось-вось пакоцяцца з вачэй слёзы, але ён быў прывучаны ніколі не плакаць, і таму, узяўшы пачуцці ў кулак, пачаў рабіць фізічныя практыкаванні. Гэта дапамагло, і праз колькі хвілін вярнулася ўпэўненасць і сіла. Клён падышоў да дзвярэй, прыслухаўся. Здаецца, знадворку нікога не было. Ён таўхануў дзверы, баючыся, што яны не адчыняцца. Ды дзверы надзіва лёгка паплылі ад яго, выпускаючы з вагончыка.

Ланцуг Жалезных Людзей ішоў, ззяў на схіле вулкана і знікаў, быццам правальваўся ў кратэр. Стаяла надзвычайная цішыня — хоць бы адзін малюсенькі гук. Клёну здавалася, што ў яго вушы заліты воскам. Што ж рабіць? Зноў ляжала перад ім чужая планета, дзе жывуць плазмоіды і крангі, дзе ўначы палохаюць, раздзіраюць душу жахлівыя незразумелыя крыкі, дзе маўклівымі робатамі кіруе ўсясільны Пяціног, які ўзяў у палон ягоных сяброў. Заставалася адно — шукаць караля жывёл планеты Вар Аюса Першага. Аюс сказаў, што будзе начаваць у Вялікім Балоце, значыць, трэба ісці ў балота.

Клён, уважліва гледзячы пад ногі, азіраючыся, павольна пашыбаваў у трыснягі. Разгаралася раніца. Калісьці на Зямлі бацька будзіў яго, пырскаў халоднай вадою ў твар, смяяўся і казаў: «Прачынайся, сыноч. Раніца. Самая часіна ісці тушыць расу», Яны, дарослы і малы Дубровічы, уздрыгваючы ад волкай свежасці, басанож спяшылі на луг, крочылі, прытупваючы, па бліскучай расянай траве. Ногі аж заходзіліся ад холаду, успыхвала, здавалася, гарэла пад першымі сонечнымі промнікамі раса, а Клён быў вельмі-вельмі шчаслівы — ён

тушыў расу.

Дзе ж Аюс і ўсе астатнія жывёлы? Няўжо і яны скарыліся Пяціногу? Клён прайшоў ужо амаль з паўкіламетра, але толькі спудзіў аднаго кранга ды парадкам намачыў ногі. З левага боку праз густую шчэць трыснягу пачала адкрывацца велізарная заасфальтаваная пустка. Розныя ўчасткі яе мелі розны колер: чорны, шэры, сіняваты. Клён здагадаўся, што пярэстасць афарбоўкі залежыць не ад якасці раствору, а ад таго, даўно ці нядаўна залівалі яго Жалезныя Людзі. Раптам крокаў за сто ад сябе на маслянiста-чорным асфальце ён убачыў Радаслава і Веру і ледзь не задыхнуўся ад радасці.

— Я тут! — што ёсць моцы выгукнуў Клён.— Радаслаў! Вера! Я тут!

Ломячы трыснёг, ён ірвануўся да іх, бо не было ў гэтую хвіліну раднейшых людзей ва ўсім свеце.

— Я тут! — ляцеў з горла крык.

Але Радаслаў з Вераю (і гэта здзівіла Клёна) не звярнулі на яго ніякай увагі. У іх на галовах былі прыгожыя вянкi, сплеченыя з дробных блакітных кветак. Яны весела смяяліся, з любасцю пазіралі адно аднаму ў вочы і (што зноў здзівіла Клёна) горача цалаваліся. Для іх, як ён здагадаўся, не існавала ў гэтую хвіліну ні планеты Вар, ні плазмоідаў і робатаў, ні яго, Клёна. Ён усё яшчэ бег да іх, але ўжо не крычаў. «Яны, вядома ж, пачулі мой голас, не маглі не пачуць, але нават не павярнулі ў мой бок галовы,— думаў ён.— Чаму? Яны ж дапамаглі мне ажыць, яны ж, калі верыць ім, паважалі, нават любілі мяне. Няўжо іх не хвалявала тое, што магло здарыцца са мной у вагончыку?»

З вострай крыўдай у душы Клён бег ужо толькі па інерцыі. І раптам яго нешта ўдарыла па нагах і ён упаў, тыцнуўшыся рукамі і тварам проста ў твань. Кароль жывёл стаяў над ім.

«Не бяжы туды,— загадаў Аюс.— Табе нельга туды бегчы, хутканогі і вастравокі».

— Чаму? — спытаў Клён, хуценька ўскокваючы.

«Там — міраж».

Клён абтрасаў ад бруду рукі, выціраў твар і ўсё не мог даўмецца, аб чым яму гаворыць дзік.

«Там — міраж. Гэта не зямляне і не твае сябры. Вазьмі камень (вунь ляжыць каля куста) і кiнь у іх. І ты ўбачыш, што адбудзецца».

— Кiнуць у Радаслава і Веру? Шукай дурняў.

«Бяры камень».

Аюс ужо амаль загадваў. Клён абурана глянуў на яго, але нагнуўся, узяў мокры камень, кінуў. Пакуль той ляцеў, абміраў сэрцам, каб толькі не параніла, або, не дай бог, не прыбіла каго-небудзь з сяброў. Ды раптам грывнуў выбух, і там, дзе толькі што цалаваліся Радаслаў з Верай, застаўся чысты сінявата-шэры асфальт. Гэта было так нечакана, так палохала сваёй нязвычайнасцю, што Клён уздрыгнуў.

«Міраж,— сказаў Аюс.— Ультразвук, Уладар Таямніцы, яшчэ не такое можа прыдумаць. Ніхто ніколі не бачыў міражоў, пакуль ён не з'явіўся на планеце Вар».

— Дык ён не з вашай планеты? — здзівіўся Клён.

«Не. У нас акрамя мяне і маіх падданных жывуць і жылі крангі. І яшчэ жыве вурдак. Той, што ўначы крычыць. Крангаў шмат, дзесяткі тысяч, а вурдак толькі адзін. Чуў, як ён крычыць?»

— Чуў. Вельмі страшна,— адказаў Клён.

«А Ультразвук, Уладар Таямніцы, прыляцеў да нас з іншай галактыкі. Іхні зоркалёт трыста дваццаць гадоў назад пацярпеў крушэнне на арбіце Вара і разбіўся ўшчэнт. Жывым са ста членаў экіпажа застаўся ўсяго адзін, якога мы называем Ультразвук, Уладаром Таямніцы».

— Я заву яго Пяціногам,— уставіў слоўца Клён Дубровіч.

«Можна і так,— згадзіўся Аюс.— У яго і сапраўды пяць ног. Дык гэтага аднаго, што ацалеў у час аварыі, знайшлі чырвоныя і фіялетаваыя плазмаіды. Вось чаму яны такія магутныя, амаль непераможныя — Пяціног (буду і я зваць яго гэтак, бо ненавіджу) навучыў іх мудрасці, хітрасці і жорсткасці. Вось чаму пяць кланаў не могуць справіцца з двума».

— Што Пяціног можа зрабіць з Радаславам і Верай? — спытаў Клён.

«Над кожным, хто трапляе да яго, ён праводзіць эксперымент. З кожнага, хто б гэта ні быў, высмоктвае ўсю да рэшты інфармацыю».

— Высмоктвае?

«Так. Пяць ягоных ног абвіваюць галаву і цела ахвяры. А потым Жалезныя Людзі таго, над кім скончыўся эксперымент Ультразвуга, Уладара Таямніцы, выносяць з Нябеснага Зуба і аддаюць вурдаку».

— Раскажы мне пра вурдака,— папрасіў Клён.

«Гэта самая вялікая жывёліна планеты Вар. Ды, пэўна, і Зямлі».

— Не гавары пра Зямлю, калі ні разу не быў на ёй,— раззлаваўся Клён.— У нашых акіянах жыве блакітны кіт. Ведаеш, які ён? Вагою амаль сто дзевяноста тон, даўжынёю — пад трыццаць тры метры.

Кароль Аюс здзіўлена паглядзеў на Клёна, але здзівіўся не габарытам сіняга кіта, а той раздражнёнасці, гарачлівасці, з якой былі выдыхнуты словы. «Ён сумуе па Зямлі,— зразумеў Аюс.— Зямля для яго такая ж дарагая, як для крангаў Вар».

«Вурдак большы за акіянскага кіта,— міралюбна сказаў Аюс.— А які ён у даўжыню, я не ведаю. Не думай, што я палахлівы, толькі да вурдака немагчыма блізка падысці. Ён жыве ў велізарнай расколіне за Нябесным Зубам, ляжыць у ёй нямаведама колькі гадоў. За сотню крокаў ад яго ўсё жывое пачынае засынаць. Я спаў запар тое сутак, каб быць бадзёрым і падысці да яго, але ўсёроўна адразу ж заснуў. Дурныя крангі засынаюць цэлымі чародамі і сыплюцца з неба проста яму ў лежбішча».

— І ён іх з'ядае? — ціха спытаў Клён.

« Так. Але гэта не галоўная ягоная ежа. Харчуецца ж ён, гэта аграмадзіна, сваімі роднымі дзецьмі».

— Вурдак есць сваіх дзяцей? — жахнуўся Клён.

«Есць і аблізваецца. Мы, жывёлы планеты Вар, ненавідзім яго, гэтаксама ж як і Пяцінога. Ён самаапладняецца, нараджае дзяцей і адразу пажырае іх. Вось чаму на нашай планеце жыве ўсяго толькі адзін вурдак. Пяціног, як толькі аб'явіўся на Вары, падыходзіў да лежбішча, да расколіны (і яго не ўзяў сон), доўга глядзеў на вурдака. А потым Жалезныя Людзі пачалі насіць з Нябеснага Зуба вурдаку ўсё жывое, над чым праводзіў эксперыменты Пяціног. І светлавалосага і высакараслага з жанчынай панясуць, калі толькі яны не здолеюць вызваліцца».

— Ты кажаш, што Радаслава і Веру таксама могуць аддаць вурдаку? — перапыніў Аюса Клён.

«Усё жывое Жалезныя Людзі адносяць яму».

— Што ж рабіць? — у адчаі ўсклікнуў Клён.— Ты разумны, кароль жывёл, вельмі разумны — дапамажы, парай.

«Я — разумны,— паважна згадзіўся дзік.— Я праглынуў белыя шарыкі, якія Жалезныя Людзі хаваюць у накаленных каробачках. Белае рэчыва гэтых шарыкаў называецца інтэлектыт. Ягоным сакрэтам валодае толькі Пяціног».

— Ты праглынуў інтэлектыт і зрабіўся мудрым,— нецярпліва сказаў Клён.— Але як вызваліць маіх сяброў?

«Я й сам не ведаю»,— раптам прызнаўся Аюс Першы.

Пачуўшы гэтыя словы, Клён колькі імгненняў разгублена глядзеў на караля жывёл планеты Вар. Усяго ён чакаў, ды толькі не такога. Паспеўшы ўжо трохі вывучыць Аюса, ён быў упэўнены, што той пачне хваліцца, важнічаць, часцей чым трэба называць сябе каралём, а іншых жывёл сваімі падданымі, але ў рэшце рэшт падкажа, улічыўшы ўсе мясцовыя асаблівасці, як дапамагчы Радаславу з Верай. Ён не сумняваўся менавіта ў такім павароце справы, аж атрымалася неспадзяванка. Адразу ж у душы пачала закіпаць злосць. Клён пагардліва прыжмурыў вочы, сказаў з'едліва і з расцяжкаю:

— Калі худ, не лезь на кут.

«Не разумею цябе, хутканогі і вастравокі»,— пільна пазіраючы на яго, прамовіў Аюс.

— І не трэба разумець. Ты, прабач, усё-ткі нечалавек і нават не Пяціног, а дзік, дзік з планеты Вар. А сказаў я табе старадаўняю беларускую прымаўку. Прымаўкі ж не прынята тлумачыць. «Раствлумач»,— запатрабаваў Аюс.

— Добра, слухай. На кут, ганаровае месца за сталом, саджалі самых шанюўных людзей. Самых разумных, самых аўтарытэтных, самых добрых. Калі ж чалавек быў «худ», быў, як кажучь, шчуплы і розумам, і плячамі, яго не саджалі на кут. Усёк?

«Што такое «ўсёк»?» — строга спытаў кароль жывёл.

— Дык ты і гэтага не ведаеш? — пакпіў Клён.

Такая, здавалася б, нявінная рэпліка дорага каштавала яму. Аюс пагрозліва чмыхнуў, крутнуў вострым цвёрдым лычом.

«Я загадаю сваім падданым — Ігу і Яру — завесці цябе да вурдака,— сказаў Аюс.— Ты зямлянін, чалавек, хоць маленькі ростам і гадамі. А мы ведаем, што у вас на Зямлі ўсе жывёлы знаходзяцца ў цяжкім рабстве ў людзей. Вы адзелі на іх хамут, вы дрэсіруеце іх агнём і бізуном, вы забіваеце іх».

— У нас ёсць саюзы «зялёных»,— паспрабаваў пярэчыць Клён.

«Маўчы,— загадаў Аюс.— Маўчы і слухай. Калі б я трапіў на Зямлю, я адразу б пайшоў у Індыю. У гэтай цудоўнай краіне аб'яўлена свяшчэнным кожнае жыццё, жыццё чалавека і жыццё самай дзікай малпы, ужо не кажучы пра карову альбо каня. Там ёсць людзі, якія падмятаюць перад сабой зямлю, каб

выпадкова не наступіць на якую-небудзь кузурку. Іхнія багі сябруюць з жывёламі: Брахма — з лебедзем, Шыва — з быком, Вішну — з арлом Гарудай. Я хацеў бы стаць каралём жывёл у Індыі».

Аюс змоўк, сярдзіта глядзеў на Клёна Дубровіча. Клён пры ўсёй сваёй акселерацкай нахабнаватай смеласці зразумеў, што дужа ўгнавіў дзіка і што самае лепшае ў такой сітуацыі — абачліва трымаць язык за зубамі. Надаючы твару нявінна-лагодны выраз, ён падумаў: «На Зямлі ёсць не толькі Індыя. На Зямлі жыве Гром Стралковіч».

«Я магу загадаць, і ты паклонішся не толькі мне, але і ўсім маім падданым,— загаварыў далей Аюс Першы.— Гэтым самым ты хоць неяк акупіш велізарную віну людзей перад жывёламі. Ды зараз і ты, і твае сябры зямляне ў бядзе. Я сам запрасіў усіх вас на барацьбу супроць агіднага Пяцінога, і я пастараюся разам са сваімі падданымі дапамагчы вам. Толькі ты павінен шанаваць мяне, як шанаваў бы самага найгалоўнага зямнога караля».

Мяркуючы па ўсяму, з гэтага дзіка, калі б ён быў чалавекам і жыў у ранейшыя часы, атрымаўся б неблагі манарх, які-небудзь Людовік-Сонца. Яшчэ б з паўгадзіны назад Клён, што ў душы лічыў сябе заядлым рэспубліканцам, пачаў бы горача выкрываць рэакцыйную сутнасць манархізму, але зараз ён згодна кіўнуў галавой. У смяротнай бядзе былі сябры, і не час прыглядацца, сядзіць або не залатая карона між насцярожаных дзіковых вушэй.

Аюс зычна рохнуў, і на гэты сігнал выйшлі з трыснягоў конь, бык і певень, прычым певень, як заўсёды, сядзеў у быка на спіне.

«Нашы саюзнікі з Зямлі трапілі ў палон да Пяцінога і знаходзяцца ў Нябесным Зубе,— урачыста сказаў кароль жывёл.— Яны хацелі дапамагчы нам, але атрымалася так, што ім спатрэбілася наша дапамога. Слухайце мяне, мае падданыя. Я — Аюс Першы, кароль жывёл планеты Вар, аб'яўляю вайну Пяціногу. Вы, пэўна, не ведаеце, хто такі Пяціног? З гэтага часу так будзе называцца Ультрамозг, Уладар Таямніцы. А зараз пойдзем да Трох Камянёў, і да нас прыляціць Страб».

Моўчкі рушылі па балоце. Срэбнымі пырскамі скакала з-пад ног вада. Клён бачыў у небе над сабой нейкія сухія карычневыя воблакі. Яны не неслі ў сабе дажджу, яны былі з пылу або з дыму. Святло, што лілося з нябёсаў, таксама было пыльнае, нярэзкае. Ва ўсім адчувалася блізкасць вулкана, які хоць і патух, прыціх, але ў сваёй патаемнай недаступнай воку глыбіні назапашваў пакрысе

каласальную разбуральную энергію. Праз тысячагоддзі ён зноў загрыміць, залямантуе пад гэтым зялёным небам. Праўда, тады ўжо не будзе ні Клёна, ні караля Аюса...

На травяністай макраватай лугавіне ляжалі тры велізарныя пасечаныя трэшчынамі камяні. Спыніліся каля іх. Аюс узняў галаву, пачаў узірацца ў неба. Яр, Іг і Кук неадрыўна глядзелі туды ж. Раптам у самым зеніце з'явілася чорная кропачка. Спачатку яна была малапрыкметная, марудлівая, здавалася, мурашка паўзе па зялёным шкле. Але праз некалькі хвілін пачуўся ярасны шум крылляў, што імкліва разразалі, разрывалі, разломвалі паветра, і магутная чарнапёрая птушка літаральна ўпала з неба на адзін з камянёў. Звонка шчоўкнулі доўгія гнутыя кіпцюры. Агромністыя птушыныя крылы рэзка напяліся, як ветразь або як тармазны парашут. Птушка пахіснулася, але ўтрымалася на месцы, толькі яе кіпцюры, падалося Клёну, выбілі з каменя іскрыну. Вось крылы абмяклі, знерухомелі, і птушка ва ўпор глянула на Аюса, нібы дзеўбанула вострым смелым позіркам.

«Добра, што прыляцеў, Страб,— нахіліў лыч да самай травы Аюс.— Мы цябе чакалі з вялікім нецярпеннем. Я аб'явіў вайну Пяціногу — такое зараз імя Ультрамозга, Кладара Таямніцы».

Чорнае варанёнае пер'е дзівоснай птушкі пахла халодным верхавым ветрам, цьмяна блішчэла, і Клён падумаў раптам, што гэта блішчыць метэарытны пыл, які асеў на крылле там, у галавакружных нябёсах.

«З намі прыйшоў чалавек з планеты Зямля,— казаў далей Аюс.— Тады, калі на месцы Нябеснага Зуба была ўсяго кучачка пяску, мае прашчурны таксама жылі на ягонай планеце. Пяціног разам з Жалезнымі Людзьмі захапіў у палон зямлян. Мы павінны вызваліць іх».

Страб зірнуў на вулкан, потым на Клёна.

«Узнімайся над Нябесным Зубам, Страб, глянь, што робіцца ў кратэры. Глянь, чым займаецца Пяціног, куды збіраюцца ісці Жалезныя Людзі».

Аюс падышоў да вялізнай птушкі, што горда сядзела на вялізным камені, і вушы ягоня былі на ўзроўні птушыных кіпцюроў. Страб узняў, узвіхурыў крыло, пагладзіў дзіка крылом. Потым рэзка адкінуў назад сваю прыгожую галаву, закрычаў-заспяваў чыстым высокім голасам. Ніколі не чуў Клён такой птушынай песні. Галасы зямных птушак у параўнанні з гэтым незвычайным голасам былі салодкім абрыдлым кісялём, якому ніколі не зраўняцца са

старадаўнім высакародным віном самага далікатнага гатунку. Страб шырока ўзмахнуў крыламі, рэзка адштурхнуўся ад каменя моцнымі кіпцюрыстымі лапамі, паляцеў і неўзабаве завіс над вулканам.

«Гэта — Страб,— пачаў тлумачыць Аюс Клёну.— Так мы ўсе яго завём. Я гаварыў табе, хутканогі і вастравокі, што на планеце Вар жывуць толькі крангі, птушкі, якія адкладваюць у свае гнёзды яйкабомбы. А пра Страба я нічога не сказаў. Справа ў тым, што ён і жыве і як бы не жыве на Вары».

— Хіба такое можа быць? — не зразумеў Клён.

«Можа. Ён і ягоныя родзічы ўюць гнёзды на воблаках».

Клён здзіўлена паглядзеў на караля жывёл.

«Так-так,— кінуў галавой Аюс,— ты правільна пачуў — на воблаках. Калісьці і страбы, як крангі, ладзілі свае гнёзды на пяску, у скалах або на дрэвах. Ды плазмоіды аб'явілі ім вайну, ніхто нават не ведае чаму, з якой прычыны. Пэўна, плазмоіды пачалі зайздросціць страбам, такім прыгожым, хуткім, звонкагалосым. Яны аб'явілі: «Неба Вара належыць плазмоідам і крангам». Страбаў пачалі лічыць д'ябальскай птушкай, знішчаць іхнія гнёзды, яйкі, іх саміх. Так было сотні гадоў. І страбы зніклі, ні пярынкі не засталася. Усе думалі, што з імі назаўсёды скончана, забыліся пра іх. Але аднойчы я зусім выпадкова ўбачыў гэтага Страба. Ён прыляцеў на Вар на самым досвітку, калі неба было яшчэ зусім цёмнае, і вельмі стараўся, каб ніхто яго не прыкмеціў. Напачатку я падумаў, што гэта якісьці гіганцкі кранг, бо ніколі на свае вочы не бачыў жывых страбаў. Ды гэта быў менавіта ён — самы сапраўдны страб. Як каралю жывёл планеты Вар ён адкрыў мне сваю таямніцу, прызнаўся, што разам са сваімі родзічамі навучыўся віць гнёзды на воблаках».

— Але воблакі такія недаўгавечныя,— сказаў Клён Дубровіч.— На Вары таксама ж бываюць дажджы. Пайіпоў дождж — і няма воблака.

«Правільна,— згадзіўся Аюс.— Вось чаму страбы надзвычай хутка выводзяць птушанят і адразу вучаць іх пераносіць гнёзды з воблака на воблака. Гнёзды яны робяць са сваіх пер'яў і з павуціны. На Вары, у шчылінах скал, жыве павук-залаталапик. Вецер абрывае ягоную павуціну, уздымае аж пад воблакі. Страбы там яе ловяць».

— Як гэта, напэўна, здрава — плаваць на воблаках,— паглядзеў на неба Клён і ўсклікнуў: — Страб вяртаецца!

Магутная птушка, як метэарыт, упала з нябёсаў на той жа самы камень, і

Аюс не пакаралеўску жвава падбег да яе.

Праз некаторы час Клён ужо ведаў у агульных рысах план вызвалення Радаслава і Веры. Аюс Першы вырашыў правесці франтальную атаку Нябеснага Зуба па найбольш спадзістым схіле вулкана, дзе вогненная лава прабіла калісьці амаль паўкіламетровы тунель. Акрамя самога караля жывёл, акрамя Клёна, Яра, Іга і Кука ў атацы павінны былі прыняць удзел усе пяць кланаў плазмоідаў, прычым сінія плазмоіды намерваліся нанесці ўдар, які адцягнуў бы ўвагу абаронцаў вулкана, у іншым месцы. Дзве тысячы крангаў рыхтаваліся да бамбардзіроўкі Нябеснага Зуба, выкочвалі з гнёздаў яйкабомбы. Але самым эфектыўным момантам штурму задумваўся нечаканы рэзкі ўдар ажно дзесяці страбаў — імгненнае пікіраванне з-пад воблакаў проста ў кратэр. Ні Пяціног з Жалезнымі Людзьмі, ні ягонья саюзнікі, фіялетавыя і чырвоныя плазмоіды, мяркуючы па ўсяму, не ведалі, што такая вялікая колькасць адважных моцных птушак гняздуецца на воблаках і што зусім нядаўна страбы прымірыліся з каралём Аюсам і з пяццю кланамі.

ХІІ

Ультрамозг, Уладар Таямніцы, загадаў Жалезным Людзям прывесці да сябе Радаслава Буслейку. Робаты, сінхронна грукаючы цяжкімі металічнымі чаравікамі, накіраваліся ў Залу Новых Нараджэнняў, а дакладней, у самы сапраўдны мартэнаўскі цэх, што быў пабудаваны ў тоўшчы застылай лавы. Там меліся тры мартэнаўскія печы, у якіх пераплаўляліся пакалечаныя або зусім спаракнелыя ад іржы і старасці роботы. Непадалёку ад адной з такіх печаў стаялі, прывязаныя дротам да металічнага слупа, Радаслаў Буслейка і Вера Хрысцінюк. Іх трымалі менавіта тут не таму, што ў Нябесным Зубе не хапала іншых памяшканняў, а, пэўна, дзеля таго, каб запалохаць бясконцым грукатам і смуродам, мігценнем агню, снапамі яркіх іскраў. Побач з мартэнаўскімі печамі, за тонкай крацістай перагародкай, былі кузня, дзе цяжка вухкаў паравы молат, і зборачны цэх з канвеерам. Зямляне бачылі, як павольна плыла стужка канвеера, на якой стаялі, сядзелі і ляжалі новенькія роботы. У некаторых пакуль што не мелася галоў, рук, ног, тулава, і не пакідала ўражанне, што знаходзіцца ў нейкім вар'яцкім шпіталі або ў пекле. Жалезныя Людзі адвязалі Радаслава, цесна абкружылі, павялі.

— Не адчайваецца, Вера,— сказаў ён.— Я хутка вярнуся. Я ўпэўнены,

што нашы сябры-плазмоіды і Зямля не дадуць нас у крыўду.

Веры Хрысцінюк, вядома ж, было нязвыкла і страшна ў такіх абставінах, але яна валодала сабой, нават усміхнулася, толькі папрасіла:

— Даведайцеся хоць што-небудзь пра Клёна. Бедны хлопчык.

Старшы па званні між Жалезных Людзей, начальнік дзесяткі, у кантралюемую праграму якога была закладзена роўна тысяча слоў, манатонна прамовіў, звяртаючыся да яе:

— Ты не Жанна д'Арк. Супакойся. Ты — Вера.

— А ты — заўтрашні металалом,— адрэзала Вера.

Пяціног, чакаючы Радаслава Буслейку, павольна хадзіў-перакочваўся па спецыяльна для яго пракладзенай Дарожцы Успамінаў. Гэта дарожка была зроблена ў круглай зацемненай зале і ўяўляла сабой вузкую, шырынёю да сарака сантыметраў, металічную стужку, на якой былі запісаны малюнкi-вобразы Сіняй Зоркі, радзімы Пяцінога. Калі адначасова дзве нагі дакраналіся да шурпатай цёмна-сіняй Дарожкі Успамінаў, спрацоўвала электрамагнітнае рэле, пасылаючы хвалепадобны імпульс у мозг Пяціногу. Акрамя Пяцінога ў зале знаходзіліся пятнаццаць чырвоных і пятнаццаць фіялетаваых плазмоідаў. Яны з найвялікшай пачцівасцю кружыліся над Ультрамозгам, Уладаром Таямніцы, суправаджалі яго ў задумліва-мройных блуканнях па Дарожцы Успамінаў, з'яўляючыся як бы своеасаблівым ганаровым эскортам. Часам Пяціног прыпыняўся, заміраў, толькі залацістае або жоўта-зялёнае святло лагодна пульсавала, мякка струменілася ва ўсе бакі. Тады і плазмоіды заміралі над ім і ў зале пачынала звінець абсалютная цішыня. Немагчыма было паверыць, што непадалёку адсюль, у гэтай жа падэшве старога тысячагадовага вулкана, люта грыміць гарачы молат, знясілена скрыгоча жалеза.

Пяціногу бачылася бязмежная прастора Сусвету, чорны міжгалактычны калідор, і ў самыя канцы, як надзея, як покліч, як апафеоз усяго — Сіняя Зорка. Там востра ўразаюцца ў неба сінія металічныя слупы, ззяюць азёры, напоўненыя ртуцю, рассыпаюцца і зноў злучаюцца ў адно цэлае мільёны бліскучых адпаліраваных касмічным ветрам шароў і шарыкаў. Гэтыя шары і шарыкі, цяжка грукаючы, збіваюцца ў агромністыя рухомыя горы, падступаюць да стромкіх адкаваных з метэарытаў сцен Палаца Розуму і адразу ж ператвараюцца ў прах, у нікчэмны пыл, бо нельга ім, сляпым шарам і шарыкам, хоць на імгненне, хоць у думках параўнацца з тымі, што жывуць і мысляць за

метэарытнымі сценамі. А жывуць і мысляць там несмяротныя, якія абралі формай свайго цела залацістую зорку, якім падуладны Учора, Сёння і Заўтра...

Жалезныя Людзі прывялі Радаслава Буслейку да Пяцінога, і самі спыніліся каля ўвахода. Стрэсаператар жа прайшоў у самы цэнтр залы, сеў на крэсла-вяртушку.

— Ультрамозг, Уладар Таямніцы, вітае цябе, жывая істота з планеты Зямля,— урачыста данеслася з таямнічага паўзмроку, і Пяціног зноў пайшоў-пакаціўся па Дарожцы Успамінаў. Следам за ім, як бы прыцягнутае магнітам, пачало павольна кружыцца Радаславава крэсла.

— Называй мяне чалавекам, а не істотай,— з годнасцю сказаў Буслейка.— І адпусці на волю маю спадарожніцу і мяне. Ніхто не мае права трымаць у палоне грамадзян з планеты Зямля.

— Нават я? — спытаў Пяціног.

— Нават ты.

Падалося, што Пяціног ледзь-ледзь запаволіў сваю ўрачыстую кругавую хаду, але, пэўна, гэта толькі падалося. Як стрэлка гадзінніка на цыферблаце, ён працягваў няспынны рух. Радаслаў Буслейка, седзячы ў крэсле-вяртушцы, чакаў, чым скончыцца гэтае маляўнічае, у нечым тэатральнае шэсце.

Нарэшце Пяціног спыніўся, і адразу ж спыніліся плазмоіды.

— Вы, жыхары планеты Зямля, невылечна хварэеце антрапацэнтрызмам,— загаварыў Пяціног, быццам ягоная размова з Радаславам не перарывалася ні на хвіліну.— Вы атоесамліваеце эвалюцыю ўсяго жывога з развіццём чалавечага мозгу. А гэта далёка не адно і тое ж; З'яўленне вашага розуму — вынік гульні сляпога выпадку, неабавязковае здзяйсненне адной з многіх раўнацэнных магчымасцей эвалюцыі жывога. А ці задумваліся вы, што так званае развіццё ад малпы да чалавека можа ўспрымацца той жа малпай як перамена не ў лепшы, а, наадварот, у горшы бок?

— Не ведаю, ці займаліся такой праблемай зямныя вучоныя, а я аб гэтым не думаў,— прызнаўся Радаслаў.

— Цудоўна,— задаволена зрабіў абарот вакол сваёй восі Пяціног.— Значыць, мы на Сіняй Зорцы не памыляліся. Значыць, у бясконцых прасторах Метагалактыкі, якая ўмяшчае ў сябе некалькі мільярдаў галактык, толькі Ультрамозг, Уладар Таямніцы, беспамылковы, бяспройгрышны, бо ідзе цэнтральным шляхам пазнання, а ўсе астатнія, у тым ліку і чалавечая

цывілізацыя планеты Зямля, тупіковыя сцяжынкi ў нішто. Я — частка Ультрамозга, Уладара Таямніцы з Сіняй Зоркі. Як я ганаруся гэтым!

На нейкі міг падалося, што зараз Пяціног затанцуе.

— Навошта ж табе мая спадарожніца і я, калі ты такі звышмудры? — спытаў Буслейка.

— Пазнанне не ведае межаў,— паблажліва сказаў Пяціног.— Нават мы, несмяротныя з Сіняй Зоркі, павінны асвойваць усё новыя і новыя экалагічныя нішы.

— Вы несмяротныя? — перапытаў Радаслаў.— І ў гэтым, як я пачынаю здагадвацца, ваша таямніца?

— Так. Ты правільна здагадаўся.

— Ніколі не верыў, што калі-небудзь сустрэну несмяротнага,— пасля маўчання раздумліва прамовіў Радаслаў.— Ніколі не верыў... Хаця чаму здзіўляцца? Яшчэ ж блажэнны Аўгустын сказаў: «Цуды не супярэчаць прыродзе, яны супярэчаць толькі вядомай нам прыродзе». А зараз перада мной — невядомая прырода. І я рады, вельмі рады такой сустрэчы, хоць, магчыма, мне пагражае смяртэльная небяспека. Ён пацёр правай рукой лоб, папрасіў: — Адпусці жанчыну і мяне.

— Я павінен правесці эксперымент. Эксперымент — вышэй за ўсё,— жорстка сказаў Пяціног.

— Хіба мы, зямляне, марскія падвопытныя свінкі? — вочы ў Радаслава наліліся гнеўным бляскам.— Хіба мы давалі табе сваю згоду?

— Яна непатрэбна, ваша згода, для несмяротнага,— перарваў яго Пяціног.— Я абавязаны абшукаць усе самыя патаемныя куточки твайго і жаночага мозгу. Вышэй усяго — інтарэсы Сіняй Зоркі.

— Але я пратэстую! — закрычаў Радаслаў і хацеў устаць з крэсла.

Плазмоіды, чырвоныя і фіялетаваыя, пагрозліва закружыліся над ім, ды пакуль што нічога не рабілі, пэўна, чакаючы рашэння Ультрамозга, Уладара Таямніцы. Пяціног пачаў павольна выпростаць дзве свае бліскучыя лускаватыя нагі. Такі манеўр быў ужо добра вядомы Радаславу — дацягнецца нагамі як мага бліжэй да твару і адключыць свядомасць гіпнозам.

— Дзярмо! — крычаў Радаслаў.— Касмічны бруд! Пяцілапы бандыт!

Ногі няўмольна набліжаліся. Хвіліна-другая — і залёе душу халодная абьякавасць. Раптам у залу, гучна тупаючы, увайшоў робат, начальнік дзесяткі,

аб'явіў:

— Яны атакуюць Нябесны Зуб.

Пэўна, і несмяротныя не пазбаўлены такой вельмі вострай эмоцыі, як здзіўленне, бо Пяціног, імгненна забыўшыся пра Буслейку, неяк сутаргава падкурчыў дзве свае агрэсіўныя нагі, спытаў:

— Хто атакуе?

— Дзік, які аб'явіў сябе каралём жывёл планеты Вар, разам з ім конь, бык, певень і маленькі чалавек з планеты Зямля.

— І ўсё? — здзівіўся Пяціног.— Дык гэта ж самазабойцы. Яны ідуць па тунелі?

— Па тунелі.

— Бяры Жалезных Людзей, сустрэнь гэтых дурняў у тунелі і знішчы іх.

Робаты пачалі выходзіць з трох сваіх казармаў, строіцца ў шарэнгі. У руках былі чорныя пруты. Пяціног выкаціўся ўслед за імі, сачыў за пастраеннем і пакуль што пакінуў Радаслава ў спакоі.

Вось бліскучая металічная вужака, цяжка ступаючы па застылай чырванаватай лаве, узнялася туды, дзе зеўраў пралом-калодзеж тунеля. І раптам усё пацямнела, быццам хмара імгненна закрыла нябесны абшар. Вастракрылыя вёрткія птушкі густа ўсеялі круглую лапіну неба над кратэрам.

— Крангі! — закрычаў Пяціног.

Роўна дзве тысячы асляпляльна белых з чырвонымі плямамі яйкабомбаў паляцелі на галовы Жалезным Людзям. Робаты ўбачылі гэта, зразумелі, якая бяда чакае іх усяго праз некалькі імгненняў, але былі пазбаўлены хоць якога-небудзь манеўру, бо злучаліся між сабой энергасілавым дротам. Крангам цяжка было прамахнуцца. Іхнія яйкі разрываліся ў самай гушчыні Жалезных Людзей. Тое яйка, што ўразалася ў лаву, уздымала буры пылавы слуп, сякучую каменную крошку. Робатаў збівала, валіла з ног. Калі падаў адзін, падаў і ягоны сусед, цягнучы за сабой ледзь не ўсю шарэнгу. Выбуховыя яйкі гучна лопаліся на бліскучых галовах, спінах. Страшная сіла адрывала металічныя кляпанья лісты, і яны з пранізлівым віскам разляталіся наўкол. Чорныя пруты некаторых робатаў пачалі ў гэтым хаатычным жалезным месіве знішчаць усё, да чаго дакраналіся. З дзвюх соцень Жалезных Людзей ацалела штук трыццаць — сорок, не болей. Выратаваўся той, каму пашанцавала заскочыць пад тоўстыя каменны казырок, што цяжка вісеў над уваходам у тунель.

— Ты ж казаў, што атакуюць адны толькі жывёлы і маленькі чалавек! — шалеючы ад гневу, закрычаў Ультрамозг, Уладар Таямніцы, начальніку дзесяткі.— Ты нічога не даклаў мне пра крангаў! Дурное ржавае вядро! Сёння ж пойдзеш у пераплаўку!

Начальніку дзесяткі адарвала левую нагу. Ён сядзеў у смуродлівым чорным пыле, вельмі перажываў, біў па сваёй жалезнай галаве жалезнымі рукамі, але не стагнаў і не плакаў — роботы не маюць слёз.

— Бітва яшчэ толькі пачынаецца,— спакайнеючы і не звяртаючы болей аніякай увагі на пакалечанага начальніка дзесяткі, сказаў Пяціног.— Мае верныя адважныя саюзнікі, фіялетавыя і чырвоныя плазмоіды, пакажыце сваю вернасць і сваю адвагу. Перад вамі слабыя нікчэмныя стварэнні, якія хочуць валодаць Нябесным Зубам і ўсім Варам. Разатрыце іх у сліз, у пыл, ператварыце іх у вецер, што свісча над гнілым балотам.

Дзве эскадрыллі фіялетаваых і чырвоных плазмоідаў (прыкладна, па сто шароў у кожнай) пагрозна вырваліся з-пад нізкіх, акаваных стальнымі пласцінамі скляпенняў каравульнага памяшкання, паплылі ў бок тунеля. Перад самым уваходам у тунель яны прытармазілі, трохі пачакалі, бо начальнік дзесяткі, што невядома якім чынам паспеў дакльпаць сюды, загадаў Жалезным Людзям збіраць і кідаць у чорную яміну тунеля металічны лом, друз — рэшткі сваіх ужо нерухомах таварышаў. Здавалася, гіганцкая катапульта страляе жалезам. Ляцелі зверху ўніз цяжкія металічныя галовы, рукі, тулавы. Робаты не сумняваліся, што гэта лавіна змяце на сваім шляху ўсё.

Калі загрымела зверху і пасыпалася жалезнае ламачча, Аюс Першы жвава адскочыў убок, прыціснуўся да шурпатай сцяны тунеля. Тое самае зрабілі Яр, Іг, Кук і Клён. У гэтую ж хвіліну сотні плазмоідаў з чатырох кланаў (сіні клан рыхтаваў атаку ў іншым месцы) ірвануліся наперад, сышліся, зліліся ў своеасаблівы плазменны шчыт, які густа заіскрыўся, запульсаваў, сустракаючы жалезны град, прымаючы ўвесь удар на сябе. Жалеза імгненна павілася, выпаралася. Ад нясцерпнай гарачыні, здавалася, вось-вось аблупіцца скура, выскачаць з вачніц вочы. Аб тым жа, што дзеелася па той бок ахоўнага плазменнага шчыта, якое там лютавала пекла, можна было толькі здагадацца.

Жалезныя Людзі, выкарыстаўшы, пакідаўшы ў тунель увесь металалом, рушылі ў атаку самі. Яны не ведалі, што такое страх смерці або страх цяжкага калецтва, і таму адважна ішлі на зіхоткі плазменны шчыт, якім быў

перагароджаны тунель. Фіялетаваы і чырвоныя плазмоіды плылі следам, схваўшыся ў іх за плячамі.

Клён, які стаяў, прыціснуўшыся да сцяны тунеля, убачыў, што ў плазмоідным шчыце з'явіліся раптам дзве даволі вялікія круглыя адтуліны, падобныя на соплы. Так вясной у цёмных дажджавых хмарах адчыняюцца ясныя, напоўненыя блакітам і сонцам «вокны». Праз іх Клён разгледзеў першую шарэнгу Жалезных Людзей. Яна, цяжка грукочучы, набліжалася, як бы затапляючы сабой увесь тунель.

Плазмоіды з чатырох кланаў узбуджана зашыпелі, пачалі мяняць колер і раздзімацца, рыхтуючыся да бітвы. Не ўсе з іх зліліся ў шчыт, стаўшы яго цаглінамі. Многія, не змяніўшы сваю форму, групаваліся за шчытом, як за барыкадай, пэўна, чакаючы нейкага сігналу. Раптам пачуўся прарэзлівы свет.

Ад плазменнага шчыта аддзяліліся два вузкія доўгія адросткі, як дзве рукі. Яны схапілі пеўня Кука і праз адтуліну ў шчыце кінулі проста пад ногі Жалезным Людзям. Бедны Кук не паспеў нават дзюбу раскрыць або крыллем залопаць. Абураны Аюс ірвануўся да адтуліны, каб выбавіць свайго падданага, але яна імгненна знікла, зрабіўшыся суцэльнай плазменнай перагародкай, і дзік толькі абпаліў лыч. Клён здагадаўся, што плазмоіды рашылі выкарыстаць пеўня ў якасці своеасаблівай ахвяры, і зараз яны назіраюць, як адрэагуюць робаты на гэту ахвяру.

Жалезныя Людзі працягвалі ісці як ішлі. Яны б растапталі пеўня, але ў самы апошні момант Кук, спалохана закукарэкаўшы, узляцеў і сеў на плячо аднаму з робатаў. Той нават галаву не павярнуў. «Перамагаюць не самыя разумныя, а самыя жорсткія»,— успомніліся Клёну словы са шматсерыйнага тэлебаевіка аб 7-й Нафтавай вайне. Ён адчуў, як да сэрца падкочваецца страх.

— Што вы робіце?! — закрычаў Клён, і невядома было, да каго звернуты крык — да плазмоідаў або да Жалезных Людзей.

Востраканцовыя зіхоткія маланкі выскачылі з плазменнага шчыта, ударылі перад самымі нагамі ў робатаў, а потым — праз імгненне — і па нагах. Пярэдняя шарэнга павалілася, як трава пад узмахам наточанай касы. Рэзкі ляскотны гук ад такога падзення пакаціўся па тунелі. Зверху пасыпаўся абпалены пясок. Але робатаў, якія ацалелі, гэта ніколько не збянтэжыла. Яны вышэй узнялі ногі, пераступілі сваіх пераможаных сабраццяў, пайшлі, не збаўляючы крок, наперад. «Цуг, цуг, цуг»,— глуха неслася з цёмнага

задымленага тунеля. Тады з плазменнага шчыта зноў вырваліся два доўгія вузкія адросткі, зноў схапілі пеўня, які акамянела сядзеў на плячы ў робата, шпурнулі пад ногі Жалезным Людзям. Певень, як зразумеў Клён, зрабіўся разменнай манетай у жорсткай гульні жыцця і смерці. Певень не быў плазмоідам, не быў робатам, і яго, як чужую незразумелую іпастась, можна было прыносіць у ахвяру. «Яны, плазмоіды, і мяне б схапілі і кінулі за шчыт, але Кук лягчэйшы, і таму кінулі Кука»,— з крыўдай і гневам падумаў юны зямлянін. Ён адчуў вострую шкадобу да пеўня, да камяка жывой плоці, якая павінна пакутаваць у гэтым хаосе, у агні і дыме. На Зямлі яго вучылі, што жыццё, і не толькі чалавечае, вышэй за ўсё. Ды тут дзейнічаюць зусім іншыя законы, іншыя каштоўнасці і матывацыі. Клёну Дубровічу ўспомнілася славутая фраза славутага акадэміка Вярнадскага: «Ці такі ўжо мэтазгодны наш свет?» Пад «нашым светам» мелася на ўвазе, вядома ж, Зямля, яе разумныя і гордыя насельнікі. Ён заўсёды быў глыбока перакананы ў мэтазгоднасці зямнога чалавечага свету, той наасферы, што стваралася інтэлектам і рукамі людзей. Ён верыў, што чалавечая раса абавязкова заселіць Бліжні і Дальні Космас. Але тут, на Вары, упершыню прыйшло адчуванне абмежаванасці творчага патэнцыялу зямной цывілізацыі. І плазмоіды, і Жалезныя Людзі, і той жа Аюс неслі столькі загадак, былі такія непрадказальныя і шматварыянтныя, што юны зямлянін канчаткова пераканаўся: «Чалавек, як яму ні было б крыўдна, не з'яўляецца мерай усіх рэчаў і вянцом Прыроды. Ён — толькі часцінка Сусвету, адна з некалькіх дарог, і наогул, мяркуючы па ўсяму, Прырода не мае нейкай магістральнай мэты, цэнтральнай звышзадачы. Прырода жыве, самаразвіваецца — і ўсё».

Жалезныя Людзі ў рэшце рэшт растапталі Кука. І тады не адна, не дзве, а дзесяткі маланак ударылі з плазменнага шчыта і пачалося знішчэнне робатаў. Клён бачыў, як адважна махаюць яны чорнымі прутамі, як робяцца вішнёвымі ад лютай гарачыні, як напачатку тоненькімі, а неўзабаве шырокімі бурлівымі ручаямі расцякаюцца іхнія металічныя грудзі і ногі. На вачах яны ператвараліся ў бліскучыя лужыны. Захапіўшыся разгромам Жалезных Людзей, чатыры кланы прапусцілі момант, калі фіялетаваыя і чырвоныя плазмоіды апынуліся ў іхнім тыле, прарваўшыся праз адтуліны ў шчыце. Толькі аднойчы назіраў Клён нешта падобнае. Тры гады назад разам з бацькам ляцелі яны ў аэробусе ў Стакгольм і над Балтыйскім морам трапілі проста ў эпіцэнтр навальніцы. За ілюмінатарамі

было мора агню, найярчэйшыя ўспышкі, гарматная страляніна грому, вогненна-пякучая павуціна маланак, што апляла ўсю нябесную сферу. І горы воблакаў. То снежна-белыя, то чырвоныя або карычневыя. У гэтым жахлівым месіве вялізны цяжкі аэробус шпурляла ўверх і ўніз, як дзіцячы паветраны шарык. Зараз у тунелі Клён перажываў такое ж самае спусташэнне душы, калі чалавек перакананы, што праз адну-дзве хвіліны скончыцца жыццё. Яго падхапіў гарачы віхор, кінуў на цвёрдую шурпатую сцяну. Ён, безумоўна, разбіўся б, але некалькі плазмоідаў акружылі яго, і ў лічаныя імгненні ён апынуўся ўнутры своеасаблівай ахоўнай капсулы з празрыстымі сценамі. Капсулу матляла ў бакі, і Клён упіраўся рукамі і нагамі, стараючыся ўтрымацца ў вертыкальным становішчы. Наўкол грымела жорсткая бітва. Яркія вострыя прамяні разразалі змрок. Вось адзін з такіх смертаносных прамянёў выпусціла, выстраліла з сябе Клёнава капсула, і чырвоны плазмод, што ішоў, здавалася, на таран, аглушальна лопнуў, разляцеўся на кавалачкі.

Сілы былі няроўныя. Фіялетаваыя і чырвоныя плазмоіды адступілі з тунеля ў кратэр. З робатаў не ацалеў ніводны.

Клён імкліва ляцеў у капсуле, азіраўся па баках — хацеў убачыць Аюса з жывёламі. Але іх нідзе не было. Усюды валялася пабітае, папаленае жалеза. Плазмоіды чатырох кланаў густым роём кіраваліся туды, дзе віднеўся ўваход у кратэр. Там ззяў круглячок святла.

У гэты час Пяціног, сабраўшы вакол сябе рэшткі плазмоідаў і робатаў з Залы Новых Нараджэнняў, загадаў прывесці Радаслава Буслейку і Веру Хрысцінюк. Зямляне прыйшлі, трымаліся незалежна і горда. Вера абапіралася аб Радаславава плячо.

— Я памыліўся,— сказаў Пяціног.— Хоць Ультрамозг, Уладар Таямніцы, не можа памыляцца, але я гатовы прызнаць уласную памылку, адзіную за трыста шэсць апошніх гадоў. Мне патрэбна было правесці эксперымент не над мужчынам і жанчынай, а над падлеткам па імені Клён. Яго, як мне вядома, называюць Гарантам Вечнага Шру.

Пры гэтых словах фіялетаваыя і чырвоныя плазмоіды захваліваліся, абурана зашумелі:

— Дзе ён?!

— Адшукай і знішчы яго, Ультрамозг, Уладар Таямніцы!

— Ён вось-вось будзе тут, перад намі,— папераджальна выставіў уперад

тры свае нагі Пяціног.— Праз граніт і застылую лаву я ўжо бачу, як імчыцца ён сюды, знаходзячыся ўнутры нейкага сасуда. Ага — ён знаходзіцца ў капсуле, а гэту капсулу стварылі сваімі цэламі аранжавыя, жоўтыя, зялёныя і блакітныя плазмоіды. Чамусьці не бачу сярод іх сініх. Дзе сінія плазмоіды?

— Яны пачалі атаку з паўночнага боку вулкана,— адказалі яму.

— Дурні,— засмяўся Пяціног.— Роўна праз сто чатыры гады прыляціць міжгалактычны ультралёт з Сіняй Зоркі. Я хацеў узяць іх з сабой.

— Вазьмі нас,— залемантавалі фіялетавыя і чырвоныя плазмоіды.

— Сваім колерам яны вельмі і вельмі тасаваліся б да пейзажаў Сіняй Зоркі,— быццам не пачуўшы іх, казаў далей Пяціног.— Але яны (о неразумная дзікая плазма!) пайшлі вайной на мяне, Ультра-мозга, Уладара Таямніцы, быццам я не даваў ім інтэлектыт і не вылучаў іхні колер з усіх астатніх колераў.

— Вазьмі нас,— зноў узвысілі голас фіялетавыя і чырвоныя плазмоіды.

— Чаго або каго вы баіцеся? — нарэшце звярнуў на іх увагу Пяціног.— Бялковых смертных істот? Дык вось дзве такія істоты стаяць перад вамі. Я ўзяў іх у палон і магу зрабіць з імі ўсё, што толькі захачу. А можа, вы смерці баіцеся? Дык у вас жа ёсць Рака Адноўленых Твараў. Праз нейкі час пасля свайго знікнення вы зноў адновіцеся. І так — вечна. Чаго ж вы хочаце?

— Знішчы з Зямлі падлетка па імені Клён! — хорам закрычалі плазмоіды.— Забі таго, каго назвалі Гарантам Вечнага Міру! Мы жадаем, мы прагнем бясконцай вайны з Бялковай Цывілізацыяй!

— Няўжо вам так хочацца вайны? — ціхім голасам сказаў Радаслаў Буслейка, але яго адразу ж пачулі.— Як мне вядома, пяць кланаў плазмоідаў, пяць кланаў вашых братаў заключылі мір з чалавецтвам. Я сам бачыў, як гарэла зялёная трава і плавіўся пясок на беразе Пятровіцкага вадасховішча. Няўжо толькі на гэта здольна Старая Цывілізацыя? Мы — антыподы. Але мы разам існуем у Сусвеце. Давайце існаваць паралельна, мірна, не скрыжоўваючы кап'ё і меч. Напачатку было Слова...

— Напачатку была Зброя! — крыкам перарвалі яго плазмоіды.

— Любоў!...— казаў далей Радаслаў.

— Нянавісьць! — яшчэ гучней закрычалі плазмоіды.

Узняліся страшэнны гвалт, густое металічнае гудзенне, якое пераходзіла ў злавеснае шчоўканне. З плазмоідаў пасыпаліся іскры. Яны пачалі раздзімацца, прычым з шарападобных і эліпсавідных некаторыя, напэўна, самыя агрэсіўныя,

рабіліся востравугольнымі. Цяжка сказаць, што чакала б Радаслава і Веру, але ў гэты момант у кратэр Нябеснага Зуба праз тунель уварваліся чатыры кланы. Паміж іх у празрыстай непрабівальнай капсуле імчаўся Клён Дубровіч. І адразу ж з нябёсаў ударылі страбы. Дзесяць магутных птушак, на імгненне як бы заслانیўшы ўсё неба, спікіравалі дакладна туды, дзе стаялі Радаслаў з Верай, прыкрылі іх крыламі. Затым дзве птушкі з двух бакоў шчыльна падступілі да стрэсаператара, нагнулі свае прыгожыя моцныя шыі. Радаслаў зразумеў — абхапіў гэтыя шыі рукамі, і страбы лёгка ўзняліся, панеслі яго з Нябеснага Зуба. Трэці страб ляцеў знізу — страхаваў.

Фіялетаваыя і чырвоныя плазмоіды, убачыўшы такое, з найвялікшай ярасцю напалі на астатніх страбаў, якіх заставалася сямёра, прычым трое намерваліся выносіць з вулкана Веру Хрысцінюк. Але жыхары воблакаў спрытна ўхіліліся ад іхніх стрэлаў-маланак, і, у сваю чаргу, самі перайшлі ў атаку. Аказваецца, страбы ведалі тую адзіную кропку, тую своеасаблівую «ахілесаву пяту», ударыўшы ў якую, можна было паралізаваць плазмоіда. Некалькі шароў глуха засіпелі і ўпалі, падняўшы воблачкі вулканічнага пылу. У гэты час Вера Хрысцінюк ніяк не адважвалася даверыць сваё жыццё страбам, узляцець разам з імі.

— Баюся,— шаптала яна, пазіраючы то на дзіўных птушак, то на неба.

Дарэмна падстаўлялі страбы шыі, нават падштурхоўвалі яе моцнымі крыллямі. Жанчыну скаваў страх.

— Не магу, баюся,— паўтарала яна, нібы зацыкліўшыся на двух гэтых словах.— Я слабая... У мяне змярцвеюць, не вытрымаюць рукі, і я ўпаду з вышыні. Я не хачу разбіцца...

— Вера! — закрычаў Клён Дубровіч, выскокваючы са сваёй ахоўнай капсулы, якая, ледзь крануўшыся паверхні Вара, імгненна расчынілася.— Я тут! Нічога не бойся!

Ён адчуваў надзвычайную адвагу, рашучасць, ён гатоў быў схапіцца за грудкі з самім Пяціногам. Але Ультрамозг, Уладар Таямніцы, апярэдзіў яго. Лускаватыя залацістыя ногі павярнуліся, нібы антэны, да Веры, і загучаў меладычны чысты, як ранішняя раса, голас, у якім была непадуладная чалавечаму разуменню ўсёпранікальнасць.

— Ідзі да мяне, Жанчына, ідзі да мяне, безабаронная і несучешная,— загаварыў Ультрамозг, Уладар Таямніцы.— Я напоўню тваю душу жыццём. Я

павяду цябе ў мроі. Сіняя Зорка, чакаючы, глядзіць на цябе з Космасу.

Вера Хрысцінюк шчасліва ўспыхнула тварам, заплюшчыла вочы, выцягнула ўперад рукі і пайшла да Пяцінога. Расступіліся страбы, расплыліся ў бакі фіялетаваыя і чырвоныя плазмоіды.

— Не ідзі! Спыніся! — крычаў Клён.— Паглядзі на мяне, Вера! Ты станеш ягонай заложніцай! Пракляты Пяціног! Агідзіна!

Клён схопіў камяк застылай лавы, шпурнуў у Пяцінога. На ляту гэты сухі камяк ператварыўся ў букецік надзіва прыгожых яркіх кветак, падплыў да Веры, мякка тыцнуўся ёй у руку. Яна, не расплюшчваючы вачэй, узяла кветкі, панюхала, ціха засмялася.

Плазмоіды чатырох кланаў узбуджана зашыпелі, згрупаваліся, і на Пяцінога абрушыўся ўраганны ўдар іхніх смертаносных прамянёў. Але на самым падлёце да зіхотка-велічнай зоркі ўсе гэтыя, здавалася б, неадольныя прамяні раптам зламаліся, выгнуліся і слізганулі ўгору, не прычыніўшы Пяціногу ніякай шкоды. Некаторыя з іх нават весела лопнулі, узарваліся рознакаляровымі бяскрыўднымі агеньчыкамі, нібы святочныя петарды.

Вера тым часам радасна і бязвольна падышла да Пяцінога, апусцілася перад ім на калені. Твар быў натхнёны, светлы.

— Я прыручыў яе, самку чалавека,— засмяўся Ультрамозг, Уладар Таямніцы.— Вось гэтак на планеце Зямля першалюдзі, або, калі быць дакладным, малпалюдзі, прыручалі дзікіх жывёл. Жывёлы рабіліся свойскімі, пакорнымі, аддавалі малпалюдзям малако, мяса, воўну, сваю сілу, сваіх дзяцей. На Сіняй Зорцы нам, Вялікай Расе Ультрамозгаў, Уладароў Таямніцы, аддана служаць безліч механічных робатаў. Праз сто чатыры гады я прывязу туды біяробатаў, прывязу людзей. Гэта будзе найвялікшая асалода — панаваць над істотамі, абалонка ў якіх зроблена не з металічных пласцін і ад якіх не смярдзіць мярзотнай іржой і дымам. Каля маёй Дарожкі Успамінаў на Сіняй Зорцы будзе стаяць на каленях не адна яна, а тысячы такіх, як яна, распусціўшы мяккія пшчотныя валасы, пазіраючы на мяне ўмольнымі вачамі, у якіх гараць салодкія агеньчыкі.

— Адпусці яе! — закрычаў Клён. Але Пяціног, не звяртаючы на яго ніякай увагі, казаў далей:

— Зараз я зазірну ў самыя глыбінныя, у самыя патаемныя куточкі гэтай істоты. Нішто не схаваецца ад майго позірку. Ды я ўжо бачу, аб чым думае, аб

чым марыць яна.

Пяціног рэзка ўзвіў угору свае ногі, скрыжаваў іх, сплёў у шчыльнае кола, а сам завіс у паветры і зрабіўся падобны на лятаючую талерку. Адразу пад ім з'явіўся невялічкі лужок з аксамітнай, роўна падстрыжанай травой, з блакітным мячыкам на гэтай траве, з дзецьмі, светлавалосым пухнашчокім хлопчыкам гадоў трох і такой жа дзяўчынкай, якія весела цягнулі ручкі да мячыка. Сінякрылая страказа, як іскрынка, успыхнула над лужком, пакружылася, палётала і села на далоньку дзяўчынкі. Вера Хрысцінюк, ледзьве-ледзьве расплюшчыўшы вочы, замілавана глядзела на гэту ідылічную сцэнку. Само шчасце ззяла ў позірку.

Плазмоіды пяці кланаў (падляцеў і сіні клан) зноў награзальна зашыпелі, пачалі ўсё бліжэй падплываць да Ультрамозга, Уладара Таямніцы. Ён імгненна знішчыў, сцёр міраж, прыняў форму зоркі, сказаў урачыстым голасам:

— Ведайце, што я — Бязмежны ў Часе, Несмяротны і Неразбуральны. Што б вы ні рабілі, што б ні хацелі зрабіць, я буду існаваць. Энергія Сіняй Зоркі, якая пульсуе ўва мне, маё астральнае поле могуць скрыўляць Час, бо Час таксама матэрыяльны, могуць прыспешваць або замаруджваць яго. Гэту істоту, гэту жанчыну з планеты Зямля вы ўжо ніяк не вернеце. Ніяк.

— Я ведаю, як вярнуць яе! — крыкнуў Клён Дубровіч, і вочы ягоныя заблішчалі.

— Ты? — здзівіўся Ультрамозг, Уладар Таямніцы.— Яе можна вярнуць толькі мёртвай, вярнуць толькі абалонку.

— Ты вернеш гэту жанчыну жывую, бо замест яе да цябе пайду я.

Наступіла раптоўная цішыня. Было чутна, як недзе высока-высока пад воблакамі, а можа, і за воблакамі, крычыць страб, было чутна, як грукоча Клёнава сэрца.

«Што ты надумаў, сыноч?! Што ты гаворыш?! — Як усплёск маланкі, як пажарная сірэна, пранізаў Клёнаву душу распачны голас-крык маці, голас Бярозкі Дубровіч — мазгаграма з далёкай Зямлі.— Апамятайся! Спыніся! Мы з бацькам не зможам жыць без цябе!»

Твар Клёна пабялеў, вусны пакутліва скрывіліся, ён пацёр далонямі скроні, ціха сказаў:

— Вы ж самі вучылі мяне... Я — зямлянін. Я — мужчына. Я павінен абараніць жанчыну з планеты Зямля. Вы ж самі вучылі мяне.

ЧАЛАВЕК, СЫН ЧАЛАВЕКА

XIII

Усе тэлестанцы і радыёстанцы Зямлі, перарваўшы свае перадачы, літаральна прастрэлілі эфір трывожным сенсацыйным паведамленнем:

«Як толькі што стала вядома, на планеце Вар вернута жыццё пятнаццацігадоваму падлетку з мегаполіса Менск Клёну Дубровічу. Гэта той самы падлетак, якога называлі Гарантам Вечнага Міру. Такім чынам, закладзены краевугольны камень у падмурак добрасуседскіх мірных адносін Старой Цывілізацыі і зямлян. Але гадзіну назад Клён Дубровіч, ратуючы жыццё Веры Хрысцінюк, добраахвотна стаў заложнікам нейкай нявысветленай істоты або сістэмы з пакуль што невядомай нашым астраномам планеты Сіняя Зорка. Клён Дубровіч ахвяраваў сабой. Грамадзяне Індаеўрапейскай Канфедэрацыі Вера Хрысцінюк і Радаслаў Буслейка, якія на планеце Вар удзельнічалі ў ажыўленні Клёна, знаходзяцца ў бяспечным месцы, рыхтуюцца да вяртання на Зямлю. Больш дакладная інфармацыя маецца ў рэпартажа Індаеўрапейскага тэлебачання Навума Масейкіна».

Праз некалькі імгненняў на тэлевізійных экранах усёй планеты, арбітальных касмічных станцый, шахцёрскіх пасёлкаў Месяца і Марса з'явіўся Навум Масейкін. Ён быў разгублены і не паспеў нават як след прычасаць сваю чарнявую кашлатую чупрыну.

— Спадар Масейкін,— звярнулася да яго маладзенькая сімпатычная дыктарка, вочкі ў якой аж гарэлі ад цікаўнасці,— якім чынам вы атрымалі інфармацыю з планеты Вар?

Масейкін адкашляўся, прыгладзіў рукою валасы і раптам сказаў:

— Ці ёсць у вас тут хоць глыток мінералкі? У горле перасохла.

Сімпатычная дыктарка дужа здзівілася — ас тэлерэпартажу, стары тэлевізійны воўк, і раптам такі «пракол», такая нехайнасць у жывым эфіры. Але адразу ж забулькала мінеральная вада. Масейкін зрабіў некалькі прагных доўгіх глыткоў, выцер вусны беласнежнай насоўкай.

— Ідыёцкая смага, быццам толькі што пешшу адолеў пустыню Сахара,— сказаў ён.— А інфармацыю аб апошніх падзеях на планеце Вар я атрымаў ад маёй сяброўкі Веры Хрысцінюк.

— Той самай?

— Так, той самай, якая знаходзіцца ў лапах, а можа, у руках ці нават у нагах (разумеце?) страшыдлы па імені Ультрамозг, Уладар Таямніцы. Гэта несумненна высокаарганізаваная разумная істота ў форме пяцікутнай зоркі, валодае моцным энергетычным полем, мае на сваім узбраенні гіпноз і яшчэ сякія-такія штучкі.

— Штучкі? — зачаравана перапытала дыктарка.— Ці не можаце вы, спадар Масейкін, болын папулярна, болып даходліва растлумачыць нашым тэлегледачам тое, аб чым расказваеце?

— У гасцях у гэтай зорчкі,— усміхнуўся Навум,— быў не я, а Вера. Я атрымаў ад Хрысцінюк мазгаграму, з якой вынікае, што Ультрамозг, Уладар Таямніцы, нейкім чынам можа ствараць эфект фата — марганы, складанай, надзвычай рэдкай формы міража.

— Як цікава,— прашаптала дыктарка.

— Мы жывем у эпоху касмічнага мыслення чалавецтва, у эпоху, калі стваральная энергія пакрысе пачынае перамагаць разбуральную,— натхняючыся, зацугляў свайго любімага коніка — красамоўства — Масейкін.— Па маім глыбокім перакананні, на планеце Вар наша зямная цывілізацыя ўшчыльную сутыкнулася з пакуль што невядомай нам магутнай цывілізацыяй. Я кажу не пра плазмоідаў, не пра СЦ. Я маю на ўвазе так званага Ультрамозга, Уладара Таямніцы. У мазгаграме Веры Хрысцінюк мяне насцярожылі некалькі не зусім зразумелых слоў.

— Якія ж гэта словы? — кальнула яго, як птушачка дзюбай, цікаўна-вострым позіркам дыктарка.

— Біяробаты... Рабы... Прыгожыя рабыні...

— Што, на вашу думку, гэта можа азначаць?

— Я не з'яўляюся членам Сусветнай Федэрацыі Астролагаў імя Настрадамуса, але таксама нашу галаву на плячах і, здаецца, (так, у прыватнасці, лічыць мой цесць) недурную,— сказаў Масейкін.— Думаецца, што ў блізкай ці далёкай будучыні мы, зямляне, павінны чакаць экспедыцыю, і не адну, з планеты Сіняя Зорка. Добра, што мы не паддаліся атакам пацыфістаў і захавалі войска, рэгулярнае войска.

— Няўжо паміж канфедэрацыямі можа ўспыхнуць вайна? — аж прыўзнялася са свайго цёмна-вішнёвага крэсла дыктарка.

Навум Масейкін зірнуў на яе, як на першакласніцу.

— Войска спатрэбіцца нам, каб адбіць напад з Космасу,— растлумачыў ён.— На жаль, спадарыня вядучая, ВЭП канчаткова ўсталявалася толькі ў нашым не дужа аб'ёмістым рэгіёне Сусвету. Ёсць яшчэ, як напісалі б раней, касмічныя каланізатары, якія, пакуль мы з вамі тут сядзім, пакуюць ужо недзе ў грузавыя ракетaplаны люстэркі, завушніцы, званочки, бразготкі і іншую драбязу.

— Навошта? — не зразумела дыктарка.

— Ды дзеля таго, каб за ўвесь гэты бліскучы і траскучы драз адцяць у нас палову планеты, а то і ўсю яе матухну разам з намі ў дадатак. Яны ж лічаць нас за папуасаў.

Дыктарка засмялася.

— А вы, аказваецца, песіміст.

— Любачка ты мая,— прыклаў рукі да грудзей, прыкінуўся местачковым блазнам Масейкін,— калі я быў пяцігадовым шпінгалетам, я быў такі вясёлы, радасны, усмешлівы, што мая бабка Фаіна гаварыла маім бацькам: «Ну й аптыміст ён у вас, хоць ты мухам яго скармі». Вось так. Мы, людзі, людзі-чалавекі, павінны быць (я ў гэтым глыбока перакананы) разумнымі песімістамі. Свой пік, сваю вяршыню мы ўжо ўзялі, і, хочам мы гэтага, ці не хочам, неабходна думаць аб тым, як без сніякоў, без драпін асцярожна спусціцца ўніз на альпійскія лугі жыццёвых рэалій.

— Ды вы паэт! — няшчыра ўсклікнула дыктарка, бо ў яе планы зусім не ўваходзіў тэледыспут на філасофскую тэму.

— Як вы думаеце,— перавяла яна гаворку ў патрэбнае рэчышча,— што можа пагражаць у гэтыя хвіліны Веры Хрысцінюк, Буслейку і Дубровічу на планеце Вар? Асабліва Клёну Дубровічу?

Навум Масейкін уздыхнуў.

— Я добра знаёмы з сям'ёй Дубровічаў. Клён — цудоўны малады чалавек, разумнік, сур'ёзна цікавіцца гісторыяй планеты, філасофіяй. Учора я амаль паўдня глядзеў на яго фатаграфію. Вы ж, напэўна, ведаеце, што калі чалавек памрэ, памрэ сваёй смерцю, ягонае фота адразу, што называецца, тухне, траціць кантраснасць, бляск. Гэта дзейнічае нядаўна адкрыты эффект доктара Каласкоўскага. Калі ж чалавека забіваюць, фота павольна тухне на працягу некалькіх дзён. Спяшу супакоіць паважаных тэлегледачоў: фатаграфія Клёна Дубровіча, як я ні ўзіраўся ў яе, абсалютна не змянілася, а з гэтага вынікае, што

наш адважны хлопчык жывы.

— Брава! — пляснула ў ладкі дыктарка.— Мы будзем чакаць яго ўсёй планетай! І яшчэ я хачу паведаміць усім шаноўным тэлегледачам і вам, спадар Масейкін, што мы, маладыя журналісты Індаеўрапейскага тэлебачання, паслалі на адрас Надзвычайнага З'езда Усіх Зямных Канфедэрацый тэлеграму, у якой прапануем прысвоіць Клёну Дубровічу за ягоны гераічны высакародны ўчынак званне Чалавека з брыльянтавым сэрцам, вышэйшае ганаровае званне планеты Зямля.

Тут ужо Навум Масейкін даў волю радаоным эмоцыям, але амаль адразу ж астудзіў сябе.

— Дык жа Клёну яшчэ няма шаснаццаці,— сказаў ён.

— Ну й што? — упэўнена парыравала дыктарка.— Нас падтрымала Ліга Акселератаў.

— Хіба ўжо ёсць і такая? — здзівіўся Масейкін.

— Ёсць. І яна настойвае, каб нават дванаццацігадовыя жыхары планеты Зямля карысталіся абсалютна ўсімі грамадзянскімі правамі. Іхні інтэлект нічым не саступае інтэлекту шаснаццацігадовых. Ці я кажу няпраўду?

Навум Масейкін дыпламатычна паціснуў плячыма.

Усе наступныя дні ў шмат якіх гарадах планеты адбываліся шэсці, стыхійныя мітынгі. Людзі неслі транспаранты: «Выратуем Клёна Дубровіча!», «Выратуем сына Планеты!», «СЦ, ты з намі ці з Сіняй Зоркай?!», «Касмічныя войны — у чорную дзірку!». Асабліва бурны мітынг адбыўся ў Менску, родным горадзе Клёна. Сотні тысяч людзей затапілі вуліцы, плошчы. На вуліцы Заслаўскай каля двухпавярховага катэджа сям'і Дубровічаў моладзь арганізавла збор падпісаў пад прапановай прысвоіць іхняму земляку званне Чалавека з брыльянтавым сэрцам. У гэты час на балкон выйшаў Гай Дубровіч, якога сустрэлі авацыяй. Гай узяў руку, просячы цішыні, і калі ўсталявалася крохкая цішыня, сказаў разгубленым голасам:

— Няўжо гэта так важна?

— Важна! — закрычалі юнакі і дзяўчаты.— Важна! Ваш сын павінен стаць першым беларусам, які атрымае высокае званне.

— Брыльянтавае сэрца,— горка ўсміхнуўся Гай.— А жывое сынава сэрца — хто мне верне яго?

Крыклівы і гаварлівы натоўп заціх. Бацькоўская пакута чорнымі ценьмі

ляжала на твары ў гісторыка, і ніхто не хацеў бесцырымоннай шумнай весялосцю пакрыўдзіць яго. Нават калі адзін чалавек сумуе, павінна хоць нейкае імгненне сумаваць уся Зямля. Так павялося паміж людзей ВЭП. На вышынным саракапавярховым будынку Крэдытнага Банка, які ўвінчваўся ў неба на вуліцы Заслаўскай непадалёк ад катэджа Дубровічаў, нехта павесіў вялікі каляровы партрэт Клёна. Вецер шкуматаў, ірваў палатняны прамавугольнік. Клёнаў твар то напалову знікаў, то кісла моршчыўся, то браўся рухомымі, рознага памеру пухірамі. Гай глядзеў на сынаў партрэт, і дзіўныя пачуцці віравалі ў душы. Ён шкадаваў сына і ў той жа час (можа, нават падсвядома) быў злы на яго — куды палез, што за рыцарства стукнула ў маладую, яшчэ дурнаватую галаву? Памяццю ж гісторыка ён (зноў падсвядома) пераносіўся ў далёкую-далёкую мінуўшчыну, у Канстанцінопаль, які ўзялі ў аблогу і хацелі штурмаваць орды сельджукаў. Тады духавенства і абаронцы горада вынеслі на сцены велізарныя выявы Хрыста і Багамацеры, намаляваныя на палатне. Вецер адразу ж заварушыў іх, распальваючы ярасны агонь фарбаў. «Багі на сцены выйшлі!» — закрычалі да смерці спалоханыя язычнікі, пападалі на калені і ўцяклі, пабеглі ў свае стэпы і пустыні.

— Адзіны, цябе клічуць да тэлефона,— сказала Бязозка, якая гэтымі журботнымі днямі насіла чорную сукенку, нікуды не выходзіла і адчувала ціхую нянавіць да ўсіх шумных натоўпаў — там сын у лапах невядомай пачвары, а яны вішчаць, гарлапаняць, патрабуюць даць сыну найвышэйшую ўзнагароду планеты. Ды рассыпся прахам гэтая ўзнагарода — абы сын быў жывы і здаровы, быў побач.

Гай узяў тэлефонную трубку. Пакрысе ён пачаў баяцца тэлефонных размоў. Чалавечы голас, асабліва незнаёмы голас, мог прынесці нечаканы боль, жахлівую вестку пра Клёна. Ён браў трубку, і было адчуванне, быццам яго праз некалькі хвілін кінуць у кіпецень.

— Спадар Гай Дубровіч,— рашуча сказала трубка,— вам тэлефануе маёр рэспубліканскай гвардыі Хвалібог. Які ў вас крывяны ціск і што вы бачылі ў апошнім сне?

«Ну й людзі! Божа,— аж застагнаў у думках Гай,— ведаюць, што нелады з сынам, і цікавяцца, ці добрае самаадчуванне ў ягонага бацькі. Пракляты этыкет! Ды лепей бы мяне абклалі трохпавярховым матам». Але давялося, як і належыць чалавеку ВЭП, пачціва адказваць на пытанне.

— Нядаўна ўбачыў на тэлеэкране выступленне Навума Масейкіна і тэлефаную вам,— напорыста казаў невядомы Гаю маёр.— Атрад касмадэсантнікаў колькасцю ў пяцьсот чалавек рыхтуецца да высадкі на планеце Вар. Мне аказаны гонар быць камандзірам гэтага атрада. Я — чалавек дзеяння. Гэта не прымітыўная самарэклама, а жыццёвы факт. Клянуся вам, спадар Дубровіч, што ваш сын здаровы і непашкодзаны вернецца на Зямлю. Жывуць Сонца і Кісларод!

На тым канцы запікалі кароткія гудкі. «Лаканічны чалавек. Добры чалавек»,— падумаў Гай.

А праз нейкую гадзіну пазваніў Метэор і па старой дружбе запрасіў у Дом Пераўтварэнняў.

— Для вас у мяне маецца навінка,— сказаў доктар.

Гай адразу ж згадзіўся, бо трэба было ратавацца ад неадчэпнай трывогі, якая магла скончыцца дэпрэсіяй.

На пятнаццатым паверсе Дома Пераўтварэнняў робаты ўвялі яго ў маленькі круглы пакой, пасадзілі ў крэсла-вяртушку. Доктар Метэор, як заўсёды, з'явіўся на экране. Гэта было ўжо звычайна, як узыход Сонца.

— Вітаю вас, глыбокашаноўны спадар Дубровіч, і прыношу свае шчырыя спачуванні,— мякка і журботна сказаў доктар Метэор.— Я, як і ўсе зямляне, упэўнены, што ваш сын неўзабаве прыляціць дадому і ўсе мы, вашы і ягоныя сябры, зможам абняць Клёна. Дзякуй вам і спадарыні Бярозцы, што выгадалі патрыёта Зямлі. Я ведаю — вам цяжка. І каб скінуць гэты цяжар, прапаную паўдзельнічаць у абсалютна новым цыкле пераўтварэнняў.

— Я згодны,— адразу кіўнуў галавой Гай.

— Але вы яшчэ не ведаеце, аб чым ідзе размова. Паўтараю — гэта зусім новы, ні на кім з добрахвотнікаў не апрабаваны цыкл, і могуць адбыцца нечаканасці, збоі ў сюжэце пераўтварэння. Вам, калі казаць высакамоўным стылем, прапануецца роля Калумба.

— Ніколі не хварэў калумбінізмам,— зморшчыўся Гай,— але згодны ўдзельнічаць у пераўтварэнні. Давайце пачынаць.

Далей усё пайшло па звыклым сцэнарыі. Маўклівыя робаты (дарэчы, ім строга забаронена размаўляць з людзьмі, за парушэнне — кавальскі прэс) панеслі Дуброзіча па вузкім чорным калідоры, потым пасадзілі ў цэнтрыфугу. Ажыла страла цэнтрыфугі, цэпра падступіла да вачэй.

...Ён ляжаў у маладым густым ельніку і пільна, не адводзячы вачэй, сачыў за тым, што дзееца на дарозе. Гэтая дарога, слаба раз'езджаная і слаба растаптаная, ужо амаль зарослая травой, выбягала з-за ўзгорка, спускалася ў балоцістую лагчыну, чаплялася за ўскраек лесу, дзе ён хаваўся, і знікала ў шырокім полі. За ўзгоркам была ягоная весь, ягоная беласценная хатка з чаратавай калючай страхой. Была, калі яе дагэтуль не спалілі обры або не разламалі на білы і аглоблі для сваіх вялізных скрыпучых арбаў. Ён ляжаў, затаіўшыся, нібы звер, у нізкарослым ельніку, які толькі што зацвіў яркажоўтымі, мяккімі, вельмі прыгожымі шышачкамі. Ён чакаў.

У яго была як бы падвойная, напластаваная адной палавінай на другую, свядомасць. Ён разумеў, што ён Гай Дубровіч, гісторык, што ў яго ёсць любімая жонка Бязрозка і любімы сын Клён, што ён жыве ў горадзе Менску і што зараз на вуліцы 223 год Вялікай Эры Плюралізму. І ў той жа час востра, да звону ў скронях, ён адчуваў сябе маладым дваццацідвухгадовым воем Карпуком са славянскага племені дулебаў. У яго быў бацька Красамір, маці Няжыла, пяцёра братоў, усе маладзейшыя, і зеленавокая меднавалосая каханка Трыснята. Ён, Карпук, умеў з самага маленства араць зямлю, засяваць узараную ніву, касіць, пілаваць і калоць дровы, рабіць цэглу, гнуць палазы, дугі, выразаць з мяккага дрэва вёдры, лыжкі, зубы для грабляў, лавіць рыбу, абкурваць горкім дымам дзікіх пчол і забіраць іхні мёд, біць камень, гнаць смалу, драць лыка. Яшчэ ён умеў лавіць у сілкі птушак і падрабляць птушыныя галасы, гартаваць у чорнай кузні меч, іграць на жалейцы, спыняць кроў, калі яна хвошча са свежай раны, маліцца Сварогу і Перуну, цалаваць дзяўчат і асабліва Трысняту. Ён шмат што ўмеў, бо быў, як здагадваўся сам, братам Ветру і Грому, Ваўку і Вужу. Іхняя весь мясцілася на высокай надрэчнай выспе, абгароджанай шчыльным дубовым частаколлем. Вяскою амаль да самых хат падступала, падыходзіла рака, плылі крыгі, карчы, жмуты бурай саломы. Потым падсыхала зямля, цямнелі, наліваліся гневам воблакі, ярасна глядзела з нябёсаў сліпучае сонца — пачынаўся Час Навальніц. На зыходзе асабліва спякотнага дня рабілася душна і глуха, заміралі трава і лістота, з разяўленых пашчаў выкідвалі чырвоныя доўгія языкі сабакі, ластаўкі трывожна ляпіліся да самай-самай зямлі. І вось бухаў гром, расколваючы суровае чорнае неба. Маланка залівала жоўтым святлом зямныя і нябесныя абшары.

— Пярун — крычаў Карпукоў бацька Красамір, з непакрытай галавой

становячыся пад лютым дажджом на калені, працягваючы да чырвона-пепельных воблакаў жылаватыя загарэлыя рукі.— Пярун! Божа! Дзякуй, што ты да нас прыйшоў!

Усе дулебы радасна падалі на калені. І паперадзе ўсіх на мокрай гарачай зямлі стаяла зеленавокая, меднавалосая прыгажуня Трыснята.

— Пярун! — крычала яна.— Божа! Дзякуй, што ты зноў да нас прыйшоў!

Гром падаў з неба — трах! — і разляталася на кавалкі верхавіна якога-небудзь занадта прыкметнага, дагэтуль буйна-жывога моцнага дрэва. Ад грамападнага ляскотнага ўдару заложвала ўвушшу.

— Дзякуй! — крычалі дулебы.

Адкуль жа, з якога боку, укусіла іх усіх, як гадзюка, бяда? Што было прычынай бяды? Ён, Карпук, баючыся самога сябе, сваіх думак, лічыў, што зямныя няшчасці прыйшлі да дулебаў пасля таго рання, калі яны падпільнавалі і забілі сям'ю лясных людзей, сям'ю волатаў: мужчыну, жанчыну і дзіця. «Спасу няма ад іх»,— амаль сонцаварот перад тым крывавым раннем казалі дулебы пра волатаў, пра дзікіх лясных людзей велізарнага росту, якіх на свае вочы ды яшчэ ўдзень ніхто ніколі не бачыў, ад якіх заставаліся толькі сляды на лясных палянах, на берагах чарнаводных лясных азёр. У такі велізарны след цалкам магло ўмяшчацца гадавалае дзіця. Волаты, калі казаць праўду, ніякай шкоды дулебам не чынілі. Болын таго, хаваліся ад іх, стараліся быць непрыкметнымі і выходзілі са свайго логавішча толькі глыбокай цёмнай ноччу. Яны баяліся не толькі дня, сонца, яны баяліся яркага месяца. Але дулебаў раздражняў на сваіх землях, у сваіх лясках «чужы дух». «Дзікія людзі палохаюць звера, птушку, і мы прыносім у весь усё меней мяса»,— плюючыся, сціскалі кулакі маладыя паляўнічыя. «Ад іх вяне трава на палянах і ўздоўж ручаёў»,— скардзіліся старыя сівавалосыя зялейніцы. Волатам быў вынесены прысуд. «Смерць»,— сказала племя. І гэта, як пачынае цяпер здагадацца Карпук, наблізіла няшчасці саміх дулебаў. На волатаў пачалося шматдзённае паляванне. Нават уначы каля непрыкметных крыніц і глухіх лясных азёр сядзелі ў засадзе маладыя воі. Смага павінна была выгнаць волатаў з патаемнага логвішча. Але, пэўна, яны мелі свой, схаваны ад старонняга вока калодзеж.

Лясных людзей злавілі выпадкова. І прычынцам гэтаму быў ён, Карпук. У той дзень ён пайшоў правяраць венцеры, якія ставіў на ўюноў. Ён борзда крочыў па цёмна-зялёнай халоднай траве і думаў пра Трысняту. Медныя валасы

бачыліся ў яркіх сонечных бліскаўках, што былі густа рассыпаны ўсюды: на ствалах дрэў, на мурашніках, на кветках. Лёгка дыхалася, хацелася спяваць. Каля тоўстага, нібы дзежка, дуба, які стаяў між густога арэшніку, Карпук прыпыніўся. У дуба маланкаю была ссечана верхавіна, абсмалена кара, звілістыя, як вужакі, трэшчыны беглі зверху ўніз, пераходзячы ў аб'ёмістае дупло. І вось з глыбіні гэтага дупла, з таямнічай трывожнай чарнаты на імгненне ўспыхнуў ці то агеньчык, ці то сонечны зайчык і адразу ж патух. Кароткая ўспышка — і зноў цемра. Карпук адламаў арэхавае пруток, сашмаргнуў з яго лісце і, падышоўшы да дуба, рэзка торкнуў прутком у дупло. Яму чамусьці падумалася, што адтуль выскачыць собаль або куніца. Але пачуўся захліпісты ўскрык, стогн. Голас быў не звярыны. Карпук здагадаўся, чый гэта голас. Як ветрам адкінула яго ад дуба. Крышачы арэшнік, ён ірвануўся далей ад згубнага праклятага месца. Некалькі разоў ён падаў потырч носам на слізкай траве.

— Куды бяжыш? — весела спынілі яго. Аказваецца, з косамі на плячах непадалёку ішлі касцы, пяць-шэсць чалавек.

— Там... У дупле... — задыхаючыся прахрыпеў Карпук.

Навошта ён сказаў тады гэтыя словы?

Пераглянуўшыся, касцы натоўпам пабеглі да дуба, і Карпук следам за імі. З дупла, заціскаючы рукой левае вока, нязграбна вылазіла нейкая істота — белыя, як лён, доўгія валасы, звярыная касматая шкура на пукатых плячах, вялізныя ногі абуты не ў боты, не ў лапці, а шчыльна абматаны шырокімі палосамі свежай ліповай кары. Істота скокнула на зямлю, прысела, а калі выпрасталася на ўвесь рост, аказалася вышэйшай разы ў два за самага высокага дулеба. «Я выбіў гэтаму волату вока», — халадзеючы здагадаўся Карпук. Душу спальвала віна. Ён адступіў убок ад гаманлівага вясёлага натоўпу супляменнікаў.

— Малога знайшлі! — узбуджана крычалі дулебы. — Трэба шукаць маці і бацьку!

«Малы» ўзвышаўся над імі, як баравое дрэва над падлескам. Але і сапраўды гэта быў малалетак — дзіця васьмі — дзесяці гадоў, не болын. Ён стаяў і плакаў ад болю і страху.

— Бач ты, яшчэ плача, — здзівіліся дулебы.

Карпук раптоўна зразумеў, што ненавідзіць лютай нянавісцю і сябе і

сваіх аднавяскоўцаў. Хіба можна стаяць і насміхацца над пакутай дзіцяці? Гэта ж не ваўчанё, гэта чалавечы сын, хоць і непадобны на цябе тварам і паставай. Дый ваўчанё трэба шкадаваць, не ламаць хрыбетнік.

— А як жа знойдзем маці ягоную і бацьку? — разважалі тым часам дулебы.— Жыўцом недзе палезлі, зашыліся ў зямлю, і хоць перавярні ўверх карэннем увесь лес, не знойдзеш.

У малога волата зноў пырснулі слёзы, як бярозавік з-пад сякеры.

— Я ведаю,— сказаў, жорстка ўсміхнуўшыся, Чацвяртак, худы, вечна зялёны ад гэтай сваёй худобы, хоць еў, як жартавалі, за чацвярых.— Прывязвайце лесавіка вунь да той бярозы.

Малога прывязалі сырамятнымі рамянямі. Чацвяртак падышоў да яго, пагладзіў, паляпаў, устаўшы на дыбачкі, па плячы і раптам кальнуў вострым, як джала, кончыкам касы ў бок. Лёгенька, як бы шкадуючы, кальнуў. Белавалосы волат ускрыкнуў.

— Крычы. Грамчэй крычы,— аднымі вуснамі ўсміхнуўся Чацвяртак.

І зноў пачаў калоць. Каса зачырванела ад крыві. Волат заенчыў на ўвесь лес.

«Была б тут Трыснята»,— падумаў Карпук, адводзячы позірк, сціскаючы зубы. Яму нясцерпна хацелася схапіць Чацвяртака за грудкі, вырваць у яго з рук касу і паламаць кассё на ягоных плячах. Ён глуха застагнаў, а потым заплюшчыў вочы...

(«Удзельнік эксперымента нуль-нуль-адзін! Спадар Гай Дубровіч! — уварваўся ў навушнікі гермашлема рашучы голас аднаго з асістэнтаў доктара Метэора.— Праз дзевяць мінут пяцьдзсят дзевяць секунд выходзім на плюсавае пераўтварэнне! Удзельнік эксперымента нуль-нуль-адзін!»)

— Выйшлі,— раптам уражана прашаптаў натоўп, і ўсе, акрамя Чацвертака, што калоў і калоў юнага волата, адступілі ад бярозы.

Пэўна, дзяды дзядоў не бачылі такога. З-за выварацця вельмі старой, абрушанай на зямлю елкі, з-за бледна-жоўтых растапыраных ва ўсе бакі, як лапы падземнага страшыдлы, каранёў выйшлі двое — Ён і Яна. Беласкурыя волаты. Людзі з блакітнымі вачамі. У яго валасы белыя, светла-льняныя, як у сына; у яе — каштанавыя з рыжыной і доўгія, аж да пят. Волат і валаціха былі голыя па пояс, прычым цыцкі ў жанчыны (дулебы не паверылі сваім вачам) былі завязаны за спіною, каб не перашкаджалі пры хадзьбе. Лясныя людзі

выйшлі з дзікіх нетраў, вядома ж, на крык свайго сына і твар у твар сутыкнуліся з дулебамі. У жанчыны спалохана запалымнелі шчокі. Яна была на галаву ніжэй за мужа і адразу ж схавалася за ягоную спіну. Але крычаў, екатаў ад болю яе сын, якога катаваў Чацвяртак, што адзіны з усіх не заўважыў з'яўлення волатаў, і валаціха, глуха ўскрыкнуўшы, нават, падалося, па-птушынаму прысвіснуўшы, кінулася ўперад, схапіла Чацвертака за шыю, паваліла яго на зямлю. Лязом касы ёй распарола левую руку. Ярка-чырвоная кроў («лясная кроў»,— падумалі дулебы) густа хлынула на белыя кветкі суніц.

— Мз-з-зу-у-ур! — закрычаў волат-малалетак, убачыўшы маці і бацьку.

Ніколі не чулі дулебы такога слова.

— Мз-з-зу-у-ур! — зноў закрычаў скрываўлены сын непраходных лясоў.

І тады ягоная маці, адкінуўшы ўбок, як палена, Чацвертака, рынулася да дзіцяці, упала перад ім на калені і ўсё роўна была ўпоравень з дулебамі. Шмаргануўшы з-за спіны свае доўгія-доўгія валасы, яна пачала выціраць імі кроў з сынавага цела. Яна, здаецца, была гатова зняць, садраць уласную скуру, каб ахінуць яго, прыкрыць ад бяды свайго сына.

(«Удзельнік эксперымента нуль-нуль-адзін! Што з вамі?!»)

«Мне падалося, што гэта мой сын, мой Клён...»

«Удзельнік эксперымента нуль-нуль-адзін! Спадар Гай Дубровіч!

Адбываецца невялічкі збой у сюжэце пераўтварэння, але зараз мы гэта ўладзім, зараз уладзім... вось так! Праз сем мінут нуль чатыры секунды выходзім на плюсавае пераўтварэнне!»)

Волатаў забілі, усіх траіх, спалілі на жоглішчы і попел пусцілі з ветрам. Дулебы, праўда, муліліся, ніхто не хацеў першы ўзняць руку на лясных людзей, але Чацвяртак, якога адштурхнула валаціха і які добра мякнуўся аб цвёрдыя дубовыя карані, прутка ўскочыў на ногі і з ўсяго маху шахнуў ёй касой проста па шыі.

Забілі з-за таго, што непадобныя, нязвычайныя, не такія, як яны. З-за таго, што большыя ростам і сілай. Напэўна, з-за таго, што разумнейшыя, дабрэйшыя.

Той ноччу ў Чырвонай Пушчы доўга выў воўк, лётала пад месяцам, перакрываючы яго велізарнымі чорнымі крыллямі, маўклівая сава, а на кургане, там, дзе спрадвеку хаваюць у гаршках попел памерлых, спаленых на агні дулебаў, лопнула зямля, адчынілася шырокая дзіркарана і з яе выкацілася роўна трыццаць тры гаршкі.

...Карпук ляжаў у ельнічку, ціснуўся да травы. Зялёная лясная муха дзумкала каля шчакі, нават некалькі разоў пякуча садзілася на спіну, на тонкую льняную кашулю, але муху нельга было ні адагнаць, махнуўшы рукой (выдасі самога сябе), ні тым болей забіць, бо яна, як зразумеў, здагадаўся Карпук, прыляцела з кургана, дзе ляжыць у гаршках прысак продкаў, з той дзіркі. Муха звязвала Гэты свет і Той і, вядома ж, невыпадкова прыляцела.

«Едзе. Зноў едзе»,— як страла з тупым наканечнікам, ударыла ў глыбіню душы, у сэрца думка.— Хоць у смалу ўскоч, але давядзецца яшчэ раз убачыць такое».

З узгорка, за якім калісьці стаяла Карпукова вёс, з'язджала вялізная шырокая арба-двухколка. З'язджала, весела пазвоньваючы, бо да яе былі густа напрывязаны маленькія медныя і срэбныя званочки. Здавалася, ціўкае мноства лясных і лугавых птушчак. На арбе, на капе свежай толькі што скошанай травы, з якой ва ўсе бакі тырчалі галоўкі прыгожых яркіх кветак, напаўсядзеў, напаўляжаў, важна трымаючы ў руках лейцы і хвосткі бізун, Насаты. Ён быў голы па пояс; тлустыя смуглыя грудзі, што зараслі чорным калючым воласам, уздрыгвалі, калі колы арбы траплялі на выбоіну. Сёння Насаты апрануў яркачырвоныя шаўковыя шаравары, падперазаныя залатым махрыстым рушніком. За рушнік ён уваткнуў тры кінжалы з багатымі, у зіхоткіх камянях, ручкамі. Побач, каля правай рукі, ляжалі лук і тул, напоўнены стрэламі.

Насатым Карпук называў правадыра обраў, здравілу-мужчыну гадоў сарака з гладка паголенай бліскучай галавой і вялізным, як глюга ў птушкі, носам. Пэўна, ён быў князем гэтага жорсткага незразумелага народа. Як зграя ваўкоў, як хмара сараңчы, накінуліся, напалі яны сонцаварот назад на мірныя весі дулебаў, у якіх было ўсяго дзесяць — пятнаццаць беласценных хатак. Племянную дружыну разбілі, стапталі ў першай жа сечы. Дулебскага князя Вастрагляда ўзялі параненага ў палон, завялі на курган, дзе ляжаць у гаршках спаленыя косці мёртвых, там з живога лупілі скуру. Густа пасалілі шэрай соллю і, смеючыся, кінулі канаць пад чорным роём мух на летнім сонцапале. Усіх дулебаў мужчынскага полу, хто не быў забіты, або не схаваўся, як Карпук, звязалі вярочкамі, сплеченымі з цвёрдага конскага воласу, паставілі на калені, аблілі з даўгагорлых гладышоў нейкай чорнай смярдзючай вадкасцю і падпалілі. Ад паўдня да самага вечара гарэла жахлівае вогнішча, тлустая чорная сажа лётала ў наваколлі.

Разграміўшы, знішчыўшы дулебаў, обры падзялілі між сабою іхніх жанчын. Просты воін атрымаў па дзве галавы ў сваё валоданне. Насаты ж узяў сабе роўна дзесяць, прытым самых маладых і самых прыгожых.

Цяжка, моташна Карпуку ўзнімаць позірк, глядзець на тое, што адбываецца. Ды трэба глядзець, трэба запамінаць. Трэба ўбачыць, што не коні і не валы запрэжаны ў арбу, на якой, важна разваліўшыся, едзе ў госці да свайго суседа Насаты. «Людажэр»,— з нянавісцю шаптаў пра яго Карпук. Але што гэтыя словы Насатаму, што яму нейкі недабіты дулеб, які, як зямлярыйны чарвяк, хаваецца ў ельніку, не можа на сваёй зямлі, на зямлі сваіх дзядоў-прадзедаў устаць на поўны рост? Сёння ва ўсім наваколлі адзіны бог, адзіны пан, адзіны ўсемагутны ўладар — Насаты. У яго вельмі шмат золата, зброі, авечак, рознакаляровых шатроў, коней. Але навошта яму коні, калі ў госці да такога ж, як ён, багатага суседа-обра вязуць яго дзесяць маладых, дзесяць надзвычай прыгожых дзяўчат. Прычым усе яны — голыя, голенькія як маці нарадзіла.

«У гэтага мязотнага племені рабоў дужа белая скура,— ляніва думаў Насаты, закалыханы роўнай дарогай, свежым ветрыкам і цёплым сонцам.— Пэўна, яны ніколі не бачылі сапраўднага лета, калі закіпвае ад гарачыні вада ў стэпавых рэчках і азёрах. Адсутнасць сонца зрабіла іх палахлівымі, ніхто з іх не можа зірнуць проста ў вочы обру — адводзяць убок вочы, нібы сабакі».

— Тпру-у-у,— сказаў Насаты.

Арба спынілася. Маладзенькія дулебкі з распушчанымі валасамі, з шырокімі скуранымі лямкамі на плячах, стаялі, апусціўшы ў дарожны пясок вочы, закусіўшы губы. Твары ва ўсіх былі белыя, бяскроўныя.

Насаты злез на зямлю, спусціў з ляжак шаравары, смачна памачыўся ў пыльную траву, падышоў да адной з дзяўчат, уладна сказаў:

— Твая чарга. Пагляджу, якая ты гарачая. Кладзіся.

Дулебка спалохана войкнула, прыкрыла вочы рукамі. Слёзы пакаціліся па шчоках.

— Доўга я буду чакаць?!

Насаты бізуном шлёгнуў яе па спіне. Потым, спатоліўшы свой ненасытны юр самца, усеўся на арбу, шкуматнуўшы вожкі, павольна паехаў далей.

(«Чаму ты ўвасобіў мяне ў гэтага палахліўца Карпука?! — закрычаў Гай

Дубровіч доктару Метэору.— Я не жадаю быць размазнёй! Я не жада...»

« Нервы, удзельнік эксперыменту нуль-нуль-адзін. Нервы,— спакойна перарваў яго асістэнт Метэора.— Стрымлівайце сябе, бо можа адбыцца непрадбачаны збой у сюжэце эксперыменту».

«Я хачу, каб як найхутчэй адбыўся гэты пракляты збой!» — зноў закрычаў Гай, але...)

Карпук пальцамі рук і ног упіваўся ў падатлівую лясную зямлю, калаціўся ад гневу і нянавісці. «Я павінен забіць Насатага,— шалеючы ад аднаго толькі позірку на пыхлівага самаздаволеннага обра, думаў ён.— Я павінен сцерці яго ў пыл. Ягоны струк, якім ён пластаваў нашых дзяўчат, я кіну ў жорны і буду круціць іх усю ноч. Вялес і Пярун, багі залатыя, дапамажыце мне».

Ён добра ведаў, што Насаты ніколі не выпраўляецца ў дарогу адзін, заўсёды ахоўваюць ягоную асобу дзесяткі, сотні лучнікаў, якія непрыкметна, як стэпавыя лісіцы, шнуруюць у кустоўі ўздоўж дарогі. Так і ёсць — вунь паміж зеляніны мільгануў пляскаты шлем, начэрнены смалой, каб не блішчэў на сонцы. Вунь другі, трэці... Карпук бяссільна скрыгануў зубамі.

Тым часам Насаты быў у самым лагодным настроі, быў у гуморы. Гледзячы зверху ўніз на маладых дулебак, на «сваіх кабылачак», як ён іх называў, обр казаў:

— Дзе ж вашы мужчыны, вашы абаронцы! А-я-яй, кінулі такіх прыгожых, такіх смачненькіх. Ды ці былі паміж дулебаў мужчыны?

— Яны ёсць! — раздаўся раптам пранізлівы крык, ад якога ўсе ўздрыгнулі.

Крокаў за дзесяць паперадзе арбы заварушыўся, паплыў ва ўсе бакі жоўты пясок на дарозе. З гэтага пяску, з яміны, у якой хаваўся, чакаючы свайго часу, выскачыў Карпукоў адналетак — русавалосы Снягур з бліскучым двухручным мячом. А Карпук думаў, што ён разам з многімі дулебамі згарэў у тым вогнішчы, дзе обры спалілі палонных.

Пясок цёк у Снягура па валасах, па плячах. Рот быў разарваны жахлівым крыкам. Снягур бег насустрач Насатаму, пагрозна сціскаючы меч.

(«Перадсмяротная малітва дулебаў», — сказаў раптам нейчы голас, і Гай Дубровіч пачуў ціхае стоенае галашэнне: «Божа Сварозе, Божа Вялесе, Божа Пяруне, чаму караеш самых мірных і самых працавітых? Ці адальюцца калі-небудзь слёзы дулебаў? Божа Сварозе, Божа Вялесе, Божа Пяруне, утапі на тым

свеце нашых мучыцеляў у нашых слязах. Разарві ім вушы і сэрцы нашым плачам бясконцым. Няхай замест хлеба грызучь свае шаблі і бізуны».)

Ахова, якая ішла паабাপал дарогі, заўважыла Снягура адразу ж. Обры з гіканнем ускінулі лукі, пусцілі свае страшныя доўгія стрэлы. Некалькі стрэл прабілі Снягуру грудзі, адна ўпілася ў правую нагу. Але ён, хрыпучы, дабег да арбы, секануў мячом і ўпаў, абліўшыся крывёю. Насаты не паспеў выхапіць з-за пояса кінжал. Ён толькі крутнуўся ўсім целам і гэтым выратаваў сваю галаву. Снегураў меч, цяжка свіснуўшы, адсек яму нос. Насаты («Бязносы!» — радасна крыкнулі дулебкі і рынуліся ад арбы ва ўсе бакі) схапіўся рукамі за скрываўлены твар, пачаў енчыць ад болю.

— Уцякайце! — вытыркнуўшыся са сваёй схованкі, крычаў дзяўчатам Карпук.— Ратуйцеся!

Ды обры забілі ўсіх. Якую ўзяла шабля, якую дагнала страла. З глухім стогнам упаў Карпук у елачкі, абадраў сабе шчокі, заліўся няўцешным плачам. Калі ж узяў галаву, убачыў над сабой стэпавікоў. Са звязанымі рукамі, з арканам, які да жаўцізны ў вачах пераціскаў шыю, пабег ён за канём у родную весь.

— Апошні дулеб? — здзівіўся Бязносы, седзячы на мяккіх вышываных падушках у святліцы князя Вастрагляда.— Адзіны?

— Адзіны,— смела адказаў Карпук,— як адзіны быў у цябе нос.

— А-а-а! — люта крыкнуў обр, ускочыў з падушак, цвёрдым наском скуранага бота з усяе сілы ўдарыў Карпука ў живот.

Потым Карпука адлілі вадой, падцягнулі да акна, і Бязносы, пырскаючы слінай, закрычаў:

— Глядзі, сабака, на двор! Бачыш вунь тья шасты?! Ведаеш, што на іх вісіць, што сушыцца?! Шкуры дулебак, якія хацелі збегчы ад мяне!

І ён, чырванеючы вачамі, зарагатаў. Як па камандзе зарагаталі ўсе прысутныя обры.

Яны смяяліся, а Карпук, кусаючы губы, ломячы пальцы рук, глядзеў на светлую дзявочую скуру, злупленую з цела разам з густымі доўгімі валасамі. Вунь, як вячэрняя зара, палымнеюць на шасце прыгожыя медныя валасы. Трыснята!

— Апошні дулеб,— казаў між тым Бязносы, пільна пазіраючы на Карпука.— Я не забіваю апошніх. Жыві. Дыхай. Чарвякам хапае месца там, дзе

пасвяцца крылатыя стэпавыя жарабкі. Жыві. Старайся не патрапіць пад бязлітасны капыт. Але на табе абарвецца род дулебаў, і, як нікчэмная восеньская павуціна, назаўсёды знікнуць яны.

Павярнуўшыся да аховы, Бязносы загадаў:

— Кастрыраваць яго і выкінуць у поле!

(«Ці не занадта жорсткі эксперымент? — спытаў нехта з людзей доктара Метэора. Голас гучаў як з-пад зямлі».)

«Боль павінен лячыцца болем,— адказаў сам доктар.— Толькі праз пакуты ўсе мы знаходзім радасць — і людзі, і народы».)

Як бяздворны сабака, Карпук жыў у ельніку. Еў ягады, арэхі, кіслую заечую капусту. У лясным ручаі лавіў рыбу, вяліў яе на сонцы. Кожную ноч сніліся не обры і нават не Трыснята, а забітыя волаты, асабліва іхні малы. Снілася, як ён бязгучна плакаў у той час, калі Чацвяртак пераразаў касой яму горла.

Жыццё страціла ўсялякі сэнс. Ён быў ужо не чалавекам, а паловай, нават трэцяй часткай чалавека, мужчыны. Пасля сябе на зямлі ён нікога не мог пакінуць, і зараз у яго нікога не было, толькі ягоны цень.

Але аднойчы ўпершыню прысніўся сон не пра волатаў. Устаў над Карпуком, як жытнёвы колас, малодшы брат князя Вастрагляда князь Клён (Клён!!!), сказаў:

— Ты — дулеб і я — дулеб. Радуйся. Не памёр наш народ. Не знік і не высах, як высыхаюць у спёку ручаі. Цэлы сонцаварот вёў я сваіх людзей на новую зямлю, і мы знайшлі яе. Радуйся. Тут шуміць белы бярозавы гай. Тут у зялёнай траве з рагамі хаваюцца нашы каровы. Тут цячэ рака Бярэзіна, а ў яе ўліваецца рака Вольса, а ў Вольсу ўпадае маленькая, як зайчыкаў хвосцік, рэчачка. Мы завем яе Дулебкай.

Радасна зрабілася Карпуку, радасна і шчасліва. Ён прутка ўзвіўся на ногі, смелым вокам зірнуў на наваколле, і аказалася, што не ўсе пачуцці памерлі ў ягоных грудзях. Той, хто быў жорстка паранены жыццём, у каго на вачах забілі самых родных і самых любімых, каму плявалі ў вочы і кідалі камяні ў твар, заўсёды павінен помніць, што свеціць яму адно-адзінае сонца. Імя таму сонцу — Помста.

Ён (адзін!) знішчыў цэлую арду обраў на чале з Бязносым. Не жалезам, вядома. Стаяла лютая спякота, і проста на вачах дашчэнтэ высахалі рэкі і

рэчачкі, знікала вада. Конскія табуны обраў і самі обры пакутвалі ад смагі. Да крыніц, а іх у наваколлі, як цвёрда ведаў Карпук, было пяць, выстрайваліся шумныя чэргі. Крычучы, лаючыся, кожны са сваім канём ірваўся да выратавальнай вады.

Карпук схадзіў да таго дуба, дзе забілі і закапалі волатаў, раскалупаў дубовым суком іхнюю магілу, узяў Чацвертакову касу, якую пахавалі разам з волатамі. Гэтай касой ён абразаў хвасты коням стэпавікоў. Падкрадваўся да коней у начным лузе, паіў вадой са скураной торбы і рэзаў гарачы цвёрды волас. Шмат валасні набіралася за некалькі дзён. З яе Карпук, хаваючыся ў ельніку, нарабіў пробак-затычак. Потым, зноў жа ноччу, ныраў у яміны, дзе яшчэ заставалася вада, знаходзіў пругкі халодны струменьчык і мёртвай валасяной пробкай затыкаў крыніцу, закупорваў яе. Гэтак ён «патушыў» чатыры крыніцы. Днём, лежачы ў ельніку, ён з радасцю чуў, як ажно выюць ад злосці і адчаю обры. Там, дзе яшчэ дзень-два назад мог напіцца конь і чалавек, ляжала, пакрытая пылам, гарачая скарынка сухога карычневага дна.

Заставалася апошняя, пятая крыніца — Святы Круг. Яна была самая халодная, самая глыбокая. У яе на Купалле князь Вастрагляд кідаў шчодрай рукой тры круглыя залатыя манеты. Такія манеты купецкія караваны прывозілі з поўдня, з далёкай зямлі народа, які называецца рамеямі. Карпук, калі яшчэ быў смаркатым недаросткам-малалеткам, чуў ад дарослых, што на дне Святога Круга ўзвышаецца курганок гэтых манет, ён ззяе ў месячныя ночы.

— А што, калі нырнуць і дастаць на бераг гэты залаты курганок? — спытаў, помніцца, Карпук.

— Толькі дакранешся да яго, і адразу рука па плячо адсохне,— сказалі яму.

Моцныя струмяні, якія былі з дна Святога Круга, Карпук не мог адолець — імклівая, аж ледзяная вада вырывала ўсе пробкі. Ды ён ведаў, што гэтакім чынам ніколі не пераможа Святы Круг. Ён падумаў і зрабіў інакшае.

У глухую поўнач, калі не было відно ні зорак, ні месяца, ні сцежкі, ногі самі вынеслі Карпука на курган, дзе ляжаў попел продкаў. У поўнай цемры, не запальваючы агонь, ён адшукаў тую дзірку-рану, з якой перад самым нашэсцем обраў выкаціліся трыццаць тры гаршкі. Ён стаў на калені перад гэтай дзіркай, перад брамкай, што вяла ў Зямлю Нябожчыкаў.

— Дзед Славук,— хвалюючыся, загаварыў ён.— Я ведаю, што твае

спалення косці знайшлі тут вечны прытулак. Я сам разам з бацькам прынёс і закапаў гаршчок, на баку якога была выціснута мядзведзева галава. Ты — шчаслівы, бо не бачыў, да якога прыніжэння давялі обры наш ратайны, раней вясёлы народ. Няма ўжо на гэтым свеце твайго сына, а майго бацькі Красаміра, няма маёй маці Няжылы, няма Трысняты, сумесна з якой думаў я ўпрыгожыць жывымі кветкамі галіну на пладаносным дрэве дулебаў. Нічога няма. Ёсць рабства, ярмо, бізун. Што ты мне параіш, дзед?

Карпук прыціх, апусціў галаву, чуў, як тоненька свішча над курганам начны вецер, як гучна б'ецца ў грудзях сэрца. Пацяклі імгненні. Ён чакаў. Нарэшце, тройчы зрабіўшы зямны паклон, радасна сказаў:

— Дзякуй табе, дзед Славук. Я пачуў твае словы, і словы гэтыя вось якія: «Няхай попел стане атрутай». Дзякуй табе. Я буду рабіць так, як наказаў і загадаў мне ты.

Ён без аніякага страху палез у пралом у кургане, поўз у абсалютнай цемры, датыкаючыся да халодных магільных гаршкоў, прычым датыкаўся то рукой, то плячом, то шчакой. Нарэшце пальцы намацалі вялізны гаршчок і выяву мядзведзевай галавы на ім. Карпук прыціснуў гаршчок да грудзей, як прыціскаюць малое дзіця, падаўся назад. І як толькі вылез — ярка ўспыхнулі над галавой нябесныя зоркі. Гэта было знакам, што продкі разумеюць яго, сочаць за ім, жадаюць перамогі. Ён пасядзеў на траве, аддыхваючыся, падстаўляючы ветру ўспацелыя шчокі і лоб, потым бяшумна, лёгка ўзняўся, пайшоў да Святога Круга. Вялікая светлая пляма вады туманна выплівала з чорнага кустоўя.

Роўна праз два дні на обраў і на іхніх коней наваліўся страшэнны мор. Ніякія лекі, ніякія шаптуны не дапамагалі. Касцістай чэпкай рукой брала смерць усё новыя ахвяры. Горы конскіх трупаў, над якімі кружылася, гудзела безліч сініх мух, тлелі ў лузе. Мёртвых людзей спальвалі на вогнішчах, а ўсіх вогнішчаў было дванаццаць.

Бязносы зразумеў, здагадаўся, адкуль заляцела страла спусташэння ў ягоную арду. Як некалі Ксеркс, ён загадаў люта пакараць ваду. На бераг Святога Круга выйшлі ў грубых чорных кафтанах бічаносцы, пачалі лупцаваць бізунамі хвалі. Ва ўсе бакі паляцелі пырскі, здавалася, што гэта слёзы. Калі ж сам Бязносы ўзяў у руку бізун, калі, заскрыгатаўшы зубамі, ударыў з усяго пляча, на самай сярэдзіне Святога Круга вынырнуў з вады Карпук, выплюнуў з рота

чаратовую дудачку, праз якую дыхаў, весела засмяяўся.

(«Хавайся! — закрычала адразу ж некалькі ўсхваляваных галасоў.— Дурань! Хавайся! У іх жа лукі і стрэлы! У Бязносага — аркан!»)

— Папілі вадзіцы? — смяяўся Карпук.— А гэта ж слёзы дулебаў. Нясмачныя нашы слёзы? Што маем, тым частуем. Дзед Славук, мой дзед, які пражыў сто тры сонцавароты, вас пачаставаў. Вось з гэтага гаршка.

Карпук абедзвюма рукамі высока ўзняў над галавой пусты гаршчок, з якога срэбна лілася вада.

— Раб! — у шаленстве крыкнуў Бязносы.— Ты насыпаў у крыніцу мярцвячыны! Зараз цябе прывяжуць да конскіх хвастоў і раздзяруць на кавалкі!

— Я не раб,— смяяўся Карпук.— Я — дулеб. Чуў пра такі народ? Ён перажыве цябе і тваіх псоў. Чуў пра раку Дулебку і князя Клёна?

(«Князь Клён,— успыхнулі словы ў самай патаемнай глыбіні душы Гая Дубровіча.— Мой сын таксама Клён. Гэта невыпадкова. У гэтым — найвялікшы сэнс».

«Удзельнік эксперымента нуль-нуль-адзін! Спадар Гай Дубровіч! Выходзім на плюсавае пераўтварэнне! Выходзім на плюсавае пераўтварэнне!»)

І амаль адразу ж зазвінела цеціва, свіснула страла над блакітнай вадой...

— Як самаадчуванне, спадар Дубровіч? — асцярожна пацікавіўся доктар Метэор.

Яны сядзелі ў доктаравым кабінэце, глядзелі тэлевізар. Перадавалі Усепланетныя Навіны.

— Вы прымусілі мяне ўдзельнічаць у вельмі цяжкім эксперыменце,— сказаў Гай.

Каштанавыя загнутыя вейкі ў доктара ўздрыгнулі. Адчувалася, што ён не хацеў бы чуць такія словы.

— Кожнага чакае перакрыжаванне на жыццёвай дарозе, дзе ад нечага варта адмовіцца,— павольна, як бы з неахвотаю прамовіў Метэор і спытаў: — Вы былі дулебам?

— Так. Дулебам. Апошнім дулебам.

Гай імкліва ўзняўся з крэсла, загаварыў стоячы, бо падумалася, што тое, што ён зараз скажа, неабходна неяк падкрэсліць, вылучыць.

— Вялікі дзякуй вам, доктар. Вы яшчэ не ведаеце самі, што зрабілі. Вы ажывілі мне душу. Вы далі мне новыя вочы, новыя вушы і новае сэрца. Так-так.

Я кажу гэта з усёй шчырасцю, паверце. Старадаўнія мудрацы навучалі: «Час асвятляецца людзьмі». Дык вось гэты юны дулеб, гэты горды непакорны славянін, якога хацелі зрабіць скацінай, быдлам, асвятліў і асвятціў, зрабіў, як кажуць па-расейску, «угодным Богу» жыццё маіх далёкіх продкаў. Я зразумеў сэнс іхняга і майго з маім сынам Клёнам існавання. Без нас, учарашніх, сённяшніх і заўтрашніх, чалавецтва было б аднакрылым. І гэта не прыгожая фраза. Можаце мне паверыць.

— Цікава, вельмі цікава.— Узняўся са свайго крэсла доктар Метэор.

Было відно, што яму, як прафесіяналу, дужа прыемна пераканацца ў карыснасці і неабходнасці сваіх пошукаў. Твар па-маладому заружавеўся, у вачах з'явіўся востры цёплы бляск.

— Мой сын у вялікай бядзе,— працягваў між тым Гай Дубровіч,— але я ўпэўнены, што ўбачу яго жывым і здаровым. Такую ўпэўненасць далі мне вы, доктар. Цвёрдасцю і мужнасцю вы напоўнілі ўсю маю істоту. Яшчэ раз дзякуй.

У гэту хвіліну зазваніў тэлефон. Доктар Метэор узяў трубку.

— Нехта хоча пагаварыць з вамі,— сказаў ён, перадаючы трубку Гаю.

— Гай Дубровіч слухае,— прамовіў Гай, усё яшчэ не астыўшы ад свайго маналога.

— Хто гэта? — глухавата спытаў далёкі голас.

— Гай Дубровіч.

— А я думаў — Гай Юлій Цэзар,— сказаў незнаёмец, здэкліва засмяяўшыся.

І адразу ж запіпікалі кароткія гудкі.

— Нічога не разумею,— развёў рукамі Дубровіч.— Ці гэта недарэчны жарт, ці... Нічога не разумею.

Людзі ВЭП даўно адвыклі ад хамства — бытавое яно або службовае. Усе гэтыя «шпількі», «падсечкі», «падсадкі» абляцелі, абцерабіліся, як прыкрае шалупінне. Чалавек паступова навучыўся казаць у вочы іншаму чалавеку ўсё, што ён аб ім думае, ці амаль усё. Вось чаму непрыемна здзівіў Гая гэты нечаканы званок.

— Экспедыцыйны корпус пад камандай маёра Хвалібога тры дні назад адбыў на планету Вар,— сказала тэлевізійная дыктарка.— Пяцьсот чалавек, паміж якіх цывільныя добраахвотнікі і рэспубліканскія гвардзейцы, павінны вызваліць Клёна Дубровіча. «Я не вярнуся ў Менск без Клёна»,— заявіў нашаму

карэспандэнту маёр Хвалібог.

Доктар Метэор і Гай Дубровіч пераглянуліся.

— А зараз перадаем паведамленне асаблівай важнасці, з якім выступіць дырэктар Галоўнага Індаеўрапейскага Стрэсографа Лех Патоцкі.

На экране з'явілася барадатая галава Патоцкага. Ён быў вельмі ўсхваляваны. Побач з ім у студыі сядзеў стрэсаператар Карл Гакенхольц.

— Панове,— басавіта загаварыў Патоцкі,— па свайму службоваму абавязку мы з панам Гакенхольцам павінны папярэдзіць вас, што ў раёне гарадоў Стакгольм, Рыга, Вільнюс, Менск, Чарнігаў, Варонеж з гадзіны на гадзіну, падкрэсліваю — з гадзіны на гадзіну, чакаецца суперканцэнтрацыя адмоўнай энергіі, атака СЦ, якая ацэньваецца намі, стрэсаператарамі, як атака дзевятай і нават дзесятай катэгорыі. Гэта небяспечна для людзей, асабліва для малых дзяцей. Не забудзьце праверыць, каб у кожнага з вас пад рукой быў індывідуальны Узмацняльнік Волі. Усім, хто сядзе за руль аўтамабіля або за штурвал верталёта, патрэбна вельмі ўважліва сачыць за сваімі дзеяннямі, за паказаннямі прыбораў. Запомніце: чакаецца бунт аўтамабіляў. Яшчэ раз паўтараю: чакаецца бунт аўтамабіляў, які справакавала СЦ. Псіхіятрам і брыгадам «хуткай дапамогі» неабходна падрыхтавацца да рэзкага павелічэння колькасці выклікаў, дэпрэсій і спроб самазабойства. Завастраю ўвагу супрацоўнікаў Дамоў зняволення і духоўнага перавыхавання, што могуць быць рэцыдывы непадпарадкавання адміністрацыі. Але асабліваю ўвагу звярніце на сваіх дзяцей. Пакладзіце іх раней спаць, дайце вады з мёдам, змажце скроні ментолавым маслам, пад падушкі насыпце свежай мяты. Глядзець тэлевізар, кінабаевікі катэгарычна не рэкамендуецца.

— Закруцілася кола,— уздыхнуў доктар Метэор і па селектару пачаў аддаваць неабходныя загады гаспадарчым і ахоўным службам Дома Пераўтварэнняў.

Гай жа сядзеў, як уражаны громам. Калі чакаецца яшчэ адна атака СЦ, значыць, Клён, сын ягоны, не стаў, як абяцалі, Гарантам Вечнага Міру, значыць, ён у гэтыя самыя хвіліны можа быць мёртвым. Гай абхапіў рукамі галаву.

— Супакойцеся,— мякка паклаў яму далонь на плячо доктар Метэор. Шж тым Лех Патоцкі перадаў слова Карлу Гакенхольцу. Той, адкашляўшыся ў круглы загарэлы кулак, сказаў:

— Па маіх асабістых падліках, гэта ўжо сто сорок трэцяя атака Старой

Цывілізацыі. Можа, я памыляюся, дык няхай мяне паправяць больш кампетэнтныя спецыялісты. Але чаму зноў разгараецца пылым, якое, як мы ўсе спадзяваліся, пачало патухаць? На гэты конт чакаецца афіцыйная заява З'езда Усіх Зямных Канфедэрацый, і ўсё-ткі я, карыстаючыся дазвалам, які маю, пастараюся, паважаныя тэлегледачы, накідаць хаця б пункцірную схему таго, што адбылося і што мусіць адбыцца.

Ён паглядзеў на Патоцкага. Пан Лех адабральна кіўнуў галавой.

— Справа ў тым, што з-за межаў нашай метагалактыкі грамадзянам планеты Зямля і ўсім насельнікам Бліжняга Космасу паступіў ці то ультыматум, ці то парада вышэйшых па інтэлекце (заўважце — не багі-алімпійцы, а проста вышэйшыя па інтэлекце) унесці значную, я б сказаў, кардынальную карэкціроўку ў перспектывы развіцця чалавецтва. Нейкі нябачны касмічны дырыжор уладна ўзмахнуў палачкай і хоча, і патрабуе, каб мы спявалі толькі па ягоных нотах. Хто ж гэты дырыжор? Гэта цывілізацыя планеты Сіняя Зорка. Да нядаўняга часу астраномам і ўсім вучоным Зямлі нічога не гаварыла гэта назва. Сёння ж мы ведаем, што жыхары Сіняй Зоркі практычна бяссмертныя, адным словам, яны навучыліся жыць неабмежаваную колькасць гадоў і стагоддзяў. Яны валодаюць крыніцамі суперэнергіі. Яны могуць перамяшчацца ў прасторы з хуткасцю думкі. Заўважце, не гуку, не святла, а думкі.

— А ці хутка яны думаюць? — умяшаўся Лех Патоцкі.— Сярод жывых істот ёсць жа значны працэнт тугадумаў.

— Гэта ўжо іншая справа,— суха адказаў Гакенхольц, які не любіў дыялогаў,— мяркую, калі яны дыктуюць умовы нашай высокаарганізаванай цывілізацыі, думаюць яны і хутка, і эфектыўна. Па апошніх звестках, Сіняя Зорка ці бярэ, ці ўжо ўзяла пад свой кантроль цывілізацыю планеты Вар, так, так, той самай, якую СЦ лічыць прарадзімай і на якой усё яшчэ знаходзіцца Клён Дубровіч. Вар, на вялікі жаль, робіцца плацдармам, адкуль эмісары Сіняй Зоркі пагражаюць Зямлі. Сёння яны прыслалі ультыматум. Што ад іх і ад іхніх саюзнікаў чырвоных і фіялетаваых плазмоідаў можна чакаць заўтра?

Карл Гакенхольц, задаўшы тэлегледачам і самому сабе вельмі няпростое пытанне, змоўк. Яго замяніў Лех Патоцкі.

— Ідэяй фікс цывілізацыі Сіняй Зоркі я назваў бы яе страснае жаданне спыніць Час,— сказаў ён.— Разумеецца: не гадзіннік спыніць, не канвеер або лінію метрапалітэна, а Час. У сваім ультыматуме сінязорцы заяўляюць, што

ўмеюць гэта рабіць і што менавіта такое ўменне дазволіла ім знайсці ключы ад бессмяротнасці. У бліжэйшыя іхнія планы ўваходзіць правядзенне эксперыменту над чалавецтвам. Ведаеце, якая найпершая ўмова дасягнення людзьмі бессмяротнасці? Забарона, катэгарычная і безумоўная забарона нараджаць дзяцей. Адным словам, бессмяротным чалавек можа стаць без сына, без дачкі. Гэтага патрабуе ад усіх нас Сіня Зорка.

— Абсурд,— рашуча выдыхнуў Гакенхольц.— Стварыць Чалавека Несмяротнага, стварыць Ното (як гэта па латыні? Здаецца, Коптогіз) і вечна жыць без дзіцячага смеху і плачу, без радасці мацярынства і бацькоўства... Зямля ператворыцца ў халодны базальтавы шар, які будзе бязмэтна і сумна плаваць у прасторах Сусвету. Каму патрэбна такое бясконцае бессэнсоўнае жыццё? Сінязорцы са сваёй, як вы кажаце, ідэяй фікс ніколі не зразумеюць зямлян, бо за чужой шчакой зуб не баліць.

— Паеду дадому,— сказаў раптам Гай Дубровіч, якому больш не захацелася слухаць ні пра Сінюю Зорку, ні пра несмяротнасць.— Разам з жонкай будзем чакаць вестак з планеты Вар.

— Будзьце асцярожныя,— папярэдзіў доктар Метэор.— Ёсць інфармацыя, праўда, неафіцыйная, што ў ваколіцах горада і ў самім Менску з'явілася агентура СЦ. Могучь быць усялякія штучкі-дручкі.

Ён пстрыкнуў пальцамі правай рукі, правёў Гая да ліфта.

У ліфце акрамя Дубровіча спускаліся дзве маладжавыя прыгожыя жанчыны і бледнатвары худы мужчына гадоў сарака. Нягледзячы на гарачыню ён быў у тоўстым ваўняным світэры, з пярэстым шалікам на шыі. У яго неяк дзіўнавата блішчалі вочы. Жанчыны шчабяталі аб новым часопісе мод, мужчына з шалікам на шыі пазіраў на іх, але, падалося Гаю, як бы скрозь іх, і гэта было ненатуральна, бо на эфектных гаваркіх жанчын мужчыны так не глядзяць. Раптам Гай падсвядома адчуў нейкую трывогу, нейкі халадок пад сэрцам. Жанчыны весела тараторылі, мужчына з шалікам пільна пазіраў на іх і скрозь іх, а Гай Дубровіч аж ледзянеў ад нечаканай трывогі. «Зараз нешта павінна здарыцца»,— шапнуў унутраны голас, які ніколі не памыляўся. Мужчына ўзняў руку, тонкую, бледную, каб расслабіць шалік на шыі, і Гай міжволі скалануўся. На чалавечай руцэ не было пазногцяў. Была вузкаявата, з сінімі ручайкамі венаў, кісць, было пяць пальцаў, а пазногцяў не было. Там, дзе яны звычайна знаходзяцца, Гай убачыў абсалютна гладкую бледную скуру. Ён

пачынаў ужо здагадвацца, хто едзе разам з ім у марудлівым ліфце, хто стаіць за крок-паўтара ад яго. Лютая гарачыня, духата, ваўняны тоўсты світэр, які нібы металічны панцыр абціскае хударлявую фігуру, і ні малюсенькай кроплі поту на твары. Ліфт спыніўся, палавінкі абшарпаных дзвярэй пачалі павольна раз'язджацца ў бакі, і раптам мужчына з нізкім вантробным гыркам хіснуўся ўперад, аскаліў зубы і гучна клацнуў імі — укусіў жанчыну, што стаяла бліжэй да яго, за шчаку. Жанчына дзіка ўскрыкнула, асела на падлогу ліфта. Мужчына з крывавым ротам нязграбна скокнуў цераз яе, шаргануў Гая каляным рукавом світэра па твары і вельмі хутка пабег у змрок доўгага калідора.

— Які жах! — усклікнула сяброўка ўкушанай. У яе пачалася істэрыка.

Гай Дубровіч стаяў каля дзвярэй ліфта, бачыў, як санітары вядуць жанчыну да машыны «хуткай дапамогі», як малады ліфцёр зацірае кроў на падлозе, і душа кіпела абурэннем. Нельга так далей жыць. Лепей жахлівы канец, чым бясконцы жах. Перасохла ў роце. Ён падышоў да аўтамата, каб напіцца. Але газіроўкі чамусьці не было.

— Просім прабачэння,— сказаў, тройчы міргнуўшы зялёнай лямпачкай, аўтамат.— Праз дзве мінуты сорок пяць секунд будзе дазапраўка. Пачакайце. Ды Гай, махнуўшы рукою, сеў на таксі, папрасіў шафёра як найхутчэй ехаць у Менск. Шльгалі за акном чырвоныя і зялёныя катэджы, купкі дрэў, акуратныя лужкі. З прыёмніка неслася меланхалічная песня, «цвік сезона»:

Не кружы, зязюля, над чужым гняздом.

Пабудуй, зязюля, свой уласны дом.

Бач: пасля дасвеця

Зноў плыве імгла.

Цяжка тваім дзецям

Без твайго крыла.

«Клён, сыноч,— думаў Гай,— хутчэй бы ўбачыцца з табою».

Раптам песня перарвалася.

— Увага,— строга сказаў металічны голас.— Гаворыць Штаб грамадзянскай абароны горада Менска. Просім усіх мінчукоў заставацца дома, не выходзіць на вуліцы. Праверце, ці ў зборы ўсе члены вашых сем'яў, асабліва дзеці, зачыніце дзверы і вокны, не стойце на балконах, ні ў якім разе не пускайце ў кватэры незнаёмых асабіста вам людзей. Помніце: гэта можа быць агентура СЦ. У горадзе пачаліся баі. Па папярэдніх звестках, Серабранка і

Чыжоўка захоплены атрадамі Старой Цывілізацыі і робатамі з аўтамабільнага завода, якія далучыліся да іх. Атрады СЦ, выкарыстоўваючы агнямёты, па лініях метрапалітэна хочуць прабіцца ў цэнтр горада. Баявікі Старой Цывілізацыі знешне вельмі падобныя на людзей. Розніца ў тым, што ў час мімікры прайшоў дэфект, і на пальцах рук і ног яны не маюць пазногцяў. Помніце: у іх няма пазногцяў. Асцерагайцеся людзей у пальчатках і рукавіцах, патрабуйце, каб яны неадкладна здымалі іх. Тых мінчукоў, хто ў гэтыя хвіліны слухае нас за рулём аўтамабіля, просім прыехаць на чыгуначны вакзал і аўтавакзал. Там працуюць паходныя лазарэты для параненых і будзе патрэбна ваша дапамога.

— Едзьце на чыгуначны вакзал,— усхвалявана сказаў Дубровіч таксісту.

Той згодна кіўнуў галавой, павялічыў хуткасць, і раптам Гай убачыў у яго на руках белыя пальчаткі.

Кроў зазвінела ў галаве, пачала, здаецца, ламаць скроні.

— Што гэта? — спытаў Гай.

— Вы аб чым? — не зразумеў таксіст.

— Спякота, а ў вас на руках пальчаткі.

— Ну й што? Мне так падабаецца,— усміхнуўся таксіст, але вочы былі напружаныя, суровыя.

— Неадкладна здыміце, пакажыце свае рукі. Я хачу іх убачыць.

— А я цябе, жлоб, хачу ўбачыць у труне ў белых тапках,— адказаў таксіст і раптам, кінуўшы руль, схапіў Гая за горла.

Дубровічу ўдалося вывернуцца. Усім цела ён падаўся назад, але вялікія рукі ў белых грубых пальчатках цягнуліся да яго.

«Зараз машына загрыміць у кювет,— падумаў Гай.— Не ведаю, што застанеца ад гэтага пярэваратня. Ад мяне ж — адны костачкі».

Кулаком ён ударыў таксіста, стараючыся патрапіць у сквіцу. Але ўдар прыйшоўся ў грудзі і прабіў іх, прарваў, бо пад кулаком была не пругкая чалавечая плоць, а нейкая рыхлая маса, нейкая вата. Ад нечаканасці і агіды пацямнела ўваччу. Стварэнне, якое толькі што было таксістам і даволі спрытна і ўмела ўпраўлялася з аўтамабілем, на вачах пачало набываць фіялетава-чырванаваты колер. Такім робіцца карань у грыба падасінавіка пасля таго, як яго зрэжуць.

Па рацыі Гай перадаў дыспетчару, што на лініі ў горадзе і ў прыгарадах

могуць працаваць і, вядома ж, працуюць вадзіцелі-пярэваратні, хітрая агрэсіўная пятая калона СЦ.

— У іх няма цела,— дадаў ён.

— Як? — асекся голас у маладзенькай дзяўчыны-дыспетчара.— Як вы казалі?

— У іх няма цела,— паўтарыў Дубровіч.

— А як жа яны кіруюць машынамі?

— Шлая мая, у іх няма чалавечага цела,— стараючыся не раздражняцца, пачаў цярдліва тлумачыць Гай.— Напрыклад, вось гэты прыгажунчык, што сядзіць побач са мной, з выгляду самы сапраўдны каўбой, супермэн, адным словам, але ўвесь ён нашпігаваны нейкай ватай і нейкім пілавіннем.

— І вам не страшна? — ціха-ціха спыталася дыспетчарка.

Гай не адказаў, выключыў рацыю. Увесь гэты час ён вёў аўтамабіль, скінуўшы фіялетавыя (нават пальчаткі зрабіліся фіялетавымі!) адразу памякчэлыя робатавы рукі з руля. Потым ён наогул надумаў ачысціць ад пярэваратня салон. Ціскануў на тормаз, хацеў адчыніць дзверцы, але аўтамабіль не слухаўся, нёсся, як раз'ятраны звер, па шашы. Гай быў вопытнейшым шафёрам, мог, калі трэба, з завязанымі вачыма кіраваць машынай, ведаў, адчуваў у ёй кожную маленькую гаечку, і ён зразумеў, што стаіць за нечаканым бунтам аўтамабіля. Аўтамабіль таксама быў фікцыяй, падробкай, муляжом, называй як хочаш. Аўтамабіль быў жывой істотай, якая дзёрзка не падпарадкоўвалася чалавеку, хацела яго забіць, знішчыць.

— Спыніся, чортава калымага! — у адчаі закрычаў Дубровіч, зноў і зноў націскаючы на тормаз.

Раптам аўтамабіль рэзка рвануўся на сустрэчную паласу руху, намерваючыся ўдарыцца — лоб у лоб — з вялізным цяжкім малакавозам. У апошняе імгненне шафёр малакавоза вільнуў убок і люта пагразіў Гаю кулаком.

— Бунт аўтамабіля! — закрычаў у рацыю Гай.— Прашу дапамогі! Прашу тэрміновай дапамогі!

— Дзе вы знаходзіцеся? — спытаў у яго строгі басавіты мужчына, пэўна, афіцэр ДАІ.

— На шашы Вільнюс — Менск, у раёне Новай Вёскі! Аўтамабіль, не ведаю, як і называць гэту пачвару, пастаянна кідаецца на сустрэчныя слупы і машыны! У мяне мярцвеюць рукі! Вось ён хоча скокнуць у кювет!

Гай заскрыгатаў зубамі, у чарговы раз не дазволіўшы аўтамабілю самаліквідавацца.

— Дапамажыце! — крычаў ён.

З неймавернай хуткасцю пачаў расці, раздзімацца руль і неўзабаве прыціснуў Дубровіча да сядзення, ды так, што не прадыхнуць. Адначасова пачулася лёгкае шыпенне. У салоне запахла нечым гаркавата-салодкім. Гай адчуў, як пачынаюць зліпацца павекі. «Сонны газ»,— здагадаўся ён. У смяротнай тузе заныла сэрца. Ён убачыў на заднім сядзенні цяжкую металічную гантэлю. «Навошта ў машыне гантэля? — мільганула ў галаве, якая ўжо клявала носам, вялая думка.— Пэўна, ёю пярэварацень збіраўся трушчыць чарапы людзям». Гай схапіў гантэлю, заплюшчыўшы вочы, што ёсць сілы ўдарыў ёю па ветравым шкле. Дзве мэты ставіў ён перад сабой — упусціць у салон свежае паветра і прычыніць гэтаму стварэнню, гэтаму самазабойцу боль. Але шкло толькі злёгка прагнулася, ні трэшчынкі не з'явілася на ім. Гэта даканала Гая. «Карачун мне... Канец»,— падумаў ён.

У гэты час над шашой нізка праляцеў патрульны верталёт ДАІ, за ім — другі, трэці. Яны пачалі скідваць на асфальтавае палатно гумовыя дарожкі, спрэс утыканыя вострымі жалезнымі шыпамі.

— Трымайцеся,— звязаўся з аўтамабільнай рацыяй пілот верталёта.— Зараз гэты шустрачок наколецца на шпільку, і ўсё будзе о'кэй.

Але аўтамабіль — верталётчыкі аж разінулі раты ад здзіўлення — пачаў пераскокваць праз дарожкі, рэзка віляць у бакі, аб'язджаючы іх.

— Ну й сламаміст,— здзіўлена прывіснуў пілот.— Застаецца адно — страляць па шынах.

Верталёты знізіліся амаль да ўзроўню шашы і, летучы на шалёнай хуткасці ўслед за аўтамабілем, адкрылі ўраганны кулямётны агонь. Кулі, чыркаючыся аб асфальт і рыкашэццячы, высыкалі доўгія яркія іскры. Нарэшце лопнула задняя шына, аўтамабіль крутнуўся, спыніўся. Гаю падалося, што ён застагнаў.

Пілоты падбеглі, зубіламі рассеклі дзвярныя петлі, іначай Гай, у якога пачыналіся ўжо галюцынацыі ад невядомага гаркавата-салодкага газу, сканаў бы ў салоне. Яго выцяглі, далі вады. Ён зрабіў глыток і рухнуў на гарачы смуродлівы асфальт.

— Гэта Гай Дубровіч,— сказаў адзін з пілотаў.— Ранавата ён страціў

прытомнасць. Пратрымайся ён хаця б сотую долю секунды, і я сказаў бы яму, што ягоны сын Клён жывы, цэлы і непашкоджаны толькі што вярнуўся на Зямлю з планеты Вар.

XIV

Радаслаў Буслейка, Вера Хрысцінюк і Клён Дубровіч, збегшы ад натоўпу журналістаў, якія дзеля інтэрв'ю гатовы былі расшкунатаць іх на дробныя кавалачкі, у спадарожную машыну, а потым, нікім не заўважаныя, шчаслівыя, ускочылі ў перапоўнены людзьмі вагон менскага метро, паехалі ў цэнтр горада. Меркавалася, што першнаперш заедуць яны на вуліцу Заслаўскую, у кватэру сям'і Дубровічаў.

— Лоўка мы абвялі вакол пальца ўсіх гэтых букетаносцаў,— смяяўся Клён.

Ён з прагнай радасцю ў вачах глядзеў на людзей, на плямы святла, што ўспыхвалі і праляталі, успыхвалі і праляталі ў вокнах вагона. Ён гатоў быў крычаць вагону, прыспешваць яго: «Хутчэй! Хутчэй!», бо так не цярпелася ўбачыць родны дом, сваю вуліцу, маці, бацьку.

— Так, букетаў было, як пішучь журналісты, поўнае мора і цэлы акіян,— задаволена сказаў Буслейка.— Як глянуў я — а ўвесь аэрадром у адных букетах. І гэта ж трэба кожнаму, хто табе букет падрыхтаваў, пакланіцца, усміхнуцца, гарача паціснуць руку. Не, што ні кажыце, а своечасова мы збеглі.

Вера Хрысцінюк закахана пазірала на яго. З вясёлым здзіўленнем увесь гэты час яна адчувала сябе быццам трошкі п'янаватай, хоць, вядома ж, ні кроплі віна не пабывала ў яе роце. «Якое шчасце пасля такіх выпрабаванняў і жахаў зноў вярнуцца на Зямлю,— расчулена думала Вера,— якое шчасце ехаць у гэтым цесным дрогкім вагоне і бачыць каля сябе Радаслава, моцнага прыгожага чалавека, роднага чалавека на роднай зямлі». Яна адчувала, што катастрофічна топіцца, ідзе на дно сініх іскрыстых вачэй стрэсаператара. Ёй успаміналіся словы славутага пісьменніка, вычитаныя ў кніжцы пра каханне: «Мужчына і жанчына, стойце тварам да твару, душа да душы. Не рассячэ вас ніякі меч».

Раптам вагон на поўным разбеге рэзка спыніўся, затармазіў. Пасажыры паляцелі ўпёрад, паваліліся, як костачкі даміно, адзін на аднаго. Завішчэлі, зарыпелі, заекаталі вагонныя колы, з-пад якіх шуганулі снапы гарачых іскраў. Адразу патухла святло. Пачуліся прарэзлівыя стогны.

— Што гэта? — ухапілася Вера за Радаслававу руку.

— Не хвалойся, Верачка,— сказаў як мага спакайней Буслейка.— Пэўна, нейкая аварыя ў кантактнай сетцы метрапалітэна. Зараз электрыкі, трэба спадзявацца, прымуць адпаведныя меры, і мы паедзем далей.

— Ды вы што — з Месяца зваліліся? — перапыніў яго чарнавусы, гадоў сарака мужчына.— Хіба не ведаеце, што ўжо другі дзень у горадзе самая сапраўдная вайна з плазмаідамі? Гэтая нечысць прэ адусюль: з каналізацыйных люкаў, з трансфарматараў, з электраразетак.

— На іхнім баку робаты, якія ўзбунтаваліся на аўтамабільным заводзе,— спалохана пазіраючы ў цёмнае акно вагона, уставіла сваё слоўца сівая інтэлігентнага выгляду бабуля.

— І наркаманы. Гэтым — абы ўкалоцца,— дадаў шыракаплечы юнак у чырвонай веласіпеднай шапачцы.

Набор такіх навін быў поўнай нечаканасцю для Клёна, Веры і Радаслава. На нейкі міг яны адчулі збой у дыханні.

— Мы і сапраўды, як вы кажаце, зваліліся, толькі не з Месяца, а з планеты Вар,— сказаў нарэшце Буслейка.

— Дык вы з экспедыцыйнага корпуса палкоўніка Хвалібога?! — жвава ўсклікнуў шыракаплечы юнак, і вочы радасна заззялі.

— Мы не з корпуса. Мы тыя, каго вызваліў гэты корпус,— пакрыўджана сказаў Клён.— І Хвалібог не палкоўнік, а маёр.

— Не, малады чалавек. Ён ужо стаў палкоўнікам. Я сама слухала Індаеўрапейскае радыё,— адразу ўмяшалася ў гаворку бабуля-інтэлігентка.— Там было сказана так...

Яна, успамінаючы, прыжмурыла маленькія, як сінія фасолінкі, вочы.

— За выключныя арганізатарскія здольнасці, за асабісты гераізм, у выніку чаго выратавана жыццё траіх зямлян, датэрмінова прысвоіць маёру рэспубліканскай гвардыі Хвалібогу (імя не помню) воінскае званне палкоўнік.

— Пачакай, пачакай... Дык ты, значыцца, Клён Дубровіч? — пільна пазіраючы ў вочы Клёну, прамовіў чарнавусы мужчына і ляпнуў Клёна па плячы.— Віншую, брат. Вось не чакаў, што ўбачу. Будзе што жонцы расказаць. Таварышы,— звярнуўся ён да пасажыраў,— у нашым вагоне едзе Клён Дубровіч, той самы юны герой, якому нададзена высокае ганаровае званне — Чалавек з брыльянтавым сэрцам.

Пачуліся воплескі, узбуджаныя галасы. Тыя з пасажыраў, хто стаяў бліжэй, ціснулі Клёну руку, прызна ўсміхаліся. На нейкія імгненні ўсе быццам забыліся, што знаходзяцца ў вагоне метро, які намёртва прыліп да рэйкаў і невядома калі скранецца з месца, што зусім побач грыміць жорсткі бой.

— Такі маладзенькі і ўжо — Чалавек з брыльянтавым сэрцам,— пранікнёна зьяючы вочкамі-фасолінкамі, сказала бабуля.

— Ён ахвяраваў сабою з-за мяне,— пахвалілася Вера Хрысцінюк.

Толькі ў душы ў Клёна не было ні макулінкі радасці. Як ён спяшаўся сюды, на Зямлю, у Менск, як ён хацеў хутчэй убачыць маці, бацьку, сяброў з гімназіі. Яшчэ тады, калі гвардзейцы з корпуса Хвалібога, паралізаваўшы Ультрамозга, Уладара Таямніцы, масіраваным абпраменьваннем-стрэлам з Соннай Гарматы вызвалілі Клёна, ён думаў аб адным: хутчэй дабрацца дадому. І вось стаіць у змярцвелым вагоне метро, нейкія чужыя людзі віншуюць яго, нешта гавораць, сівая бабуля нават плача ад радасці, а на сэрцы такая халадэча. Хіба гэтага хацелася яму? Хіба імкнуўся ён, яшчэ зусім малады, якому няма й шаснаццаці гадоў, атрымаць тытул Чалавека з брыльянтавым сэрцам? Вядома не. Проста — так атрымалася. Знаходзячыся за нейкія паўкіламетра ад роднага дому, ён, хоць разарвіся, ні на крок не можа наблізіцца да яго. Якая несправядлівасць! А тут яшчэ гэтыя віншаванні, гэтыя ўсмешкі і воплескі. «Фальш,— са злосцю падумаў Клён.— Яны, усе ці амаль усе, няшчырыя. Фальшывыя людзі. Фалыпывая планета».

Радаслаў Буслейка, быццам адгадаўшы ягоныя думкі, сказаў, становячыся амаль упрытык:

— Ты не вельмі бяры ўсё да галавы, Клёнік.

І правай цвёрдай даланёю ўскудлаціў яму валасы.

Тое, што стрэсаператар назваў яго Клёнікам, назваў так, як звычайна называла Вера, падалося абразам, найвялікшай знявагай. «Фалыпывыя людзі. Фалыпывая планета»,— зноў з нейкай асалодай падумаў Клён.

Раптам без ніякай аб'явы ўспыхнула святло, вагон крануўся. Пасажыры, адразу забыўшы пра Чалавека з брыльянтавым сэрцам, зручна ўладкаваліся на сваіх месцах, з насцярогай пачалі ўзірацца ў вокны. Водбліскі ад электрычных ліхтароў, што гарэлі ў тунелі метрапалітэна, нервова беглі па людскіх тварах. І тут здарылася неспадзяванае — з дзесятак робатаў, з'явіўшыся аднекуль з цемры, пачалі падаць на рэйкі, перагароджваць дарогу электрапоезду. Чуўся

звонкі металічны ляскат, пранізлівае скрыгатанне, Добра, што машыніст даўмеўся адчыніць дзверы вагонаў. Пасажыры, давячы адзін аднаго, рынуліся на перон. Мільгалі перакошаныя страхам твары, усюды валяліся згубленыя парасоны, жаночыя туфлікі. Клён убачыў, як агромністы робат жалезнай рукой выцягваў з кабіны машыніста, шпурнуў яго на рэйкі.

— Вера! Клён! Трымайцеся побач! — крыкнуў Буслейка, бегучы па пероне.

— Там робатаў патрушчыла,— задыхана прамовіў Клён, не адводзячы позірку ад рэек, дзе цямнеліся горы металічнага друзу.

— Падпалынчыка лесу нельга апраўдваць тым, што ён таксама згарэў,— адказаў стрэсаператар і падхапіў Веру Хрысцінюк, якая, паслізнуўшыся, ледзь не ўпала.

Па гранітных звонкіх ступеньках яны беглі ўверх да дзвярэй, на якіх было напісана: «Выход у горад». Іх абганялі людзі, часам балюча штурхалі локцямі.

Непадалёку ад дзвярэй стаяла маладая жанчына з грудным дзіцем на руках. Дзіця было закручана ў каляровыя яркія пялёнкі. Клён, прабягаючы побач, зусім выпадкова кінуў позірк на жанчыну і анямеў — не дзіця трымала яна ў пялёнках, а маршчыністага вельмі маленькага сівабародага дзядка. Не дзіцячую соску ўбачыў Клён, а мініяцюрную рацыю, у якую дзядок гаварыў нейкія адрывістыя рэзкія словы, пэўна, аддаваў загады.

— Радаслаў! — адчуваючы, як залівае сэрца жах, закрычаў Клён.— Імі кіруе карлік! Яны носяць яго на руках!

Буслейка азірнуўся, няўцямна паглядзеў на яго, на жанчыну, хацеў нешта сказаць, нешта спытаць, але махнуў рукой і пабег далей. Жанчына ж, пагрозліва бліснуўшы зялёнымі вачамі, выхапіла з кішэні сваёй курткі шпрыц, хацела ўкалоць Клёна. Ён ледзь вывернуўся. «Наркаманка»,— зразумеў ён і даў такога драла, што ўміг перагнаў і Радаслава, і Веру.

Яны выскачылі на вуліцу Нямігу. Непадалёку, на мосце праз раку Свіслач, гарэў аўтамабіль. Трывожна званіў, грымеў звон кафедральнага праваслаўнага сабора. Старая ў чорным глядзела на сабор, хрысцілася, прыгаворваючы:

— Сказана ў Святым пісанні: «І прыйдзе агонь нябесны. І дом на дом упадзе».

Вера Хрысцінюк раптам паклала галаву на плячо Радаславу і заплакала.

— Навошта ўсё гэта? — праз слёзы запытала яна.

— Што? — паглядзіў ёй валасы Буслейка.

— Агонь... Дым... Страх... Робаты... Агідны карлік з рацыяй... За што, за якія грахі пакутуем мы, людзі?

— Супакойся,— пераходзячы на «ты», пачаў сущешваць Буслейка.

— Але за што такія пакуты?

— Я ведаю,— бляднеючы сказаў Клён.

— Ты? — адначасова здзівіліся Радаслаў і Вера.

— Я. Гэта расплата за стагоддзі фальшу. Хто кідае камень уверх, кідае яго на сваю галаву. Гэта — бунт прыроды, якую чалавецтва заганяла ў трубы, у жалезныя клеткі, у цыстэрны, у колбы і рэактары. Мы жывем на фалынывай планеце. І нават Вялікая Эра Плюралізму — толькі маска, пад якой хаваецца фальш.

— Мой ты хлопчык,— усё яшчэ плачучы, пачала цалаваць Вера Клёна.

Ён адварочваўся, моршчыўся.

Раптам яны ўбачылі спартсмена. Гэта быў мужычок гадоў трыццаці пяці — сарака, гладкі, жылісты, з вясёлым загарэлым тварам. У чырвоным спартыўным касцюме, у беласнежных кедах ён трушком бег па вуліцы і, пэўна ж, нічога не заўважаў наўкол сябе. Рытмічна працавала сэрца, спраўна служылі мускулы, прыемна-цёплым ручаём пульсавала па венах і капілярах кроў.

— Вось падзвіцёся,— нервова прыкусиў губу Клён.— Гарыць горад, а ён сабе бяжыць, пацее, хоча жыць сто пяцьдзсят гадоў. Дрэва, пушчанскі дуб на адным месцы ўсё жыццё стаіць, а жыве і тысячу, і дзве тысячы гадоў.

Яны, асцярожліва азіраючыся, пайшлі па Нямізе, кіруючыся ў бок вуліцы Заслаўскай. Пахла дымам, бензінам, гарэлай гумай. Каля перакуленага газетнага кіёска валяліся кіпы рознакаляровых часопісаў, газет. Вецер гартаў старонкі. Бліскучымі вострымі абломкамі было рассыпана вітрыннае шкло.

«Чаму мяне не сустрэлі ў аэрапорце мама і бацька? — думаў Клён.— Што здарылася? Яны ж павінны былі ведаць аб нашым прылёце. А можа...» Але ён не дазваляў свайму разгарачанаму ўяўленню ісці далей слова «можа», сягаць за тую трывожную мяжу, дзе жыве халодная невядомасць, дзе перакочвае свінцовыя хвалі бязмежны акіян адчаю. «Усё будзе добра, нармальна,— прымушаў сябе думаць ён.— Проста яны не паспелі прыехаць з Чорнага Хутара.

Вось зараз павернем на вуліцу Танкавую, а там — і Заслаўская».

З-за рога прадуктовага магазіна выбегла штук пятнаццаць шышкагаловікаў. Ружовыя твары і ружовыя рукі рэзка кантраставалі з чорнай, мабыць, гумавай вопраткай. Шышкагаловікі цягнулі панцырны агнямёт, ударылі вогненным струмянём па вокнах магазіна. Шкло гучна лопалася, плавілася. Некалькі салдат СЦ не спяшаючыся зайшлі ў магазін, дзе ўжо бушавала полымя, абсалютна не зважаючы на гарачыню, корпаліся там. Нарэшце зноў з'явіліся на вуліцы і ўсе былі з трафейамі. Хто нёс маткі сасісак, абкруціўшыся імі, хто — галоўку сыра або кардонную скрынку з маслам. У аднаго ў руках блішчалі дзве бутэлькі гарэлкі. Ім, вядома ж, не патрэбна была ніякая ежа, бо адсутнічалі страўнік і апетыт. Але капісты заставаліся капіістамі. Проста на асфальце яны селі ў кружок. Адзін ружовай рукою зачэрпваў з кардоннай скрынкі як паболей масла, старанна размазваў яго па тварах і па жыватах сваіх таварышаў. Так яны «елі». І тут шышкагаловікі заўважылі людзей.

— Бяжым! — крыкнула Вера.

Але салдаты СЦ імгненна ўскочылі на ногі, і пякучы струмень з агнямёта разрэзаў, расплавіў асфальт літаральна ў некалькіх сантыметрах перад ёй.

— Спакойна заставаймася на сваіх месцах, іначай яны спяляць нас, як жмут сухой саломы,— сказаў Радаслаў.

Шышкагаловікі шчыльна абкружылі людзей, пачалі разглядваць іх. Так дзеці разглядваюць незнаёмую цацку.

— Якія яны страшныя,— прашаптала Вера.

Замест зубоў у роце ў шышкагаловікаў меліся вузкія металічныя пласцінкі з мноствам дзірачак. У іх не было павекаў і броваў, чырвоная скура на шчоках была падобна на кракадзілавую, віднелася ўсяго адна наздрына, і тая на самым кончыку тоўстага кароткага носа.

Шышкагаловік, які трымаў у руках скрынку з маслам, пастаяў-пастаяў і раптам плюхнуў жменю масла проста ў твар Клёну, пачаў размазваць.

— Адчапіся, агідзіна! — закрычаў Клён.

Пэўна, крык падзейнічаў, бо шышкагаловік, схіліўшы галаву на левае плячо, адступіў, застыў, як каменны. Затое трое ягоных сяброў у імгненне вока падскочылі да Буслейкі. Адзін моцна сціснуў стрэсаператару кісці рук — не варухнешся, другі адкінуў яму галаву назад, надавіўшы на ніжнюю сківіцу,

адкрыў рот; трэці пачаў заліваць у рот стрэсаператару гарэлку. Радаслаў моршчыўся, захліпваўся, круціў вачамі, але нічога не мог зрабіць. Тады Вера, ірвануўшыся да шышкагаловіка, выбіла ў яго з рук бутэльку. Тая пакацілася, забрынчэла. Салдаты СЦ здзіўлена пазіралі на Веру.

— Уцякайма! — крыкнуў Клён, плюючыся, абціраючы з твару масла.

Яны што ёсць моцы пабеглі па гарачым патрэсканым асфальце, прычым адразу ж звярнулі ў прахадныя двары, бо на Нямізе іх бы накрыў агнямёт. Усё было забіта густым едкім дымам: дзіцячыя пляцоўкі, скверыкі, пад'езды. На клумбе з паніклымі кветкамі стаяў, як здань, магутны чорны дог, з разяўленай мокрай пашчы вывальваўся чырвоны язык. Дзяўчынка гадоў дзесяці, што вывела сабаку на прагулку, пэўна, не магла з ім саўладаць, бо хліпала носам і бездапаможна сціскала ў руцэ павадок.

— Ідзі дадому. Чаго аслупянеў? — строга сказаў Буслейка догу.

Сабака глянуў на яго, міргнуў карычневымі вачамі, паслухмяна патрухаў у пад'езд.

— Што будзем рабіць? — стомлена спытала Вера. Буслейка ўсміхнуўся.

— Адзін мудрэц казаў: «Я ніколі не думаю пра будучыню. Даволі хутка яна прыходзіць сама». А калі быць сур'ёзным, то трэба прабірацца на вуліцу Заслаўскую — там нашага Клёна ўжо даўно зачакаліся.

Клён з удзячнасцю зірнуў на стрэсаператара.

Яны, трымаючыся падалей ад будынкаў, з якіх адкрышваліся, ляцелі ўніз кавалкі цэгля і абліцовачная плітка, пабеглі праз дым. Спераду — Радаслаў, за ім — Вера. Клён трымаўся ў ар'ергардзе. Рабілася гарача. Пот заліваў шчокі. Раптам накрыўка каналізацыйнага люка, які толькі што пераскочыў Буслейка, са звонкім грукатам адчынілася, адвалілася. Адтуль, з-пад зямлі, вытыркнулася доўгая ружоваскурая рука, схапіла Веру за нагу, рэзка рванула ўніз. Усё адбылося імгненна.

— Ой! — крыкнула Вера, і ўжо былі толькі відны яе плечы, рукі і галава.

— Радаслаў! Клён! Хлопчыкі! Ратуйце! — са слязьмі ў голасе залямантавала яна.

Буслейка з Клёнам за рукі і плечы пацягнулі яе з люка, з цяжкасцю, але выбавілі на паверхню. Яна была басанож, прыгожыя блакітныя кеды засталіся ў калодзежы. Калі яна ўбачыла свае ногі, то жахнулася і закрыла вочы далонямі. На нагах была ружовая, нібы дзіцячая, скура, абсалютна такая, як у

шышкагаловікаў.

— Божа, што яны зрабілі? — заплакала Вера.

— Вера, пойдзем,— асцярожна крануў яе за плячо Клён.

Але яна несучешна плакала.

— У пазамінулым годзе я заняла чацвёртае месца на конкурсе «Спадарыня Навука»,— праз горкія іскрыстыя слёзы казала яна.— Я выступала ў залацістым купальніку. Мае ногі...

Вера, як да чужых, з гідлівасцю і жахам дакранулася да сваіх ног, пагладзіла іх, і раптам яе рукі зрабіліся такімі ж — ружовымі, ашаламляльна-яркімі. Гэта для жаночай душы было ўжо занадта. Вера неяк сутаргава ўсхліпнула і страціла прытомнасць.

— Пракляцце! — гнеўна закрычаў, узняў угору кулакі Радаслаў Буслейка.— Каму патрэбна такое?! Колькі можна цяпець?! Чаго хоча ад нас СЦ?!

Ён быў у шаленстве — махаў кулакамі і тупаў нагамі, пляваўся. Клён з трывогай глядзеў то на Веру, то на Радаслава.

І ў гэты міг у небе, якраз у іх над галовамі, з'явілася чорная-чорная хмарка, падобная на шар, шумлівая, уся ў зіхоткіх маланках. Загрымеў гром, падзьмуў парывісты гарачы вецер. Стала цяжка дыхаць. Вера застагнала, пачала павольна расплюшчваць вочы.

Чорная хмарка з неймавернай хуткасцю наблізілася да зямлі. У суседніх будынках нібы самі сабой расчыніліся ўсе вокны, зазвінела, пасыпалася шкло. Дрэвы і дрэўцы, якія раслі навокал, кветкі на клумбах разам зашалацелі, нізка нахіліліся, прычым кветкі адразу ж згарнулі ў пучок свае пялёсткі, быццам разумелі — ім немагчыма глядзець на тое, што зараз адбудзецца.

Хмарка села на зямлю пасярод двара, пачала шыпець, булькатаць, нечакана раскалолася на дзве палавіны, і з яе выкацілася яркая зорка.

— Маленькі Пяціног,— зачаравана і адначасова спалохана сказаў Клён.

Так, гэта быў Пяціног, абсалютная копія таго Пяцінога, з планеты Вар, але разоў у дзесяць меншы. Ён пайшоў-пакаціўся проста на Радаслава Буслейку.

— Сыдзі з дарогі і аддай жанчыну! — загрымеў над дваром, здавалася, над усім Менскам уладны жалезны голас.

— Убірайся прэч,— цвёрда сказаў стрэсаператар.— Гэта жанчына і гэты юнак — мае сябры. Пакуль б'ецца ў грудзях сэрца, пакуль рука можа сціскацца

ў кулак, ты іх не возьмеш.

— Станавіся на калені, іначай раздушу і спалю! — грымеў жалезны голас.

— Убірайся прэч,— упарта нахіліў светлавалосую галаву Буслейка.

Клён і Вера не дыхаючы глядзелі на яго і на Пяцінога. Яны пачыналі разумець, што менавіта ў гэтае імгненне, на гэтым дымным няўтульным двары, дзе амаль да самай травы схіліліся тонкія кволыя дрэўцы, дзе нетутэйшым крыклівым святлом заліта дзіцячая пясочніца, аўтамабільчыкі, лялькі і рыдлёвачкі ў ёй, адбываецца сутыкненне дзвюх цывілізацый, дзвюх несумяшчальных суперсістэм. Імя ім — Зямля і Сіняя Зорка, Чалавек і Пяціног, Душа і Усёсакрушальная Сіла...

Было відно, што Радаславу вельмі-вельмі цяжка. Твар збялеў, шчокі завастрыліся, плечы і рукі нервова трымцелі, быццам гнёў яго нечуваны страшэнны цяжар, ад якога, як гаворыцца ў народных казках, людскія ногі па калена ўваходзяць у пясок. Было відно, што тая сіла, якая ляціць, струменіцца з Пяцінога, хоча, чаго б гэта ні каштавала, прымусіць стрэсаператара стаць на калені, зламаць і патушыць ягоны ўпарты позірк.

— На калені! — грымеў, наківаючыся на Буслейку, Пяціног.

Радаслаў, сцяўшы зубы, маўчаў, адважна пазіраў на яго. Толькі густы пот, як халодная вечаровая раса, клаўся на лоб.

І тут прагучаў аглушальны выбух, высока ўзвіўся фантан агню. Клёна з Верай ударная хваля адкінула на дзіцячую пясочніцу. Яны ляжалі на ўтапаным маленькімі чаравічкамі жоўтым пяску, праціралі вочы і нікога не бачылі — ні Буслейкі, ні Пяцінога. Пуста было наўкол.

— Радаслаў! — з адчаем пазіраючы ў неба, закрычала што ёсць моцы Вера.

— Радаслаў Алесевіч! — закрычаў Клён.

І раптам як бы лопнулі нябачныя абручы, што да самай апошняй хвіліны сціскалі, скручвалі неба і зямлю, усё наваколле. Адразу пырснула з-за хмар сонца, развееўся дым, весела заблішчалі шыбы ў вокнах, выбеглі на вуліцу дзеці. Адразу ж па ўсім Менску — на Серабранцы і Чыжоўцы, у Вясянцы і Кунцаўшчыне — салдаты СЦ імгненна спынілі бой, селі, хто дзе знаходзіўся, на зямлю, на бетон, на рэйкі, абшчапілі галовы рукамі і з неймавернай хуткасцю пачалі змянацца ў аб'ёме, пакуль не зніклі. Так знікаюць, так гінуць медузы,

выкінутыя морам на гарачы пясок. Адразу ж робаты, разбіўшыся на атрады, памаршыравалі ў месцы ранейшай дыслакацыі. Паперадзе іх горда крочылі робаты-трубачы.

— Радаслаў Алесевіч ахвяраваў сабой, ахвяраваў дзеля спакою і міру, і СЦ прыняла ахвяру,— ціха сказаў Клён.

Вера апусцілася на калені на тым самым месцы, дзе некалькі хвілін назад напаткала смерць Буслейку, і плакала.

А Менск наліваўся ўзрушанымі людскімі галасамі, шумеў ва ўсёй сваёй велічы. І ўжо выходзілі дворнікі падмятаць разбітае шкло і раструшчаную цэглу. І самую першую порцыю марожанага не прадаў, а падарыў васьмігадоваму русавалосаму хлопчыку з вуліцы Заслаўскай увішны вясёлы аўтамат.

Над горадам плылі агромністыя бела-ружовыя, як квецень майскай яблыні, воблакі. На адным з іх, самым прасторным, успыхнулі словы: «Ахвяру прымаем. Вайна скончана».

XV

Для Клёна Дубровіча пачаліся самыя цяжкія часіны. Са слязамі на вачах сустрэлі яго маці і бацька, цалавалі, абдымалі. Маці і хатні робат Чарлі збіліся з ног, носячы яму прысмакі, ды так закармілі, хоць пад стол ад іх хавайся. Але схлынула радасць, пацяклі дні, тыдні, і Клён адчуў, што ў ягонай душы нешта незваротна зламалася, што амаль усё ў паводзінах сяброў, суседзяў, нават бацькоў яму не падабаецца. Іхнія ўсмешкі, бясконцыя распыты пра Вар, іхнія знакі ўвагі, паляпванні па плячы ўсё болей здаваліся яму няшчырымі. «Фальшывая планета»,— думаў ён і сам палохаўся такіх думак, бо Зямля і людзі ВЭП, як вучылі яго ў гімназіі, як пісалі ў газетах і кнігах, як верылі бацькі і зусім нядаўна верыў ён, знаходзіліся на вяршыні піраміды, імя якой — чалавечая цывілізацыя. Усё, што было да ВЭП, да сённяшніх дзён, было калі і заканамерным, дыялектычна апраўданым, усё роўна лічылася ніжэйшым, не зусім дасканалым. Такая ўпэўненасць не называлася эгаістычнай, самарэкламнай, бо, як двойчы два заўсёды раўняецца чатыром, так і ВЭП заўсёды і ва ўсім (прынамсі, так цвёрда верыла ўсё ці амаль усё чалавецтва) пераўзыходзіць мінулыя эпохі. Пры гэтым усе цудоўна ведалі, што калісьці ў сівой далечы тысячагоддзяў Рымская імперыя ўжо аб'яўляла сябе Эталонам

грамадскага раззіцця і прагрэсу, а потым — гітлераўскі Рэйх, а потым — камуністычны СССР, ды горкае расчараванне чакала ўсю тройцу.

Каб неяк супакоіцца, Клён шмат чытаў, слухаў музыку, аддаючы перавагу забытым народным песням. Добра было пачуць вось такое:

Мой хвор мужычок,
Ды красен, як бурачок,
А я здарова,
Ды жоўтая, як маркова.

Аказваецца, задоўга да ВЭП у людзей было столькі гумару, здоровага смеху, людзі пасвойму былі шчаслівыя. «Што са мною? — думаў Клён.— Чаму я ўвесь час адчуваю, што мне нечага не хапае? Ясна, што мне вельмі не хапае Радаслава Буслейкі. Але ён загінуў, яго ніколі не будзе, і я гэта разумею. Дык чаго ж мне не хапае?»

Праз некалькі дзён у некаторых газетах упершыню з'явіліся публікацыі на тэму «Вірус планеты Вар». Калі верыць журналістам і вучоным, якія давалі інтэрв'ю, існуе зусім новы таямнічы вірус, што пакрысе пачаў гаспадарыць на ўсёй Зямлі, асабліва ў Індаеўрапейскай Канфедэрацыі. Людзі, якія ім заразіліся, губляюць усялякую цікавасць да жыцця, пакутуюць няўпэўненасцю, дэпрэсіяй, абсалютна абыякавыя да (падумаць толькі!) духоўных каштоўнасцей сваёй планеты. І хоць журналістаў, як і ва ўсе часы, большасць зямлян лічыла пляткарамі — з ветру вярхоўку саўюць — але ў дадзеным выпадку чалавецтва задумалася і насцярожылася. І, трэба прызнацца, падставы былі. Пасля гераічнай смерці стрэсаператара Радаслава Буслейкі ў яго з'явілася мноства паслядоўнікаў. Гэтых маладых людзей называлі «ахвярнікамі». Іх можна было распознаць у вулічным натоўпе па асабліваму бляску вачэй, па бледнасці тонкіх адухоўленых твараў і па каляровым партрэце Буслейкі, які яны насілі на майках. Навум Масейкін у адной з тэлевізійных перадач назваў іх камікадзе, і назаўтра яго закідалі на вуліцы тухлымі яйкамі і гнілымі грушамі. «Ахвярнікі» пакляліся, чаго б гэта ні каштавала, памірыць чалавецтва з СЦ. Сямёра з іх скончылі жыццё самагубствам у Шягарскім вадаспадзе, трое скокнулі з Эйфелевай вежы, адзін — жыхар Бабруйска Лявон Латушка — на ўласным верталёце ўзляцеў над Нараччу, выключыў рухавік і разам з машынай рухнуў у возера. Ну й нацярпеліся тыя бацькі, хто меў сыноў ці дочак прыкладна такога ж узросту. Зачынялі дзяцей на замок, наймалі сакрэтных агентаў, каб тыя сачылі за імі,

ушывалі дзецям у адзенне радыёдатчыкі. Колькі было слёз, гарачых спрэчак, абяцанняў і расчараванняў! І СЦ, трэба аддаць ёй належнае, зразумела сітуацыю, спыніла барацьбу, канчаткова памірыўшыся з чалавецтвам. Праўда, той жа Навум Масейкін едка заўважыў, што яна проста «лягла на дно», чакаючы зручнага моманту. як падводная лодка, што падпільноўвае варожую эскадру. Але, як бы там ні было, многія людзі, асабліва ў паўночных шыротах, бачылі ў месячныя ночы дзесяткі, сотні «вагонаў» (такая была форма ў касмічных караблёў СЦ), што бяшумна адляталі ад Зямлі. Адбывалася вялікае перасяленне. Куды трымалі курс плазмоіды, ніхто не ведаў. Можа, на Вар, можа, на Сінюю Зорку. І яшчэ адзін надзвычай цікавы факт — у час адлёту «вагонаў» мяккім срэбным святлом гарэлі начныя рэкі і азёры, а назаўтра ў лугах і лясах выпадала яркая вельмі буйная раса. Малады паэт Янка Палявік напісаў верш, які адразу ж зрабіў яго вядомым і ў якім быў радок: «То не раса, то слёзы плазмоідаў».

А неўзабаве ў газеце «Крывіцкі шлях» была надрукавана інфармацыя пад інтрыгуючым загаловам «Чорны драпежнік з Вара ідзе па Зямлі». У гэтай інфармацыі журналіст, які схаваў сваё прозвішча пад ініцыяламі N. N., настойліва праводзіў думку аб тым, што вірус, прынесены з планеты Вар, захоплівае ўсё новыя і новыя рэгіёны. «Знікла Вера Хрысцінюк,— пісаў журналіст.— Тая самая, што разам з Радаславам Буслейкам і Клёнам Дубровічам знаходзілася нейкі час на Вары. Яе няма дома, няма на службе, няма ў сяброў і знаёмых або ў бальніцы. Яе няма ў санаторыі. Няма нідзе. Куды ж дзелася гэта адважная жанчына? Пакуль што служба пошуку не можа даць канкрэтнага адказу. Мы ж бярэм на сябе смеласць заявіць, што яна ўслед за Буслейкам стала ахвярай бязлітаснага вірусу. Зараз яе шукаюць. Прынамсі, шматлікая група вадалазаў метр за метрам абмацвае дно ракі Свіслач. З тройцы, якая лётала на планету Вар, толькі Клён Дубровіч у поўнай бяспецы. Ён знаходзіцца ў доме сваіх бацькоў. Дарэчы, яшчэ раз віншваем нашага праслаўленага зямляка з надаццём яму звання Чалавека з брыльянтавым сэрцам. Па нашых падліках, у гарадах і аграпасёлках Індаеўрапейскай Канфедэрацыі мясцовыя ўлады паставілі ўжо дванаццаць помнікаў герою. І, вядома ж, такі помнік упрыгожвае вуліцу Заслаўскую ў горадзе Менску».

Клёну зусім выпадкова трапіла ў рукі газета. Ён прачытаў інфармацыю і адчуў востры халодны сум, які аж зазвінеў у сэрцы. Клён падышоў да акна,

глянуў на вуліцу. Нічога асаблівага ён там не ўбачыў. Быў шэры цьмяны дзень. Пырсаў рэдкі дожджык. Будынак камерцыйнага банка засланяў, здавалася, паўнеба. Дзе ж Вера? Што з ёй? Амаль аўтаматычна Клён пачаў апрацаваць, каб выйсці на вуліцу. Але зазірнула ў пакой маці, сказала мяккім, нейкім ліслівым голасам:

— Зараз я згатую табе каву.

— Дзякуй, не хачу,— буркнуў Клён.

— Але ж ты заўсёды яе любіў.

— Сёння не люблю.

Яны пільна глянулі ў вочы адно адному, глянулі не як сын і маці, а як двое даўно знаёмых людзей, якіх трошкі ўжо стаміла гэтае знаёмства.

— Чаго ж ты хочаш, Клён? — асцярожна паглядзіла Бярозка сынаву галаву, нібы баючыся, што ён не дазволіць ёй зрабіць такое.

Ён не адхіліў галаву, але з лёгкай раздражнёнасцю сказаў:

— Проста я хачу пайсці на вуліцу. І ўсё. Ці, можа, я не маю на гэта права?

— Ты што, сыноч? — нервова засмяялася Бярозка.— Вядома, маеш. Але толькі праз дзесяць дзён. Доктар прыпісаў табе пасцельны рэжым. Каранцін...

— Які доктар? — узвіўся Клён.— Які каранцін? Ён раптам у здагадцы звузіў вочы, сярдзіта зморшчыў лоб.

— Ды вы з бацькам убілі сабе ў галовы газетную пісаніну пра вірус з планеты Вар. Ха-ха! Чорны звер ідзе па Зямлі. Буслейка загінуў. Вера Хрысцінюк знікла. Чарга — за вашым адзіным чадам, за Клёнам Дубровічам. Ён можа звар'яецца, можа пакусаць суседзяў. А калі гэтак — садзі яго пад шклянны каўпак, пад замок. Быццам ён не чалавек, а марская свінка.

— Што ты кажаш, сыноч? — спалохалася маці.— Ты — чалавек, чалавек. І не думай пра нас з бацькам што-небудзь благое.

— Так, я чалавек, сын чалавека,— рашуча перапыніў яе Клён.— І таму я зараз жа іду на вуліцу.

Ён зрабіў крок да дзвярэй, але маці паклікала:

— Гай! Адзіны!

Гай Дубровіч імкліва ўвайшоў у пакой. Быў ён у доўгім квяцістым халаце, у мяккіх сандалях без заднікаў. Ён узяў сына за руку, паглядзіў яе, прытрымаў.

— Табе трэба адпачыць, Клён,— сказаў Дубровіч-старэйшы.— Рэдка каму выпадала перацярпець такое. Слухай музыку, чытай кнігі. Можаш з Чарлі згуляць у шахматы. Чарлі, дзе ты там? Ідзі сюды!

— Да д'ябла і шахматы, і вашага Чарлі,— вырваў руку Клён і крыкнуў робату, які быў уваткнуў галаву ў прачыненыя дзверы:

— Убірайся прэч, бляшанка!

— Нядобра так,— садзячы сына на канапу і сядячы побач, сказаў Гай.

— А што ты лічыш добрым? Што такое — дабрыня? — дзёрзка спытаў Клён.

— Добра, калі спакойна,— асцярожна, як маленькаму, растлумачыў бацька.— Добра, калі ўсім добра. І табе, і маці, і мне. Усім.

— Чаму ж тады так шмат «ахвярнікаў»? Чаму знікла Вера? — Ва ўпор глядзеў на яго суровымі вачамі Клён.

— Ва ўсе часы знаходзіліся людзі, якім рабілася цесна і няўтульна ў шкарлупіне арэха, імя якому грамадства,— па-філасофску ўдумліва, трохі любуючыся сабой і сваёй эрудыцыяй, сказаў Гай.— Нават ВЭП...

Ды Клён не даў яму дагаварыць, ускочыў з канапы.

— Што — ВЭП! — з'едліва і злосна выдыхнуў ён.— Няўжо ты не бачыш, што ўсюды так многа хлусні? Усе гэтыя словы, усе гэтыя помнікі. Зямля пакрыта хлуснёй, як непраходным балотам.

— Супакойся,— мякка сказаў Гай.— Усё-ткі на сённяшні дзень ВЭП, пры ўсіх яе недахопах, вышэйшая і справядлівейшая форма чалавечай цывілізацыі. Твае ж словы, такія гарачыя і ўсхваляваныя — адвечная праблема адносін бацькоў і дзяцей. Вырасцеш, сам станеш бацькам, і некалі твой сын таксама пачне крытыкаваць цябе. І гэта, павер мне, будзе балюча.

Але Клён не супакоіўся, не сеў на канапу, а, наадварот, падышоў да самых дзвярэй, узяўся за дзвярную ручку. Бязрозка разгублена пазірала то на сына, то на мужа. Ёй так хацелася, каб яны памірыліся.

— Ты нікуды не пойдзеш,— рэзка сказаў сыну Гай, таксама ўскочыўшы з канапы.

— З якой нагоды ў нашай сямейцы ўведзена каменданцкая гадзіна? — па-блазенску, з непрыхаваным здзекам пацікавіўся Клён. Ён быў вышэйшы ростам за бацьку, пазіраў на яго зверху ўніз.

Ды Гай Дубровіч не стаў дыскутаваць, крыкнуў:

— Вярнідуб! Каратыст! Да мяне! У пакой адразу ж увайшлі, сутыкнуўшыся плячамі ў дзвярах, два робаты.

— За тое, што мы вельмі добра адносімся да Чарлі, Упраўленне Хатніх робатаў накіравала да нас сваіх стажораў, якія шэсць месяцаў будуць працаваць у нашай сям'і,— растлумачыла Клёну маці і дадала: — Яны будуць працаваць бясплатна.

— Пагуляйце з маім сынам у даміно,— загадаў Гай.

— Слухаемся, Абаронца Робатаў,— сінхронна адрапартавалі Вярнідуб і Каратыст.

— Дык у цябе ўжо і тытул з'явіўся,— цямнеючы тварам, сказаў Клён бацьку.— І хатняя паліцыя пад рукою. А куды ж дзеўся плюралізм? Дзе яго, бедненькага, шукаць? Можа, пад сталом?

Ён зрабіў выгляд, што нешта ўважліва разглядае пад шахматным столікам.

— Усё робіцца для твайго шчасця, сын,— цвёрда прамовіў Гай Дубровіч і выйшаў з пакоя.

— Сыноч, не крыўдуй на нас, але доктар Берг (у нас зараз новы сямейны доктар) параіў, каб ты дзён дзесяць пабыў дома. Аказваецца, вірус з планеты Вар не выдумка,— хвалюючыся, страшэнна перажываючы, умоўна зірнула на сына Бязрозка.

— Хочаце даміно? Будзе вам даміно,— быццам не пачуўшы яе слоў, бадзёра і нахабнавата рагатнуў Клён і, звярнуўшыся да робатаў, крутнуў пальцам каля скроні.— Як у вас наконт інтэлекту, хлопчыкі?

— Норма,— сінхронна выгукнулі тыя.

— Малайцы,— пахваліў ён іх і нават не зірнуў на маці.

Бязрозка, учарнелая ад крыўды і ўласнай бездапаможнасці, хвілінку пастаяла пасярод пакоя, уздыхнула і ціха зачыніла за сабой дзверы. А на сына, на Клёна, быццам наплыў-наваліўся нейкі вясёлы, на мяжы з істэрыкай, шал.

— Хто з вас Каратыст? — гучна ляпаючы костачкамі даміно, амаль крычаў Клён.— Ты? Ці, можа, ты? Вы падобныя, як дзве жалезныя каструлі. А мой бацечка, значыцца, Абаронца Робатаў? Ха-ха. А ці ведаеце вы, каструлі, што ўсе мы: і я, і вы, і нават Абаронца Робатаў жывем на фальшывай планеце? Не ведаеце? Дык я вам трохі прапаласкаю мазгі, прабачце, клемя. Згода? Слухайце. Мы носімся з ВЭП, як некалі барадатыя і вусатыя, а ў дадатак

безбародыя, бязвусыя і абсалютна лысыя, адным словам, розныя мудрацы насіліся з камунізмам. Курьца не знесла ніводнага яйка, а кудахтаньня было на ўвесь свет. Разумееце?

Робаты, пазіраючы на Клёна, сінхронна ківалі галовамі. Аднак калі ён, тэмпераментна захапіўшыся сваім маналагам, памкнуўся ўстаць з-за стала, адзін робат балюча прыціснуў яму нагу, другі паклаў на плячо цяжкую ўчэпістую руку.

— Пільнуеце? — пагардліва ўсміхнуўся Клён.— Сабачая ў вас, хлопчыкі, служба. Думаеце, уцяку, збягу? А я б і хацеў збегчы адсюль. Напрыклад, на Марс, на Вар. Там Аюс жыве, кароль жывёл. Не чулі пра такога? Ды адкуль вам пачуць.

— Гавары цішэй,— раптам сказаў Вярнідуб. Ён адрозніваўся ад Каратыста жалезнай трохкутнай заклёпкай на левым калене. У Каратыста якраз на гэтым самым месцы была медная заклёпка.

Клён здзіўлена паглядзеў на яго.

— Гавары цішэй,— зноў сказаў Вярнідуб.

— А костачкамі даміно стукцаць можна? — падкалоў робата Клён.

— Костачкамі можна стукцаць моцна, а гаварыць трэба ціха,— паважна растлумачыў Вярнідуб.

— Тады, як кажуць амерыканцы, о'кэй,— ляпнуў што ёсць моцы па сталю Клён.— Пуста — пуста, хлопчыкі.

Але як ён ні стараўся дэманстраваць усім, у тым ліку і робатам, сваю незалежнасць, узмужнеласць, на сэрцы былі разгубленасць і трывога. Ён адчуваў, што вельмі змяніўся за той час, які правёў на Вары. Смерць Буслейкі, таямнічае знікненне Веры Хрысцінюк толькі пашырылі трэшчыну, што з'явілася між ім і бацькамі, настаўнікамі, сябрамі. Ён вярнуўся з Вара новым чалавекам, зірнуў на Зямлю і зямлян новымі вачамі і шмат у чым расчараваўся. Вялікая Эра Плюралізму, расхвалена ў школьных падручніках і доктарскіх дысертацыях, у кнігах і кінафільмах, у песнях і нават у дзіцячых лічылках, бачылася незварушнай цяжкай пірамідай, мастадонтам, які пад пяшчотнай беласнежнай поўсцю, пад саладжавым мурлыканнем хавае сталёвыя чорныя кіпцюры. «Чаго мне не хапае? — пакутліва думаў Клён.— Што змянілася ўва мне і чаму змянілася? Бацька і маці любяць мяне, любяць як свайго адзінага сына. Я гэта бачу, гэтага нельга не ўбачыць. Чаму ж я сам разлюбіў іх (не, не разлюбіў,

занадта катэгарычна рабіць такія высновы), чаму я заўважыў, пачаў заўважаць іхнюю паўсядзённую, хай сабе дробную, ману, іхнюю пастаянную раздвоенасць?» Калісьці яшчэ зусім кволым хлапчанём ён вычытаў у «Бібліі для ўсіх», што Багародзіца мяняе колер сваіх вачэй, мяняе ў залежнасці ад таго, які чалавек стаіць перад ёй, звяртаецца да яе. Калі чалавек сінявокі — яна сінявокая, калі чарнавокі — чарнавокая. Памятаецца, як гэта ўразіла, ашаламіла, прымусіла горача забіцца сэрца. З таго часу Божая Маці зрабілася вышэйшай мерай духоўнасці, ідэалам, да якога няспынна хацелася імкнуцца. А Вялікая Эра Плюралізму пачала бачыцца яму, асабліва пасля вяртання з планеты Вар, са сталёвымі ўпэўнена-халоднымі вачамі і заўсёды глядзела на людзей, што абагаўлялі яе, зверху ўніз.

Робаты, стаміўшы Клёна, і самі стаміўшыся гуляць у бясконцае даміно, выходзілі з пакоя. Было чутно, як топчуцца яны ў прыхожай, як тоненька рыпіць дубовы паркет пад жалезнымі нагамі. Потым наступала цішыня, і Клён уключаў радыёпрыёмнік або тэлевізар. Лілася задумлівая музыка, мільгали прыгожыя пейзажы, людскія твары, але ўсё гэта адбывалася як бы па-за свядомасцю. Мозг адмаўляўся ўспрымаць нават самую мізэрную інфармацыю.

Недзе на шосты або сёмы дзень свайго «хатняга арышту» Клён цяжка, хваравіта заснуў і ўбачыў жахлівы сон. Прымроілася яму, што знаходзіцца ён у каменнай, халоднай як лёд турме, у камеры смертнікаў. Праз ноч, роўна праз восем гадзін, яго пазбавяць жыцця — павесяць, расстраляюць, а можа, спяляць на агні. Ён стаіць па пахі ў чырванаватай вадзе, не можа прысесці, не можа заплюшчыць вачэй, бо разумее, што адразу ж засне, упадзе ў ваду і захлынецца. «За што мяне хочучь забіць?» — пытае ён у самога сябе і не знаходзіць адказу. Шэрыя мокрыя сцены ціснуць з чатырох бакоў. Шэрая мокрая столь вісіць над галавой. Яна ўся ў трэшчынах і, калі пільна прыгледзецца, трэшчыны гэтыя сплятаюцца ў выяву чалавечага чэрапа. «Дзе я буду спаць? Не магу ж я цалюткую ноч прастаяць на нагах», — цьмяна варушыцца думка. Раптам у густой цішыні гулка грымяць дванаццаць адрывістых удараў. Гэта, як здагадваецца Клён, б'юць куранты на Спаскай вежы Маскоўскага Крамля. Адрозна ж з глухім ракатаннем, з сытым прыцмокваннем спывае праз каналізацыйны люк у падлозе камеры вада, агольваюцца брудныя сцены, адна са сцен з рэзкім іржавым ляскатам расчыняецца, і, падвешаная на ланцугах, у камеру ўплывае чорная труна, замірае каля самых Клёнавых ног. «Кладзіся

спаць. Гэта — твой ложка», — гучыць нечы ціхі, але ўладны голас. Клён, не раздумваючы, не вагаючыся, кладзецца ў чорную труну, бо сон як камень сціскае цела. Ды з дрыготкасцю ў кожнай жылцы ён адчувае пад сабой нешта мяккае, жывое. «Злезь, а то раздушыш!» — крычыць нябачны ў змроку чалавек і адштурхоўвае Клёна халоднымі рукамі. Нібы корак з бутэлькі, вылятае Клён з труны. А чалавек бадзёра ўзнімаецца, робіць некалькі энергічных фізкультурных практыкаванняў, весела гаворыць: «Вы хто, таварыш? Давайце знаёміцца. Я — Лаўрэнцій Берыя». — «Той самы?» — спуджана адступае да слізкай сцяны Клён. На ўроках Гістарычнай Праўды ў гімназіі ён вывучаў лёс гэтага чалавека. «Чырвоны Кат», — са страхам і агідай шэпча Клён. Берыя, не зважаючы на ​​непрыемнае ўражанне ад свайго з'яўлення, усміхаецца, працірае белай насоўкай пенснэ, потым рэзкім рыўком расшпільвае «маланку» на сваіх грудзях. Але расшпільваецца не куртка колеру хакі, расшпільваецца ягоная валасатая смуглая скура. Знутры сябе, як з шафы, Чырвоны Кат дастае чалавека, ставіць побач з сабой. «Яжоў», — сціпла знаёміцца з Клёнам чалавек. Ён шчуплейшы за Берыю, меншая матрошка. Не паспявае Клён здзівіцца, як Яжоў гэткім жа самым чынам расшморгавае ўласную грудзіну, вымае з сябе яшчэ аднаго, ужо зусім дробнага, чалавечка. «Ягода», — пачціва раскланьваецца чалавечка. Уся гэта тройца садзіцца наўкол Клёна проста на падлогу, брудную і смярдзючую. «Мы стараліся, — плачуць, матаюць галовамі яны, — мы так працавалі. Мы будавалі для вас, будучых пакаленняў, камунізм. Думаеш, добра выцягваць у брата з жывата кішкі, рэзаць рамяні з братавай спіны? Скажы нам, скажы шчыра — ты шчаслівы? І яшчэ скажы — прыносяць дзеці кветкі да нашых магіл і помнікаў?» Клён маўчыць, спалохана глядзіць у іхнія бліскучыя ад слёз вочы. «Не адказвае», — паныла ўздыхае Чырвоны Кат. Потым абводзіць мутным расслабленым позіркам сваіх паплечнікаў, гаворыць ім: «Таварышы, мы ўжо восем дзён не елі. Што мы будзем есці сёння?» Усе яны, трое, не адрываючы вачэй ад Клёна, павольна-павольна ўзнімаюцца з падлогі, дастаючы з кішэняў куртак іржавыя нажы і відэльцы...

Баючыся такіх хімерных відовішчаў, Клён, каб не заснуць, амаль усе ночы глядзеў тэлевізар, глядзеў аж да знямогі. І вось аднойчы ў бясконцай плыні тэлевізійных перадач яго напаткала перадача пад няхітрай назвай «Рэпартаж з менскага заапарку».

— Які цудоўны наш заапарк, — натхнёна казаў, ледзь не дэкламаваў

тэлерэпарцёр.— О не — гэта не турма для жывёл, не халодная жалезная пастка. Тут не ўбачыш агароджы, грубага плота або глыбознай ахоўнай канавы. Толькі аксамітна-зялёныя купкі дрэў і роўныя акуратныя шнуркі кустоў. Тут вольны звер сябруе з вольным чалавекам. І гэта правільна, гэта вельмі здорава, паважаныя спадары. Прыходзьце сюды, прыводзьце з сабой дзяцей, і вы адчуеце сябе часцінкай вечнай несмяротнай прыроды. Вунь грацыёзна прабегае страус. Вунь задумліва стаіць двухгорбы вярблюд-бактрыян. Вітанне табе, карабель пустыні! А вось я падыходжу, вось я ўжо стаю амаль побач з галоўнай сенсацияй сёлетняга сезону — прыгожым магутным дзіком па мянушцы Аюс Першы.

Клён, які ляжаў дагэтуль з заплюшчанымі вачамі, кулём зляцеў, зваліўся з канапы, прыліп да экрана. Так, гэта быў ён, Аюс. Гордая пастава, упэўненыя смелы позірк.

— Гэта не зусім звычайны дзік,— працягваў між тым тэлерэпарцёр, аж закліпаваючыся ад навін, што распіралі яго, імкнучыся як найхутчэй падзяліцца імі з глядачамі.— Па-першае, ён жыве ў гэтым заапарку і наогул на Зямлі ўсяго толькі няпоўны месяц. Ён, паважаныя спадары, ураджэнец далёкай таямнічай планеты Вар. Так, гэта не мая выдумка, гэта праўда, праўда найвышэйшай пробы. Прыгажуна Аюса падараваў заапарку палкоўнік-герой Хвалібог, вярнуўшыся з вялікім трыумфам з планеты Вар. Па-другое,— тэлерэпарцёр пазмоўніцку прыцішыў голас,— ходзяць чуткі, што Аюс Першы, верце не верце, умее гаварыць. Ходзяць чуткі, што на сваёй планеце ён быў каралём жывёл. Адкуль такія чуткі, спытаеце вы? Адказваю, як на споведзі. Вера Хрысцінюк, тая самая, што лётала на Вар і зусім нядаўна пры таямнічых нявысветленых абставінах знікла, расказвала тут, у заапарку, аб усім гэтым па прэс-канферэнцыі. Даю запіс яе выступлення.

Клён пачуў усхваляваны Верын голас.

«Ён, кароль жывёл планеты Вар Аюс Першы, умее гаварыць. Не здзіўляйцеся, я напачатку сама не верыла ў такое. Ён вельмі разумны. У яго, зноў не здзіўляйцеся, амаль чалавечы інтэлект. Чаму ён тут, на Зямлі, не сказаў ні слова? Цяжка меркаваць. Але пастаўце сябе на яго месца...»

«На месца дзіка?» — перабіў Веру нейкі іранічны журналіст.

«Пастаўце сябе на яго месца,— як не пачуўшы з'едлівай рэплікі, казалася далей Вера.— Стрэсавыя ўмовы... Касмічны пералёт... Людское акружэнне...

Чужая, абсалютна незнаёмая планета... Тут не толькі страціць мову, тут звар'яецца можна».

«Карэспандэнт газеты «Крывіцкі шлях» Івановіч. І ўсё-ткі, спадарыня Вера, чаму, на вашу думку, гэты дзік, гэты кароль жывёл згубіў у нас на Зямлі сваё, я б сказаў, надзвычайнае невераемнае ўменне?»

«Я не біёлаг,— пасля некаторай паўзы ціха прамовіла Вера,— але, мне здаецца, тут справа нават не ў біялогіі. Ён умеў гаварыць, бо я сама з ім гаварыла. Ён гаварыў вачамі. Не здзіўляйцеся — я і мае сябры цудоўна разумелі яго. Наконт таго, чаму гэты незвычайны дзік анямеў, я хачу выказаць думку, якая можа вам не спадабацца. Я лічу, што віной усяму сама планета Зямля, зямная атмасфера і мы, людзі. Прашу не перабіваць мяне. Так, мы стварылі ВЭП, мы ганарымся гэтым. Але цэлыя акіяны адмоўнай энергіі акружаюць нас. Не перабівайце мяне, бо гэта праўда. Нездарма Клён Дубровіч, цудоўны хлопчык, якому я шлю прывітанне, калі ён мяне зараз чуе, сказаў пра Зямлю, пра нашу з вамі Зямлю: «Фалыдывая планета». Колькі яшчэ на ёй няшчырасці, хлусні!»

«А вы, аказваецца, не патрыётка,— загулі, як галодныя пчолы, пакрыўджаныя такімі словамі журналісты.— Мы чакалі ад вас большай павагі да Зямлі, калыскі чалавецтва. Палёт на Вар (прабачце, паважаная спадарыня) не даў вам вялікай карысці, абгаворваць свой дом, прабачце, проста непрыгожа». «Але гэта праўда»,— упарта вяла сваё Вера. Клён выключыў тэлевізар. Сэрца гарача білася ў грудзях. Толькі што ён чуў Верын голас, бачыў Аюса. Успамін аб днях, праведзеных разам з імі на планеце Вар, нахлынуў на яго, як вясновы грывучы лівень. Там было небяспечна, было цяжка, часам нявыкрутна, ды гартавалася, аж звінела душа, мудрэў розум, рабіліся відушчымі вочы. Тое, што Вера Хрысцінюк, таксама як і ён, убачыла Зямлю інакшай, было, вядома ж, невыпадковым. Быццам адначасова працёрлі яна і ён мутнае ад пылу і сажы аконнае шкло, глянулі на белы свет і жахнуліся — замест вясёлых добрамыслівых людзей снуюць туды-сюды нейкія халодныя манекены, замест яркіх кветак тлуста блішчаць плямы фарбы, разлітай у скверах і лугах, і ўсюды — хітры разлік, насмешка над суседам, і пустое бяззорнае неба вісіць над галавой, і фалын у словах і дзеяннях. Правільна сказаў аднойчы бацька: «Мы такія — стагоддзе ставім помнікі, потым цэлае стагоддзе крышым іх, разбіваем». Як бы хацелася зараз убачыць Веру! Але дзе яна, што з ёй? А вось

Аюс — у запарку. Мудрага караля жывёл зрабілі жывой лялькай для дзятвы і разывакаў. І, пэўна ж, смяюцца, заліваюцца — «гэта той самы дзік, што ўмеў, ды развучыўся гаварыць». Трэба выручаць Аюса! Трэба неадкладна вызваліць яго з праклятага запарка, выпусціць у лес, у балота, абы падалей ад усёй шумлівай хеўры звышгалавістых вучоных і звышплюралістычных журналістаў. Клён аж затрымцеў ад такога свайго рашэння, аж трасянуў рукамі і прышчоўкнуў пальцамі. Толькі як зрабіць гэта? Ён жа й сам, як той Аюс, зачынены, праўда, не ў вальеры, а ва ўласным пакоі. Няхай не хлусіць журналіст — у запарку і сапраўды ўсюды зялёныя лужкі, кусцікі, воля, прастора, гуляй дзе хочаш, але толькі падыдзе звер да загадзя абумоўленай рысы, якую нельга пераступаць, як з зямлі са скрыгатам выскоквае крацістая жалезная сцяна. Яны — Аюс і Клён — палонныш, палонныя на самай шчаслівай планеце. Некалькі дзён Клён хадзіў як сам не свой. Адна думка гняла яго — як вырвацца з дому і як вызваліць Аюса?

— Ці не затэмпературыў ты, сыноч? — спалохалася, жаласліва сказала маці.— Зараз жа пазваню доктару Бергу. А цябе вельмі прашу — пацярпі яшчэ тры дні! Праз тры дні скончыцца каранцін, і ўсёй сям'ёй пойдзем у цырк. Ты ж, калі вучыўся ў малодшых класах, дужа любіў яго.

Клён з непаразуменнем зірнуў на яе, нічога не сказаў, уздыхнуў.

— Чарлі і я згатавалі для цябе цудоўнае марожанае. Арэхавае. Са свежымі суніцамі. Хочаш? — падлашчвалася маці.

А глыбокай ноччу, калі ўжо мо дзесяты раз быў успомнены Вар, калі ўсё цела было бяссонным, наструненым і гарачая падушка неаднойчы падала з ложка на падлогу, раптам успыхнула ў пакоі мяккае срабрыстае святло. Клён уздрыгнуў, але звалодаў з сабою, пачаў пільна ўзірацца туды, дзе яно з'явілася. Ён убачыў, як з разеткі асцярожна выплывае маленькі эліпсападобны плазмаід.

— Я памятаю цябе, мы сустрэкаліся,— усхвалявана зашаптаў Клён.— Ты такі прыгожы, такі яркі... Але ж СЦ перасялілася на Вар. Чаму ты застаўся на Зямлі?

— Мне сумна,— адказаў плазмаід, павольна кружачыся над Клёнам.— Я ніколі не быў на Вары, і мяне там чакае самазнішчэнне. А я ведаю, што вельмі сумна і табе. І я рашыў дапамагчы. Апранайся (толькі рабі ўсё ціха, бяшумна), і я павяду цябе.

— Куды? — зачаравана глядзеў на плазмаіда Клён, а сам ужо нацягваў

світэр.

— Да той жанчыны, якая знікла і з якой ты быў на планеце Вар.

— Да Веры? Ты ведаеш, дзе знаходзіцца Вера Хрысцінюк, і яна жывая?

— Жывая. Хутчэй апранайся.

— Але там, за дзвярыма, сядзяць робаты-вартаўнікі. А ў дзвярах электронны замок.

— Маўчы і апранайся.

Праз лічаныя імгненні яны пакінулі пакой. Плазмоід падплыў да дзвярэй, дакрануўся да замка, і замок мякка, бясшумна адчыніўся. У самы апошні момант Клён шапнуў:

— Пачакай. Мне трэба ўзяць з сабой малаток.

— Навошта? — здзівіўся плазмоід.

Але Клён не стаў тлумачыць, сярод слясарнага рыштунку схапіў малаток, увапхнуў у кішэнь курткі.

Вярнідуб з Каратыстам своечасова зрэагавалі на нечаканую атаку: узвіліся на ўвесь свой магутны рост. Ды плазмоід толькі чыркнуўся аб іхнія жалезныя галовы, і робаты селі на табурэты, знерухомелі.

На вуліцы бушаваў рэзкі ўсёпранікальны вецер. Белачолы месяц мільгаў паміж хмарами.

— Мне падалося, што ты малатком хочаш разбіваць ілбы робатам,— засмяўся плазмоід.

Клён нічога не адказаў, падбег да пастамента, на якім стаяў помнік Чалавеку з брыльянтавым сэрцам, з нянавісцю паглядзеў на яго. Помнік быў зроблены з цёмна-сіняга шкла, сэрца, зіхоткае, прамяністае, гарэла ўнутры, нават (калі даўжэй засяродзіць позірк) пульсавала.

— Табе паставілі помнік,— з павагай прамовіў плазмоід, праплыў наўкол шкляной фігуры, дадаў: — Вельмі падобны.

Раптам Клён размахнуўся, ударыў малатком. Пырснулі шкляныя аскабалкі.

— Што ты робіш?! — закрычаў плазмоід. А Клён біў і біў, сашчаміўшы зубы і заплюшчыўшы вочы. Ляцела ва ўсе бакі, звінела, трашчала шкло.

— Вось вам,— як закляцце, паўтараў Клён.— Наце... Вось вам... Атрымайце...

Са шкляной фігуры вывалілася, выскачыла сэрца, пазвоньваючы,

пакацілася, затарахцела па асфальце. Яно аказалася звычайнай, трохкі падзалочанай бляшанкай. Клён з лютасцю пачаў таптаць яго нагамі.

— Вось вам,— цяжка дыхаючы, казаў ён.

Потым адшпурнуў малаток, сеў на краёк пастамента, заплакаў. Плазмоід як бы з нейкім спалохам завіс у яго над правым плячом. Шалеючы, выў вецер.

— Пойдзем да той жанчыны,— нарэшце сказаў плазмоід.

— Дзе Вера? — устрапянуўся, ажыў Клён.— Вядзі!

Яны паімчаліся праз шэры світальны туман — уперадзе, нізка над зямлёй, ляцеў плазмоід, следам за ім бег Клён. У гэтым імклівым руху было ягонае выратаванне, суцяшэнне, самазабыццё. Яму здавалася — спыніся вось зараз, проста прымарудзь, і адразу памрэш. Ён не ведаў, адкуль узялося такое адчуванне, але яно было, жыло ў кожнай клетцы цела. А яшчэ ён уцякаў ад сябе ранейшага, учарашняга, ад сябе найўна-зялёнага, які глядзеў у рот дарослым, прымаючы на веру кожнае іхняе слова. У гэтым бегу ён нанова нараджаўся. Так нараджаецца малады жытнёвы колас, выплываючы вясной з цёплай зямлі.

Яны прыпыніліся на зарослым дрэвам і хмызняком беразе возера Маладзёжнага.

— Дзе Вера? — задыхана і нецяргліва спытаў Клён.

— Вось яна,— адказаў плазмоід, з нейкай нерашучасцю набліжаючыся да маладой ліпы, што стаяла над самай вадой.

Цёмныя хвалі нястрымнш бурлівым ланцугом ішлі з туманнага возера і клаліся каля самых каранёў ліпы, ужо трохі падмытых вадой. Трымцела зялёнае вільготнае лісце. Чуўся трывожны і нясны шум, у якім была сама патаемнасць.

— Дзе ж Вера? — са злосцю азірнуўся Клён.

— Яна перад табой.

— Ты хочаш сказаць, што вось гэтае дрэва, гэтая ліпа і ёсць... Вера Хрысцінюк? — уздрыгнуў голасам, перайшоў на шэпт Клён.

— Так. Яна была ў Доме Пераўтварэнняў у доктара Метэора. Яна вельмі-вельмі прасіла, каб доктар дапамог ёй прыблізіцца да Радаслава Буслейкі. Яна моцна кахала Радаслава і, калі ён загінуў, не магла жыць без яго. Вельмі-вельмі прасіла Вера, і Метэор здаўся — ён ператварыў яе ў ліпу, любімае дрэва Буслейкі. Уначы, патаемна ад людскіх вачэй, яе вывезлі з Дома Пераўтварэнняў у крытым грузавіку і пасадзілі менавіта на гэтым месцы. Некалькі гадоў назад якраз тут упершыню ўбачыла Вера Хрысцінюк Радаслава, які займаўся ў

вадналыжнай секцыі.

— Чалавека ператварылі ў дрэва! — усклікнуў уражаны Клён.— Хіба можна такое рабіць?

— Гэта пакуль што забаронена. І доктара Метэора неўзабаве будзе дапытваць Суд Сумлення ў ДOME Народаў. Нехта з персанала ўсё-ткі данёс на доктара. Але ж ты не будзеш адмаўляць той факт, што на шчаслівай планеце Зямля ўсё яшчэ ёсць самазабойцы, якія добраахвотна спыняюць сваё жыццё.

— Я ведаю пра такое,— згадзіўся Клён.

— Хіба магла жыць Вера, калі не стала Радаслава? Магла, але гэта была б ужо зусім іншая жанчына, а не Вера Хрысцінюк. Доктар Метэор доўгі час думаў над гэтай складанай, над гэтай трагічнай праблемай і нарэшце прыйшоў да канкрэтнага яе вырашэння, якое ён назваў «трэцім варыянтам». Як ты ведаеш, да самага апошняга часу ў ДOME Пераўтварэнняў людзей, што дасягнулі шаснаццацігадовага ўзросту, маглі на некалькі гадзін пераўтвараць у цеплакроўных млекакормячых, у птушак і рыб, а таксама пераносіць іх у мінулыя эпохі. «Трэці варыянт» — новае слова ў канцэпцыі доктара Метэора. Па ўласным жаданні чалавек можа стаць дрэвам, кветкай, іншай раслінай. Яшчэ з грэчаскіх міфаў вядомы юнак Нарцыс, які зрабіўся прыгожай кветкай. Вельмі часта ператвараліся ў бярозу або каліну героі славянскіх казак. Усё гэта, вядома ж, невыпадкова. Але ў «трэцяга варыянта» маецца істотны недахоп.

— Які?

— У сваім змененым стане чалавек будзе знаходзіцца не менш пяці гадоў. Не менш.

— Значыць, Веру Хрысцінюк я змагу ўбачыць толькі праз пяць гадоў? — засмучана спытаў Клён.

— Так,— адказаў плазмод.— А за гэты час можа надарыцца ўраган, можа ўдарыць маланка або звычайная сякера.

— Вера,— усхвалявана сказаў Клён, падышоў, пагладзіў рукамі свежую кару, прытуліўся да яе шчакой, зноў прамовіў з дрыготкай у голасе: — Вера...

Маладое дрэва зашумела ўсёй сваёй лістотай. Бліскучыя кроплі расы («слёзы»,— падумаў Клён) пасыпаліся на зямлю, на рукі, на твар. Сонечны прамень, успыхнуўшы на небасхіле, абвясціў усяму жывому, што пачынаецца новы дзень.

— Вера, я буду прыходзіць сюды. Я нікому не раскрыю тваю тайну. Але

ты беражы сябе,— горача гаварыў Клён, і яму хацелася плакаць і адначасова спяваць і слухаць-слухаць гамонку зялёных круглаватых лістоў.

З берага возера Маладэжнага адразу ж накіраваліся ў заапарк. Ужо зусім развіднела, натоўпы людзей пацяклі па вуліцах, і таму плазмоід ператварыўся для маскіроўкі ў надзіманы паветраны шарык ярка-зялёнага колеру. Клён трымаў яго за шаўковую нітку, а сам ехаў на веласіпедзе. Праблемы з транспартам не было. У самых розных кропках горада ў спецыяльна адведзеных месцах стаялі аўтамабілі, матацыклы, веласіпеды, ролікавыя канькі. Чалавек прыходзіў, апускаў у аўтамат пластмасавы жэтон са сваім прозвішчам і адрасам і браў тое, што яму падабалася. Затым, зрабіўшы справу, прыпаркоўваў аўтамабіль або іншы транспартны сродак на любой гарадской стаянцы.

— Навошта я табе патрэбен у заапарку? — пацікавіўся плазмоід.

— Будзем вызваляць караля жывёл Аюса Першага. Быў такі на планеце Вар.

— Я ведаю пра яго,— сказаў плазмоід.

— Яшчэ лепш, калі ведаеш,— павесялеў Клён.— Быў Аюс мудрым каралём, з людзьмі і жывёламі размаўляў, а на Зямлі, на самай-самай шчаслівай планеце, раптам анямеў. Не разумеюць яго зямляне. А можа, не хочучь разумець. Як ты лічыш?

Але плазмоід не адказаў, бо ў гэты самы момант з расчыненага акна аўтобуса, які на поўнай хуткасці абагнаў Клёна, вытыркнлася тонкая дзіцячая рука.

— Які прыгожы шарык! — весела крыкнуў хлапчук-скарыніч з бел-чырвона-белым гальштукам на шыі і хацеў схапіць нітку, ды плазмоід увільнуўся.

Ужо на паўдарозе Клён раптам прыпыніў веласіпед.

— Мы вызвалім Аюса, а што далей? — раздумліва сказаў ён.— Дзе знайсці яму прытулак? У катэдж не павязеш, ды я й сам да бацькоў не вярнуся. Кепска, што няма Радаслава з Верай — яны б паралілі. Але ёсць, дарагі мой плазмоід,— ён хітравата зірнуў на плазмоіда,— Метэор, доктар Метэор. Так што паварочваем аглоблі і шпарым у Дом Пераўтварэнняў.

Доктар Метэор парывіста пайшоў насустрач Клёну, як толькі той адчыніў дзверы ягонага кабінета.

— Вітаю цябе, малады чалавек,— усхвалявана прамовіў ён, моцна

абняў Клёна за плечы, пасадзіў на чорную скураную канапу, сам адступіў крыху ўбок, пачаў уважліва разглядаць госця. Ад такога пільнага, здавалася, усёпранікальнага позірку Клён сумеўся.

— Малайчына ты. Чуў пра цябе,— гаварыў між тым доктар.— Бачу душу тваю. Моцная. Светлая. Гэта ты разбіў помнік самому сабе?

Клён кінуў галавой.

— Юрысты б казалі, што гэта — хуліганскі акт, і былі б недалёка ад ісціны. Але асабіста я твой учынак лічу высокамаральным і грамадзянскім. ВЭП, і гэта ўжо шмат для каго не сакрэт, пакрысе пакрываецца тлушчам, лакам, пазалотай. Калі гэтак пойдзе далей, на планеце зноў з'явіцца новыя правадыры, новыя генералісімусы, новыя маўзалеі. Няўжо стагоддзі не навучылі нас?

Доктар Метэор закрыў смуглымі ў чорных валасінках рукамі вочы, амаль застагнаў.

— Ты быў на Вары,— казаў ён далей.— І твае сябры, якіх сёння ўжо няма, там былі. І вось нашы дамаседныя мудрацы распускаюць чуткі аб вірусе з планеты Вар. Хлусня! Ніякага віруса няма, хлопчык. Ёсць сум аб ідэале. Зразумеў? Ёсць неадольны чалавечы сум аб ідэале, аб вышэйшым прызначэнні людскай расы. У чьга яно? Дзе яно? Хто і што кліча нас уперад? Вельмі няпростыя, скажу я табе, пытанні. Ёсць такая прымаўка: «Анёлы і чэрці ніколі не старэюць». Дык вось пытанні аб прызначэнні чалавечым вечна маладыя, заўсёды актуальныя, ім не дадзена пастарэць. Асабліва ў наш час.

— Шаноўны доктар, дапамажыце вызваліць Аюса,— уставіў нарэшце сваё слова Клён і расказаў Метэору аб злых прыгодах караля жывёл.

— Гэта трэба зрабіць неадкладна! Неадкладна! — узгарэўся, закрычаў Метэор.— Вось яшчэ адно пацверджанне таго, што наша праслаўленая цывілізацыя робіцца глухой і бессардэчнай. Пытаеш, куды яго завесці? У Тоўсты Лес. У РРР — Рэгіён Рэвалюцыйных Робатаў. Яны, робаты, толькі людзей не пускаюць у Тоўсты Лес. Грузавік я дам. Сам сяду за руль.

Ён узбуджана захадзіў-забегаў па кабінеце. Потым спыніўся, пляснуў сябе далонямі па лысай галаве.

— Мяне праз тыдзень будуць слухаць на Судзе Сумлення. Будуць дапытвацца, куды і як знікла Вера Хрысцінюк. Я ім скажу! Я скажу: «Паважаныя суддзі, яна не знікла, бо яна кахае. Разумеце? Яна кахае, і гэтае каханне робіць яе вечнай. Ці кахалі вы? Праз пяць гадоў яна вернецца ў ваш, у

наш тлум і смурод і, магчыма, навучыць усіх нас чысціні, чалавечнасці. А сёння ўсе мы, паважаныя спадары суддзі, згубілі памяць. Трэба неадкладна вярнуць яе, нашу памяць. Цалкам. Усю. Не толькі аб добрым і прыемным.

Вочы ў доктара Метэора натхнёна заблішчалі. Ён, быццам змоўшчык, перайшоў на шэпт:

— У Тоўстым Лесе, дзе паселіцца наш Аюс, ёсць, кажуць людзі, Зялёная Постаць. Яна знаходзіцца ў дрыгве, не падступіцца. Робаты, воўкасабакі і балогы навечна перакрылі шлях да яе. Кажуць людзі, што той, хто хоць аднойчы б убачыў Зялёную Постаць, пачуў яе голас-звон, вярнуў бы ўсім нам памяць. Не кніжную, не кіношную і тэлевізійную, а памяць крыві, памяць душы, памяць пакаленняў. Так не хапае нам сёння гэтай жывой памяці.

Метэор заплюшчыў вочы.

— Доктар! — Ускочыў са свайго месца Клён.— Дапамажыце мне!

— Што такое? — занепакоіўся, паклаў яму рукі на плечы Метэор.

— Дапамажыце адшукаць Зялёную Постаць.

— Але як? Пра што ты гаворыш? Там жа — PPP, Рэгіён Рэвалюцыйных Робатаў. Метэор сумна засмяўся, сказаў:

— Супакойся, хлопчык.

— Ператварыце мяне ў пчалу,— цвёрда, патрабавальна зірнуў яму ў вочы Клён.— Вы ж усё можаце. Загінуў Радаслаў. Адышла Вера. Я — апошні, хто быў на планеце Вар. Я хачу быць такім, як яны. Вы сцвярджаеце, што няма віруса планеты Вар. Не буду з вамі спрачацца. Але вы самі пісалі пра пакаянне і ахвяру. Я чытаў. Я ўсё чытаў, што вы пісалі. Я адчуваю, што мне сёння добрая сотня гадоў,— столькі я перажыў і перадумаў.

— Табе яшчэ няма шаснаццаці, хлопчык,— ціха, стараючыся захаваць спакой, хоць голас уздрыгваў ад хвалявання, прамовіў Метэор.— Закон ВЭП забараняе такім, як ты, пераўтварацца. Гэта небяспечна, вельмі небяспечна. Ты проста не выйдзеш на плюсавае пераўтварэнне. Зразумеў?

— Ператварыце мяне ў пчалу,— стаяў на сваім Клён, ужо нават з нейкім выклікам і пагрозаю.— Я знайду Зялёную Постаць, я адкрыю яе тайну. Вы ж самі толькі што казалі, што планеце і ўсім людзям не хапае жывой памяці. Паверце, я не баюся, бо ўжо даўно рыхтаваў сябе да нечага падобнага.

Увесь гэты час доктар Метэор з разгубленасцю, здзіўленнем і радасцю глядзеў на яго і, сашчапіўшы рукі, пахрустваў доўгімі пальцамі.

— Вы казалі аб чалавечым прызначэнні,— працягваў Клён.— Калі я нават не вярнуся, я буду такі шчаслівы... Я хачу, каб жыла наша планета, жыла Беларусь. Ператварыце мяне ў пчалу, і міма робатаў і воўкасабак я пралячу ў РРР, усё зраблю...— Ён ледзь не плакаў.

— Хлопчык, мілы, я не магу,— пачаў быў доктар Метэор, але раптам апусціўся на калені, узяў Клёнавы рукі ў свае, глухім пераселым голасам сказаў: — Клянуся табе, што ты станеш пчалай і зноў выйдзеш на плюсавае пераўтварэнне. Клянуся, што я разаб'юся ў пыл, буду начаваць у лабараторыі, але прыдумаю, знайду шлях і спосаб твайго вяртання. Толькі трэба будзе чакаць, чакаць і спадзявацца. Вытрымаеш? Я ж, клянуся, датуль не памру, пакуль не адшукаю спосаб твайго вяртання.

...Ён зрабіўся пчалай, ён ляцеў у Тоўстым Лесе. Для таго каб сабраць адзін кілаграм мёду, яму патрэбна было праляцець трыста тысяч кіламетраў, сесці на дваццаць мільёнаў кветак. Гэта было вышэй ягоных сіл, ды ён, вядома, і не імкнуўся да такіх лічбаў і рэкордаў. Галоўнай мэтай заставалася Зялёная Постаць. Ён бачыў зграі воўкасабакаў — ашчэраныя пашчы, з якіх цячэ шэра-жоўтая сліна, вострыя зубы, шалёныя вочы... Там, дзе праходзіла, прабягала такая зграя, знікала на нейкі час усялякае жыццё. Недзе праз суткі ён убачыў, як да самага памежку балота пад'ехаў блакітны тупарылы грузавік, як з кабіны выйшаў стомлены доктар Метэор разам са сваім напарнікам (плазмаід лётаў над імі), адчыніў фургон, выпусціў Аюса. Адрозу ж адусюль павытыркаліся насцярожаныя робаты — з кустоў, з-пад карчоў, адзін вылез нават з капы сена, і зеленаватыя віхурыстыя касмылі тырчалі на ягонай галаве і спіне. Аюс нетаропка пайшоў у балота. Доктар Метэор памахаў яму рукой, пастаяў і паехаў у бок Менска.

Аюс усвіроўваўся ў хмызнякі, у рудую вострую асаку, у прахалоду чорнай твані. Пчала настойліва ляцела за ім, дзумкала амаль каля самага вуха, Некалькі разоў ён трасянуў галавою, але яна не адставала. Тады ён лёг у ваду, схваўся ад пчалы...

Клён паляцеў у глыб дрыгвяністага кустоўя, ды раптам пачуў стрэл, другі. Чалавек высачэннага росту (гэта быў Гром Стралковіч), сціскаючы ў руках карабін, стаяў па калені ў вадзе, нешта крычаў і пляваўся з найвялікшай злосцю. Аюс, агаломшаны, разгублены, уцякаў у балота. Кроў чырванела на спіне.

Зялёную Постаць Клён адшукаў на схіле дня, калі сонца, як залацістая рыба-плотка, клалася ў лясное чорнае возера. Мяккія прамяні асвятлялі зацішны куток, дзе яна стаяла. Паўсюдна валяліся кавалкі і кавалачкі патрушчанай чырвонай цэгля. Налятаў вецер, і пацямнелы ад часу медны звон, які быў прымацаваны да такога ж пацямнелага дубовага крыжа, ажываў.

— Бу-ум... Бу-у-ум...— расцякалася ў глухія балотныя абшары.

Здавалася, крычыць, галосіць, плача невядомая людзям птушка з далёкіх даледавіковых эпох.

Гэта быў помнік. Ён шчыльна, нібы кажухом, аброс мохам, лішайнікам, нейкай бурай травой, нават шумналістая бярозка прыляпілася да яго. Колькі гадоў стаяў гэты помнік? Сто? Трыста? Чыю памяць павінен быў ён зберагаць?

Клён, адчуваючы, як гарача тахае ў грудзях сэрца, пачаў павольна-павольна лётаць вакол забытага помніка, вывучаць тое, што хавалася ад вачэй. Гэта, мяркуючы па ўсім, была жанчына, беларуская сялянка, у даўгаватай спадніцы, з вянком на галаве. На руках яна трымала дзіця, пяшчотна гарнула яго да сябе моцнымі, аголенымі па локаць рукамі.

Клён апусціўся ніжэй, і на вышчарбленым ядавіта-зялёным пастаменце, абмацаваючы амаль кожную літару, прачытаў пад тоўстым покрывам моху: «Тут пахаваны жыхары вёскі Дубовы Лог Іван і Антон Рындзічы, Мар'я Крот, Ганна Цецяронак, Васіль Клепча, Р. Храпка і Лявон Мацюшонак, якому было пяць гадоў. Іх спалілі ў школе. 1941 — 1945 гг.».

Зашумеў вецер. Зацерусіў дождж. На лес і балота насоўвалася цемра. Глуха ўдарыў звон. Гук быў марозлівы, трывожны, Клён бачыў, як хвошча дождж па каменнай жаночай галаве. Вось вадзяныя крошкі прабілі дзірачку праз зляжалы мох і, падалося, што адтуль, з глыбіні, бліснула жывое цёплае вока.

Схаваўшыся ад дажджу, Клён глядзеў на Зялёную Постаць і думаў. Калісьці, шмат стагоддзяў назад, на гэтай зямлі грымела вайна, Тут спалілі нявінных людзей, спалілі пяцігадовага Лявона Мацюшонка. Пэўна, тут былі вясковыя могілкі, а вёска стаяла зусім побач. Звон, што вісеў на крыжы, чулі ў хатах. Нараджаліся дзеці. Забылася вайна. А потым узняў свой ядзерны меч Чарнобыль. І людзі пакінулі лясную вёсачку. Назаўсёды. Струхлелі хаты, прыйшоў на вясковую мурожную вуліцу лес, у адзіным калодзежы пасяліліся балотныя жабы. Жыццё спынілася. Жыццё пералілося ў іншыя формы...

«Чаму мне так сумна і так добра?» — думаў Клён, летучы раніцою над

лесам, над балотам, над зялёным лугам, Сонца распырсквала ва ўсе бакі гарачае золата сваіх прамянёў. Падсыхала, цямнела зямля.

Ён дакрануўся да памяці, зазірнуў у крыніцу, знайшоў выток... Ён перайначыўся, адчуў сілу сваёй зямлі і аб гэтай вечнай сіле раскажа ўсім.

Недзе чакалі яго шумныя гарады, людныя плошчы, матчыны слёзы. Ён паляціць, панясе вестку аб тым, што ўбачыў і што зразумеў. Яго будуць слухаць і будуць верыць яму. А пакуль — шуміць зялёны лясны вецер, блішчыць, люструецца рака, пахне суніцамі і цёплым сенам.

Ляці, пчала.